
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2011

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2011

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

DÔSTOJNÍK, MANŽELSTVO A RODINA V UHORSKU (1850 – 1914)

VOJTECH DANGL

DANGL, V.: Officer, marriage and family in Hungary (1850 – 1914). *Vojenská história*, 1, 15, 2011, pp. 3-32, Bratislava.

The study deals with the development and conditions of setting up families of the Austria-Hungarian officers in 1850 – 1914. The work evaluates the prestige of the officer corps, analyzes the relation in between an officer, a family and a marriage. Moreover, the study illustrates these relationships on the contemporary material. The author mentions the reasons leading to the efforts of middle-class members to marry a daughter to an officer and focuses on the negatives connected. He thoroughly demonstrates the symptoms of a “cast” system of the officer corps differentiating it from the other layer of society, bringing concrete facts about the financial backup, the industrial and social status as well as the officer families’ patterns and their integration in the local community. He describes the everyday life of the families while in connection to the patterns the army, urban society, and a family he drafts several opinions and circumstances reflected in the links in the last decades before the WWI. In the summary he draws his attention to a different approach to the families throughout different regions of Hungary.

Military History. Austria-Hungary. An officer’s life in a family. 1850 – 1914.

„Nie že sa oženíš, alebo ožeň sa iba vtedy, keď dostaneš milión. Tak budeš pánom, inak budeš žobráckejší od žobráka. Niet hroznejšieho stavu ako chudobná vojenská rodina.“¹ Takúto životnú radu dáva na smrteľnej posteli otec nadporučíka Ullricha, penzionovaný dôstojník rakúsko-uhorskej armády, svojmu synovi v poviedke *Nadporučík Ullrich* od maďarského predstaviteľa kritického realizmu Zoltána Thuryho. „Ach teta, keby som bola mužom, bola by som iba vojakom! Musia mať nádherný život. Prečo Iduška? Lebo každé dievča je do nich zamilované. Jolana, Gizela, Zlatica, všetky sa mi zdôverili, že skutočným ideálom môže byť iba vojak. Hja, keď som bola mladá, odvetila kapitulujúcu staršiu ženu, aj ja som myslela vždy iba na vojakov.“² Tento dialóg z pera Gyulu Pekára, vo vtedajšej dobe uznávaného autora vojenských poviedok, neskoršieho poslanca, štátneho

¹ THURY, Zoltán. *Ullrich főhadnagy és egyéb történetek*. Budapest 1898, s. 38-39.

² PEKÁR, Gyula. *Dodó főhadnagy problémái*. Budapest 1894, s. 8-82.

tajomníka a akademika, sa odohráva medzi tetou a jej neterou na verande starého domu, dýchajúceho starosvetkým džentrickým koloritom, pri sledovaní v diaľke prebiehajúceho vojenského cvičenia. Do tretice citát zo spomienok významného predstaviteľa meštianskej literatúry, svetobežníka a rodáka z Košíc Sándora Máraiho: „*Arne, najmladší z matčinych bratru, byl duše pyšná a citlivá... Původně začínal jako vojenský důstojník, byl „chloubou“ rodiny, tím, na koho byl každý hrdý... Žil si obvyklým životem vojáka garnizóny na malém městě, hodně pil a mastil karty, služební povinnosti vykonával tu lépe, tu hůře, v každé společnosti ho vždycky viděli rádi, protože příjemně a rád hral na klavír; lichváři ho drželi pod krkem, dvořil se kasírkám a herečkám projíždějícím městem, až pozvolna upadl do stavu jakési ochablosti, alkoholického nicnedělání, z jakého se posádkový důstojník v takovém prostředí v mírových časech obvykle vybabrá jen zřídka.*“³ Nikdy sa neoženil a nakoniec opustil armádu, ako Márai píše „*zahodil štápec od šavle*“. „*S osudem daným dejinami si Arne jakž tak poradil, avšak s tím druhým, menším, který spléta historie soukromých životů, byl na štíru.*“⁴

Odborník na ozbrojené sily monarchie Alfonz Danczer v knihe o rakúsko-uhorskej armáde, vydanej roku 1889, si kladie otázku, či dôstojník, ktorý sa dobrovoľne zriekne osobnej slobody a rozhodne sa pre osudový krok odvieť si svoju vyvolenú pred oltár, robí dobre. Jednoznačnú odpoveď nenachádza. „*Na všetky prípady*“ – píše v tejto súvislosti „*rozum velí, aby dôstojník, keď sa už rozhodne pre ženbu, si zobral za ženu bohatú alebo aspoň dobre situovanú ženu. Ťažko si predstaviť trápnejšiu situáciu, než do akej sa dostáva nemajetný dôstojník s veľkou rodinou a množstvom dlžôb, ktorý na jednej strane vedie zúfalý a beznádejný boj s neúprosne útrpným osudom a na druhej strane dobre naladený, plnou zodpovednosťou sa objaví pred svojou jednotkou, velí jej v dobrej nálade a udatne ju vedie. Doma v rodine trvalé hniezdo si vybuďovala bieda, manželka a hladujúce deti smutnou tvárou čakajú na návrat otca, ktorý vonku na cvičisku alebo na bojovom poli smutnou tvárou cvála v ústrety smrti.*“⁵ A nakoniec úryvok z listu tety svojej neteri, ktorá sa jej zdôverila s láskou voči husárskemu dôstojníkovi: „*Uniforma je veľmi očarujúca, štrnganie meča je veľmi svojskou hudbou a husár s ostrohami na statnom koni je podívaná, z ktorej musí byť unesená taká 16 ročná nevinnosť, akou si Ty. Ale výsledok? Sklamanie! Never uniforme!*“ Po výpočte neduhov dôstojníckeho povolania, najmä nestálosti, milostných afér a neúprimnosti, list končí zvolaním: „*Preto daj Ty len prednosť civilovi*“.⁶

Tieto citáty z dobovej literárnej a publicistickej tvorby som si vybral preto, lebo aj keď s istou dávkou citového zaujatia, ale viac-menej hodnoverne a z rôznych uhlov pohľadu, odrážajú nielen širokospektrálnosť dobových náhľadov na súkromný život dôstojníkov rakúsko-uhorskej armády v období dualizmu, ale aj na prípadný manželský vzťah s dôstojníkom, respektíve na založenie dôstojníckej rodiny. Naznačujú aj niektoré hybné momenty skrývajúce sa v pozadí uzavierania manželstiev nositeľov strapcov od šable rakúsko-uhorskej armády. Fungovanie dôstojníckych manželstiev, do ktorého chtiac-nechtiac vstupovali popri rôznych ekonomických, sociálnych, kariérnych, rodinných, cirkevných a iných väzbách aj citové väzby, totiž nemožno plnohodnotne skúmať iba na základe dostupných archívnych prameňov. Tie nám sami osebe neumožňujú spoľahlivo nazrieť do

³ MÁRAI, Sándor. *Zpověď*. Praha : Academia 2003, s. 76.

⁴ Tamže, s. 80.

⁵ DANCZER, Alfons. *A mi hadseregünk. Az Osztrák-Magyar monarchia népei fegyverben és zászlók alatt*. Budapest : Franklin Társulat 1889, s. 145. Publikácia vyšla aj v nemeckom jazyku.

⁶ Nyugatmagyarországi Híradó, 20. júla 1892.

úzadia uzavierania manželských zväzkov v časoch, keď samotná armáda, respektíve jej vedúca zložka, k nej zaujímala ambivalentný postoj. Na jednej strane považovala rodinu za určitú ťarchu pre vojenskú administratívu a vojenskú pokladnicu, ktorá navyše bráni maximálnemu a neobmedzenému využitiu dôstojníkov v rámci armády, na druhej strane to boli dôstojnícke rodiny, ktoré svojou reprodukciou znamenali najväčšiu zábezpeku udržiavania a dopĺňovania dôstojníckeho stavu pre budúcnosť.⁷ Tento vývojový trend sa odráža aj v krásnej literatúre. Joseph Roth v románe *Radetzského pochod* píše: „Kapitán Trotta žil v predstave, že aj jeho syn bude vojak. Ani si len nepomyslel, že by daktorý Trotta mohol byť niečím iným, kým len trottovský rod potrvá.“⁸

Dôstojnícky zbor rakúsko-uhorskej armády bol vnímaný širokým spektrom spoločenských vrstiev v Uhorsku i Rakúsku ako svojský, výnimočný subjekt so zvláštnymi pravidlami vnútorného života a požívajúci rôzne privilégiá, nedostupné iným kategóriám spoločnosti. V Rakúsko-Uhorsku, podobne ako to bolo v Prusku či Rusku, dôstojníci požívali vysoký status uznania v spoločnosti, boli oficiálnou propagandou vykresľovaní ako vzor spoločensky uznávaných cností, skutoční muži, ktorí sú v každej chvíli ochotní obetovať svoje životy za monarchiu, panovníka a chrániť pokojamilovné obyvateľstvo krajiny pred vonkajším nepriateľom. Boli nielen považovaní, ale aj v skutočnosti boli najspoľahlivejšou oporou dynastie. Hrali mimoriadne významnú úlohu pri vytváraní spoločenského kódexu, životného štýlu, morálnych zásad spoločnosti a pod.

Prestíž dôstojníckeho zboru v samotnom Uhorsku vzrástla najmä po okupácii Bosny a Hercegoviny, k čomu prispel aj nástup obdobia relatívnej politickej stabilizácie a hospodárskeho vzrastu, zvyšujúca sa úroveň, a tým aj rast významu uhorského honvédstva a v neposlednom rade začiatok nástupu dlhšieho mierového obdobia. Jedna z často citovaných publikácií o ozbrojených silách monarchie z konca 19. storočia o dôstojníkoch píše, že sú skutočnou dušou armády, sú obdarení tými najvznešenejšími vlastnosťami, stojaci nad politickými a národnostnými trenicami a slúžiaci predovšetkým panovníkovi, ktorý je nielen prvým a najvyšším reprezentantom vlasti, ale aj jednotiacim prvkom monarchie. Dôstojník je hlásateľom a reprezentantom obrany Uhorska a Rakúska proti vonkajšiemu nepriateľovi, a požiadavky kladené na plnenie týchto úloh určujú aj postavenie dôstojníkov v štáte a spoločnosti.⁹

Už samotný tento dôstojnícky status zahalený do akejsi polotajomnej výnimočnosti, ako určité kastovníctvo, často kritizovaný v intelektuálnych kruhoch v Uhorsku¹⁰, pôsobil na obrazotvornosť rodín s dcérami pripravenými na výdaj, samotné výdajachtivé slečny, najmä z meštianskych rodín, nevynímajúc. Publicista Adolf Frankenburg v spomienkach o spoločenských výhodách, ktoré dôstojnícke povolanie so sebou prinášalo, napísal: „*Je*

⁷ DEÁK, István. *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848 – 1918*. Budapest : Gondolat 1993, s. 178.

⁸ ROTH, Joseph. *Radetzského pochod*. Bratislava : Slovenský spisovateľ 1975, s. 12.

⁹ Ref. 5, s. 102.

¹⁰ Medzi inými toto kastovníctvo verejne v parlamente kritizoval aj Milan Hodža a rumunský poslanec Štefan Vajda (podrobnejšie DANGL, Vojtech. *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2006, s. 59-61). Milan Hodža v uhorskom parlamente túto črtu dôstojníckeho zboru zhodnotil takto: „*Je nepopierateľné, že dôstojnícky zbor, tak ako je, v skutočnosti tvorí, aj keď nie štát v štáte, ale na všetky prípady kastu v spoločnosti* (Országgyűlési Értesítő, 36. zas., 24. 7. 1906). Tento fenomén kritizoval aj mladý Endre Ady, ktorý ho v jednom časopiseckom článku nazval „hriechom“ uplynulých storočí (Debreceni Hirlap, 7. januára 1899).

*ŕažké opísať tú spokojnosť a radosť, ktoré sa ma zmocnili pri oblečení dôstojníckej uniformy. Všade, kde som sa ocitol, ma prijímali s mimoriadnou prívetivosťou a láskavosťou... Pohyboval som sa v najvznešenejších kruhoch kraja, ku ktorým som sa predtým nemohol ani priblížiť. Dvojaké súkno mi otvorilo všetky sály a ešte aj veľmi pekné budoáry, ktoré pred ‚civilistom‘ zostali navždy uzavreté.*¹¹ Dôstojnícka uniforma pôsobila často, najmä v mestách mimo centrum riše, elektrizujúcim dojmom. Na potvrdenie tohto konštatovania si dovoľím opäť zacitovať z románu popredného znalca doby, rakúskeho spisovateľa Josepha Rotha *Radetzkeho pochod*: „Ako každý večer, aj teraz svietili všetky okná na námestie, na mestské korzo. Ponáhľal sa a šikovne obchádzal husté skupiny mešťanov a ich žien, čo sa prechádzali po korze. Deň čo deň mu bolo priam utrpením prejsť v pestrej parádnej uniforme medzi tými civilmi a vystaviť sa ich zvedavým, závistlivým i žiadostivým pohľadom, ktoré ho sledovali až po osvetlený vchod kasína.“¹²

Nebol to však iba vonkajší lesk, nimbus hrdinskosti, výnimočnosti, tajomna, mužnosti a romantických úvah, niekedy veľmi vzdialených realite, ktoré sa skrývali za snahami získať za manžela dôstojníka z povolania. Aj vzdelanostná úroveň stavala príslušníkov dôstojníckeho zboru rakúsko-uhorskej armády na relatívne vysokú priečku spoločenského statusu a znásobovala ich príťažlivosť ako budúcich životných partnerov a zaťov v porovnaní s civilnými nápadníkmi, a to najmä v meštianskych rodinách. Najvyššiu prestíž mali absolventi Vojenskej akadémie vo Viedenskom Novom Meste a Technickej vojenskej akadémie vo Viedni. Dochádzali sem predovšetkým po absolvovaní vojenských reálok, a po skončení štúdia mali vytvorené predpoklady na to, aby si ako dôstojníci generálneho štábu vybudovali sľubnú kariéru. Do týchto najprestížnejších vojenských škôl boli prijímaní najmä nadanejší, ale zároveň dobrými konexiami disponujúci jednotlivci, čo samo osebe už predurčovalo, že až na výnimky, pochádzali z lepšie situovaných, prevažne šľachtických a dôstojníckych rodín, neskôr najmä z dôstojníckych a meštianskych rodín.¹³ Absolventov vojenských kadetiek vychovávali predovšetkým na službu v poľných útvaroch, ale nebolo výnimkou, že boli po určitom čase preraďovaní aj na iné miesta a dostali sa aj do generálneho štábu armády. Ďalšou formou dopĺňovania záložného dôstojníckeho zboru pre stredoškolsky vzdelaných mladíkov bolo získanie dôstojníckej hodnosti prostredníctvom inštitúcie tzv. jednoročných dobrovoľníkov a po absolvovaní predpísaných kurzov. Po prehratej prusko-rakúskej vojne roku 1866 prestíž vojenských akadémií vzrástla a viac-menej dosiahla úroveň vysokých škôl.¹⁴

Aj keď boli rozdiely, a to často dosť výrazné, medzi dôstojníkmi podľa druhov zbraní a sociálneho pôvodu, čo sa, samozrejme, odrazilo aj na spoločenskom statuse manželky i celej rodiny dôstojníka a bol rozdiel v tom, či daný dôstojník patrila napr. k jazdecktvu alebo k pechote, či bol príslušníkom poľného alebo pevnostného delostrelectva, tirolských cisárskych strelcov či uhorských honvédov, či slúžil napr. pri 7. jazdeckom dragúnskom pluku, kde takmer všetci mali barónske a grófske tituly¹⁵ alebo pri vozatajstve a pod., ako budúci zaťovia boli dôstojníci vítaní aj v šľachtických, ale najmä v meštianskych rodinách. A to aj

¹¹ FRANKENBURG, Adolf. *Emlékiratok*, zv. I. Pest 1868, s. 182-183. Citované podľa HAJDU, ref. 11, s. 48.

¹² Ref. 8, s. 65.

¹³ Číselné údaje pozri DANGL, ref. 10, s. 65, pozn. 5; Tiež DEÁK, ref. 7, s. 115-116.

¹⁴ Podrobnejšie k tejto otázke pozri *Die Habsburgermonarchie 1848 –1918*, zv. V. *Die Bewaffnete Macht*. Wien : Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften 1987, s. 494-524.

¹⁵ Ref. 7, s. 124.

vtedy, keď vnútorné predpisy, viažuce sa na majetkové, finančné a morálne predpoklady, často sťažovali uskutočnenie sobáša a samotné príjmy dôstojníkov najmä nižších hodností, v nadväznosti na výdaje spojené s ich požadovaným životným štandardom, boli nízke. K tejto otázke sa ešte vrátim v súvislosti s problematikou podmienok ženby dôstojníkov.

Váhu vyššie naznačenej prestíže dôstojníckeho zboru znásobovali aj vyhliadky na kariéru, civilistom bežne neprístupnú. A to nielen počas aktívnej služby v armáde, ale aj v prípade nevynúteného odchodu zo služieb armády do civilnej sféry. Predovšetkým v oblastiach verejnej a štátnej správy až po kreslo v parlamente, ale v mnohých prípadoch aj na úradníckych postoch v samotných ozbrojených silách. Vo všeobecnosti bývalých dôstojníkov uprednostňovali pri prijímaní do civilných služieb, najmä keď počas vojenskej kariéry dosiahli vyššie hodnosti. Štát sa snažil nájsť pre bývalých dôstojníkov neschopných vojenskej služby zamestnanie v štátnom aparáte, sprostredkovať im zamestnanie na pošte, železnici a pod. Dobová atmosféra bola naklonená tomu, že vyššia vojenská hodnosť, hoci už penzionovaného dôstojníka, zvyšuje spoločenskú prestíž daného úradu či spoločenstva. Mužskí príslušníci nižších a stredných meštianskych vrstiev sa veľmi radi honosili napr. svojimi hodnosťami záložného dôstojníka. Pri niektorých civilných povolaniach sa stalo nepísaným zákonom získať hodnosť dôstojníka v zálohe. Štátni zamestnanci, právnici, lekári, sudcovia a pod. veľmi často na svojich navštívenkách uvádzali aj svoju vojenskú hodnosť ako zábezpeku spoločenského uznania.

Aj deti dôstojníkov požívali viaceré výhody v prípadoch, keď sa rozhodli pokračovať v otcových šľapajach v armáde a boli uprednostňované aj pri prijímaní na vojenské školy. Na vojenských vyšších reálkach mohli študovať za určitých podmienok bezplatne a mali značne uľahčenú situáciu pri získavaní hodnosti záložného dôstojníka. Dečery z dôstojníckych rodín v prípade potreby mohli nastúpiť do zvláštnych vojenských dievčenských zariadení, internátov, a tým odbremeniť rodinný rozpočet.

Vdovy po dôstojníkoch to síce nemali ľahké, očakávalo sa od nich, že budú žiť z úrokov svojej manželskej kaucie, ale v krajných situáciách aj tu zasahoval štát v podobe daru z milosti (Gnadengabe), udeľovania tabakových trafik. Od roku 1887 manželky dôstojníkov padlých v boji, alebo tých, ktorí prišli o život v rámci vykonávania vojenskej služby, prípadne sa stali obeťou epidémie pustošiacej v mieste dislokácie posádky, taktiež mali nárok na dôchodok. Ten však bol neporovnateľne nižší, než dôchodok ovdovelých žien civilných štátnych zamestnancov. Zák. čl. XX z roku 1887 presne určoval aj výšku vdovského dôchodku podľa platovej triedy hodnostného zaradenia zosnulého dôstojníka. Vzťahoval sa aj na vdovy dôstojníkov honvédstva a domobrany. Ak sa vdova znova vydala alebo nastúpila ako mníška do kláštora, ktorý nebol určený na výchovu alebo zdravotnú opatrovateľskú činnosť, strácala nárok na vdovský dôchodok.¹⁶

Ten istý zákon určoval aj príspevok na sirotu zosnulých dôstojníkov. Pri sirotách mužského pohlavia sa vzťahoval na potomkov do 20 rokov, pri dcérach do 18 rokov, a to za podmienok, aké boli stanovené pri priznaní vdovského dôchodku. Pod pojmom príspevok pre potomkov mužského pohlavia sa chápalo aj zamestnanie vo finančne ohodnotených službách, v službách získaných prostredníctvom armády, či v iných verejných službách, vrátane vojenských výchovných zariadení. U dievčat dokonca aj výdaj, vstup do kláštora,

¹⁶ 1887. évi XX. törvénycikk. In Corpus Iuris Hungarici. Törvények, jogszabályok a CompLex Kiadótól. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6250>. Porovnaj tiež *Magyar közigazgatási törvények Grill-féle kiadása. Zv. II. Hadügy.* Budapest : Légrády testvérek könyvnyomdája, 1911, s. 382-398.

prijatie do dievčenských internátov a pod. Ročný výchovný príspevok, v rozpätí tých istých dvanástich tabuľkových tried ako to bolo pri vdovskom dôchodku, sa pohyboval od 40 zlatých do 250 zlatých. Súčet príjmu sirotských príspevkov v jednej rodine nesmel byť vyšší ako vdovský dôchodok matky. Z tejto sumy bola matka povinná vydržiavať aj deti z prípadného predošlého manželstva zosnulého dôstojníka, ak tento žil s ňou v jednej domácnosti. V prípade úmrtia matky touto sumou disponoval tútor, respektíve poručník.¹⁷

V roku 1896 možnosť poberania dôchodku rozšírili aj na tie dôstojnícke vdovy, ktorých životný partner zomrel v čase mieru pri plnení vojenskej služby, alebo na taxatívne vyznačené choroby, ktoré mohli byť spájané s jeho povoláním. Dôchodok sa vdove nepriznával, pokiaľ smrť nastala päť a viac rokov od definitívneho odchodu príslušného dôstojníka do dôchodku. Nárok na poberanie dôchodku, respektíve finančného príspevku, sa rozšíril aj na manželky a siroty vojenských úradníkov a do vojenských platových tried nezadelených dôstojníkov, pokiaľ poberali od armády mesačný plat. Ich vdovy mali podľa nového zákona nárok na 1/3 posledne poberaného mesačného platu zosnulého. Siroty dostávali na hlavu 30 korún. Finančné rozpätie dôchodku podľa hodnostných tried zostávalo v platnosti.¹⁸ Napriek týmto vylepšeniam dôchodok dôstojníckych manželiek na konci 19. storočia bol nižší, než napr. civilných úradníkov vo verejných službách.

Ďalšia náprava sa v tomto smere urobila po roku 1907. Platové rozpätie podľa hodnostného zaradenia sa podstatne zvýšilo.¹⁹ Zároveň bola zavedená pohyblivá škála výšky vdovského, ktorá umožňovala, aby žena dôstojníka nižšej hodnosti za určitých podmienok dostávala vyšší dôchodok, než žena dôstojníka vyššej hodnosti. Vdova po dôstojníkovi, ktorý zomrel v boji alebo následkom útrap vojenského ťaženia dostala navyše 50 %-ný vdovský príplatok. Vdova po dôstojníkovi nezaradenom do hodnostných tabuliek dostávala ako vdovský dôchodok vo výške jednej tretiny posledne poberaného platu manžela, ale najmenej 400 korún. U sirôt sa vek možnosti vyplatenia výchovného príplatku zvýšil na 24 rokov, čo v praxi znamenalo, že štát, respektíve vojenský erár sa sčasti postarali aj o vysokoškolské štúdium detí zosnulých dôstojníkov. Aby sa v tomto smere odľahčilo štátnej pokladnici, armáda sa snažila čo najviac sirôt získať pre profesionálnu vojenskú službu a dievčatá umiestniť v dievčenských výchovných zariadeniach. Výchovný príspevok detí pre každú jednotlivú sirotu činil jednu pätinu vdovského dôchodku, ale výchovný príspevok pre jednu rodinu nesmel prekročiť sumu vdovského dôchodku.²⁰ Tieto úpravy sa vzťahovali aj na príslušníkov uhorskej vlastibrany a domobrany. V prípade, keď sa vdova po dôstojníkovi opäť vydala alebo si našla zamestnanie, o dôchodok prišla. Najmä v posledných desaťročiach pred 1. svetovou vojnou teda manželka dôstojníka či jeho vdova, podobne ako aj deti, mali zabezpečené najnutnejšie minimum na živobytie.²¹

Takže zvláštny prvok príťažlivosti dôstojníckeho povolania pre budúcu dôstojnícku rodinu tvorila, najmä v poslednom desaťročí pred vypuknutím prvej svetovej vojny, aj dôs-

¹⁷ Tamže.

¹⁸ 1896. évi IV. törvénycikk. In Corpus Iuris Hungarici. Törvények, jogszabályok a Complex Kiadótol. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6621>. Porovnaj tiež Magyar közigazgatási törvények, ref. 16, s. 400-403.

¹⁹ Zákon z roku 1907 a príslušnú tabuľku platových tried pozri Tamže, s. 404-411.

²⁰ DEÁK, István. *A zsoldtalanságtól a nyomorúságos zsoldig*. In *A magyar katonatiszt (1848 – 1945)* Szerk. Hajdu T. Budapest : MTA Történettudományi Intézet, 1989, s. 36-38.

²¹ Výšku dôchodkov vdov po rakúsko-uhorských dôstojníkoch porovnaj Tamže, s. 36-38. Tiež DEÁK, ref. 7, s. 192-196.

tojnícka penzia. Vo svojej podstate nebola vysoká a podmienky na jej získanie sa v druhej polovici 19. storočia viackrát zmenili, treba si ale uvedomiť, že v tomto období štátny penzijný systém nebol všeobecný a vzťahoval sa prakticky iba na štátnych a verejných zamestnancov, ktorých v tom čase nebolo veľa. Špecifickou črtou armády v tomto smere bolo, že veľký počet dôstojníkov odchádzal do penzie v relatívne mladom veku, nevyčakajúc predpísaný počet odslúžených rokov vojenskej služby, takže dostali iba minimum penzie. Nebolo výnimočným javom, že dôstojník vychovával svoje deti už ako dôchodca, dokonca ani to, že sa ženil už ako dôchodca.²²

Po reorganizácii penzijného systému dôstojníkov roku 1855 sa penzia ešte viazala na päťdesiatročnú služobnú povinnosť, u tých, ktorí taký dlhý čas neslúžili, bolo potrebné vybaviť prekvalifikovanie na invalida, aby sa dostal k penzii. Výška ich dôchodku sa potom vypočítavala podľa zvláštného kľúča na základe odslúžených rokov, pričom činná služba sa rátala od vstupu do armády bez ohľadu na to, akú hodnosť v tom čase mal. Vojnové roky sa rátali dvojnásobne, pri zraneniach, amputovaní končatín a pod., v dôsledku účasti na bojoch a pod. boli kompenzovaní pridaním viacerých služobných rokov. Žiadny dôstojník vo výslužbe však nemohol mať menšiu penziu ako 200 zlatých. Po roku 1868 sa požadovaný minimálny počet odslúžených rokov znížil na 40 a na penziu mali dôstojníci automaticky nárok po dosiahnutí 60 rokov svojho života. Predčasný odchod do dôchodku závisel od rozhodnutia príslušnej komisie, a minimálna výška dôchodku sa stanovila na 300 zlatých. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že tieto komisie neboli zvlášť prísne, a ako to v monarchii bolo aj v iných sférach, svoje urobili aj známosti, tituly, spoločenské postavenie a pod.

K ďalším zmenám v penzijnom systéme dôstojníkov došlo po prelome storočia, keď sa opäť zlepšili podmienky pre vojenských dôchodcov a stalo sa zvykom, že dôstojníci boli preradení do dôchodku s vyššou hodnotou o jeden stupeň. Táto hodnosť udeľovaná „*ad honorem*“ však nebola viazaná na výšku dôchodku, ale zvyšovala prestíž vojenského dôchodcu, a tým i jeho rodiny.²³ Penzionovanému dôstojníkovi nebránili v tom, aby si vojenský dôchodok vylepšil vedľajším zárobkom, jeho zamestnanie ale muselo byť „spoločensky prijateľné“. Nemohol napríklad vykonávať fyzickú prácu, nemohol pracovať v obchode, ako remeselník, do určitého času dokonca ani ako učiteľ a na svoju prácu musel získať povolenie od ministerstva vojny. Penzionovaným dôstojníkom, ktorí porušili dôstojnícku česť, súd odobral dôstojnícku hodnosť, ale dôchodok naďalej poberali. Systém dôstojníckeho dôchodku smeroval k dlhodobej službe a kariére, ale po jeho naplnení aj k pomerne dobrej životnej úrovni, ktorá bola prítiažlivá aj pre dievčatá pochádzajúce z bohatých rodín.

Pre mnohé, najmä meštianske rodiny, pri snahe získať pre dcéru dôstojníka za manžela, mohla byť inšpirujúcim podnetom aj skutočnosť, že vojenská kariéra dôstojníkov od čias

²² Tibor Hajdu napr. uvádza príklad stotníka, ktorý šiel do dôchodku ako 48-ročný, dostal hodnosť majora ad honorem, potom sa oženil a splodil štyri deti. (HAJDU, ref. 11, s. 222).

²³ Podrobnejšie Ref. 7, s. 189-192. Tiež HAJDU, ref. 11, s. 222-226. Deák uvádza aj výšku dôchodku po roku 1900 u niektorých hodností. Napr. stotník II. triedy s platom 1 200 zlatých po 20 rokoch služby mal nárok na 600 zlatých dôchodku, po odslúžení 30 rokov na 900 zlatých a po odslúžení 40 rokov alebo dosiahnutí 60 rokov života 1 200 zlatých. Major so zárobkom 2 004 zlatých po 20 rokoch odslúžených v armáde mal nárok taktiež na 50 % svojho zárobku, teda 1 002 zlatých, po 30 rokoch služby na 1 503 zlatých a po 40 rokoch služby na 100 % svojej bývalej gáže, teda 2 004. Major s posledným zárobkom 3 600 zlatých, ak odslúžil 20 rokov, dostal 50 % svojho zárobku, po 30 rokoch služby 2 700 zlatých a po 40 rokoch služby, alebo dosiahnutí 60 rokov veku, 3 600 zlatých.

Márie Terézie oproti iným spoločenským skupinám umožňovala získať šľachtický titul. Mať v rodine príslušníka šľachtického stavu nielen zvyšovalo jej prestíž, ale výdatne pomáhalo aj podnikateľským a obchodným aktivitám celej rodiny. Šľachtický titul spočiatku mohli získať dôstojníci po nepretržitom odslúžení 30 rokov v armáde, keď službu vykonávali so zbraňou v ruke na bojisku, dosiahli tu vyššiu vojenskú hodnosť, svoju úlohu plnili bezchybne a neboli proti nim vznesené žiadne odborné ani morálne výhrady. Pridelenie tejto výsady bolo spravidla spojené aj s udelením záslužných vojenských radov a vyznamenaní. Nositelia najvyšších vyznamenaní, akými boli Rad Márie Terézie a Leopoldov rad či Rad Svätoštefanskej železnej koruny, ak si o to požiadali, mohli byť automaticky povýšení do šľachtického stavu. Takýchto jedincov však bolo veľmi málo. Po rakúsko-uhorskom vyrovaní síce udeľovanie šľachtického titulu za tieto rady zrušili a uchádzať sa oň mohli iba nositelia Radu Márie Terézie, ale na druhej strane, s prihliadnutím na mierové časy, mohli už takýto titul dostať aj dôstojníci, ktorí sa nedostali do bezprostredného kontaktu s nepriateľom na bojisku, slúžili v armáde nepretržite 40 rokov a spĺňali požadované morálne kritériá. Posledná reforma upravujúca získanie šľachtického titulu dôstojníkov rakúsko-uhorskej armády sa uskutočnila počas 1. svetovej vojny roku 1916.

Doterajšie výskumy ukazujú, že v interese o získanie šľachtického titulu v samotnom dôstojníckom zbore je možné v nami skúmanom období zaznamenať značnú premenu. Kým ešte v druhej polovici 19. storočia to bola vytúžená méta väčšiny profesionálnych dôstojníkov, po prelome storočia, najmä počas 1. svetovej vojny rastie počet tých, ktorí ponúkajú možnosť, napriek tomu, že spĺňali požadované podmienky, nevyužili. V globále v rozpätí 1867 až 1914 sa jedna štvrtina udelených šľachtických titulov v Uhorsku ušla príslušníkom dôstojníckeho zboru. V rakúskej časti monarchie toto číslo činilo okolo 40 %.²⁴ Faktom však zostáva, že aj toto privilegium bolo výrazom zvláštneho postavenia dôstojníkov v monarchii. Okrem iného malo zvyšovať ich „lesk“, zvýrazňovať spolupatričnosť stredných a vyšších vrstiev spoločnosti, nadväznosť na dynastiu. Pri civilných manželstvách, pokiaľ sa dcéra z meštianskej rodiny nevydala za šľachticu, tento motív odpadol.²⁵

K vyššie naznačeným činiteľom treba pripočítať aj úzku prepojenosť dôstojníckeho zboru na panovníka a dynastiu a z toho vyplývajúce výhody a možnosti. Táto nadväznosť bola daná nielen tradíciou, výchovou na vojenských školách a v armáde vôbec, ale aj pôvodom a zložením veliteľských kádrov, pričom boli historicky vytvorené a veľmi umne vybudované viditeľnými i neviditeľnými pákami v nadväznosti na najvyššieho veliteľa branných síl cisára a kráľa v jednej osobe. O záležitosti dôstojníkov, najmä vyšších hodností, sa panovník vždy zaujímal a vo viacerých prípadoch osobne zasahoval do profesionálneho postupu jednotlivcov. František Jozef I. v určitom zmysle považoval armádu za dedičný majetok svojho rodu a v záležitostiach armády sa riadil heslom: „*Suprema lex regis voluntas*“ – naj-

²⁴ HAJDU, ref. 11, s. 102. Tiež HAJDU, T. *A hivatásos és tartalékos tisztiek a monarchia hadseregében*. In *A magyar katonatiszt (1848 – 1945)*. Szerk. Hajdu, T. Budapest : MTA Történettudományi Intézet. 1989, s. 49- 55.

²⁵ Podrobnejšie SCHMIDT-BRENTANO, Antonio. *Die Armee in Osterreich. Militär, Staat und Gesellschaft 1848 – 1867*. Boppard-Rhein 1975, s. 451-452; KANDELSDORFER, K. Der Adel im k. u. k. Offizierscorps. In *Militärische Zeitschrift*, 38, 1897, č. 3, s. 248-269; HAJDU, Tibor. A magyar tisztikar társadalmi helyzete, összetétele és presztízse a kiegyezés előtt és után (1850 – 1883). In *Történelmi Szemle*, 29, 1986, č. 3-4, s. 415; HAJDU, Tibor. Nemesi tisztikarból polgári tisztikar. In *Történelmi Szemle*, 38, 1996, č. 4, s. 341-367; DANGL, Vojtech. K problematike prestíže dôstojníckeho zboru v období dualizmu. In *Vojenská história*, 5, 2001, č. 1, s. 12-13.

vyšší zákon je panovníkova vôľa.²⁶ Vysoko sa hodnotilo, že okrem iného, napr. dôstojníci mali právo žiadať v osobných veciach audienciu u panovníka, dôstojníci slúžiaci vo viedenských posádkach sa mohli každý rok zúčastniť na dvorskom plese, kde na vlastné oči videli cisára a najvýznamnejšie osobnosti panovníckeho dvora, čo sa v danej dobe považovalo za mimoriadnu vymoženosť. Mali možnosť navštevovať za zlacnené lístky viedenskú operu a Burgtheater, v ktorých hlavným patrónom bol panovník a pod. Samozrejme, tieto vymoženosti boli do určitej miery obmedzené. Napríklad v uvedených divadlách mali dôstojníci, ktorí sa tu museli objaviť v slávnostnej uniforme, vymedzené miesta na státie, na dvorskom plese v bufete mohli síce jesť dosýta, ale tancovať mohli iba mladí dôstojníci šľachtického pôvodu a pod.²⁷ Určitú ochranu zo strany panovníka dôstojníci pociťovali aj v súvislosti so súbojmi, ktoré boli medzi dôstojníkmi navzájom a najmä medzi dôstojníkmi a „súbojaschopnými“ civilmi vcelku bežné. Pre dané obdobie je symptomatické, že aj potom, čo v Uhorsku vznikla *Liga proti súbojom*, podľa konvencií prijatých v najvyšších vojenských kruhoch a podporovaných aj v Schönbrunne, prežívali názory, že súboje dôstojníkov pomáhajú upevňovať prestíž vyšších spoločenských kruhov a najmä dôstojníckeho zboru.²⁸

V daných súvislostiach sa žiada pripomenúť aj výnimočné postavenie dôstojníkov pred súdom, ktorý sa usiloval o čo najdelikátnejší priebeh vyšetrovania a súdneho konania prípadov súvisiacich s previnením dôstojníkov. Záležitosti s tým súvisiace sa snažil riešiť s väčším taktom ako v prípade civilných súdov. V trestnoprávných záležitostiach dôstojníci podliehali vojenskej jurisdikcii, pričom základným postulátom vojenského súdnictva bola idea, že všetky previnenia proti morálnemu kódexu, ale aj všetky trestné činy, a to aj tie, ktoré boli namierené proti civilným osobám, sa mali riešiť v rámci armády. Pri vyšetrovaní týchto káuz cítiť snahu o čo možno „najpriateľnejší“ výsledok prípadu a ochranu armády a jeho príslušníka pred verejným odsúdením. Uzavretosť súdnych rokovaní, spôsobov vyšetrovania i dokazovania pred vojenským tribunálom, snaha o čo najmenšiu publicitu, relatívne nízke tresty v porovnaní s previneniami, ktoré udeľovali v podobných prípadoch civilné sudy a pod., to všetko viedlo k tomu, že okolo dôstojníkov sa vytvárala akási bariéra

²⁶ Postavenie panovníka v hierarchii ozbrojených síl vystihuje pasáž jednej z najčastejšie citovaných publikácií o ozbrojených silách monarchie z konca 19. storočia: „*V osobe najvyššieho veliteľa, ako pomazanej hlavy monarchie, je stelesnená jednota armády, lebo on je tou osobou, ktorej slávnostne prisahá vernosť a poslušnosť každý jeden príslušník rôznych častí ozbrojených síl. Bez rozdielu hodnosti či služobného zaradenia, nech je to generál, dôstojník, vojak alebo vojenský úradník, každý z nich zložil zvlášť osobný sľub najvyššiemu veliteľovi. To je aj príčina, prečo je najvyšší veliteľ v takom bezprostrednom vzťahu s brannými silami, pričom nielenže on sám osobne je majiteľom všetkých vojenských hodností, vyznamenaní..., ale aj rôzne donácie, vymenovávanie a tresty sú realizované bezprostredne prostredníctvom jeho osoby alebo v jeho mene. Rovnako jeho vôľa rozhoduje o všetkých záležitostiach spravovania a riadenia armády. Cisár a kráľ je najvyšší veliteľ, ktorého iniciálky zdobia strapce na mečoch, poľný opasok a ostatné vojenské odznaky, on je živým predstaviteľom štátnej výsosti, prvý a najvyšší symbol idey vlasti.*“ (Ref. 5, s. 24).

²⁷ Podrobnejšie pozri AUFFENBERG-KOMARÓW, Moritz. *Aus Österreichs Höhe und Niedergang*. München 1921, s. 38; HAJDECKI, Alexander. *Officers-Standes-Privilegien. System und Praxis des geltenden Officersrechtes der k. u. k. bewaffneten Macht*. Wien 1897, s. 58-61; DEÁK, ref. 7, s. 140-141.

²⁸ Podrobnejšie DANGL, Vojtech. *Súboj ako osobitý druh výkonu spravodlivosti*. In Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1. – 3. októbra 2003 v Lučenci. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 255-259.

nedotknuteľnosti, čo vzhľadom na úzku väzbu dôstojníckeho zboru na panovníka dostávala opäť zvláštne zafarbenie výnimočnosti a nutnej akceptovateľnosti. Napr. niektoré trestné činy dôstojníkov, ktoré viedli k zmrzačeniu, k pracovnej neschopnosti, dokonca vo výnimočných prípadoch k trvalej invalidite či dokonca smrti, a udiali sa v rámci vojenských cvičení či prispením nadriadených sa riešili iba znížením či stratou hodnosti alebo premiestnením k inej posádke. Celý tento systém opäť v určitom prenesenom zmysle chránil aj rodinu postihnutého.²⁹

Ak si bližšie ozrejníme úlohu dôstojníkov v rôznych miestnych i celokrajinských spolkoch, spoločenskom a športovom živote a v iných oblastiach každodenného života posádkových miest v posledných desaťročiach pred 1. svetovou vojnou, zistíme ďalší prvok, ktorý prispieva k ešte reálnejšiemu obrazu o príčinách, prečo dôstojníci boli takým lákavým terčom pre rodiny s dievčatami na výdaj.

V rozvoji a organizovaní kultúrno-spoločenského života posádkových miest, v utužovaní vzájomných väzieb medzi armádou a meštianstvom, napriek svojej uzavretosti, dôležitú úlohu zohrali dôstojnícke kasína. Aj meštianske spolky v mestách vo svojich radoch radi uvítali dôstojníkov. Ich prítomnosť zvyšovala ich prestíž, ako aj podujatí usporiadaných mestskou nobilitou a často obohacovala obsah ich náplne. Ako ukážku až premršteného vnímania úlohy dôstojníkov uvediem príklad z Miškovca, kde na zasadaniach miestneho spolku podľa domáceho poriadku, pri hlavnom županovi, ktorý predsedal, mohli sedieť iba dôstojníci.³⁰ Pánske kasíno v Trenčíne, tzv. *Trenčiansky spoločenský kruh*, bolo uzavretou spoločnosťou, do ktorej okrem statkárov, priemyselníkov a vysokých úradníkov prijímali iba dôstojníkov. Tu sa uskutočnili aj najvýznamnejšie rozhodnutia mestskej a župnej politiky.³¹ V snahe zväčšiť posádku v Trnave, a tým rozprúdiť aj spoločenský život mesta, poslanec Z. Vermes vystúpil v uhorskom parlamente, kde zdôraznil, že „...*snád' ani v jednom meste monarchie nenájdete tak pevné porozumenie medzi meštianstvom a vojskom* (rozumej dôstojníckym zborom – pozn. V. D.), *ako je tomu v Trnave*“.³² Najčulejší spolkový život za účasti dôstojníkov na území Slovenska prebiehal v Bratislave a v Košiciach, kde boli aj najväčšie posádky.³³ V hláseniach posádok o činnosti vojenských, respektíve dôstojníckych kasín sa vždy zdôrazňoval aj fenomén ich významu nielen pre armádu, ale aj pre civilné obyvateľstvo a pre rozvoj vzájomných vzťahov medzi civilmi a príslušníkmi armády.³⁴ Veľkomestské prostredie, jeho kultúrne, športové, spoločenské predpoklady dávali širšie možnosti pre aktivitu príslušníkov dôstojníckeho zboru miestnych posádok, čo zase vťahovalo do svojho okruhu miestnych obyvateľov, dámy a slečny nevynímajúc.

Na území dnešného Slovenska pre rozvoj kultúrneho života veľa znamenali aj rôzne vojenské spolky vykazujúce činnosť napr. v Bratislave, Komárne, Nových Zámkoch, Košiciach, Trenčíne, Leviciach, Nitre, Prešove, Spišskej Novej Vsi, Banskej Bystrici. Tieto spolky organizovali rôzne kultúrne posedenia, koncerty, prednášky odborného charakteru, obľúbené tanečné zábavy, zoznamovacie večierky, spolupodieľali sa na prípravách plesov, amatérskych divadelných predstavení a pod. Ukazovať sa na týchto podujatiach po boku

²⁹ Podrobnejšie číselné údaje s konkrétnymi príkladmi pozri DANGL, ref. 10, s. 73-74.

³⁰ TÓVÁRI, Judit. *Az elit Miskolcz város társadalmában 1872 – 1917*. Budapest : MTA, 1997, s. 32.

³¹ KAŠČÁKOVÁ, Renáta. *Život v Trenčíne na prelome 19. a 20. storočia*. <http://www.trencin.sk/25716>.

³² Citované podľa Nyugatmagyarországi Híradó, 24. 8. 1914.

³³ Podrobnejšie DANGL, ref. 10, s. 98-99.

³⁴ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, IV. HKP, 4515/1913 eln.

nositeľa ligotavej uniformy sa stávalo prestížnou záležitosťou nielen predstaviteľov mestskej komunity, ale najmä ich slobodných dcér. Do kategórie podporných spolkov patrili aj spolky vojenských vyslúžilcov.

Citlivosti nejedného ženského srdca sa dotkli melódie, ktoré rozozvučali posádkové vojenské orchestre pri príležitostiach rôznych osláv, pri promenádnych koncertoch, dokonca aj v divadelných sálach a na plesoch vyššej spoločnosti. Pôsobenie vojenských hudieb obohacovalo život mesta novými žánrami a boli schopné reprodukovat' aj vážnu hudbu. Napr. vojenská kapela bratislavského 72. pešieho pluku a spojené vojenské orchestre 71. trenčianskeho a 72. bratislavského pešieho pluku s veľkým úspechom reprodukovali aj skladby Mozarta, Griega a Wágnera, koncertovali za účasti príslušníkov panovníckeho rodu, vystupovali na dobročinných akciách a pri rôznych iných slávnostných príležitostiach. Ich prispôsobivosť a fakt, že boli schopní obstáť aj v konkurencii komorných telies, zahrať do tanca, koncertovať na promenádach, podfarbiť slávnostné prehlídky, ako aj panychídy, či pôsobiť ako operetný orchester, zvyšoval ich obľubu vo všetkých vrstvách mestskej spoločnosti.³⁵ Prístupnosť produkcie týchto hudobných telies mali v čase dozrievajúcej stavovskej spoločnosti a rozvoja meštianskych priorít veľký význam. V niektorých mestách sa stávali postupne tradíciou, súčasťou mestského koloritu, kulisou pre jeho vonkajší lesk a ich prítomnosť vytvárala vhodné podmienky na to, aby sa dôstojníci mohli stretávať s miestnymi obyvateľmi, nadväzovať s nimi styky a uzavierať známosti končiacie často svadbou.³⁶

Určitú príťažlivosť pre ženy musela znamenať aj skutočnosť, že v posledných desaťročiach 19. a začiatkom 20. storočia sa v známych kúpeľných strediskách postupne budovali moderné dôstojnícke zotavovne a pavilóny, ktoré okrem zdravotnej starostlivosti poskytovali opäť možnosti kultúrneho a spoločenského vyžitia. Stávali sa centrami stretávok mondénnej spoločnosti a poskytovali možnosti uzatvárania „osožných“ známostí. Takéto zotavovne sa na území Slovenska budovali v Piešťanoch, Trenčianskych Tepliciach a iných kúpeľných mestách. V roku 1904 sa pri príležitosti rozšírenia a modernizovania pavilónu pre dôstojníkov v Piešťanoch uskutočnili veľkolepé oslavy, a to aj v Trenčíne i samotných Piešťanoch.³⁷

Úlohu, akú dôstojnícky zbor zohrával v spoločenskom živote miest, veľmi farbisto a podrobne opisovali denníky i časopisy a boli predmetom aj dobovej krásnej literatúry či divadelných hier. Dalo by sa povedať, že v posledných desaťročiach 19. a začiatkom 20. storočia sa v Uhorsku sformoval celý prúd literárnej tvorby, ktorý sa, mimo iného, venoval aj problematike úlohy a vnímania rakúsko-uhorského dôstojníckeho zboru v spoločnosti

³⁵ DANGL, ref. 10, s. 97-98.

³⁶ Podrobnejšie k vzťahu miest, a posádok na Slovensku pozri LIPTÁK, Ľubomír. Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku v medzivojnovom období (náčrt problematiky). In *Vojenská história*, 3, 1999, č. 3, s. 3-19; DANGL, Vojtech. *Mestá, kasárne a posádky na Slovensku v posledných desaťročiach pred prvou svetovou vojnou*. In Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918 (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti) – Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig. (Katonai, politikai, gazdasági aspektusok és összefüggések). Bratislava : VHÚ, MO 2002, s. 259-283; HAJDU, Tibor. *Hadsereg és város a dualizmus korában*. Tamže, s. 248-258. DANGL, ref. 10, s. 98-99. Ľ. Lipták v citovanej štúdiu upozornil aj na to, že napr. v 25. pešom pluku v Lučenci pôsobil Franz Lehár a v 67. pešom pluku v Prešove Leopold Kohout, teda neskoršie výrazné postavy hudobného života monarchie.

³⁷ Az Ujság, 25. 5. 1904.

a medzi ktorých patrili aj významní predstavitelia maďarskej literatúry.³⁸

Podobnú funkciu ako kultúrne a spoločenské aktivity zohrávali aj rôzne športové podujatia pod vedením alebo za účasti dôstojníkov. Predovšetkým to boli tradičné športové disciplíny ako strelba, šerm a jazdectvo. Obľubu u obyvateľstva získavali jazdecké preteky a ukážky drezúry koní, ktoré boli v Uhorsku obvyklé najmä v miestach dislokácie husárskych plukov, strelecké a šermiarske krúžky, ktoré úzko spolupracovali s armádou. Tieto krúžky často viedli aktívni dôstojníci, z ktorých viacerí zastupovali dokonca miestnu posádku na krajinskej súťaži šermiarov v Budapešti alebo na jazdeckých súťažiach Uhorska v Budapešti a Debrecíne, kde sa robil aj výber pre budúcu olympiádu.³⁹ Účastníci týchto podujatí, predovšetkým mladí dôstojníci, sa stávali miestnymi hrdinami. Aj dobové fotografie a rôzne vyobrazenia potvrdzujú, že sa na týchto podujatiach s obľubou zúčastňovali nielen manželky dôstojníkov a civilných osôb z vyššej spoločnosti, ale aj ich dcéry. Bolo tu vídať aj niektorých príslušníkov panovníckeho rodu, v Bratislave napr. arcivojvodu Albrechta či arcivojvodkyňu Izabelu.⁴⁰

* * *

Tak ako boli predvídateľné možné výhody vyplývajúce z uzavretia manželstva s dôstojníkom rakúsko-uhorskej armády, tak boli známe aj riziká s tým spojené. Jednou z najočividnejších rizík bolo samotné povolanie dôstojníka ako vojaka, ktorý v prípade vojnového konfliktu musel na dlhý čas opustiť rodinu, mohol na bojisku padnúť alebo sa vrátiť ako čiastočný či doživotný invalid. To, okrem citovej traumy, mohlo mať aj vážny sociálny dopad na rodinu. Táto obava však v skúmanom období strácala do značnej miery na dôraznosti aj z toho dôvodu, že od ukončenia prusko-rakúskej vojny do vzniku 1. svetovej vojny uplynulo takmer polstoročie bez významnejšieho vojnového konfliktu za účasti monarchie, ak nerátame okupáciu Bosny a Hercegoviny roku 1878. Za ten čas sa v službe armády Jeho Výsosti vystriedali najmenej dve generácie dôstojníkov. Mierové desaťročia v podvedomí príslušníkov rodín dôstojníkov do značnej miery anulovali alebo aspoň tlmili obavy uberajúce sa týmto smerom. Potvrďuje to aj citovaný znalec duše dôstojníka Joseph Roth, ktorý o zmýšľaní dôstojníkov v tomto období napísal: „*Narodili sa v mieri, vyštudovali, boli dôstojníci, chodili na manévry, ale mierové. Nikto z nich netušil, že o niekoľko rokov sa*

³⁸ Medzi nich patrili napr. Zoltán Thury, Ferenc Herczeg, Kálmán Mikszáth, Gyula Krúdy, Gyula Pekár, György Rutkai a ďalší. V tejto súvislosti sa žiada poznamenať, že postoj k rakúsko-uhorskej armáde a zvlášť k jej dôstojníckemu zboru bol v maďarskej spoločnosti po revolúcii 1848-1849 odmietavý a podozrievavý a literárny život ho viac-menej ignoroval. Tento stav sa začal meniť po vybudovaní uhorského honvédstva v roku 1868 a najmä v posledných troch desaťročiach pred vypuknutím 1. svetovej vojny. Množia sa časopisecké články a poviedky, veľmi často ľúbostné, v ktorých sa objavujú dôstojníci spoločnej armády, pričom sú prevažne vykresľovaní ako kladné postavy. Sú zakomponovaní aj do vznikajúcich divadelných hier a operiet a stále viac sú akceptovaní nielen v šľachtických a meštianskych kruhoch, ale aj v nižších vrstvách spoločnosti. Časopis *Uj Idők* roku 1903 rozhorčene protestuje proti konštatovaniu istého rakúskeho dôstojníka, ktorý vo svojom románe tvrdí, že Maďari nemajú radi armádu a najmä jej dôstojnícky zbor, a to od poručíka vyššie. Na dôkaz o nepravdivosti tohto konštatovania uvádza mená maďarských autorov, ktorí kladne vykresľujú dôstojníkov armády monarchie (*Uj Idők*, r. 1903, s. 274).

³⁹ *Hadtörténelmi Léveltár* (HL) Budapest, HM, 8604/1913 eln; VHA Bratislava, IV. HKP, 1832/1914 eln; Tiež *A m.kir. kormány 1905. évi működéséről és az orszög közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Budapest 1906, s. 185.

⁴⁰ *Nyugatmagyarország Híradó*, 27. a 28. 4. 1912.

všetci bez výnimky postavia zoči-voči smrti. Vtedy nemal ani jeden z nich také citlivé zmysly, aby postrehol, že neviditeľné mlyny času sa už krúčia v príprave na svetovú vojnu.“⁴¹ A to sa, samozrejme, prenášalo aj na ich rodiny. Dobové dokumenty ukazujú, že časť mladších dôstojníkov dokonca v období balkánskej krízy roku 1907, či balkánskych vojen v roku 1912 a 1913, vítala zvýšenie bojovej pohotovosti ako zmenu v ustálenom behu viac-menej nudného kasárenského života.

„Nomádsky spôsob života“, ako presun dôstojníkov v rámci posádok, respektíve premiestnenie dôstojníkov spolu s posádkou často v dobových prameňoch nazývajú, bol ďalším z neprijemností, ktorý mal dopad na úvahy súvisiace s rodinným životom dôstojníkov, respektíve myšlienkou na uzavretie manželského zväzku s dôstojníkom. Striedanie miest v rámci presunu posádky alebo preloženia dôstojníka, narušenie už vytvorených a ustálených rodinných a priateľských vzťahov, zvyklostí a návykov s tým súvisiacich, pokiaľ nešlo o zjavne atraktívnejšie miesto, rodinní príslušníci spravidla prijímali pokorne, ale na celkovú rodinnú atmosféru nepôsobilo dobre. Na nové pôsobisko si spravidla odvážali všetok nadobudnutý hnuťelný majetok vrátane nábytku, v neznámom prostredí si museli hľadať vyhovujúce ubytovanie. V starších obdobiach si dokonca sťahovanie dôstojníci museli platiť sami. Výnimku tvorili spravidla slobodní dôstojníci, ktorých najčastejšie na novom pôsobisku, najmä vo východných častiach monarchie, čakal už vopred informovaný pozvonník, pejoratívne nazývaný „Möbeljud“ – nábytkový žid, ktorý sa za príslušnú odmenu postaral o ubytovanie, nábytok a iné najnutnejšie potreby do novej služby nastupujúceho dôstojníka.⁴²

Od začiatku 80. rokov 19. storočia sa situácia do určitej miery zlepšila v tom, že presun posádok sa stal menej častým a zlepšili sa aj podmienky na ubytovanie. Zák. čl. XXXVI z roku 1879 novelizovaný roku 1895 zák. článkom XXXIX, ich doplnky a s nimi súvisiace nariadenia ministerstva vojny podrobne určovali dočasné i trvalé formy ubytovania príslušníkov armády vrátane dôstojníkov. Jednotlivé paragrafy zákonov a jeho doplnky sa týkali aj takých podrobností, ako napr. koľko izieb majú mať byty dôstojníkov rôznych hodností, aké by malo byť ich najnutnejšie vybavenie, aké výhody môžu požívať ich rodinní príslušníci pri sťahovaní a pod.⁴³

Nielen pre ženatých dôstojníkov a ich rodiny, ale aj pre slobodných dôstojníkov sa v posledných desaťročiach pred 1. svetovou vojnou priam odstrašujúcim stali posádky v blízkosti hraníc budúcich možných vojenských protivníkov, predovšetkým na území Haliča, v blízkosti srbských hraníc a v Bosne a Hercegovine. Dôstojnícke rodiny boli nútené sa pohybovať často v národnostne cudzom prostredí, kde spoločenský život viazol, bol stereotypný, väčšie centrá ríše, a tým aj kultúrne vyžitie, boli vzdialené. V niektorých prípadoch museli, napr. v Haliči, ale aj v Bosne a Hercegovine vzdorovať ignorovaniu zo strany miestnych statkárov a ich rodín, v mnohých prípadoch miestni obyvatelia ovládajúci nemčinu odmietali s nimi komunikovať, o nízkych hygienických a zdravotných podmienkach nehovoriac.

⁴¹ Ref. 8, s. 88.

⁴² Ref. 7, s. 125. Do 50. rokov 19. storočia každý pluk mal vo Viedni civilného poverenca, ktorý sa o tieto problémy mal postarať. Spomínaní „Möbeljudi“, ktorí boli terčom dobových protižidovských novín a o ktorých vzniklo v danej dobe viacero písaných i kreslených žartov, podnikali na vlastnú päsť.

⁴³ Magyar közigazgatási törvények, ref. 16, s. 510-609.

Ako určité negatívum spojené s uzavretím manželstva s dôstojníkom, najmä v silne nábožensky založených rodinách, mohol byť vnímaný na svoju dobu morálne voľný a neviazaný predmanželský život mladých poručíkov, nadporučíkov, kapitánov, kadetov, teda možných budúcich manželov. Tento svojský hýrivý mimokasárenský život, spojený s rôznymi výstrelkami a arogantným správaním sa na verejnosti, zábavy, pitky, kartárske spoločnosti, hazardné hry, neúnosné zadlžovanie, súboje, hromadné návštevy verejných domov, aféry spojené s vydatými ženami, často aj s manželkami miestnych civilných osôb a pod., bol síce navonok odsudzovaný, ale napriek morálnej prudérnosti a puritánstvu doby, sa v širších kruhoch spoločnosti často chápal ako pochopiteľná reakcia na neľahký kasárenský život, mladícka nerozvážnosť a akýsi stavovský kolorit, prirodzene, spätý s vojenskou uniformou.⁴⁴ Samotný nepísaný dôstojnícky morálny kódex spravidla mlčky trpel tento vyzývavý spôsob života a výraznejšie nezasahoval ani do náboženského života mladých dôstojníkov, respektíve dodržiavania či nedodržiavania cirkevných predpisov a akceptoval mnohé vonkajšie okázalosti, ktoré by civilistom neprešli alebo aspoň silne znížili ich kredit v spoločnosti. Dosť častým dôsledkom sexuálne neviazaného života mladých dôstojníkov boli potom aj venerické choroby, ktoré mohli ohrozovať neskorší manželský život dôstojníkov. Viacerí dôstojníci žili s miestnymi ženami v konkubináte, čo neskôr tiež mohlo mať neblahý vplyv na manželský život, podobne ako aj podľahnutie mámeniu hazardných hier, ktorému prepadli niektorí dôstojníci.

Medzi najvýraznejšie črty mladých dôstojníkov patrilo neúmerne, často beznádejné zadlžovanie. Do určitej miery už samotné požiadavky kladené na vonkajšiu prezentáciu, obliekanie, spoločenský status, držbu koňa a pod. odčerpávali finančné prostriedky z veľkého platu dôstojníkov, ale bol to najmä ich spôsob života spojený s hazardnými hrami, pitkami a inými výstrelkami, ktorý často viedol až k tragickým koncom. Iba v roku 1868, keď začali svoju činnosť čestné sudy pre dôstojníkov, bolo prepustených zo služieb armády takmer 150 dôstojníkov z titulu neschopnosti splácať pôžičky poskytované úžerníkmi.⁴⁵ Mnohým sťahovali pôžičky s neúmerne vysokými úrokmi priamo z platu potom, čo to úžerníci nahlásili ich veliteľom. Zaujímavé sú čísla, ku ktorým sa dopracoval T. Hajdu a I. Deák na základe rozborov z osobných spisov dôstojníkov. Podľa Deáka približne 30 % poručíkov spoločnej armády bolo zadlžených, z ktorých väčšina dokázala v tej či onej miere splácať pôžičku, ale 7 % stroskotalo.⁴⁶ Na základe výskumov T. Hajdua, ktorý sa zamerával na dôstojnícky zbor spoločnej armády v Uhorsku, 18 % dôstojníkov bez rozdielu hodností bolo vážnejšie zadlžených a 3,5 % skončilo stratou hodnosti alebo penzionovaním.⁴⁷ Tieto čísla, spracované na základe úzkej vzorky dostupných údajov z osobných spisov dôstojníkov, a teda plne neodrážajú skutočný stav, sú prekvapivé v tom, že vonkajšie prejavy života dôstojníkov na území Uhorska by skôr svedčili o tom, že zadlženosť a z toho

⁴⁴ Neviazané zábavy dôstojníkov boli povestné, niekedy presahovali únosnú mieru aj v dnešnom poňmaní. Stali sa predmetom literárneho stvárnenia, novinových článkov, miestnych klebiet a v niektorých prípadoch aj vyšetrovania zo strany nadriadených. Istý dôstojník slúžiaci vo Viedni sa napr. ponosoval, že v priebehu 28 dní sa musel zúčastniť na 32 báloch. V dobovej literatúre sa stretávame s opisom zábavy dôstojníkov v Haliči, pri ktorej sa konali doslova orgie pri sviečkach s miestnymi prostitútkami. Iný dôstojník organizoval zábavy, na ktorých sa muži i ženy postupne vyzliekali donaha. Kartové orgie sa preťahovali do rána a niektoré z nich mali tragický dopad na aktérov končiaci samovraždou atď.

⁴⁵ Der Kamerad, 10. 2. 1869.

⁴⁶ Ref. 7, s. 158-161.

⁴⁷ HAJDU, ref. 11, s. 243-244.

vyplývajúce problémy tu boli výraznejšie, než v rakúskej časti monarchie. Práve vysoká zadlženosť a neschopnosť splácať dlžoby boli popri nešťastnej láske a pocitu izolovanosti v odľahlých miestach, najčastejšími príčinami samovrážd medzi mladými dôstojníkmi v Uhorsku. Dobová tlač prináša relatívne veľa svedectiev o týchto prípadoch.⁴⁸ Z celkového počtu samovrážd v armáde monarchie za roky 1878 až 1887 pripadá na dôstojníkov 5 %. V tomto období došlo dokonca aj k takému kurióznemu spôsobu samovraždy, že istý poručík vydal rozkaz vojakovi, aby ho ten zastrelil. Prostý vojak sa neodvážil odporovať a rozkaz splnil.⁴⁹

Ešte jeden negatívny úkaz sa opakuje v dobovej tlači a objavuje sa v niekoľkých prípadoch aj v zápisniciach z parlamentných debát uhorského snemu, ktorý do určitej miery mal vplyv na konečné rozhodnutie rodín vydať svoju dcéru za profesionálneho príslušníka armády. Išlo o dokázateľne kontroverzné charakterové vlastnosti viacerých dôstojníkov, ktoré sa na jednej strane prejavovali v súvislosti s ich spoločenským vystupovaním a na strane druhej pri ich profesijnom pôsobení a správaní v rámci drsného kasárenského života a vojenského drilu. Obavy o premietnutí týchto nepriaznivých úkazov do budúceho rodinného života tu existovali.

V článku spracovanom na základe zápiskov istej dievčiny z malomestského prostredia sa uvádza prípad mladého, navonok prít'azhlivého a vzdelaného poručíka, pochádzajúceho z rodiny, v ktorej sa dôstojnícke povolanie dedilo, ktorý bol počas vojenského cvičenia ubytovaný v meštianskej rodine. Členovia rodiny boli jeho šarmom, spoločenským vystupovaním a vrelým vzťahom k vlastným príbuzným unesení. Tieto ilúzie sa rozplynuli, keď sa stali svedkami vulgárneho a drastického správania voči podriadenému, ktorého pri nástupe stotiny bil do tváre len preto, že mu chýbal gombík na blúze.⁵⁰ V uhorskom parlamente roku 1893 hladinu rokovania rozvíril prípad, keď 114 nováčikov odvedených do 62. pešieho pluku sa muselo hlásiť vo vojenskej nemocnici s ťažkými omrzlinami, lebo ich velitelia nútili napriek krutej zime, nevyhovujúcej výbave a odevu do namáhavého pochodu, pri ktorom niektorí z nich odpadli. Vyšetrovaním sa zistilo, že pritom zohrala úlohu nielen nedbanlivosť, nedodržiavanie vojenských predpisov, ale aj arogancia a zámerný nehumánny prístup nadriadených dôstojníkov.⁵¹ V poviedke iniciovanej skutočnou udalosťou autor opisuje iný prípad zneužívania dôstojníckej hodnosti. Veliteľ stotiny po kritike veliaceho generála na konci cvičenia dával niekoľko dní pociťovať vojakom svoju nevôľu namáhavými pochodmi a inými telesnými trestami. Počas jedného takéhoto násilného cvičenia, keď nechal príslušníkov stotiny vláčiť ťažké batohy naplnené tehliami, napriek viacerým upozorneniam, príslušník stotiny odpadol a pri prevoze na ošetrovňu zomrel.⁵² Dôstojníci často tolerovali výčiny svojich poddôstojníkov voči príslušníkom mužstva, ktoré udivujú svojou krutosťou. Napr. v 7. husárskom pluku čatár dal postaviť proti sebe štyroch husárov a ne-

⁴⁸ Krátke články a oznamy o samovráždach nájdeme napr. v časopisoch: Uj Idök, Budapesti Hirlap, Pester Lloyd, Városi Szemle, Vasárnapi Ujság, Pressburger Zeitung, Tolnai Világlapja, Városok Lapja, Uj Élet, Az Ujság, Uj Magyar Szemle, Westungarische Grenzboten, Nyugatmagyarországi Híradó, Honi Közlöny, Felvidéki Ujság a v ďalších. Do akej miery sa s touto otázkou zaoberali noviny a časopisy určené pre vojsko (Der Kamerad, A Honvéd, Katonai Lapok, Danzers Arme-Zeitung a d.) som pre zlé prístupnosť k týmto časopisom neskúmal.

⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2010, s. 241.

⁵⁰ Uj Idök, X, 1904, zv. 1., s. 226-227.

⁵¹ MOL Budapest, K – 26, ME 260/1983.

⁵² Magyar Szemle, X, 1898, č. 1, s. 5-7.

chal ich navzájom sa fackať. Jeden z nich skončil v nemocnici s otrasom mozgu a druhý ohluchol.⁵³ Iný dôstojník si zlosť vyliadol na svojom sluhovi tým, že ho prinútil vypiť obsah pľuvátka.⁵⁴ Bitie a kopanie vojakov bolo v druhej polovici 19. storočia bežnou praxou v armáde, aj keď armádne velenie sa jednotlivé prípady snažilo pred verejnosťou zamlčať. Táto dvojité tvár dôstojníckeho povolania vyvolávala v súvislosti s výdajom zo strany rodiny dievčaťa v niektorých prípadoch otázky.

Vo všeobecnosti je však možné konštatovať, že napriek uvedeným negatívam, dôstojníci rakúsko-uhorskej armády v predvojnovom období najmä v meštianskych rodinách boli považovaní za vhodných kandidátov na prijatie do rodiny, a dcéry na výdaj si radi vyberali za životných partnerov nositeľov strapca na meči s iniciálkami panovníka. A naopak, mladí dôstojníci, či už zo zisťných alebo iných dôvodov, sa veľmi radi priženili do meštianskych, či nebudaj šľachtickým predikátom sa honosiacich rodín. V mnohých prípadoch tým riešili svoje neusporiadané a ťažké finančné a životné podmienky. Niektorí po viacerých nevydarených pokusoch neváhali dokonca podať za účelom splnenia tohto predsavzatia inzerát do miestnych novín, aj keď takéto spôsoby boli v rámci armády zakázané a v prípade ich odhalenia čestné sudy, z titulu porušenia dôstojníckeho kódexu, takýchto jednotlivcov odsúdili.⁵⁵ Napriek snahe vojenskej správy zatrhnuť dôstojníkom tento „znevažujúci“ spôsob hľadania si manželského partnera, vo väčších mestách v Uhorsku, predovšetkým v Budapešti, fungovali zoznamovacie kancelárie, ktoré v miestnych časopisoch uverejňovali inzeráty tohto charakteru, medzi ktorými boli príslušníci dôstojníckeho zboru dokonca uvádzaní na prvých miestach. Samozrejme, pravá príčina záujmu o ženbu tu uvedená nebola. Na druhej strane bolo takmer zákonité, že v prípade žien hľadajúcich si životných partnerov sa bez výnimky uvádzali majetkové pomery a výška vena.⁵⁶ V období pred 1. svetovou vojnou dokonca tu vznikla kancelária, ktorá ponúkala svoje služby iba pre dôstojníkov z povolania, predovšetkým na vybavenie záležitostí právneho charakteru spojených so svadbou, vrátane získania výnimočného povolenia na svadbu pre príslušného dôstojníka.⁵⁷ Je zaujímavé a paradoxné, že István Deák pri štúdiu manželských zväzkov, aj keď priamy prameň neuvádza, dochádza k záveru, že v období dualizmu lepšie fungovali rodiny, ktoré vznikli na základe rozumových úvah, ako tie, ktoré sa uzavreli z lásky.

* * *

Samotná ženba a s tým spojené obmedzenia a predpísané náležitosti patrili medzi výrazné znaky rakúsko-uhorského dôstojníckeho zboru, odlišujúce ho od ostatných vrstiev spoločnosti a v civilných kruhoch do značnej miery chápané ako symptóm kastovníctva. Takmer v žiadnom povolaní neboli na mužov snažiacich sa o založenie rodiny kladené také prísne kritériá, a tí neboli v takej miere závislí od nadriadených, ako to bolo u dôstojníkov. Ženbychtivých nositeľov dôstojníckej uniformy obmedzovali, a v niektorých prípadoch priamo desili okruhy požiadaviek, ktoré museli splniť, ak chceli predstúpiť s vyvolanou

⁵³ Világnapló, r. II., 1895, č. 7. Prevzaté z časopisov Magyar Ujság a Népszava.

⁵⁴ Ref. 49, s. 236.

⁵⁵ Napr. v Neues Wiener Tagblatt, sa objavil inzerát, v ktorom istý muž pod heslom „trojhviezdičkový“ (tzn. stotník) si hľadá „kaucieschopnú“ manželku. Inzeráty podobného charakteru boli publikované aj v iných novinách a časopisoch, a to v Rakúsku i Uhorsku (Ref. 7, s. 180).

⁵⁶ Budapesti Hirlap, 3. 6. 1906.

⁵⁷ Tamže.

pred oltár. A ani pri splnení týchto základných požiadaviek nemuseli povolenie dostať, stačilo ak z nejakých dôvodov mu nadriadení nepriali.

Armáda prísne kontrolovala a obmedzovala v každej jednotke počet tých, ktorým povolila založiť si rodiny. Toto povolenie viazala na zloženie kaucie, teda na zabezpečenie predpísanej finančnej či majetkovej zábezpeky a na prijateľnú etickú a hospodársku úroveň spoločenského statusu budúcej rodiny, teda na morálny, spoločenský a majetkový profil budúcej nevesty. Spravidla povoľovala uzavretie manželstva so ženami, ktoré vzhľadom na svoj pôvod a majetkové pomery neznamenali pre vojenský erár zaťaženie. Výnimku tvorili iba majetní dôstojníci, spravidla z kruhov šľachty, veľkostatkárov, bohatých mešťanov, ktorí boli sami schopní finančne či svojím majetkom túto požiadavku naplniť. Morálna bezúhonnosť budúcej manželky však aj v týchto prípadoch musela byť preukázaná. Pritom každý dôstojník musel prejsť sitom obávaného „*numerus clausus*“, inými slovami dostať sa do zoznamu tých, ktorým armáda na daný rok povolila uzavrieť manželstvo. Uvedené podmienky na ženbu boli uľahčené iba v prípade honvédstva, a to v počiatočných fázach jeho vzniku, kde vzhľadom na vymenovanie množstva už starších dôstojníkov, zloženie povinnej kaucie zaviedli až roku 1887 a povolenie na ženbu sa dalo získať o niečo jednoduchšie, než v spoločnej armáde.⁵⁸

V ďalšom sa pokúsime načrtnúť klasický postup, ktorým vo väčšine prípadoch budúci manžel v dôstojníckej uniforme prešli, kým sa dostali so svojou vyvolanou pred oltár. K prvým vizuálnym kontaktom s vyhladenou osobou zo strany dôstojníka, pokiaľ ten už vážnejšiu známosť alebo nevestu nemal, spravidla prichádzalo na báloch, večierkoch, na promenádnych koncertoch, divadelných predstaveniach a pri iných spoločenských príležitostiach. V mnohých prípadoch rozhodujúcu úlohu ani nehrala fyzická krása či ženská príťažlivosť budúcej nevesty, ako skôr snaha dostať sa do majetnej rodiny, ktorá by bola schopná zložiť predpísanú kauciu za svojho budúceho zaťa, a tak si zabezpečiť budúcnosť aspoň na priemernej životnej úrovni. V niektorých prípadoch medzi dôstojníkmi kolovali dokonca nepísané zoznamy „výhodných partií“ a vo väčších mestách a posádkach dochádzalo niekedy k súťaženiu medzi mladými dôstojníkmi v úspešnosti o získanie priaznivej rodiny a ich dcéry. V kruhu mladých dôstojníkov potom koloval známy dobový slogan, že príslušný nápadník tej či tej osoby si „vypočítal“, že bez nej nedokáže žiť.

To, samozrejme, neznamená, že by k uzavretiu manželstva medzi dôstojníkmi a ich neskoršími manželkami nedochádzalo aj z lásky, bez vypočítavosti. Naopak, mnohí dôstojníci, ktorí nedostali povolenie na sobáš, bez ohľadu na následný hospodársky dopad a stratu

⁵⁸ Podrobnejšie k vzniku a rozvoju uhorského kráľovského honvédstva pozri v príslušných kapitolách a pasážach: BARCY, Zoltán – SOMOGYI, Gyula. *Királyért és hazáért. A m. kir. honvédség szervezete, egyenruhái és fegyverzete 1868 – 1918*. Budapest b. r. v; BERKÓ, Iván. *A magyar királyi honvédség története*. Budapest 1928; DANGL, Vojtech. Organizácia rakúsko-uhorskej armády so zvláštnym zreteľom na Slovensko (1868 – 1914). In *Historie a vojenství*, 32, 1983, č. 4, s. 178-195; DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska (1711 – 1914)*, zv. III. Bratislava : MO SR 1996; *Die Habsburgermonarchie*, ref. 14; GLÜCKMANN, Karl. *Das Heerwesen der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Wien 1908; JÓZSA, György G. *Ferenc József zászlai alatt (1848 – 1914)*. Budapest : Corvina 1990; *Magyarország haditörténete*, zv. 2. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó 1985; *Nagy képes miléniumi hadtörténet*. Budapest : Rubikon-Könyvek 2000; PAPP, László. A magyar honvédség megalakulása a kiegyezés után (1868 – 1890). In *Haditörténelmi Közlemények*, 14, 1967, časť I., č. 2, s. 19-33; časť II., č. 4, s. 188-711; SUHAY, István. *A magyar kir. honvédség története*. Budapest 1928; SZURMAY, Sándor. *A honvédség fejlődésének története annak felállításától napjainkig 1868 – 1898*. Budapest 1898.

svojho povolania opustili kvôli svojej láske armádu a založili si, často za mimoriadne nevýhodných podmienok, rodinu. Iní svoj životný cieľ dosiahli využitím osobných a rodinných kontaktov. Napr. dôstojník generálneho štábu armády monarchie Aurel Stromfeld, ktorý pôsobil aj na IV. honvédsom oblastnom veliteľstve, neskôr ako veliteľ Vojenskej akadémie Ludovika a po roku 1919 ako náčelník generálneho štábu maďarskej Červenej armády, len s ťažkosťami, za využitia osobných kontaktov a príspevnia veliteľa armádneho zboru, si vymohol povolenie svadby s dcérou istého rakúskeho generála.⁵⁹ Dochádzalo však aj k prípadom, že svoju beznádejnú situáciu dôstojník alebo dokonca obaja zaľúbenci riešili samovraždou.⁶⁰

V mnohých prípadoch dôstojnícka kariéra člena rodiny, najčastejšie syna, znamenala zhoršenie životných podmienok najbližších príbuzných a vyžadovala si od nich značné odriekanie. Často navždy poznačila aj životnú kariéru mladších súrodencov. Dobovú skutočnosť v tomto smere vystihuje poviedka Zoltána Thuryho. V nej mnohodesiatna rodina, žijúca v ťažkých životných podmienkach, sa rozhodne jednému zo synov, ktorý úspešne zložil skúšky do vojenskej školy a chce slúžiť u jazdectva, kúpiť z posledných úspor koňa. Kariéra úspešného syna je uprednostnená pred neistou budúcnosťou ďalších troch synov a dvoch dcér. Autor v závere naznačuje, že toto ťažké rozhodnutie otca zrejme trvale ohrozí šťastie a budúcnosť, inak súdržnej rodiny.⁶¹ Rakúsky autor J. Kayserling uvádza prípad, keď istý generál, aby mohol finančne podporovať dôstojnícku kariéru svojho syna, zničil idylický vzťah svojej dcéry s iným dôstojníkom, a to s odôvodnením, že „žobrácku lásku“ nebude podporovať.⁶² A takto by sme mohli uviesť desiatky prípadov uvedených len v dobových časopisoch, kde podpora kariéry jedného člena rodiny viedla k zničeniu silných citových pút a odriekaniu príslušníkov rodiny.

Tak ako profesionálny, tak aj súkromný život dôstojníka do značnej miery určovali písané a nepísané predpisy i zvyklosti a dobové morálne normy. Aj etiketu správania dôstojníkov pri snahe o vstup do rodiny eventuálnej budúcej manželky odporúčali a nepriamo predpisovali viaceré brožúry a vojenské či polovojenské predpisy.⁶³ Porušenie týchto pravidiel v meštianskych a nebadaj v šľachtických rodinách mohlo znamenať pre dotyčného

⁵⁹ <http://www.irodalom.elte.hu/ezredneg/1003/10032.html>.

⁶⁰ Uhorsko, čo do počtu samovrážd bolo na poprednom mieste v Európe. U dôstojníkov boli skoro bez výnimky vykonané ranou z pištole do hlavy. Najčastejšími príčinami samovrážd u nich boli dlžoby, nešťastná láska vrátane odmietnutia súhlasu na ženbu zo strany rodiny dievčiny, neschopnosť sa vyrovnat' s tvrdými podmienkami vojenského života, premrštené chápanie spôsobu, ako sa vyrovnat' s porušením dôstojníckej cti a pod. V posledných desaťročiach pred vypuknutím 1. svetovej vojny sa v Uhorsku rozšírili aj tzv. americké súbaje, čo boli vlastne samovraždy vykonané v súvislosti s prehratými spormi či stávkami. Príslušným orgánom vyšetrovanie týchto prípadov, pokiaľ dotyčný nezanechal rozlúčkový list, robilo značné problémy.

⁶¹ Az Ujság, 3. 4. 1904.

⁶² Tamže, 19. 2. 1904.

⁶³ Písalo sa v nich napríklad i o tom, ktoré dni a hodiny sú vhodné na návštevu rodiny s dcérou, ako sa treba vopred poďakovať za pozvanie na večeru, ako osem dní po vykonaní návštevy odovzdať navštívenku prostredníctvom služobníctva bez toho, aby sa dôstojník stretol s niektorým členom rodiny, ako a kam si pri návšteve uložiť čákov a šabl'u, o čom pri večeri diskutovať s hosťiteľmi a o čom nie, ako sa čo najviac vyhýbať diskusi s vyhladnutou dcérou, akým spôsobom sa stravovať, dokedy zostať na návšteve, kedy opakovať návštevu, ale aj o iných otázkach spoločenského správania (SCHNEIDER, Adalbert. *Der Officier im gesellschaftlichen Verkehr*. Graz 1895; Tiež DEÁK, István. c. d., s. 143).

nedozerné následky, nálepku neokrôchanca a odmietnutie na ďalšie pozvanie. To spravidla viedlo ku koncu snaženiam danej osoby, lebo o osudoch dcéry rozhodovali rodičia, predovšetkým otec. Aj v prípade kladného rozhodnutia rodiny o zviazaní ďalšieho života svojej dcéry s dôstojníkom, čakali na dôstojníkov nemalé problémy najmä v súvislosti s už vyššie naznačenými požiadavkami zo strany armády. Že veľké množstvo dôstojníkov bolo zadlžených, a túto zadlženosť niekedy prenášali so sebou aj do rodiny, bolo všeobecne známe a ticho tolerované. Muselo však ísť o tzv. „čestnú“ dlžobu, ktorá spravidla súvisela napríklad s kartovými hrami v pánskej spoločnosti, s kúpou jazdeckého koňa, vyhotovením uniformy a inej dlžoby na čestné slovo. Porušenie čestného slova zo strany dôstojníka bolo s jeho povolaním nezlučiteľné.⁶⁴

Armádne velenie väčšine dôstojníkov ženbu ešte ani na prelome 19. a 20. storočia nepovoľovalo. U tých, ktorí dostali povolenie založiť si rodinu, sa tento krok viazal na rôzne podmienky, ktoré sledovali najmä ten cieľ, aby ženatý dôstojník mal zabezpečenú životnú úroveň stredných vrstiev spoločnosti. Vzťahovalo sa to predovšetkým na otázku zaistenia majetkového, respektíve životného štandardu dôstojníka aspoň na tej úrovni, aby sa nestal príťažbou pre svoj stav. Vojenský erár sa týmito predpismi bránil tomu, aby musel znášať náklady rodiny dôstojníka po jeho smrti. Prvé obmedzenia v tomto duchu sa zaviedli ešte za vlády Márie Terézie. Podľa nariadenia cisárovnej v prípade ženby dôstojníka bolo potrebné zložiť manželskú kauciu, na základe ktorej sa malo postarať o vdovu príslušného dôstojníka. Zároveň roku 1750 vydala nariadenie, podľa ktorého povolenie na uzavretie manželstva aktívneho dôstojníka sa viazalo na súhlas majiteľa a veliteľa pluku, ako aj dôstojníckeho zhromaždenia príslušného pluku. Jozef II. toto nariadenie rozšíril aj na dôstojníkov, ktorí neboli v aktívnej službe a neskôr sa tieto nariadenia ešte ďalej upravovali. Ženbychtiví dôstojníci museli zložiť kauciu, ktorá bola o to nižšia, čím bol dôstojník starší, a mohla byť vyčíslená viazanou sumou v cenných papieroch, vkladom v banke, výškou nehnuteľného majetku, vlastníctvom pôdy a pod.

Prísny systém podmienok na povolenie ženby v tomto smere bol od roku 1887 zmiernený v tom, že počet dôstojníkov z povolenia, ktorým sa povolila ženba, sa zvýšil na jednu štvrtinu, od roku 1907 na jednu polovicu celkového stavu. Úmerne k týmto zvýšeniam však vzrástla aj výška povinnej kaucie. Na základe tejto úpravy sa od dôstojníkov v hodnosti podplukovníka a vyššie už zloženie kaucie nevyžadovalo.⁶⁵ Tento systém, ktorý, okrem iného, sledoval najmä to, aby vojenská pokladnica musela znášať čo najmenej výdavky súvisiace s vdovami a sirotami bývalých nemajetných dôstojníkov a v neskoršom období sa z týchto súm vyrovnávali aj príjmy dôstojníckych rodín však viedol k tomu, že dôstojníci si spravidla zakladali rodiny v staršom veku. Podľa údajov, ktoré preberá aj István Deák a Tibor Hajdu, sa dôstojníci v predvojnovom období v priemere ženili o desať rokov starší,

⁶⁴ Podrobnejšie *Inhalt und Form. Das Buch vom Offizier*. Wien, 1910, s. 296-300.

⁶⁵ Na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 19. storočia ročný vedľajší príjem pre štábneho dôstojníka v prípade ženby bol stanovený takto: stotník 1 200 zlatých, major, podplukovník a plukovník 1 000 zlatých. U všetkých ostatných dôstojníkov, tzn. poručíkov, nadporučíkov a kapitánov alebo s nimi na roveň postavených vojenských sudcov a vojenských lekárov, táto suma predstavovala 800 zlatých. U nižšie hodnostne zaradených 600 zlatých. Vojenský úradníci, ktorých ročný súčet mesačných gáží nedosiahol 1 200 zlatých, si ju museli vyrovnat' v prípade žiadosti na túto sumu. V tomto období oficiálne povolenie na ženbu vydávali iba polovici stavu štábnych dôstojníkov v hodnosti podplukovníka a nižšie. V poľných plukoch toto číslo bolo stanovené na jednu štvrtinu celkového početného stavu.

než to bolo u civilného obyvateľstva mužského pohlavia.⁶⁶ Tieto rodiny mali, prirodzene, aj menej detí. V polovici 90. rokov 19. storočia priemer detí na jednu dôstojnícku rodinu sa pohyboval okolo čísla dve, čo bolo silne pod všeobecným priemerom pôrodnosti v tej dobe.⁶⁷ Veľká časť dôstojníkov zostala slobodná. Na druhej strane mnohí z dôvodov, že nenaplnili povinný „*numerus clausus*“, alebo nedokázali vyhovieť materiálnym požiadavkám, prípadne ich vyvolená nespĺňala požadovanú spoločenskú či morálnu úroveň, sa zriekli vojenskej kariéry.⁶⁸

Podľa dobových materiálov v prevažnej väčšine prípadov povinnú kauciu zložila rodina nevesty. Tým sa armáde podarilo dosiahnuť, že čoraz viac dôstojníkov sa stávalo materiálne nezávislými od vojenského erára a priženilo sa do majetných rodín. Samozrejme, aj v tomto mechanizme prísneho výberu sa našli možnosti obísť predpisy napr. získaním pôžičky z fondu, ktorý sa vytvoril na ten účel, fiktívnymi bankovými kontami, dočasným preradením na vojenskú úradnícku funkciu, kde ženu pripúšťali vo väčšom rozsahu, a pod. Bola tu možnosť aj obrátiť sa na panovníka so žiadosťou o poskytnutie dispencácie, a to najmä v tých prípadoch, keď aj nevesta pochádzala z chudobnej dôstojníckej rodiny. Výhodu v tomto smere požívali iba tí dôstojníci, ktorí sa oženili ešte pred vymenovaním za dôstojníka. Ich manželstvo armáda musela tolerovať a uznávať i so všetkými náležitosťami, ktoré z toho vyplynuli. Samozrejme, tak ako aj pri iných záležitostiach, aj v tejto svoju váhu zohrali aj známosti na správnych miestach. Vyskytli sa aj prípady zaváňajúce podvodom. Napr. chudobný dôstojník nahovoril svojich známych a priateľov, aby vložili určitú sumu do štátnych dlhopisov, ktoré potom dali nádejným novomanželom, aby sa nimi preukázali, a tí sa im tajne zaviazali priebežne vyplácať vopred dohodnuté úroky. Podľa vzorky, ktorú na základe náhodne vybraných osobných listov vyhotovil T. Hajdu, v Uhorsku v období na prelome 19. a 20. storočia približne iba 15 % dôstojníkov pristupujúcich k oltáru zložilo sami predpísanú kauciu, aj z toho časť iba čiastočnú. V Rakúsku toto číslo bolo ešte nižšie.⁶⁹

* * *

⁶⁶ Ref. 7, s. 179; HAJDU, ref. 11, s. 246.

⁶⁷ HAJDU, ref. 11, s. 246. Pre zaujímavosť uvádzam, že napr. v 30. a 40. rokoch 19. storočia podľa nemeckých krstných matiek Bratislavy u mladých meštianskych párov v Bratislave neboli výnimkou rodiny s desiatimi či viac deťmi. Istý významný bratislavský mešťan mal s dvoma manželkami spolu 23 detí (TÓTH, Árpád. *Polgári stratégiák. Életutak, családai sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között*. Pozsony : Kalligram 2009, s. 52). Nie je v našich možnostiach exaktne doložiť, je možné však predpokladať, že z rôznych príčin, predovšetkým s ohľadom na špecifiku povolania muža, časté sťahovanie, spôsob života a pod. prichádzalo v dôstojníckych rodinách aj k uvedomenému obmedzovaniu pôrodnosti.

⁶⁸ Podľa štatistického prehľadu z roku 1872 z kategórie štábných a vyšších dôstojníkov rakúsko-uhorskej armády iba 30 % bolo ženatých (*Militär-Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1872*, časť I. Wien 1875, s. 169, 208-209.) Podľa prepočtov, ktoré na základe vybranej vzorky 516 dôstojníkov urobil I. Deák, v roku 1900 až 71,7 % dôstojníkov spoločnej armády bolo slobodných, tzn. iba 28,3 % ženatých alebo vdovcov. Autor však upozorňuje, že najmladší z týchto dôstojníkov mali iba 34 rokov, keď v dôsledku vypuknutia 1. svetovej vojny prestali vo výkazoch viesť údaje o ich rodinnom stave (Ref. 7, s. 180). Naproti tomu niektoré prepočty T. Hajdua na základe získanej vzorky z Vojenského historického ústavu v Budapešti vykazujú, že iba 40 % dôstojníkov na území Uhorska zostalo slobodných (HAJDU, ref. 11, s. 246). V pozadí týchto rozdielov v percentuálnom vykazovaní ženy u oboch autorov sa okrem skutočnosti, že ide o vcelku malé vzorky, zrejme skrývajú aj odlišné tendencie pri uzavieraní manželstiev v Predlitavsku a Zalitavsku, kde sa v rodinách rodilo v priemere viac detí.

⁶⁹ HAJDU, ref. 11, s. 248.

Záverom sa pokúsime v náznakoch načrtnúť aspoň najznámejšie vonkajšie prejavy existencie dôstojníckej rodiny v období dualizmu. Vzhľadom na skutočnosť, že v dobových archívnych prameňoch týkajúcich sa dôstojníkov sú údaje z ich rodinného života z pochopiteľných dôvodov zriedkavé (v obmedzenej miere sa objavujú prevažne v súvislosti s verejnými aférami, súdnymi procesmi, prepustením z armády a pod.), do značnej miery sme odkázaní na dobovú krásnu literatúru, memoáre, novinové články či dramatické diela. Tie však navodzujú stereotypy, ktoré nezodpovedali vždy skutočnosti a často preberali aj zakonzervované pohľady a názory rozšírené v spoločnosti.

Už citovaný Alfonz Danczer, potom čo vo svojej publikácii o armáde monarchie vypočítava základné, už vyššie spomínané obmedzenia a nariadenia súvisiace s manželstvom, sa dotýka aj rodinného života dôstojníkov. Konštatuje, že v týchto rodinách, až na malé výnimky, vládne pohoda. Charakterové vlastnosti dôstojníkov, podporované už výchovou v armáde, z nich robí zodpovedných a milujúcich otcov, bez zbytočnej „mäkkosti“ a „s mužnosťou nezlučiteľnej citlivej slabosti“ pri výchove detí. Zdôrazňuje, že v ich rodinnom živote vládne vnútorný súzvuk.⁷⁰ Samozrejme, podobne ako u iných autorov tzv. vojenskej literatúry, do značnej miery ide o snahu zvýrazniť aj v tejto sfére kladné stránky profesionálnych príslušníkov armády, aj keď v mnohých prípadoch opak bol pravdou. Práve drsné vojenské prostredie, v ktorom sa dennodenne pohybovali dôstojníci, dost často negatívne pôsobilo na súzvuk rodiny.

Samotnej svadbe, podobne ako to bolo aj v rodinách civilov, predchádzali zasnuby. Tie sa konali v rodinnom kruhu, niekedy aj za prítomnosti priateľov, respektíve kolegov, spravidla spojená so zasnubnou večerou alebo obedom v dome rodičov, kde ženích odovzdal neveste zasnubný prsteň. Finančné záležitosti vrátane vena, medzi otcom budúcej nevesty na jednej strane a medzi ženíchom, prípadne jeho rodinou na strane druhej, sa prerokovali ešte pred zasnubami a boli právne podchytené za prítomnosti notára. Pokiaľ dotyčný dôstojník i naďalej hodlal zostať v armáde, musela jeho nevesta spĺňať už vyššie uvedené podmienky, predovšetkým čo sa týka morálnej bezúhonnosti, spoločenského postavenia a finančného, respektíve hospodárskeho zázemia. Snúbenci už mali viacej voľnosti, ako to bolo pred zasnubami, keď boli trvale pod spoločenským dohľadom. Zrušenie zasnub malo pre ženy negatívny dosah, lebo ich šance na výdaj sa vzhľadom na dobové konvencie znižovali. Pri výbere partnera v danej dobe hrala svoju úlohu aj náboženská príslušnosť. Jednou zo zvláštností dôstojníckych manželstiev bolo, že dôstojníci sa relatívne často priženili do dôstojníckych rodín. Aj to už samo od seba predurčovalo spôsob fungovania takejto rodiny.

Finančná situácia ženícha, a tým aj jeho budúcej rodiny, sa okrem rodinných pomerov, prípadného dedičstva a pod. odvíjala predovšetkým od výšky ročného platu. Ten sa viazal na hodnosť, služobné zadelenie, dĺžku profesionálnej vojenskej služby a v súvislosti s rôznymi príplatkami aj na miesto posádky, druh zbrane u ktorej slúžil a ďalšie podmienky. Rozpätie hodnostných platových tried od 50. rokov 19. storočia do vypuknutia 1. svetovej vojny prekonalo viaceré zmeny.

Pred zavedením platovej reformy v armáde roku 1851 ročný žold poručíka 2. a 1. triedy činil 300, respektíve 360 zlatých, nadporučíka 408 zlatých, stotníka 2. a 1. triedy 600, respektíve 900 zlatých. Major poberal ročne žold vo výške 1 116 zlatých, podplukovník 1 329 zlatých, plukovník 1 790 zlatých. Muži, ktorí dosiahli najnižšiu generálsku hodnosť

⁷⁰ Ref. 5, s. 148-149.

(generálmajor), dostali žold vo výške 4 000 zlatých, podmaršal (generálporučík) 6 000 zlatých, generál jazdectva, pechoty a generál zbrojmajster 7 992 zlatých a poľný maršal (generálpukovník) 10 000 zlatých.⁷¹ Ešte v tom istom roku, aby sa dôstojnícke platy vyrovnali zvyšovaniu cien, boli tieto sumy, najmä v nižších platových kategóriách, upravené a roku 1855 došlo k ďalšiemu zvýšeniu ročného žoldu vo všetkých platových kategóriách dôstojníkov. Ďalšia úprava nastala po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1868, keď poručík už poberal ročnú gázu vo výške 600 zlatých, nadporučík vo výške 720 zlatých, stotník 2. a 1. triedy 900, respektíve 1 200 zlatých, major 1 680 zlatých, podplukovník 2 100 zlatých, plukovník 3 000 zlatých, generálmajor 4 200 zlatých, podmaršal 6 300 zlatých. O vyšších hodnotniach z tohto roku nemáme relevantné údaje.⁷²

O dvadsaťjeden rokov neskôr, roku 1899, ročný príjem poručíka, ako aj s ním do rovnakej XI. hodnotnej platovej triedy zadeleného vojenského úradníka, činil 600 zlatých. Nadporučík v X. platovej hodnotnej triede mal ročný plat 720 zlatých, stotník (kapitán) v IX. triede poberal ročnú gázu medzi 900 a 1 200 zlatými, major mal plat v VIII. triede 1 680 zlatých, podplukovník v VII. triede 2 100 zlatých, plukovník v VI. triede 3 000 zlatých ročne. Značný skok predstavoval ročný príjem pri generálských hodnotniach. Generálporučík bol zadelený do V. hodnotnej platovej triedy s ročným platom 4 200 zlatých. Podmaršal v IV. platovej triede si prišiel ročne na 6 300 zlatých a generál zbrojmajster, generál jazdectva a pechoty zadelení do III. platovej triedy mali ročný plat 8 400 zlatých. Poľný maršal mal ročný plat 10 500 zlatých, ale túto hodnot' po smrti arcivojvodu Albrechta do prvej svetovej vojny v rakúsko-uhorskej armáde nikto nezískal.⁷³ Roku 1907 sa ročný žold poručíka, pre zjednodušenie uvádzané v zlatých, aj keď už bola zavedená korunová mena, sa pohyboval v rozpätí 840 až 1 000 zlatých, nadporučíka v rozpätí 1 100 až 1 400 zlatých, stotníkov medzi 1 500 až 1 800 zlatými, majora medzi 2 200 až 2 400 zlatými. Podplukovník poberal gázu 2 700 až 3 100 zlatých, plukovník 3 600 až 4 400 a generálmajor 5 700 až 6 500 ročne. Zvýšil sa aj plat podmaršala, ktorý sa pohyboval medzi 7 000 až 8 000 zlatými, generálov jednotlivých druhov zbraní na 8 400 až 9 000 zlatých a príjem poľného ročného maršala činil 12 000 zlatých.⁷⁴

Samozrejme, tieto čísla nemajú výraznejšiu výpovednú hodnotu, pokiaľ ich neporovnávame s dobovými cenovými reláciami a s celkovou životnou úrovňou dôstojníkov, respektíve ich rodín. Popritom treba brať do úvahy aj rôzne príspevky, ktoré dôstojníci dostávali a zároveň aj viac-menej povinné zrážky z platu vyplývajúce z ich požadovanej životnej úrovne. Nie je našou úlohou v rámci zvolenej témy podrobnejšie sa zaoberať rozborom týchto nadväzností, tie si vyžadujú samostatný výskum. Navyše v citovaných prácach sú tieto otázky v zodpovedajúcej miere riešené.⁷⁵ Z hľadiska našej témy je však dôležité konštatovať, že na základe doterajších výskumov v tejto oblasti, aj keď výsledky rôznych autorov sa do určitej

⁷¹ Ref. 20, s. 22, tabuľka 1.

⁷² Tamže, s. 27, tabuľka 3.

⁷³ JÓZSA, ref. 58, s. 112.

⁷⁴ Ref. 20, s. 26, tabuľka 3.

⁷⁵ Pre zaujímavosť: Medzi rokmi 1851 a 1860 kilogram hrubého chleba stál vo Viedni 10 grajciarov, kilogram hovädzieho mäsa necelých 28 grajciarov (Ref. 20, s. 23). V roku 1870 kilogram chleba stál už 16 grajciarov, pollitrové plzenské pivo roku 1867 6 grajciarov (FILIP, V. *Papírové peníze 1759 – 1918. Od Marie Terézie po Karla I.* Brno 2005, s. 238). Koncom roka 1887 v Budapešti tržná cena kilogramu hovädzieho mäsa bola 50 grajciarov, bravčového mäsa 56 grajciarov, masti 6 grajciarov a kilogram zemiakov stál 4 grajciare. Kilogram cukru stálo 42 grajciarov, liter fazule 10 a liter hrachu 18 grajciarov (JÓZSA, ref. 58, s. 114). Mäsové výrobky v roku 1913 sa na trhu v Budapešti predávali

miery líšia, platové a finančné podmienky dôstojníkov sa najmä od konca 60. rokov 19. storočia postupne zlepšovali, podobne, ako aj podmienky na založenie rodiny a udržiavanie určitého štandardu života dôstojníckej rodiny. Kým začiatkom 50. rokov 19. storočia sa v časopisoch vychádzajúcich v Uhorsku stretávame s úvahami, poviedkami, ba aj básničkami, v ktorých sa líčia tragické situácie súvisiace s biednym stavom dôstojníkov a ich rodín, koncom storočia už jednoznačne prevládajú články opisujúce ich lesklý, často nákladný spoločenský život. Pri prepočtoch zvyšovania cien medzi rokmi 1851 – 1907 a ich porovnaní so zvyšovaním dôstojníckych plátov jednoznačne vyplýva, že tu išlo nielen o nominálne, ale aj o reálne zvýšenie dôstojníckych plátov. Aj keď zoberieme do úvahy zrážky, ktoré boli sťahované z platu dôstojníka, pri rôznych už vyššie spomínaných výhodách, dotýkajúcich sa jeho rodiny, tá mohla existovať z tohto príjmu na úrovni stredných vrstiev spoločnosti.⁷⁶ Platový systém bol nastavený tak, aby dôstojníci slúžili čo najdlhšie, dosiahli čo najvyššiu hodnotu a nezaťažovali skorým odchodom do penzie štátnu kasu.

Skôr než si ženich odviezol svoju vyvolenú pred oltár, museli prebehnúť ohlášky, ktoré boli vyhlásené v kostole a často ich opublikovali aj v novinách. Cirkevnému sobášu predchádzal sobáš civilný, ktorý sa uzavieral na matričnom úrade príslušného mestského obvodu, alebo obecného úradu za prítomnosti dvoch svedkov za každú stranu. V prípade porušenia tohto paragrafu sa prípadné manželstvo z právneho hľadiska považovalo za nezákonné. Zo samotných zásnub ešte nevyplývali žiadne právne nároky na uskutočnenie svadby, ani nároky na finančné odškodnenie, pokiaľ predtým neboli v takejto súvislosti uzavreté právne dohody. Povolenie na uzavretie manželstva dával otec a až v prípade, že otec bol neznámy, matka. Maloletí mohli uzavrieť manželstvo iba vo zvláštnych prípadoch s povolením ministerstva pravosúdia a so súhlasom právneho zástupcu. Za vek dospelosti sa počítalo u chlapcov dovŕšenie 18, u dievčat 16 rokov. Príslušný zákon podrobne uvádzal podmienky, ktoré museli byť dodržané v prípade uzavretia manželstva, prekážky brániace jeho uzavretiu, neplatnosť a ukončenie manželského zväzku, podmienky rozvodu, požiadavky na manželstvá uzavreté s cudzincami a manželstvá cudzincov uzavreté v Uhorsku, ako aj trestnoprávne rozhodnutia súvisiace s manželstvom.⁷⁷

Cirkevný sobáš sa uzavieral v kostole a po obrade prebehla, podobne ako pri sobáši civilnom, na vopred objednanom alebo určenom mieste, oslava, snád' iba s tým rozdielom, že sa tu objavilo viac uniforiem. Bolo nepísaným zákonom, že sa ženich usiloval o účasť veliteľa posádky na svadbe, a svedkami ženicha boli spravidla dôstojníci. Pokiaľ to služobné povinnosti a finančné podmienky dovoľovali, mladý pár sa potom zúčastnil svadobnej cesty.

V dobe doznievajúcej viktoriánskej éry, ktorá svojím morálnym kódexom ovplyvňovala aj život rodín v Rakúsko-Uhorsku, v čase keď navyše počet žien bol vyšší, než počet mužov, bol výdaj dcéry rodinou ponímaný ako prestížna, okolitým prostredím ostro sledovaná záležitosť. V manželskom zväzku hral rozhodujúcu úlohu muž ako manžel i ako otec, a to napriek tomu, že rodinné zázemie a výchovu detí zabezpečovala manželka. U dôstojníkov

takto: 1 kg mäsa do polievky 64 halierov, kilogram roštenky, pliecka, pečienky 80 halierov, kilogram bravčovej masť a sviečkovice 100 halierov, kg jaternice a letnej salámy 80 halierov (Fővárosi Közlöny, 6. 6. 1913).

⁷⁶ Podrobnejšie číselné údaje na porovnanie pozri Tamže, s. 25-31, 34-39. Tiež JÓZSA, ref. 58, s. 112-115.

⁷⁷ 1894. évi XXXI. törvénycikk. In Corpus Iuris Hungarici. Törvények, jogszabályok a CompLex Kiadódtól. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6555>.

túto úlohu komplikoval fakt, že služobné povinnosti a z nej vyplývajúca častá odluka od rodiny, nedovoľovali mužovi venovať sa rodine a rodinným záležitostiam v dostatočnej miere, a toto bremeno spadalo na manželku. Vydatá žena i rodinný život sa museli prispôbiť práci manžela a bolo nepredstaviteľné, že by sa manželka dôstojníka zamestnala, a takto si hľadala spoločenské uplatnenie, nebodaj zlepšenie svojho finančného stavu. Dochádzalo k tomu iba výnimočne, aj to najčastejšie u vdov, ktoré dostali tzv. trafiky alebo sa zamestnali ako vychovávateľky či spoločníčky v bohatších rodinách. Aj keď organizácia chodu domácnosti bola plne v rukách ženy, o zásadných otázkach rozhodoval manžel.⁷⁸

Úlohou ženy bola povinnosť starať sa o domácnosť a fungovanie rodiny. Predovšetkým o výchovu a vzdelanosť úroveň detí (v bohatších rodinách aj o priebeh výchovy najatými vychovávateľkami či vychovávateľmi), vyberať služobníctvo, riadiť jeho činnosť, vstepovať morálne zásady deťom, dohliadať na udržiavanie etických a konvenčných zásad vžitých v stredných vrstvách spoločnosti, účasťou na rôznych spoločenských podujatiach podporovať postavenie manžela a status rodiny a, samozrejme, rodiť deti. Uzavretím manželstva, či už s civilom alebo dôstojníkom, sa žena vymanila zo závislosti od rodičov, ale zároveň upadla do istej, najmä ekonomickej závislosti od manžela.⁷⁹ Automaticky sa predpokladalo, že pred svadbou nevesta nevedla aktívny sexuálny život, panenstvo sa považovalo za vzácny morálny dar venovaný novomanželovi. Že tomu tak vždy nebolo, dokazujú viaceré prípady, keď ženy vstupovali do manželského stavu už tehotné. Aj po sexuálnej stránke žena mala plniť manželove požiadavky, pohlavný styk mal slúžiť na zaistenie potomstva a o fyzickej láske sa medzi ženami a často ani medzi manželmi nehovorilo. Nevera zo strany manželky sa považovala nielen za hriech z náboženského hľadiska, ale i za ťažké previnenie voči manželovi. Na rozdiel od mužov, kde sa v stredných vrstvách mimomanželský pohlavný styk ticho toleroval.⁸⁰ Vo voľnom čase sa manželky venovali vyšívaniu, hudbe, spevu, amatérskeho maľovaniu, čítaniu, ako aj iným činnostiam podobného charakteru. Ako to vyplýva z dobovo prístupného materiálu, obľúbené boli predovšetkým milostné romány a poviedky publikované zvlášť pre ženy v niektorých časopisoch. Zo svetových autorov najmä Ch. Dickens, H. Balzac A. Daudet, L. N. Tolstoj, I. P. Čechov, W. Scott, K. Hamsun, W. M. Thackeray, z básnikov H. Heine, J. W. Goethe, G. G. N. Byron a ďalší.

⁷⁸ K postaveniu ženy vo viktoriánskej spoločnosti podrobnejšie pozri: BUŠKOVÁ, Šárka. Postavení ženy ve viktoriánské Británii. In *Historický obzor*, roč. 19, 2008, č. IX. – X., s. 206-220, roč. 20, 2009, č. I. – II., s. 2-14, č. III. – IV., s. 77-81. Tiež literatúru, ktorú autorka uvádza.

⁷⁹ V tejto súvislosti sa žiada poznamenať, že od 90. rokov 19. storočia aj v Uhorsku sa rozmáhajú snahy niektorých ženských aktivistiek, ale aj novinárov o rozšírenie ženských práv, resp. o citlivejší prístup k ženskej otázke. Niektoré časopisy, ako napr. *Az ujság*, *Városok Lapja*, *Pozsonmegyei Közlöny* a i. prinášajú články a celé seriály venované ženskej otázke. Ako ťažko sa darilo prelomiť vžité predstavy o úlohe žien, naznačuje aj udalosť, ktorá sa odohrala v meste Makó roku 1911. Tu nastala kuriózna situácia, keď za zapisovateľa mestského úradu bola zvolená žena. Proti tomuto rozhodnutiu sa členovia mestskej rady, ktorí boli všetci muži, odvolali. Svoje odvolanie zdôvodnili tým, že ide o ženu, čo je v danej situácii nezvyčajné. Súd ich zdôvodnenie neprijal a potvrdil inkriminovanú ženu v jej funkcii. Časopis *Városok Lapja* v tejto súvislosti vyjadril nad rozhodnutím súdu uspokojenie a napísal, že Makó je prvé mesto v Uhorsku, kde v mestskom zastupiteľstve pracuje žena. (*Városok Lapja*, VI., 1911, č. 49, s. 447).

⁸⁰ BUŠKOVÁ, ref. 78, s. 212-215. „Ešte aj dnes, keď už pomínul čas nevinnosti, ešte aj dnes považoval manželskú neveru nielen za prečin, ale za hriech, za skutočný zločin“ – píše sa v jednom článku z roku 1903 v časopise *Az Ujság*. (*Az Ujság*, 20. 12. 1903).

Bolo samozrejme, že v dôstojníckych domácnostiach, podobne ako to bolo v rodinách stredných meštianskych vrstiev, vypomáhalo služobníctvo. Rozsah tejto pomoci, samozrejme, závisel od finančných možností rodiny, ale bolo nepísaným pravidlom, že v rodine každého dôstojníka bola zamestnaná aspoň slúžka, ktorá vykonávala rôznorodú činnosť v domácnosti podľa direktív pani domu. Buď denne dochádzala, alebo spávala v izbičke na to prispôsobenej. Tam, kde si to mohli dovoliť, o prípravu stravy sa starali kuchárky. V niektorých domácnostiach príležitostne pracovali aj práčky, ktoré sa v určitých intervaloch postarali o pranie a žehlenie bielizne, a v dobre finančne situovaných rodinách po narodení nemluvňat a na istý čas si najali aj dojku. Niekedy sa funkcia dojky, práčky či kuchárky spájali. Pri mimoriadnych slávnostných príležitostiach si takáto rodina prípadne objednala ďalšiu výpomoc, respektíve obsluhu. Tieto vymoženosti sa však spravidla vyskytli až u dôstojníkov pochádzajúcich z bohatých rodín, u tých, ktorí sa oženili s dcérou z bohatej rodiny, alebo ktorí dosiahli najvyššie dôstojnícke hodnosti a mohli si to dovoliť priamo zo svojho príjmu. Tých však bolo málo. U prosperujúcich rodín spravidla s výchovou detí vypomáhali aj vychovávateľky. Muži sa domácich prác prakticky nezúčastňovali. Výnimku tvorili dôstojnícki sluhovia, ktorí boli priradení dôstojníkom, a tí ich často využívali aj ako výpomoc pri domácich prácach a pri nákupoch. Vo všeobecnosti sa dá súhlasiť s konštatovaním, že čím vyššie bolo spoločenské postavenie a finančné zabezpečenie rodiny, tým viac pomocníkov si mohla rodina dovoliť a zároveň tým menej rodinných povinností manželka mala a mohla sa venovať záľubám a požiadavkám vyplývajúcim z jej postavenia v spoločnosti.⁸¹

Spoločenské postavenie ženy vydatej za dôstojníka sa oproti jej dievčenskému stavu výrazne zmenilo. A to nielen tým, že sa stala súčasťou širšieho okruhu manželových známych, ale aj tým, že ako žena dôstojníka, ktorý sa, hoci nechtiac, dostával do pozornosti mestskej komunity, ba často v nej hral aj významnú úlohu (väčšina posádok bola dislokovaná v mestách), jej spoločenská úloha, a z toho vyplývajúce povinnosti vzrástli. Ich účasť na rôznych kultúrnych a iných spoločenských a športových podujatiach bola vítaná a očakávaná. Viaceré z nich boli členkami ženských a cirkevných spolkov, dobročinných organizácií, podieľali sa na organizovaní amatérskych divadelných predstavení, prednášok, koncertov, spoločenských posedení, plesov a pod. Manželky a najmä dcéry dôstojníkov v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia sa stále v hojnejšom počte zapisovali do šermiarskych a lukostreleckých klubov, navštevovali jazdecké podujatia a konské dostihy, na ktorých spravidla súťažili dôstojníci. V rámci mesta, respektíve posádky daného mesta, sa vytvárala zaujímavá hierarchia postavenia dôstojníckych manželiek, čo sa do značnej miery odvodzovalo od hodnosti a funkčného zaradenia manžela v armáde. V posledných desaťročiach pred vypuknutím prvej svetovej vojny vzniklo množstvo anekdot a karikatúr o tejto hierarchii, a to aj v súvislosti s riadiacou (veliacou) funkciou niektorých žien, najmä

⁸¹ Tento stav je zaujímavé porovnať s postavením ženy v Anglicku. V mnohých smeroch bol podobný. Pozri už citovanú prácu BUŠKOVÁ, ref. 78; KANE, Paul. *Victorian Families in Fact and Fiction*. Basingstoke 1995. V širších súvislostiach k životnému štýlu, modernizácii spoločnosti, spolkovému a rodinnému životu pred prvou svetovou vojnou pozri tiež: *Slovensko v 20. storočí, I. zv. Na začiatku storočia 1901 – 1914*, s. 65-68, 249-266; MANNOVÁ, Elena. Meštianstvo na Slovensku v 19. a 20. storočí ako predmet historického výskumu. In *Historický časopis*, 45, 1997, č. 1, s. 85-90; Ref. 49, s. 143-168, 302-327. *Tradičie slovenskej rodiny*. Zost. Botíková. Bratislava 1997; DUDEKOVÁ, Gabriela. *Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti*. Bratislava 1998; *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner – Z. Beňušková. Bratislava 1999 a ď.

vyšších dôstojníkov aj v rámci vlastnej rodiny. V šľachtických a finančne dobre situovaných rodinách sa v tomto období stále považoval za spoločenský honor účasť na poľovačkách, rozmáhalo sa cestovanie, módnym sa stával pobyt v kúpeľoch.

Postavenie muža v rodine bolo v skúmanom období dominantné. Muž svojou prácou a majetkom zabezpečoval fungovanie rodiny, rozhodoval o zásadných otázkach týkajúcich sa rodiny, manželka a deti mu zo spoločenského hľadiska podliehali. Morálny kódex doby si vyžadoval, aby žena toto postavenie akceptovala. Súdobá literatúra zaoberajúca sa úlohou ženy v domácnosti v roku 1866 takto vidí jej poslanie: „*žínka jeho jest vlídná, klidná, netrápí ho domácí trampotou, nevede stesky a žaloby na služby...Sedí u něho s usměvavou tváří, neruší jeho klidu a odpočinku vyslechnúc všechno co jí chtěl říci, i co jej blažilo i co jej trápilo*“.⁸² V dôstojníckych rodinách tieto vzťahy dostávali svojské zafarbenie už z toho dôvodu, že povolanie dôstojníka si vyžadovalo častú neprítomnosť v rodine. Zároveň dôstojník, ako príslušník ozbrojených síl monarchie, ktoré sa riadili prísnyimi nariadeniami, vnútornými predpismi, zákazmi a vžitými regulami, zákonite prenášal do rodiny určité vplyvy, ktoré zanechali stopu na živote rodiny, na výchove detí, spôsobe života, spoločenskom zaradení a pod.

Po zavedení všeobecnej vojenskej povinnosti, ale najmä v posledných desaťročiach 19. a začiatkom 20. storočia, keď nastal prudký rozvoj budovania kasární, muž väčšinu dňa trávil na cvičisku v kasárňach alebo mimo kasárenských priestorov. Riadil výcvik vojsk, plnil rozkazy nadriadených, rozhodoval o disciplinárnych veciach a riešil každodenné záležitosti plynúce z veliteľskej funkcie. Zúčastňoval sa na školení odvedencov či jednoročných dobrovoľníkov, plnil administratívne úkony súvisiace s podriadenou jednotkou, kontroloval priebeh služby, pripravoval jednotku na slávnostné vojenské prehliadky a vojenské manévry. Práca s nováčikmi, ktorí pochádzali z rôznych nižších spoločenských vrstiev na rôznej kultúrnej úrovni (boli medzi nimi aj negramotní), si vyžadovala citlivý a rôznorodý prístup. Túto skutočnosť podčiarkujú aj inštrukcie nadriadených vojenských orgánov a dobové vojenské predpisy. Na adresu dôstojníkov sa v jednom z nich píše: „*Hrubé zaobchádzanie je spravidla dôkazom nevedomosti, udúša sebavedomie, ktoré naopak treba povzbudzovať, aby sa stalo pružinou snaženia vojaka. Lenivosť, zlomyseľnosť a tvrdohlavosť si zasluhujú trest; trest človeka vylepšuje, ale nehodné zaobchádzanie rozhorčí. Teda všetci nadriadení, ktorí ako vychovávateľia a vedúci nováčikov chcú zodpovedne pristupovať k svojmu povolaniu, musia disponovať ľudským cítením, znalosťou ľudí, dôkladnou znalosťou povinností vyplývajúcich z povolania a starostlivou povahou voči svojim podriadeným...Nováčikov treba vyučovať dobrosrdečne.... Dôstojníci nech ku každému pristupujú zodpovedajúc jeho charakteru...*“⁸³ Že tieto vzletné myšlienky zostali poväčšine iba na papieri, je evidentné. Na jednej strane vojenské predpisy odporúčali vyššie citovaný prístup k príslušníkom radového vojska, na druhej strane zakazovali súkromný styk dôstojníkov mimo služby s prostými vojakmi. I. Deák cituje slová veliteľa vojenskej školy pre záložných dôstojníkov, ktorý sa k tejto otázke vyjadril takto: „*Poddôstojníci sú sedliaci, vzdelaný človek sa nekontaktuje so sedliakmi. Keby som sa dozvedel, že niektorý z nich sa dá do reči s poddôstojníkom mimo služobných povinností, že si s ním podá ruku alebo dokonca s ním zájde do krčmy, tým by sa sám zbavil možnosti, aby sa niekedy stal dôstojníkom.*“⁸⁴ A to bola reč o poddôstojníkoch.

⁸² Ref. 49, s. 156.

⁸³ Citované podľa JÓZSA, ref. 58, s. 94.

⁸⁴ Ref. 7, s. 134.

Vo všeobecnosti každodenná činnosť dôstojníka nebola náročná. Pokiaľ nenastali výnimočné situácie, nekonali sa manévry a dôstojník nenavštevoval niektorý zo vzdelávacích kurzov za účelom zvýšenia hodnosti, zmeny hodnostného zaradenia alebo presunu k inej zbrani a pod., jeho práca mala rutinný charakter a nenárokovala si veľa času. Vyžadovala si však patričnú dávku psychologického zainteresovania, a to nebolo práve silnou stránkou dôstojníckeho zboru armády monarchie. Výcvik nováčikov po zavedení všeobecnej vojenskej povinnosti bol presne stanovený. Trval deväť mesiacov v rámci stotiny, mesiac v rámci práporu a ďalšie tri týždne vo zväzku pluku. Výsledky tohto výcviku boli potom prezentované počas jesenných manévrov, ktoré prebiehali každoročne, často za účasti panovníka alebo niektorého z vysoko postavených dôstojníkov panovníckeho rodu a stávali sa vizitkou celoročnej práce dôstojníckeho zboru zúčastnených jednotiek. Niekedy sa výcvik konal dlhší čas aj mimo posádky.

Hodnostný postup dôstojníka, od čoho bol závislý aj životný štandard rodiny, bol podmienený viacerými okolnosťami, ale v teoretickej rovine sa dá vyčíslieť, že napr. kariéra štábného dôstojníka, ktorý nastúpil 23-ročný do vojenskej školy, kde vyučovali predmety potrebné na službu v štábe, 42-ročný, mohol za priaznivých okolností dosiahnuť hodnosť plukovníka. Dôstojník, ktorý 22-ročný opustil brány vojenskej akadémie a slúžil pri pechote, hodnosť plukovníka mohol dosiahnuť ako 50-ročný. Pri jazdectve bol tento postup o niečo rýchlejší.⁸⁵

Dobové literárne pramene súkromný život ženatých dôstojníkov vykresľujú väčšinou priaznivejšími farbami, než v skutočnosti bol. Hlava rodiny príde domov po celodennej práci a venuje sa rodine, kontroluje výsledky dosiahnuté deťmi v škole, prečíta si noviny, prediskutuje s manželkou problémy súvisiace s rodinou a rozhodne o riešení otázok, ktoré sa v súvislosti s tým vynorili. Tí aktívnejší chodia so svojimi kolegami a priateľmi, prípadne niektorými príslušníkmi mestskej nobility na mužské posedenia do kasín, pohostinských zariadení a pod. Hrajú karty, diskutujú, pričom pokiaľ možno obchádzajú témy politického zafarbenia. Tieto stretávky z hľadiska spoločenského zaradenia sa považujú za viac-menej povinné, najmä v prípadoch, keď sa ich zúčastňujú nadriadení a veliteľ posádky. Mladší dôstojníci s predstieraným záujmom počúvajú žarty a životné zážitky starších dôstojníkov, pričom by bolo neslušnosťou zdvihnúť sa na odchod skôr, než tak učiní veliteľ posádky. Otcovia rodín sa vo voľnom čase zúčastňujú spoločenských, kultúrnych a športových podujatí, podľa povahy akcií buď sami, alebo v sprievode manželky, prípadne aj detí.

V čase vojenskej pohotovosti rodina žije v napätí, ale plne chápe a prijíma nepríjemnosti z toho vyplývajúce. V novele *Důvěrný rozkaz* český spisovateľ František Vever opisuje atmosféru v rodine podplukovníka v čase vyhlásenia bojovej pohotovosti: „*Paní podplukovníková, která za dlouholetého vojenského manželství již přivykla poslušnosti jako její manžel, přemáhala se, aby v jeho přítomnosti neprojevila známky znepokojení a starosti, ale když velitel praporu i domácnosti odešel, nemohla udržte slzy.*“⁸⁶ Dečera, ktorá ešte nechápe tragické stránky vojny, je predovšetkým hrdá na svojho otca.

Emócie v rámci rodiny v druhej polovici 19. storočia nehrali takú výraznú rolu ako to bolo neskôr. Vzťah medzi rodičmi a deťmi mal autoritatívny charakter zakladajúci sa na úcte detí voči rodičom. Úcta k otcovi ako k hlave rodiny bola predovšetkým povinnosťou, aj keď, samozrejme, citové zázemie tu fungovalo taktiež. Výrazné to bolo najmä pri vojen-

⁸⁵ Podrobnejšie JÓZSA, ref. 58, s. 113-114.

⁸⁶ VEVER, František. *Důvěrný rozkaz*. In VEVER, František. *Ozbrojení lidé*, d. II. Praha : Nakladatel Ján Kotík, b. r. v., s. 58.

ských rodinách, kde disciplína zo zamestnania hlavy rodiny sa často prenášala do rodiny, predovšetkým na výchovu detí. To ale nevyklučovalo, že v mnohých dôstojníckych rodinách vládla harmónia a láskavý prístup k potomkom.⁸⁷ Bola tu snaha poskytnúť dcére také vzdelanie, aby sa mohla, pokiaľ možno, výhodne vydať, najlepšie do rodiny aspoň s takým spoločenským postavením, v akom sa nachádzala vlastná rodina. Na city sa veľké ohľady nebrali, o osude dcéry rozhodoval otec. Spravidla najstarší syn, ale v niektorých rodinách aj jeho mladší súrodenci často pokračovali v otcových šľapajach a hlásili sa na vojenské školy, poprípade na úradnícke miesta.⁸⁸ Penzionovaní dôstojníci žili zo svojej penzie, prípadne majetku, ktorý nadobudli a pokiaľ to ich zdravotné podmienky dovoľovali, podieľali sa naďalej na spoločenskom živote. Stávali sa členmi spolkov pre vyslúžilcov, niektorí zastávali čestné funkcie v rôznych spoločenských a hospodárskych organizáciách, niektorí sa zapojili aj do regionálnej i celokrajinskej politickej činnosti. Penzionovaných dôstojníkov v predvojnovom období v relatívne veľkom počte nájdeme aj v uhorskom parlamente.

Pokúsil som sa v nadväznosti paradigiem armáda, meštianska spoločnosť a rodina načrtnúť niekoľko postrehov a súvislostí, ktoré sa v posledných desaťročiach pred vypuknutím 1. svetovej vojny premietli do každodenného života takmer každého dôstojníka rakúsko-uhorskej armády. Z uvedených styčných plôch medzi dôstojníkmi a meštianskou spoločnosťou, respektíve obyvateľstvom posádkových miest, by sa mohlo zdať, že tieto boli v zásade bezproblémové. Nebolo tomu však vždy tak, tento vzťah nebol zďaleka iba idylický a v rôznych lokalitách sa odlišoval. V uhorských mestách badať aj značný rozdiel vo vzťahu k dôstojníckemu zboru spoločnej armády a k dôstojníkom uhorského honvédstva. Príčiny boli rôznorodé, ale napäté vzťahy viedli zároveň k tomu, že spoločenský kontakt dôstojníkov s mestským obyvateľstvom viazol, a tým aj spoločenský život a predpoklady pre budúce manželstvá sa stávali iluzórnejšími. Vo všeobecnosti ale možno konštatovať, že predovšetkým v oblastiach s prevahou maďarského obyvateľstva sa vzťah k armáde a dôstojníckemu zboru spoločnej armády od 70. rokov 19. storočia zlepšoval, v oblastiach s prevahou slovenského obyvateľstva to neplatí, čo malo historické, hospodárske, politické, národnostné, kultúrno-politické a iné príčiny. Podrobnejší výskum týchto súvislostí a paradoxov nás ešte čaká.

⁸⁷ Podrobnejšie ref. 49, s. 164-168.

⁸⁸ O tom, že predpoklad následníctva v niektorých dôstojníckych rodinách bola samozrejmosťou, píše už v citovanej knihe aj Joseph Roth. Magyar Szemle prináša úryvok z prejavu rozhorčeného generála, keď jeho synovec odmieta slúžiť v armáde. Mimo iného hovorí: „*Nedokážem pochopiť že prečo nechce byť vojakom. Zbytočne mu vykladám, že toto je jediné povolanie na svete, ostatné nestoja za nič... Vždy ma vytočí keď si pomyslím, že ten naničhodník pohŕda zlatým strapcom na meči a hovorí, že on nechce byť otrokom.*“ (Magyar Szemle, X, 1898, č. 218, s. 209).

V. DANGL: OFFIZIER, EHE UND FAMILIE (1850 – 1914)

Das Offizierskorps der Habsburger-Monarchie wurde auch in der zweiten Hälfte des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts als eine Art spezifisches, außerordentliches Wesen empfunden mit besonderen, das Innenleben betreffenden Regeln, das zugleich mit verschiedenen Privilegien ausgestattet wurde, von denen sich die anderen Gesellschaftsschichten meistens nur träumen lassen konnten. Die Offiziere genossen hohes gesellschaftliches Ansehen, ihr Leben jedoch war durch einige übergeordnete Prinzipien und Beschränkungen bestimmt, zu denen auch die Eheschließung zählte. Wenn es sich um persönliche Angelegenheiten wie z. B. die Familiengründung durch einen Offizier handelte, so war das Verhältnis der Armee an sich eher ambivalent. Auf der einen Seite betrachtete sie die Familie als Belastung für die militärische Verwaltung und den Haushalt der Armee, die zudem um einen maximalen und uneingeschränkten Einsatz der Offiziere bemüht war. Auf der anderen Seite waren es jedoch die Offiziersfamilien, die eine reproduktive Aufgabe erfüllten und somit ein Garant für die Zukunft waren, in dem sie für die Beibehaltung, Kontinuität und den ständigen Nachschub neuer Kräfte in den Offiziersstand sorgten. In den adligen und besonders in den bürgerlichen Familien wurde die Eheschließung mit einem Offizier als ein wichtiger Lebensschritt angesehen. Es waren jedoch nicht nur der äußere Antritt und Pracht, ein Nimbus des Helden, der Außergewöhnlichkeit, des Geheimnisvollen, der Männlichkeit und romantischer, oft sehr weit von der Realität entfernten Überlegungen, die hinter den Bemühungen der Frauen steckten, einen Offizier heiraten zu wollen. Die „Anziehungskraft“ eines Offiziers als den zukünftigen Lebenspartner und Familienmitglied war vor allem in der Wahrnehmung der bürgerlichen Familien zusätzlich durch eine Reihe weiterer Faktoren verstärkt, zu denen zählten: das allgemein hohe Bildungsniveau des Offizierskorps, Aussichten auf eine professionelle Karriere, die für gewöhnliche Zivilen schwer zu erreichen war, des weiteren die Vorteile und Begünstigungen für Offizierskinder, falls sie sich für eine militärische Laufbahn entschieden haben, die Möglichkeit, besondere militärischen erzieherischen und Bildungseinrichtungen für Offiziersstöchter in Anspruch nehmen zu können, außerordentliche Zahlungen für Waisenkinder und nicht zuletzt das Pensionssystem und Rentengeld für Offizierswitwen. Als ein weiteres, für viele Familien bei ihrer Suche nach einem Offizier als den zukünftigen Schwiegersohn verlockendes Motiv muss auch die Tatsache berücksichtigt werden, dass die professionelle Karriere eines Offiziers seit den Zeiten der Kaiserin Maria Theresia, unter Erfüllung bestimmter Voraussetzungen, die Erlangung eines Adelstitels ermöglichte. Zu den weiteren Faktoren zählte die enge Bindung bestehend zwischen dem Offizierskorps und dem Herrscher, bzw. der Dynastie, und die daraus resultierenden Vorteile und Möglichkeiten, als auch die außerordentliche Stellung der Offiziere vor dem Gericht, das im übertragenen Sinne auch die Familie des Offiziers unter Schutz nahm. Und falls man die Rolle der Offiziere in verschiedenen örtlichen und ländlichen Verbänden, dem gesellschaftlichen und sportlichen Geschehen und in anderen Bereichen des alltäglichen Lebens insbesondere in den Garnisonstädten näher unter die Lupe nimmt, so enthüllt man weitere Beweggründe, die mitentscheidend waren dafür, dass die Offiziere damals durchaus eine besonders umworbene gesellschaftliche Schicht repräsentierten und ein von den Familien heiß umworbene „Artikel“ darstellten, wenn es um die Heirat und Eheschließung ging.

Ebenso gut bekannt wie die sich bietenden Vorteile und Begünstigungen, die dem Gedanken der Eheschließung mit einem Offizier vorschwebten, waren jedoch auch die hiermit verbunden Risiken. Zu den besonders befürchteten Szenarien zählten die Möglichkeit eines bewaffneten Konflikts und die hiermit für den Offizier-Vater unvermeidlich verbundene Pflicht, die Familie verlassen zu müssen. In diesem Falle musste auch damit gerechnet werden, dass er auf dem Schlachtfeld sein Leben lässt, bzw. verwundet wird und infolge seiner Verletzungen entweder teilweise oder lebenslanglich, körperlich oder geistig behindert bleibt. Für die Familie eines Offiziers konnte es nicht nur zu einem emotionalen Trauma werden, sondern es konnte auch beträchtliche soziale Folgen haben. Zu den Nachteilen einer Offiziersfamilie dürfte auch das ständige hin- und herreisen – mit anderen Worten eine „nomadenartige Lebensweise“, die Verlegung der Offiziere innerhalb der Garnisonen, bzw. die Versetzung ganzer Besatzungen, wie es in den zeitgenössischen Quellen heißt, gezählt werden. Zu

erwähnen ist auch das oft frivole, ungebunden und üppige Junggesellenleben, Zweikämpfe und Verschuldungen. Im allgemeinen jedoch zählten die Offiziere trotz der erwähnten Makel und Nachteile zu den besonders willkommenen Bräutigamen, insbesondere in den bürgerlichen Familien. Das Interesse war gegenseitig: junge Offiziere hießen aus verschiedenen, nicht selten materiellen Gründen die Gelegenheit willkommen, durch Eheschließung Teil einer bürgerlichen, oder noch besser – adeligen Familie zu werden.

Die eigentliche Eheschließung und die mit ihr verbundenen Beschränkungen und vorgeschriebenen Erfordernisse gehörten zu den charakteristischen Merkmalen des österreichisch-ungarischen Offizierskorps. Die Zahl der Offiziere innerhalb jeder Truppe, denen es erlaubt war ihre eigene Familie zu gründen, wurde durch die Armeeführung strengstens reglementiert und kontrolliert, wobei die Erteilung dieser Erlaubnis durch die Niederlegung einer Kautions bedingt war. Diese wurde verstanden als die Sicherstellung der vorgeschriebenen finanziellen oder materiellen Deckung und sollte u. a. zur Gewährleistung eines ethisch und wirtschaftlich akzeptablen Gesellschaftsstatus der zukünftigen Familie dienen. Jeder Offizier musste das Sieb des numerus clausus passieren, mit anderen Worten – er musste auf die Liste derjenigen treffen, denen die Armee für das jeweilige Jahr die Genehmigung zur Heiratschließung erteilte.

Das gegenseitige Verhältnis zwischen den Offizieren und der bürgerlichen Gesellschaft, bzw. den Einwohnern von Garnisonenstädten im Königreich Ungarn, war von Ort zu Ort und von Gebiet zu Gebiet unterschiedlich. Sichtbar ist vor allem der deutliche Unterschied zwischen der Beziehung zum Offizierskorps der gemeinsamen Armee auf der einen und zu den Offizieren der Honvedschaft auf der anderen Seite. Die Gründe waren unterschiedlich. Allgemein darf jedoch festgestellt werden, dass sich die Beziehung zur Armee und zum Offizierskorps der gemeinsamen Armee seit den 70-er Jahren des 19. Jahrhunderts vor allem in den Gebieten mit der überwiegenden ungarischsprachigen Bevölkerung deutlich verbessert hat. Dies gilt für die mehrheitlich von den Slowaken bewohnten Gebiete jedoch nicht. Dieses Phänomen hatte seine historischen, wirtschaftlichen, politischen, nationalen und kulturpolitischen Ursachen. Eine ausführliche Erforschung dieser Zusammenhänge steht bis zum heutigen Zeitpunkt noch aus.

DEJINY SLOVENSKEJ VOJENSKEJ TERMINOLÓGIE

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: History of Slovak military terminology. *Vojenská história*, 1, 15, 2011, pp. 33-54, Bratislava.

The author deals with the development of the Slovak military terminology in 1848 – 1948. He comes to a conclusion that in spite of its relatively long period passed the history was at its start of development – even more so during the period 1939 – 1944. During whole the period there was nobody to research the area of military terminology in the theoretical way.

Beginning from the revolution in 1848 – 1849 until the end of WWI there were just separate individual attempts to create a military terminology, while more of them conducted under pressure and not concisely. Even after 1918 – the establishment of Czechoslovakia – the atmosphere was far from supportive for the development of the terminology. The contributions to the military terminology, in the period of Slovak republic, were intensive but overly unrestrained and linguistically biased by purism. Additionally, there were some other emergency issues employing the Ministry of National Defence to be tackled. The works of Eugen Pauliny and later Mikuláš Bakoš are to be mentioned from the period. After the WWII, in the light of the need to restore the war losses the military terminology was again playing its minor role in the priorities, in spite of its constant request.

It was not sooner than 1948 when the process of establishment of the terminology came into question without any negative factors. The new era of the Slovak military terminology was connected mainly with the linguists: Ján Horecký and Edita Lipertová.

Military History. Slovakia. 1848 –1948. Slovak military terminology.

Pojmový aparát, terminológia a relevantný slovník sú základnou, neoddeliteľnou súčasťou každej vedeckej disciplíny, teda aj vojenstva.¹

V súvislosti s touto klasifikáciou môžeme uviesť, že vojenská terminológia, tak ako terminológia všeobecne,² patrí k tej oblasti spisovného jazyka, v ktorej sú požiadavky používateľov jazyka na jazyk najväčšie. Toto konštatovanie pritom platí aj naopak, pričom

¹ GANOCZY, Š. – MARTINKO, J. *Quo vadis slovenská vojenská terminológia*. In Implementácia nových pojmov v oblasti vojenskej terminológie. Zborník vystúpení z terminologickej konferencie. Liptovský Mikuláš 2008, s. 60.

² O slovenskej terminológii všeobecne pozri práce: HORECKÝ, J. *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava 1956.; Takisto MASÁR, I. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava 1991.

vzhľadom na špecifickosť vojenstva môže mať použitie nesprávneho termínu, napríklad vo forme povelu, v danej situácii aj fatálne následky.

V súčasnej dobe je vojenská terminológia definovaná ako „...relatívne autonómny, vnútorné štruktúrovaný a s celkovým odborným štýlom dialekticky spätý subsystém jazyka“.³ Ide zároveň o jednu z najdynamickejších sa prezentujúcich terminológií v súčasnosti, čo zodpovedá prudkému rozvoju elektroniky, jadrovej fyziky, technológie výroby atď.⁴

Vojenská terminológia ako termín sám osebe pritom predstavuje jednak vedu a jednak súbor termínov (odborných názvov) používaných v tomto odbore. V prípade vojenstva možno výrazy terminológia a názvoslovie vnímať ako synonymné.

Pri druhej definícii vojenskej terminológie môžeme bližšie špecifikovať, že ide o rozsiahly komplex termínov. Už v medzivojnovom období sa vzhľadom na otázku kvantity tejto terminológie konštatovalo, že z neodborníkov si o tomto fenoméne len málokto dokáže vytvoriť predstavu.⁵ Napríklad len hipológia (náuka o koňoch) vo vtedajšej československej armáde, alebo, ak chceme použiť dobový termín, v československej brannej moci, disponovala približne 1 500 termínmi. Základné taktické názvoslovie malo približne 5 000 termínov. Názvoslovie ľahkého guľometu a konkrétnych ručných strelných zbraní (ľahký guľomet vzor 26, puška vzor 24 a pištoľ vzor 24) bolo v tomto období reprezentované viac ako 400 podstatnými menami.⁶ Tieto údaje ešte viac vyniknú, ak ich porovnáme s kvantitatívnym stavom vojenskej terminológie pred 1. svetovou vojnou.⁷

Vojenská terminológia však nepredstavuje len názvoslovie zbrojné, taktické a organizačné. Patrí sem i názvoslovie vojenských dopravných prostriedkov a ďalšej špeciálnej vojenskej techniky.

Môžeme zároveň uviesť, že v armáde dochádzalo a stále dochádza k styku vojenskej terminológie s inými terminológiami. Spomeňme napríklad terminológiu lekársku, právnu, administratívnu, hospodársku, telocvičnú, terminológiu jednotlivých technických odborov a iné terminológie.

Vojenská terminológia v dejinách pomerne dlho nepredstavovala vzhľadom na slovnú zásobu špecifický subsystém. Termíny boli tvorené, respektíve prijímané z cudzích jazykov bez akejkoľvek kritiky, čo bol prirodzený proces. Napríklad aj v rakúskej armáde raného novoveku bolo používaných veľa slov, ktoré boli prevzaté z cudzích jazykov. Tieto slová boli najmä francúzskeho a talianskeho pôvodu, ale išlo aj o tvary latinské, španielske, holandské, slovanské, maďarské, turecké a iné.⁸

So systematickou prácou na poli vojenskej terminológie, ktorá by sa vo väčšej miere opierala o jazyk, respektíve rešpektovala jeho zákonitosti, sa v európskych armádach stretávame až v druhej polovici 19. storočia. Spoločným znakom tvorby vojenskej termino-

³ HEISER, F. *Všeobecné i špecificky o ruskej vojenskej terminológii*. Ružomberok 2007, s. 9.

⁴ HEISER, ref. 3, s. 9.

⁵ ŠMILAUER, V. Vojenské názvosloví ručních střelných zbraní a kulometů. In *Naše řeč*, 20, 1936, č. 2-3, s. 26.

⁶ ŠMILAUER, ref. 5, s. 26.

⁷ V odbornej literatúre sa uvádza, že v rakúsko-uhorskej armáde začiatkom 20. storočia bol počet špeciálnych vojensko-technických termínov približne 1 000. Tento údaj však môže byť poddimenzovaný. Bližšie pozri: DANGL, V. Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. In *Československý časopis historický*, roč. 24, 1976, s. 862.; Takisto: STONE, N. Army and society in the Habsburg monarchy 1900 – 1914. In *Past and Present*, 1966, č. 33, s. 100.

⁸ FELSZEGHY, E. *A császári és királyi hadsereg nyelve Magyarországon*. Budapest 1938, s. 173.

lógie v jednotlivých jazykoch pritom bolo, že sa tu nedali vo väčšej miere použiť ľudové, nárečové názvy, ako to bolo napríklad v prípade terminológie lekárskej. Tento moment bol ovplyvnený najmä spomínaným vedecko-technickým pokrokom a postupnou špecializáciou jednotlivých zložiek armády.

Je nutné uviesť aj ďalší špecifický rys vojenskej terminológie. Niektoré termíny boli najmä v 20. storočí vytvárané a spočiatku používané aj s cieľom zahmlieť, respektíve utajiť denotát. V spomínanej medzivojnovej československej armáde sa napríklad používal termín zvláštne technické zariadenie na cestách zodpovedajúci súčasnému termínu zátarasa. V súvislosti s výstavbou československých opevnení – ľahkých objektov vzor 37 – sa zas v dobových dokumentoch používa aj všeobecný termín stanovište.⁹

Spomínaný trend súvisel hlavne s vývojom nových modelov zbraní, vojenskej techniky, opevnení atď. Pri zbraniach a rôznych špeciálnych súčiastkach toto zastieranie do istej miery plnilo aj úlohu ich patentovej ochrany.

Reálny faktor, že v boji dochádza aj k stratám na ľudských životoch, sa musel odraziť aj vo výbere, respektíve tvorbe takých termínov, ktoré by túto skutočnosť jazykovo eufemizovali. Môžeme v tejto súvislosti uviesť termíny živá sila, respektíve nenávratné straty,¹⁰ ktoré sa však v československej armáde začali pravdepodobne používať až v období po 2. druhej svetovej vojne. Táto črta vojenskej terminológie je tak spoločná aj s príbuznou poľovníckou terminológiou, kde sa napríklad vyskytuje termín farba (systematizovaný pre krv zvierat).¹¹

V 20. storočí navyše do procesu vývinu viacerých vojenských terminológií v Európe viac alebo menej zasahoval aj politický fenomén v podobe rôznych koalíčných spojenciev konkrétnych štátov.

Z dôvodu svojej špecifickosti je preto zaujímavé sledovať dejiny vojenskej terminológie v jednotlivých jazykoch, nakoľko v tomto procese sa do istej miery odráža aj vývin týchto jazykov samotných. V našej štúdiu by sme sa preto chceli bližšie zamerať na dejiny slovenskej vojenskej terminológie. Jazykový materiál, z ktorého sme vychádzali, sa pritom týka výlučne obdobia po kodifikácii spisovnej slovenčiny, ktorá prebehla v roku 1843. Vzhľadom na vojenské dejiny, ktoré tvoria popri dejinách slovenského jazyka druhý rozhodujúci determinant tohto procesu, ide o obdobie od revolúcie rokov 1848 – 1849 v Uhorsku do komunistického prevratu v Československej republike v roku 1948.

Problém dejín slovenskej vojenskej terminológie vo vymedzenom období sme sa snažili interpretovať prostredníctvom niekoľkých momentov. Išlo nám nielen o stručný náčrt slovo tvorby, ale aj o predstavenie autorov a orgánov, ktoré sa na tomto procese podieľali. Popritom sme sa museli aspoň v nevyhnutnej miere dotknúť aj s tým súvisiacich otázok veliacej reči i všeobecnej vojensko-politickej situácie.

V našej štúdiu sme pri jednotlivých príkladoch, respektíve ukázkach z dobových textov uskutočnili len drobné zásahy týkajúce sa pravopisu. V niektorých prípadoch sme ponechali pôvodné tvary, čo jednotlivo aj uvádzame.

⁹ Bližšie pozri: Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), Ministerstvo národnej obrany, Č.j. 20469/dův. Hl. št. ŘOP 1937. Směrnice pro stavbu lehkých stanovišť. F. Stř. Bratislava, Tajné 1937, č. šk. 1.

¹⁰ Nenávratné straty sú v odbornej literatúre vzhľadom na ľudí definované ako „padlí, zomrelí, zajatí alebo nezvestní vojaci“. *Malá encyklopedie taktiky*. Praha 1990.

¹¹ Bližšie pozri: *Slovenské poľovnícke názvoslovie*. Bratislava 1966, s. 21.

V pomerne krátkom období po kodifikácii spisovného slovenského jazyka (1843) sa v súvislosti s revolúciou rokov 1848 – 1849 stretávame aj s pravdepodobne prvými príspievkami, ktoré sa týkali „vojenskej slovenčiny“, a teda aj slovenskej vojenskej terminológie. Z roku 1849 sú známe dva návrhy vojenských cvičebných predpisov, ktoré vypracoval kapitán slovenských dobrovoľníkov Ján Francisci.¹² Prvý dokument mal názov *Vojanská cvičba dobrovoľníkou slovenských* a je datovaný 16. apríla 1849 v obci Ács pri Komárne. Druhý návrh *Úprava pre slovenskuo národnuo vojsko* síce datovaný nie je, ale je pravdepodobné, že pochádza z rovnakého obdobia.¹³ Tento druhý návrh pritom zrejme nebol dokončený.¹⁴

K vypracovaniu návrhov týchto prvých jednoduchých predpisov na jar roku 1849 J. Francisciho viedla nedobrá organizačná a materiálna situácia tej časti slovenských dobrovoľníckych jednotiek, ktorá vtedy operovala na juhozápadnom Slovensku. Vojenským veliteľom týchto slovenských jednotiek bol Čech Bernard Janeček, pričom útvary organizácie ďalej podliehal cisárskemu podmaršalovi Baltazárovi Šimuničovi. O negatívach, s ktorými sa J. Francisci po príchode k tomuto útvaru stretol, v spomienkach napísal: „*Sbor bez cvičby a disciplíny. Štefanovič a Abaffy, podľa svojej prudkej povahy a letory, nemali trpezlivosť zapodievať sa cvičbou a disciplínou. Keď ich mužstvo nepočúvalo, ťali doňho šablami. My, prišli z Pešti, dali sme si záležať na cvičbe mužstva i dôstojníkov a na uvedení disciplíny a poriadku do sboru, čo sa postupne i darilo.*“¹⁵ Od 24. februára 1849 prevzal velenie tohto útvaru slovenských dobrovoľníkov sám J. Francisci, usilujúci sa túto situáciu ďalej zlepšovať.

Aj po presune od Komárna naďalej pretrvávala aktuálna potreba slovenské mužstvo viac oboznamovať hlavne so základmi taktiky a strelby. Z časových dôvodov, ktoré súviseli s možnosťou opätovného nasadenia útvaru do poľa,¹⁶ sa pritom viac spraviť nedalo. Napriek tomuto faktu vtedy J. Francisci poukazoval na to, že výcvik „...*horlive a so zápalom vykonať treba; ináčej by dobrovoľníctvo k službe vojenskej spuosobnuo byť nemohlo.*“¹⁷

Prvý spomínaný dokument sa skladá z nasledujúcich častí: I. *Názvy*, II. *Vystavenia chlapsiva*, III. *Priemeny frontou*, IV. *Cvičba so zbrojou*. V druhom (neúplnom) návrhu boli doposiaľ publikované tieto kapitoly: *Rozdelenie na taktické telá*, *Cvičba jednotlivých: a Pohyby vojenskie*.

¹² Ján Francisci (1. jún 1822 Hnúšťa – 7. marec 1905 Martin). Slovenský politik, spisovateľ, redaktor, prekladateľ, úradník. Aktívny účastník revolúcie 1848 – 1849. Organizátor slovenských národných gárd v Gemeri – Malohonte v lete 1848. Kvôli svojim proslovenským aktivitám väznený v Plešivci, neskôr v Pešti. Začiatkom januára 1849 prepustený z väzenia. Organizátor a jeden z veliteľov slovenských dobrovoľníckych jednotiek vo vojenských výpravách v roku 1849. Bližšie pozri heslo v biografickom slovníku, kde sú aj odkazy na základnú literatúru: *Biografický lexikón Slovenska*, II, C – F. Martin 2004, s. 625-627.

¹³ Bližšie pozri: POLLA, B. Slovenské vojenské cvičebné predpisy z r. 1848/1849. In *Historický sborník, Časopis Historického odboru MS*. 6, 1946, č. 3 – 4, 446-453.

¹⁴ Na neúplnosť dokumentu upozorňuje aj historik Daniel Rapant. RAPANT, D. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49, Dejiny a dokumenty, Diel štvrtý, Letná výprava*. Bratislava 1963, s. 123.

¹⁵ FRANCISCI, J. *Vlastný životopis, Črty z doby moysesovskej*. Bratislava 1956, s. 187.

¹⁶ Termín pole vo význame bojiska sa používal vo viacerých európskych armádach, podobne ako termín poľný vo význame bojový, resp. týkajúci sa bojiska.

¹⁷ POLLA, ref. 13, s. 451.

Ak charakterizujeme odbornú slovnú zásobu oboch návrhov, dospejeme k niektorým všeobecným poznatkom. Vzhľadom na spomínaný časový faktor Francisci v návrhoch ponechal viaceré známe a vžitú termíny, používané v rakúskej armáde a odtiaľ prevzaté aj do civilného sektoru (komando, komandant, kaprál, oficer, front a ďalšie). V niektorých prípadoch uprednostnil doslovný preklad z nemeckého jazyka. Tak je to napríklad v prípade nemeckého termínu zug (čata – pozn. P. Ch.), ktorý preložil na ťah a v niektorých ďalších. Francisci tu však publikoval aj niektoré novotvary: broj (prápor – pozn. P. Ch.), brojovník (major), strážovník (wachtmeister), nabitok (náboj),¹⁸ nabitnica (pravdepodobne uzáver zbrane) a iné. V iných prípadoch autor návrhu aplikoval termíny používané aj v iných slovanských jazykoch, najmä v češtine: pluk, bodák, oddiel atď.

Jazyková stránka povelov¹⁹ závisela len od schopností ich autora. Francisci sa tieto povelu usiloval vytvoriť čo najjednoduchšie, rešpektujúc nemecký originál. Niektoré pritom doplnil vysvetlivkami. Napríklad povel Zadné dva šíky otvor! doplnil vysvetlivkou: „*Na toto komando druhý šík štyri, tretí šík osem poukrokom urobí nazad a hned' sa vyrovná. Potom oficer šík za šikom preziera chlapstvo, jeho postavu, odeu, zbroj atd'. Prehľad svoj započína z tej strany, v ktorú chlapstvo pozor obrátený má. Poznamenat' sluší, aby v šíku jeden každý na prehládajúceho oficiera pozierau a keď pred neho prejde, pozor za ním obracau.*“²⁰

Na margo Francisciho návrhov musíme ešte uviesť, že boli vytvorené v pomerne krátkom období po radikálnej reforme, akou bolo konštituovanie spisovného jazyka stredoslovenského typu. Vznikli v etape vývinu slovenčiny, keď terminológiu ešte nemožno prísne oddeľovať od ostatnej spisovnej slovnéj zásoby.²¹ Francisciho návrhy zároveň vystihujú dobovú etapu slovenskej terminológie, keď jeden autor bol sám zodpovedný za vytvorenie základného názvoslovia istého odboru, a to v pomerne krátkom, „rekordnom“ čase. Otázne je pritom, do akej miery boli tieto návrhy uvedené do praxe.

Slovenský historik Daniel Rapant, odvolávajúc sa na informácie Václava Poka-Poděbradského, v súvislosti s letnou výpravou slovenských dobrovoľníkov poznamenáva, že základné povelu slovenských jednotiek boli zhruba tie isté ako u národných gárd v Čechách a na Morave.²²

V časovom úseku od druhej polovice 19. storočia do roku 1918 sa slovenská vojenská terminológia prakticky nerozvíjala. To vyplývalo jednak zo štátoprávnej situácie slovenského národa a taktiež z minimálneho zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore rakúskej a neskôr rakúsko-uhorskej armády.

Po rakúsko-maďarskom vyrovaní v roku 1867 boli v spoločnej rakúsko-uhorskej armáde oficiálne stanovené tri jazykové okruhy. Veliacou rečou (*Kommandosprache*) bola v celej armáde nemčina. Bola používaná v poveloch a výcvikových predpisoch. Služobná reč (*Dienstsprache*) bola jazykom písomností a služobného styku v rámci miest velenia. Išlo o nemčinu, maďarčinu, respektíve chorvátčinu. Tretí okruh bol reprezentovaný tzv.

¹⁸ Termín nabitok vo význame náboj sa v niektorých slovenských nárečiach vyskytoval ešte počas 1. svetovej vojny.

¹⁹ O jazykovej stránke povelu bližšie pozri: CEJP, L. Jazyková stránka povelu. In *Slovo a slovesnosť*, 5, 1939, 78-83.

²⁰ POLLA, ref. 13, 449.

²¹ JÓNA, E. K začiatkom štúrovskej terminológie. In *Československý terminologický časopis*, 5, 1966, č. 5, s. 260.

²² RAPANT, ref. 14, s. 124.

plukovnou rečou (*Regimentsprache*). Táto reč sa najčastejšie používala pri dorozumení sa s mužstvom. Išlo o jazyk, ktorým hovorilo minimálne 20 percent mužstva pluku, respektíve útvaru.²³ Kadet, respektíve poručík, ktorý nastúpil k takémuto útvaru a neovládal relevantnú plukovnú reč, si ju mal osvojiť do troch rokov.²⁴

V útvaroch uhorskej vlastibrany (honvédség) a domobrany (népfelkelés) bola veliacou rečou maďarčina.²⁵ Pritom tieto zložky boli po celý čas svojej existencie dopĺňané aj príslušníkmi nemad'arských národností, z ktorých mnohí maďarčinu neovládali. Tento stav, implikujúci v komunikácii neraz aj informačný šum, pretrval až do konca 1. svetovej vojny.²⁶

Hoci slovenčina bola používaná na úrovni plukovnej reči v niekoľkých uhorských plukoch spoločnej armády, vplyv na rozvoj slovenskej vojenskej terminológie to nemalo.

Čo sa týka základných povelov v rakúsko-uhorskej armáde, tie predstavovali zhruba asi osemdesiat fráz, ktoré sa mužstvo spravidla učilo naspamäť.²⁷

Slovenčina však v druhej polovici 19. storočia bola využívaná aj ako veliaca reč v niekoľkých hasičských zboroch. Práve tu boli používané slovenské повелы a v obmedzenej miere aj ďalšia terminológia. Bližšie môžeme uviesť dva hasičské cvičebníky.

Jeden z nich vytvoril Samo Daxner v roku 1881, pričom o použití terminologického materiálu uviedol: „*Pri tvorení veľkého výberu povelov mal som takmer úplne voľnú ruku. Použiť sa dalo máličko z českého vojenského cvičebníka pre riadne vojsko; niečo bolo možné prevziať z velenia r. 1848 – 49 sriadených dvoch slovenských dobrovoľníckych brojov a konečne historické rusko-slovenské bezotázocné 'stúpaj.'*“²⁸

Z Daxnerovho cvičebníka vyžaruje jazykové sebadomie autora.²⁹ Napriek tomu sa tu v niektorých prípadoch objavuje ortografická nejednotnosť v používaní niektorých povelov. Tento nedostatok však mohol vzniknúť aj po odovzdaní textu do tlačiarne.

Úskalia terminologickej práce sa prejavujú aj v ďalšej terminologickej príručke pre hasičov, ktorú vydal Jozef Kohút druhýkrát v roku 1897.³⁰ Napriek veľkej snahe sa aj tu vzhľadom na terminológiu prejavujú obmedzené možnosti, ktoré autor pri písaní práce mal.³¹

²³ SEGEŠ, V. Význam etnicity v mnohonárodnostnej habsburskej armáde. In *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia*. Prešov 2007, s. 85.

²⁴ SEGEŠ, ref. 23, s. 85.

²⁵ Bližšie pozri: DANGL, V. Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. In *Československý časopis historický*, 24, 1976, s. 851-884.

²⁶ Jozef Žiak z Liptova – príslušník 32. honvédskeho pešieho pluku – si v liste Andrejovi Hlinkovi posťažoval: „*Na túto dobu som pridelený k jednému pluku, čo sa ani s tými spolubojovníkmi nemôžem dohovoriť*“. Slovenský národný archív, List Jozefa Žiaka Andrejovi Hlinkovi z 23. mája 1918, f. A. Hlinka, č. šk. 4, sign. 741.

²⁷ DANGL, ref. 25, s. 860.

²⁸ Povel „Stúpaj!“ resp. „Stupaj!“ autor používa vo význame neskoršieho povelu „Pochodom vchod!“ DAXNER, S. Hasičský cvičebník (Exercir – Reglement) pre sbory dobrovoľných hasičov slovenských. Turčiansky Svätý Martin 1881, s. 4.

²⁹ „*Nemecké chrchlavé 'Habt acht' na pr. až tri pochopy a výkony oblažuje, totiž: pozor!, rovno stoj! a rovno zrak! – nemecké: grad aus! rechts um! halb links! vorwärts front! marsch! z čiastky nemajú zmyslu, z čiastky nie sú nemecké – maďarské: indulj! jobbra kanyarodj! a väčšina iných – jako aj české: v levo čelím! – člene pochod! atd. nie sú ani povely*“. DAXNER, ref. 28, s. 5.

³⁰ KOHÚT, J. Cvičebník. Príručná kniha pre hasičov. Turčiansky Svätý Martin 1897.

³¹ V súvislosti s hadicami autor napísal: „*Na všetkých stranách nášho vidieka, kde sme sa k požiaru dostavili, ľud 'šlauchy' všade 'črevami' nazýval, a ja, nevediac nájsť lepšieho názvu, som ho aj po-držal.*“

Vzhľadom na neexistenciu slovenskej vojenskej terminológie pozorujeme v dobovej slovenskej publicistike na začiatku 20. storočia niekoľko tendencií. Ako primárnu alternatívu môžeme uviesť realizáciu doslovných prekladov (kalkov) z nemčiny, respektíve z maďarčiny. Inú alternatívu predstavoval príklon k preberaniu termínov z češtiny, ktorá je zo slovanských jazykov slovenčine najbližšia. Je evidentné, že slovenčina sa pri nedostatku vlastnej vojenskej terminológie mohla oprieť, respektíve sa vo viacerých prípadoch aj opierala o rozvinutejšiu českú vojenskú terminológiu. Ďalšou alternatívou bolo aj faktické vypustenie termínu a jeho nahradenie zdĺhavými opismi.³²

Prvé dve uvedené tendencie badať v priam prognostickom článku *Lietacie stroje v službe armády*, ktorý bol napísaný v roku zavedenia lietadiel do rakúsko-uhorskej armády (1911): „Nedávno sa odbavovala pri veľkej účasti vysokých hodnostárov vojenských a civilných cvičba s lietacími strojmi. Účasť brali najslávnejší vetroplavci. Stroje (lietadlá) vyprobovali na konanie dopravy munície a obrany počas války, urobili výskumy nepriateľa a polohy prenášania bombí atď. Máme teda výhľad, že čoskoro války sa budú diať nie prevažne na suchej zemi, ale v povetrí.“³³

Vplyv češtiny na slovenčinu sa v rámci vojenskej terminológie teda prejavil už pred vznikom Československej republiky (ČSR). Jemné rozdiely v používaní niektorých zaužívaných a viac-menej medzinárodných termínov vtedy neboli používateľmi ani vnímané (príklad front – fronta).³⁴

Sumarizujúc toto obdobie, môžeme opäť uviesť, že slovenská vojenská terminológia s výnimkou základných povelov, nebola rozvinutá. To isté platí aj o terminológii z oblasti techniky, priemyslu a národného hospodárstva. Dotvorená nebola ani právna a administratívna terminológia, respektíve v nových podmienkach po vzniku ČSR čiastočne ani nevyhovovala.³⁵

Priestor, kde sa odohrával proces aktívnej slovtvorby v slovenskom jazyku, sa teda po roku 1918 sústredil hlavne na odbornú terminológiu.³⁶ Ako uvidíme neskôr, tento všeobecný trend sa priamo netýkal slovenskej vojenskej terminológie.

Špecifickou, avšak pomerne krátkodobou kapitolou dejín slovenskej vojenskej terminológie, je existencia terminologického materiálu používaného Slovákmi v československých légiách v Rusku.

KOHÚT, ref. 30, s. 91. Napriek tomuto konštatovaniu bol výraz hadica už predtým známy a publikovaný: Bližšie pozri: LOOS, J. *Slowník slowenskej, maďarskej a nemeckej reči*. III. Diel Slowensko-maďarsko-nemecký. Pešť 1871, s. 126. Vo svojom cvičebníku ho bežne používa aj S. Daxner.

³² Širšie opisné pasáže nahrádzajúce termíny pozorujeme napríklad v článku Slováci na bojišti bulharsko-tureckom. „V bulharskej armáde je aj niekoľko Slovákov, ktorí za svoju statočnosť boli aj viac ráz vyznačení. Tak istý Ďuro Vaňov z Padinej preoblečený vošiel do Drinopolu, kde si všetko dôkladne poprezeral a zase sa vrátil. Dostal za tento odvážny kúsok zlatý kríž.“ Zvolenské noviny. 10, 1913, č. 3, s. 6.

³³ Zvolenské noviny, 8, 1911, č. 5, s. 9.

³⁴ Budúci staviteľ československých opevnení na Slovensku, počas 1. svetovej vojny delostrelec Martin Plačko napríklad v roku 1918 uviedol: „Vašu dvojdopisnicu z 22. I. som už na tejto fronte našiel.“ Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia Martin (ďalej len SNK-ALU Martin), List M. Plačka Alexandrovi Kardosovi z 1. februára 1918. sign. 95 C 13.

³⁵ FURDÍK, J. *Zo slovtvorného vývoja slovenčiny*. Bratislava 1971, s. 75-76.

³⁶ FURDÍK, ref. 35, s. 76.

Vznik tohto materiálu bol podmienený tým, že Slováci boli v rámci československých légii najviac zastúpení práve v týchto útvaroch, pričom v niektorých jednotkách s prevahou Slovákov sa používala ako veliaca reč slovenčina. Napríklad už v roku 1917 takto bola slovenčina používaná v 12. rote 7. československého streleckého pluku „Tatranského“.

Pri interpretácii tejto zaujímavej etapy dejín slovenskej vojenskej terminológie sme vychádzali z rozkazov Československého tábora pre Slovákov v Irkutsku od 1. januára do 31. marca 1919. Aj tu stále rezonovala otázka používania veliacej reči. Napríklad v rozkaze č. 7 zo 7. januára 1919 boli vojaci v paragrafe č. 2 naraz informovaní, že „...úradným jazykom československej armády je jazyk český. V medzinárodných stykoch sa má užívať, ako je to pravidlom v iných štátoch, jazyka francúzskeho. K listinám určeným úradom ruským dľa potreby priložiť preklad ruský. – Oprava po vyjasnení: Úradným jazykom československej armády je jazyk český alebo slovenský.“³⁷

Velenie tábora v týchto rozkazoch používalo viaceré termíny ruskej vojenskej terminológie. Z takýchto termínov môžeme uviesť napríklad čiastočne poslovenčené výrazy: dežurný, udarný, karaulný, ďalej komanda, dobrovolec, rozvod, obmotky, gymnast'orka, sumka a ďalšie. Napriek tomu tu pozorujeme aj určité začiatky terminologickej práce, spočívajúce v nahradení ruských termínov výrazmi zo slovenského slovného fondu, respektíve ich prekladmi z ruštiny. Napríklad v rozkaze zo 16. januára 1919 bolo nariadené používať namiesto všeobecného termínu dobrovolec výrazy ako strelec, novobranec, slobodník, desiatnik atď. Takisto v marci 1919 nariadilo velenie tábora používať ďalšie slovenské termíny. Napríklad termín starší lekár mal byť nahradený ekvivalentom táborový lekár, namiesto výrazu viestový sa mal používať termín posol a boli tu zrealizované aj ďalšie zmeny, respektíve zjednodušenia.

Vojenská terminológia v československých légiiach v Rusku bola navyše obohatená o termín guľomet, ktorý vznikol doslovným prekladom z ruštiny.³⁸ Tento termín nahradil dovtedy používaný termín strojná puška, v jazyku sa pomerne rýchlo ujal a už z neho nevyzrádzal. Koreňová morféma -met sa potom stala produktívnym základom ďalších zložených slov: mínomet (namiesto dovtedajšieho vrhač mín), plameňomet, v neskoršom období granátomet, raketomet a ďalšie.

Ďalšie výraznejšie práce na slovenskej vojenskej terminológii neprebehli. Tu sa žiada zdôrazniť, že aj vzhľadom na vtedajšiu vojensko-politickú situáciu, v ktorej sa československé légie v Rusku nachádzali, sa sústavnejšia terminologická práca ani nemohla rozvíjať. Rovnako neboli vyriešené ani viaceré ďalšie otázky týkajúce sa postavenia Slovákov v légiiach v Rusku. Napriek tomu sa však potvrdilo, že slovenčinu je možné použiť ako veliacu reč pri základnom výcviku mužstva, pri poradovej príprave, ako služobný jazyk pri vydávaní písomných rozkazov, smerníc a taktiež v korešpondencii. Vojenské termíny boli predbežne preberané z ruštiny, avšak aj tie boli postupne nahrádzané termínmi slovenskými.

Komunikácia medzi slovenskými a českými príslušníkmi československých légii pritom mohla prebiehať aj ideálne, ako o tom napísal v roku 1919 legionár Martin Orišek: „Nikdy nezabudnem na ten dialóg, v ktorom som počul Čecha po česky a Slováka po slovensky

³⁷ Rozkaz čís. 7 Československému tábora pre Slovákov v Irkutsku. Irkutsk 7. januára 1919. Dokument v zbierke autora.

³⁸ OBERPFALCER, F. Argot a slangy. In *Československá vlastiveda*. Díl III, Jazyk. Praha 1934, s. 363.

*hovoriť a z ktorého som videl, ako krásne jeden druhého rozumejú.*³⁹ Pritom nesporne zaujímavý lexikálny materiál vznikol aj v tých útvaroch československých légii, ktoré boli tvorené hlavne českými legionármi.⁴⁰

Vznik Československej republiky, konštituovanie jej armády v roku 1918 podnietili v rámci riešenia otázky veliacej reči i začiatok prác na jednotnej českej vojenskej terminológii. Proces tvorby vojenskej terminológie sa v celom medzivojnovom období, napriek deklarovaniu existencie tzv. československého jazyka, týkal v podstate len češtiny. V civilnom sektore i v armáde zároveň došlo k intenzívnemu pôsobeniu češtiny na slovenčinu, čo vyplývalo z toho, že čeština bola už pred 1. svetovou vojnou funkčne, respektíve štylovo primerane diferencovaná.⁴¹

Začiatok slovotvorby v oblasti českej vojenskej terminológie po roku 1918 bol pritom pomerne komplikovaný. Z politických i psychologických dôvodov nebolo možné ani dočasne ponechať terminológiu nemeckú. Napriek tomu sa česká vojenská terminológia spočiatku formovala, vyhaňovala aj komparáciu s nemeckou terminológiou. Nové názvoslovie zbraní a vojenského materiálu bolo do vojenských útvarov predbežne dodávané vo forme letákov, respektíve stručných brožúr⁴² a spočiatku sa aj tu pomerne často pracovalo spomínanou metódou kalkov z nemčiny.

Z českého vojenského terminologického materiálu, ktorý bol vytvorený do roku 1918, bolo možné čiastočne vychádzať zo staršej práce Ferdinanda Čenského. Použiť bolo možné i sokolskú terminológiu (hlavne poradovú prípravu a základné taktické názvoslovie).

Mužstvo i dôstojníci československej armády v tomto prechodnom období používali niekedy paralelne termín z domáceho slovného fondu, termíny predtým používané v rakúsko-uhorskej armáde, respektíve termíny z iných (dohodových) armád. Ako príklad na tento trend môžeme uviesť úryvok z hlásenia letca – pozorovateľa npor. Vojtěcha Paška z 11. decembra 1919: „*K telefonickému rozkazu veliteľství čs. aviatiky pro Slovensko ze dne 11. prosince 1919 hlásím: 1) Dne 9. t. m. obdržel jsem rozkaz přeletěti aparát č. 369.108 s polním pilotem Jandou do Užhorodu. Jelikož jsem konstatoval, že směrem k Lučenci je těžké povětrí, mlha a mraky 200-300 m vysoké, věšticí sněhové vánice, které obzvláště v okolí Lučence bývají velmi časté, kdežto na západě a severu je celkem příznivé počasí, volil jsem okamžitě routu Nitra – Topolčany – Prievidza – Turč. Sv. Martin – Spišská Nová Ves – Užhorod. Tuto dráhu hlásil jsem před odletem veliteli eskadrilly kap. Dostálovi...*“.⁴³

Na zabezpečenie systematickej tvorby českého vojenského názvoslovia bola pri Ministerstve národnej obrany v Prahe vytvorená Názvoslovná a jazyková komisia. Povolani do nej boli viacerí českí vojenský a civilní odborníci, teoretici z vysokých a priemyselných škôl, praktici z oblasti priemyslu, jazykovedci, zástupcovia rôznych korporácií, úradov a ďalší.

³⁹ List Martina Oriška adresovaný (pravdepodobne) Branislavovi Vladimírovi Manicovi z 25. septembra 1919. Dokument v zbierke autora.

⁴⁰ NĚMEC, I. Jazyk československých legií v Rusku. In *Historie a vojenství*, 40, 1991, č. 2, s. 25-39. Autor sa v tomto článku zameriava predovšetkým na dobový český vojenský slang.

⁴¹ KAČALA, J. *Spisovná slovenčina v 20. storočí*. Bratislava 2010, s. 31.

⁴² Bližšie pozri napr.: VHA Bratislava, České názvosloví vojenské Ministerstvo Národní obrany II. c. 105/19 Kulomet (Instruktion bývalé rakouské armády G-69). F. ZVV Bratislava 1919, č. šk.55.

⁴³ VHA Bratislava, Hlášení k letu aparátu čís. 369. 108 do Užhorodu dne 9. XII. 19. f. ZVV Bratislava 1920, Presidium, č. šk. 66.

Na tvorbe českej vojenskej terminológie tak participovali i viacerí významní českí jazykovedci. Môžeme napríklad konkrétne uviesť Emila Smetánku, Vladimíra Šmilauera,⁴⁴ Františka Oberpfalcera, Jana V. Sedláka. Výsledky ich terminologickej práce boli potom zavedené v československej armáde v podobe predpisov, služobných kníh, klasifikácie materiálu, rozkazov atď. Vybrané príspevky boli publikované aj v časopise Naše řeč.⁴⁵ V roku 1938, po takmer dvadsaťročnej práci bez rušivých momentov, nachádzame o práci tejto komisie nasledovné retrospektívne zhrnutie: „*Vedení – nejprve Vaničkovu, potom Sedlákovu – podařilo se sharmonisovati vojáky s civilisty, filology s techniky, vytvořiti v komisi ovzduší vzájemného respektu a uznání i pohnouti všechny ke vzájemným ústupkům. Při práci se ukázalo, jak často dovede laik svou životní invencí rozřešiti problém, o nějž se marně pokoušejí odborníci: dělostřelecké důležité termíny 'předkluz' a 'zákluz' (Vorlauf, Rücklauf) byly navrženy mladým dělostřeleckým důstojníkem.*“⁴⁶ Vytvorenie českej vojenskej terminológie v medzivojnovom období okrem iného výrazne skvalitnilo aj dobovú „vojenskú češtinu“.

Pri neexistencii slovenských ekvivalentov Slováci používali české termíny. V mnohých prípadoch si ich odlišnosť, respektíve príznakovosť ani neuvedomovali. Tieto termíny sa stali bežnou súčasťou ich individuálnej slovnej zásoby a objavovali sa aj v rôznych formách hovorového štýlu.⁴⁷ Dôstojníci – Slováci pritom velili po česky, neraz aj vo vojenských útvaroch na Slovensku.

Vzhľadom na dejiny slovenského jazyka v období 20. rokov pozorujeme dve tendencie. Jedna tendencia bola približovať slovenčinu češtine. Druhá – reprezentovaná hlavne martinským centrom – sa snažila o udržiavanie tzv. martinského úzu a o nadväzovanie na kodifikáciu Samuela Czambela.⁴⁸ Toto sa však týkalo výlučne civilného sektoru. V armáde dominovala čeština, čo sa zo slovenskej strany stalo terčom protestov už v tomto období. Napríklad v januári roku 1922, v súvislosti s búrlivou debatou v Národnom zhromaždení o vynaložených finančných prostriedkoch pre armádu, upozorňoval na slabé zastúpenie slovenčiny v armáde všeobecne aj slovenský poslanec Ferdiš Juriga.⁴⁹

V porovnaní s prvým desaťročím republiky sa problém používania slovenčiny v československej armáde v 30. rokoch stal ešte viac aktuálnym. Hoci sa v rámci československej armády ani v tomto období nezačali práce na slovenskej vojenskej terminológii, častejšie sa o tejto otázke diskutovalo.

Môžeme v tejto súvislosti uviesť niekoľko konkrétnych momentov.

⁴⁴ Vladimír Šmilauer je okrem iného aj autorom hodnotnej práce *Vodopis starého Slovenska*. Praha – Bratislava 1932.

⁴⁵ Bližšie pozri napr.: ŠMILAUER, V. Vojenské názvosloví ručních střelných zbraní a kulometů. In *Naše řeč*, 20, 1936, č. 2 – 3, s. 25-44.; ŠMILAUER, V. Vojenské názvosloví ručních střelných zbraní a kulometů (ostatek). In *Naše řeč*, 20, 1936, č. 4 – 5, s. 77- 99.

⁴⁶ Bližšie pozri: O vojenském názvosloví. In *Naše řeč*, 22, 1938, č. 5, s. 151-154.

⁴⁷ Zaujímavým pramenným materiálom v tejto súvislosti sú spomienkové pamätníky z vojenčiny. Napríklad v pamätníku Júliusa H. – príslušníka hraničiarskeho práporu 9 v Rimavskej Sobote – z roku 1933 nachádzame básničku *Rim. sobotskie kasárne* od Juraja P., ktorý ju napísal „v službe dozorčího desiatníka“ (zámerne sme ponechali tvar, ktorý použil – pozn. P. Ch.). Spomienkový pamätník Júliusa H. z roku 1933. Dokument v zbierke autora.

⁴⁸ K tomuto problému bližšie pozri: KAČALA, ref. 41, s. 25-30.

⁴⁹ Bližšie pozri: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/127schuz/s127001.htm> 8. novembra 2010

Záležitosť npor. Alfréda Löfflera – dôstojníka Zemského leteckého skladu III v Nitre –, ktorý vo februári 1933, mimo riadneho termínu, podal žiadosť o preloženie k niektorému leteckému útvaru po roztržke s nadriadeným, súvisela práve s používaním služobného jazyka. Nepriamo sa však celá kauza dotýkala aj slovenskej vojenskej terminológie. Pri vyšetrovaní prípadu spomínaný nadriadený dôstojník, škpt. Jaroslav Jirout v svedeckom protokole, okrem iného, uviedol: „*Agenda ZLS III je převážnou většinou technického rázu oboru leteckého, v němž slovenčina dosud nemá své vlastní ustálené terminologie.*“⁵⁰

Hlasy za významnejšie zastúpenie slovenčiny v československej armáde sa ozývali aj na stránkach dobovej tlače.⁵¹

V tomto období sa aj niektorí slovenskí jazykovedci začali viac zaoberať otázkou používania jazyka v armáde. Problému slovenskej vojenskej terminológie sa dotkol aj jazykovedec Ľudovít Novák vo svojej najvýznamnejšej práci *Jazykovedné glosy k československej otázke*. E. Novák pri interpretácii pomeru slovenčina verzus československá armáda vychádzal zo znenia Zákona č. 122/1920 Zbierky zákonov a nariadení zo dňa 29. februára 1920.⁵² Vzťah slovenskej a českej vojenskej terminológie autor nevnímal ako problémový, vzhľadom na príbuznosť oboch jazykov. Navrhoval však aj riešenia, ktoré by poľahky odstránili nedostatky v slovenskej vojenskej terminológii, o čom doslova napísal: „*Keby okrem toho niektoré zvláštnosti, na pr. v terminologii zbraní robily těžkosti, lahko sa odstránia osobitnou komisiou. V nej – okrem vojenských odborníkov českých s hlasom poradným i slovenských vojenských odborníkov s hlasovacím právom – by zasedali aj niekoľkí slovenskí jazykospytci, rovnako s hlasovacím právom, ako členovia oficiálne uznani příslušnými úradmi, hlavne ústředím, ministerstvom národnej obrany.*“⁵³

Priekopníckou a originálnou bola takisto štúdia Jozefa Orlovského o vojenskom slangu.⁵⁴ Hoci práca vyšla až v roku 1941, dotýkala sa slangu v bývalej československej armáde. J. Orlovský pritom materiál zbieral počas svojej prezenčnej služby pri hraničiarskom prápore 9 v Rimavskej Sobotě v rokoch 1937 – 1939.

Ako zaujímavosť, respektíve kuriozitu, môžeme spomenúť udalosť, ktorá sa datuje do konca roka 1935. Príliš horlivý vojenský cenzor Zemského vojenského veliteľstva v Košiciach vtedy vyčítal rozhlasovej adaptácii novely Gejzu Vámoša *Jazdecká legenda* nedostatky i vo vojenskej terminológii.⁵⁵ V tomto prípade však evidentne išlo o nepochopenie

⁵⁰ VHA Bratislava, Protokol sepsaný dne 8. března 1933 v kancel. pos. velit. v Nitre se škpt. Jaroslavem Jiroutem, velitelm ZLS III v záležitosti žádosti o přemístění a stížnosti npor. Alfréda Löfflera ZLS III podle nařízení ZVV čj. 6435/1. osob. dův. 1933, f. ZVV Bratislava, 1933 dův. č. šk. 115. Alfréd Löffler zahynul při plnění služobných povinností 22. novembra 1938. O okolnostiach jeho smrti bližšie pozri: PLACHÝ, J. Padlí a zemřelí vojáci čs. armády ze Slovenska (květen 1938 – březen 1939). In *Paměť národa*, 6, 2010, č. 1, s. 38-39.

⁵¹ V článku *Slovenčinu do armády* autor podpísaný skratkou – lěd apeloval: „*Preto záverom ešte raz zdôrazňujem: viac tej ľubozvučnej slovenčiny do našej armády. Od vojenských akadémií, záložných dôst. škôl počnúc až k najprostejšiemu nášmu vojakovi.*“ Bližšie pozri: Slovák, 18, 1936, č. 175, s. 5. (2. august 1936).

⁵² Bližšie pozri: GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, I, 1914 – 1945. Praha 2005, s. 107-109.

⁵³ NOVÁK, E. *Jazykové glosy k československej otázke*. Turčiansky Svätý Martin 1936, s. 196.

⁵⁴ ORLOVSKÝ, J. *K slovenskému slangu študentskému a vojenskému*. Turčiansky Svätý Martin 1941.

⁵⁵ SNK-ALU Martin, List Spolku slovenských spisovateľov Zemskému vojenskému veliteľstvu v Košiciach z 9. decembra 1935, f. G. Vámoš, sign. 72 M 13.

umeleckého charakteru textu. Čítanie cenzúrneho posudku dokonca vyvolalo v Spolku slovenských spisovateľov „hlučnú veselost“.⁵⁶ „Enfant terrible“ vtedajšej slovenskej literatúry Gejza Vámoš sa ešte v marci 1936 právom pýtal: „*Prečo ubiť rozhlasový variant jediného slov. voj. románika?*“⁵⁷

Významným aktom na poli slovenskej terminológie v tomto období všeobecne bolo vydanie lekárskeho názvoslovnia v podobe práce *Nomina anatomica* Júliusa Ledényiho – Ladzianskeho v roku 1935.⁵⁸ Túto terminológiu potom aplikovali aj vojenský lekári – Slováci.⁵⁹ V rámci lekárskej terminológie si však svoje reálne postavenie naďalej udržala aj latinčina.

Ak sa vrátíme k dejinám slovenského jazyka v 30. rokoch, pozorujeme markantný nárast jazykového purizmu, ktorý bol reakciou na predchádzajúce obdobie. Pod týmto termínom je nutné chápať snahu o odstránenie nedomácich prvkov zo slovenčiny a o čistotu jazyka.⁶⁰ Jednou z typických črt purizmu bol aj návrat k archaizmom z domáceho slovného fondu,⁶¹ o čom sa ešte zmienime aj v súvislosti s vojenskou terminológiou.

Hlavným predstaviteľom jazykového purizmu na Slovensku v tomto období bol jazykovedec Henrich Bartek.⁶² Bol to pravdepodobne práve H. Bartek, ktorý v roku 1938 publikoval v časopise *Slovenská reč* noticku o termínoch stotník a stotina.⁶³ V ďalšom čísle časopisu sa opäť pravdepodobne on zamerl na termíny vojín a vojak: „*S neúspechom sa stretáva*

⁵⁶ SNK-ALU Martin, List Gejzu Vámoša Alojzovi Sopkovi z 9. decembra 1935, f. G. Vámoš, sign. 72 M 13.

⁵⁷ SNK-ALU Martin, List Gejzu Vámoša Alojzovi Sopkovi z 9. marca 1936, f. G. Vámoš, sign. 72 M 13.

⁵⁸ Bližšie pozri: LEDÉNYI, J. *Nomina anatomica*. Turčiansky Svätý Martin 1935.

⁵⁹ Bližšie môžeme napríklad uviesť úryvok z hlásenia o strelnom poranení vojaka, ktoré napísal čat. ašp. Dr. Galanda 25. októbra 1939: „St. localis: Vstrel medzi distálnymi koncami III. a IV. metacarpálneho článku, výstrel medzi IV. a V. metacarpom distálne na dorsálnej strane ruky. IV. metacarpálny článok zdá sa byť nalomený. Prvá pomoc: Fixačný dlahový obvaz na ruku. Na rany tampón s ung. aridi lorici 10%.“ VHA Bratislava, f. MNO, 1939, prez. obyč., č. šk. 7.

⁶⁰ KRAJČOVIČ, R. – ŽIGO, P. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava 2006, s. 222.

⁶¹ Napríklad v súvislosti s výrazom sládok (vedúci odborník v pivovare pri varení piva) bol navrhovaný návrat k archaickému tvaru pivovarčí. „Slovo pivovarčí je dobré, hodno ho oživiť i v literárnej reči a v odbornej terminológii.“ Bližšie pozri: *Slovenská reč*. 1, 1932 – 1933, č. 6, s. 141.

⁶² Henrich Bartek (25. marec 1907 Žilina – 7. február 1986 Plattling, Nemecko, pochovaný v Niederaltaichu). Slovenský jazykovedec, redaktor, univerzitný profesor, kultúrny pracovník. Po maturite na gymnáziu v Žiline študoval československú a románsku filológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Pôsobil aj ako stredoškolský učiteľ a lektor slovenského jazyka na viacerých miestach. V rokoch 1933 – 1939 referent Jazykovedného ústavu Matice slovenskej v Martine, kde okrem iného redigoval časopis *Slovenská reč*. Hlavný predstaviteľ jazykového purizmu v slovenskej jazykovede. Vojenskú službu pravdepodobne nekonal, kmeňový list sa vo Vojenskom ústrednom archíve – Vojenskom historickom archíve v Prahe nenachádza. Podrobnejšie a ďalšie informácie o jeho živote pozri: *Biografický lexikón Slovenska*, I, A – B. Martin 2002, s. 246-247.; Pozri takisto: ONDREJOVIČ, S. Slovenský jazykovedec Henrich Bartek (1907 – 1986), I. In *Slovenská reč*, 66, 2001, č. 2, s. 65-90.; ONDREJOVIČ, S. Slovenský jazykovedec Henrich Bartek (1907 – 1986), II. In *Slovenská reč*, 66, 2001, č. 3, s. 129-146.

⁶³ Bližšie pozri: *Slovenská reč*. 7, 1938 – 1939, č. 1, s. 19-20. Henricha Barteka ako autora týchto notícií uvádza jazykovedec Slavomír Ondrejovič. Bližšie pozri: ONDREJOVIČ, S. Slovenský jazykovedec Henrich Bartek (1907 – 1986), I. In *Slovenská reč*. 66, 2001, č. 2, s. 84.

*snaha uviesť do slovenčiny české slovo 'vojín'. V slovenčine celkom vystačíme so slovom vojak. Umelé rozlišovanie medzi slovami 'vojín' a vojak je násilné, neprirodzené.*⁶⁴

Otázky používania jazyka v armáde i problém vojenskej terminológie zaujímali aj slovenskú autonómnu vládu. 14. februára 1939 sa táto vláda uzniesla, že najneskôr 1. mája 1939 budú vojenské útvary a vyššie veliteľstvá na Slovensku úradovať v slovenčine, s vojakmi – Slovákmi sa bude komunikácia realizovať v slovenčine, budú sa používať slovenské povely a všetky vojenské objekty budú mať slovenské nápisy.⁶⁵ Už o mesiac neskôr – 14. marca 1939 – však Československá republika prestala existovať a problém používania slovenského jazyka v rámci útvarov československej armády tak už nebol aktuálny. Dodajme, že pomerne krátko po vyhlásení Slovenskej republiky v roku 1939 sa Henrich Bartek vzdal postu šéfredaktora časopisu Slovenská reč. Dôvodom bolo odmietnutie jeho modelu Pravidiel slovenského pravopisu anonymnou komisiou, ktorá ich posudzovala. Hoci H. Bartek ako hlavný predstaviteľ slovenského jazykového purizmu odišiel z postu šéfredaktora tohto časopisu, jazykový purizmus napriek tomu mal vplyv na tvorbu slovenskej vojenskej terminológie už krátko po vzniku Slovenskej republiky.

Konštituovanie Slovenskej republiky v marci roku 1939 znamenalo, okrem iného, aj začiatok intenzívnych prác na slovenskej vojenskej terminológii.

Všeobecne možno konštatovať, že východiská tvorby vojenskej terminológie v tomto období boli pomerne dobré, aj vzhľadom na príbuznosť slovenčiny a češtiny. To konkrétne znamenalo, že množstvo terminologického materiálu bolo možné v krátkom čase poslovenčiť, čo sa aj stalo.

Proces tvorby slovenskej vojenskej terminológie v rokoch 1939 – 1944 možno časovo-tematicky analyzovať prostredníctvom niekoľkých momentov.

Minister národnej obrany v rokoch 1939 – 1944 generál Ferdinand Čatloš bol jednoznačne naklonený prácam na vojenskej terminológii. Je pritom zaujímavé, že ešte počas pôsobenia v medzivojnovej československej armáde sa on sám vyjadroval aj k otázkam jazyka a jeho používania v armáde. V 20. rokoch však svojimi názormi na slovenské nárečia a na pomer slovenčiny a češtiny skôr prispieval k oficiálnej politike čechoslovakizmu.⁶⁶ Jeho záujem o problém používania slovenského jazyka v armáde, napriek pracovnej vyťažnosti vyplývajúcej z ministerskej funkcie, neklesol.⁶⁷

Organizačný rámec realizácie prác na slovenskej vojenskej terminológii v období Slovenskej republiky sa od jej vzniku niekoľkokrát zmenil. Otázky vojenskej terminológie po konštituovaní ministerstva národnej obrany spočiatku spadali do kompetencie jeho Kul-

⁶⁴ Slovenská reč. 7, 1938 – 1939, č. 2, s. 74.

⁶⁵ ŠRÁMEK, P. *Ve stínu Mnichova Z historie československé armády 1932 – 1939*. Praha 2008, s. 108-109.

⁶⁶ „Neliši sa viac Čech od Moravana, Moravan od Nitranu, ako Nitran od Liptáka a tento od Šarišana. Čili rozdiel v reči je mnohokrát väčší medzi samými Slovákmi, nežli medzi Čechom a Slovákom“. Bližšie pozri: ČATLOŠ, F. *Československá vzájomnosť*. In *Výchova a vojsko. Přednášky z vychovateľského kursu pro důstojníky*, část V. Praha 1921, s. 206.

⁶⁷ Jazykovedec Eugen Jóna v spomienkach uvádza, že „...minister národnej obrany slovenskej vlády (teda F. Čatloš – pozn. P. Ch..) vraj nariadil namiesto slova treba používať iba slovo načim.“ JÓNA, E. Zo spomienok hlavného redaktora Slovenskej reči. In Slovenská reč. 51, 1986, č. 5, s. 281. K vetnej príslovke načim môžeme dodať, že sa skutočne s veľkou frekvenciou objavuje v písomnostiach Ministerstva národnej obrany v Bratislave v rokoch 1939 – 1945. Išlo však o výraz, ktorý bol v tejto dobe „módny“ a vnímaný ako pôvodný slovenský, a to aj napriek tomu, že vo viacerých slovenských nárečiach nemal oporu.

túrneho a tlačového oddelenia. Pracovná náplň 2. referátu tohto oddelenia (Veci kultúrne, predpisy, knižnice) bola definovaná nasledovne: „*Jazyková úprava nariadení, rozkazov, smerníc, dekrétov a tlačív vydaných ministerstvom národnej obrany, čiže jeho oddeleniami. Jazyková úprava nových predpisov, smerníc a príručiek. Ustáľovanie vojenského názvoslovia a povelov podľa programu MNO.*“⁶⁸

Novým momentom v organizácii terminologickej práce v roku 1940 bolo, že koncom tohto roka došlo k vytvoreniu Predpisovej a názvoslovnej komisie, ktorá potom existovala ako oddelenie II/7 Ministerstva národnej obrany v Bratislave.

V januári 1941 bol prednostom tejto komisie mjr. pech. Karol Polóni, ktorý túto funkciu s prestávkou zastával viac ako dva roky (je možné, že za prednostu komisie bol menovaný už pri jej vytvorení). Komisia pri prerokúvaní jednotlivých predpisov a terminologických otázok zasadala príležitostne v Hurbanových kasárňach v Bratislave, pričom zasadani sa ako externisti zúčastňovali aj určení dôstojníci jednotlivých zbraní a služieb.

V máji 1942 sa komisia organizačne ďalej rozdelila na Predpisovú komisiu (oddelenie II/7 A – prednosta pplk. pech. Karol Polóni) a Názvoslovnú komisiu (oddelenie II/7 B – prednosta pplk. konc. G. Zapletal).⁶⁹

V júli 1942 funkciu prednostu Predpisovej a názvoslovnej komisie ako celku dočasne zastával uvedený G. Zapletal.⁷⁰

Predpisová a názvoslovná komisia ako orgán existovala nezávisle, neskôr, pravdepodobne v roku 1943, bola pričlenená k oddeleniu I/5 (vojenská propaganda). V rámci dislokačných zmien na jeseň 1943 bola táto komisia odlúčená od oddelenia I/5 a presunutá k Veliteľstvu pozemného vojska v Banskej Bystrici ako jeho samostatná zložka.⁷¹ Dňa 3. decembra 1943 došlo k fyzickému presunu komisie, pričom jej materiál mal v Banskej Bystrici komisionálne prevziať stot. útv. Štefan Formender. S komisiou boli do Banskej Bystrice presunutí i jazykový korektor František Schneider a sekretárka Anna Kováčová.⁷² Už dva dni predtým – 1. decembra 1943 – bol za nového prednostu Predpisovej a názvoslovnej komisie menovaný plk. pech. Ján Imro, inak jazykovo veľmi zdatný dôstojník.⁷³ Po jeho odchode na front dňa 27. júna 1944 bol do funkcie prednostu komisie menovaný spomínaný Š. Formender. V Banskej Bystrici Predpisovú a názvoslovnú komisiu priam symbolicky zastihlo aj vypuknutie Slovenského národného povstania.

Jedným z výsledkov práce Predpisovej a názvoslovnej komisie bolo vydanie publikácií *Vojenské názvoslovie predpisov*, ktoré vyšli v rokoch 1941 a 1942. V úvode k prvému zošitu názvoslovia jeho autori uviedli: „*Vydávanie vojenského názvoslovia sleduje cieľ utvoriť jednotné názvoslovie, prispôbené potrebám slovenskej armády a v súlade s požiadavkami slovenskej jazykovej kultúry. Slovenská armáda dostáva tým dôležitú služobnú a výcvikovú pomoc. Tvorením vojenského názvoslovia prispieva sa k obohateniu slovných zásoby slovenčiny, špeciálne v oblasti odborných terminológií.*“⁷⁴

⁶⁸ VHA Bratislava, Rozvrh agendy a pôsobnosti jednotlivých zložiek ministerstva národnej obrany, f. MNO, prez. dôv., č. šk. 4.

⁶⁹ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany. Čís. 97 675 Dôv. III/11 – 1942, f. VV 3, č. šk. 2.

⁷⁰ VHA Bratislava, Gregor Zapletal (1891) – Kmeňový list.

⁷¹ VHA Bratislava, Predpisová a názvoslovná komisia presťahovanie – nariadenie. fond MNO, dôvern. 1943, č. šk. 305.

⁷² VHA Bratislava, ref. 71.

⁷³ VHA Bratislava, Ján Imro (1897) – Kvalifikačná listina.

⁷⁴ Bližšie pozri: VHA Bratislava, Služobné knihy slovenskej armády – Vojenské názvoslovie predpisov. Bratislava: 1941, sign. ŠZ III – 119/ C – 30, s. 3.

Považujeme za potrebné uviesť, že v období Slovenskej republiky sa ďalej rozvíjala právna terminológia, obchodná terminológia, terminológia v nákladnej tarife slovenských železníc, administratívna terminológia a ďalšie terminológie. Prudký vývin však prebiehal vo všetkých rovinách spisovného slovenského jazyka. Generál Rudolf Viest, ktorý sa v októbri 1944 po piatich rokoch exilu vrátil na Slovensko, neskrýval svoje prekvapenie nad množstvom nových výrazov, s ktorými sa stretol.⁷⁵ Išlo pritom len o rôzne nápisy na obchodoch a verejných budovách.

Vzhľadom na samotnú slovotvorbu môžeme v tejto, v podstate začiatočnej, etape tvorenia slovenskej vojenskej terminológie, sledovať niekoľko tendencií. Na jednej strane je evidentný moment porovnávania s českou vojenskou terminológiou, tak ako to bolo v prípade českej a nemeckej vojenskej terminológie po vzniku ČSR. Na strane druhej tvorenie nových termínov, ale aj vojenských predpisov, bolo zároveň inšpirované snahou o čo najväčší odklon od češtiny, prejavujúci sa aj v „podozrievavom“ postoji k niektorým termínom, čo niekedy vyznievalo až komicky. Napríklad veliteľ 3. divízie v Prešove generál Anton Pulanich, opierajúc sa o informácie mobilizačných referentov a podriadených dôstojníkov pechoty, navrhol v roku 1940 zmenu názvu horská kanónová batéria na delová rota.⁷⁶ Odvolával sa pritom dokonca aj na heslo delo v slovníkovej časti vtedajších *Pravidiel slovenského pravopisu*.⁷⁷ Hoci v pripomienkovom konaní na návrh zazneli aj pozitívne reakcie, nakoniec bol tento proces zastavený veliteľom delostrelectva plk. Jozefom Turancom. Ten autora návrhu odbil s tým, že termín delo je čechizmus.⁷⁸ Tento moment, ale aj ďalšie pripomienky a „návrhy“ niektorých dôstojníkov k vojenskej terminológii akoby potvrdzovali „tému“: čo vyšší dôstojník, to erudovaný jazykovedec.

Dôstojníci i mužstvo, ak predtým slúžili pri vojenských útvaroch v Čechách, respektíve používali českú terminológiu, ju pritom nedokázali hneď eliminovať. Napríklad inak veľmi schopný dôstojník npor. pech. Juraj Pipich sa v januári 1941 ospravedlňoval, že sa nemôže zúčastniť zasadnutia Predpisovej a názvoslovnej komisie. Ako dôvod uvádzal, že „...pán pplk. v. Langsdorff a stot. v. Vögel na kurzoch stále prednášajú a ja musím robiť tlumočníka“.⁷⁹ Tento termín bol, mimochodom, na Slovensku v medzivojnovom období silno zakorenený.⁸⁰

Ďalej môžeme z vonkajších vplyvov na slovotvorbu spomenúť aj politickú konšteláciu, ktorá vplývala na nekritické preberanie termínov z nemčiny, respektíve ich preklad. Napríklad termín vzdušné zbrane, zavedený a používaný pre vojenské letectvo, bol symbolom postavenia Slovenska voči Nemecku. Spojenecké zväzky a záväzky však kalky takéhoto typu prinášali aj predtým do československej armády.⁸¹

⁷⁵ VIEST, M. I. Rozpomienky na strýka Ruda a SNP. In SNP 1944 – *Vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica, 1999, s. 122-123.

⁷⁶ VHA Bratislava, Veliteľstvo 3. divízie, Č. j. 52 983 Dôv. 1. org. 1940. Vec: Horská kanónová batéria u peších plukov – pomenovanie. fond MNO, dôv. 1940, č. šk. 27.

⁷⁷ Bližšie pozri: *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom*. Turčiansky Svätý Martin 1940, s. 162.

⁷⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo 3. divízie, Č. j. 52 983 Dôv. 1. org. 1940. Vec: Horská kanónová batéria u peších plukov – pomenovanie, f. MNO, dôv. 1940, č. šk. 27.

⁷⁹ VHA Bratislava, Vojenská pechotná škola, čís. 25/1941 Komisia pre P-I-2 – určenie, f. MNO, dôverný 1941, č. šk. 116.

⁸⁰ Bližšie pozri: KAČALA, ref. 41, s. 31.

⁸¹ Symbolom vojenskej terminológie čs. armády v medzivojnovom období, súvisiacim so spojeneckými zväzkami Československej republiky a Francúzska, bol kalk útočná vozba (z francúzštiny chars ď assault – pozn. P. Ch.) ako termín pre tanky a inú obrnenú techniku.

Je zaujímavé a svojim spôsobom výnimočné, že pri procese vytvárania nových slovenských vojenských predpisov, pri markantnom nástupe slovenčiny v armáde, sa v júni roku 1941 k tomuto problému pomerne netypicky vyslovil generál Alexander Čunderlík. Generál Čunderlík racionálne navrhoval vytvárať len také predpisy, ktoré sú pre slovenskú armádu bezpodmienečne nutné, respektíve neprekladať do slovenčiny všetky služobné predpisy platné v nemeckej armáde. Jeho návrh sa vzťahoval hlavne na zbrane, ktoré slovenská armáda mala, respektíve nemala, vo výzbroji. Pri predpisoch týkajúcich sa delostrelectva generál Čunderlík dokonca uviedol: „*Pokiaľ nebude rozhodnuté o konečnej výzbroji delostrelectva slov. armády, nech zostanú v platnosti býv. del. (české – pozn. P. Ch.) výcvikové predpisy, ktoré celkom vyhovujú... Slovenské (delostrelecké – pozn. P. Ch.) predpisy navrhujem vypracovať až na definitívny materiál (po vojne).*“⁸²

Na tomto mieste sa môžeme bližšie pristaviť pri problematike zavedených novotvarov. Z nich svojou kontroverznosťou najviac rezonujú najmä nové hodnosti v slovenskej armáde, v menšej miere v pracovnom zbore.⁸³ Viaceré nové hodnosti boli v neskoršom období zavedené aj v polovojenských organizáciách, a to v Hlinkovej garde, Hlinkovej mládeži a Slovenskej pracovnej službe.⁸⁴

Ak sledujeme problém armádnych hodností, môžeme uviesť, že už krátko po konštituovaní Slovenskej republiky vznikol návrh, ktorý počítal so zavedením viacerých novotvarov hodností a názvov veliteľstiev.⁸⁵ Hoci nie je datovaný, reakcia naň je známa už z polovice apríla 1939.⁸⁶ Navrhované hodnosti i niektoré ďalšie termíny v sebe niesli prvky jazykového purizmu, hlavne v súvislosti s oživením niektorých, takmer sto rokov starých termínov (napríklad termín broj).

Prvou hodnosťou, ktorá bola v máji 1939 zavedená do slovenskej armády, tak bola hodnosť stotníka, ktorá nahradila dovtedy používanú hodnosť kapitána.

Následne sa však ukázalo, že tvorba ďalších hodností v slovenskej armáde predstavuje pomerne komplikovaný problém. Hoci tejto problematike bola venovaná značná pozornosť

⁸² Ministerstvo národnej obrany – Veliteľstvo pozemného vojska 1941, číslo 19825/Dôv. predp. 1941. Vec: Návrhy výcvikových predpisov – program prác VPV, f. MNO, dôverné 1941, č. šk. 116.

⁸³ Hodnosti platné v slovenskej armáde a v pracovnom zbore (vzhľadom na pracovný zbor hodnosti z roku 1941) bližšie pozri: VHA Bratislava, Služobné knihy slovenskej armády – Vojenské názvoslovie predpisov. Bratislava 1941, sign. ŠZ III – 119/ C – 30, s. 47.

⁸⁴ Hodnosti používané v Hlinkovej garde bližšie pozri: KORČEK, J. *Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava 1999, s. 124.; Takisto: SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava 2009, s. 482-483. Hodnosti zavedené v Hlinkovej mládeži, Slovenskej pracovnej službe a v Domobrane uvádza M. Milla. Bližšie pozri: MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava 2008, s. 240-241.

⁸⁵ VHA Bratislava, Nové názvoslovie pre hodnosti, vojenské jednotky a veliteľstvá v slovenskej armáde, f. MNO, prezidiálne, dôv., č. šk. 1.

⁸⁶ Z pripomienok, ktoré boli ministerstvu národnej obrany zaslané na tento návrh z vtedajšieho ministerstva pravosúdia, je evidentná nerozhodnosť a ťažkosť so zaujatím stanoviska: „Označenie vojenskej jednotky ‘broj’ je novotou. Bolo by treba vysvetliť, z akého dôvodu bol tento výraz volený, prípadne odkiaľ bol prevzatý. Ak sa týmto výrazom zamýšľa vystihnúť označenie jednotky samostatnej vojenskej akcie – brojenia, bolo by treba tento výraz schvaľovať.“ VHA Bratislava, Čís. 8326/39-10. Vec: Pripomienky k osnove vládneho usnesenia o zásadách branného zákona a vojenského názvoslovia, f. MNO, prez. 1939, č. šk. 5.

a celú vec v máji 1940 urgoval aj sám minister národnej obrany,⁸⁷ ešte koncom tohto roka sa celá kauza stala terčom vtípkovania redakcie satirického časopisu *Kocúr*.⁸⁸

Nové a vtedy sa zdalo definitívne hodnoty začali platiť v armáde od 15. októbra 1940.⁸⁹ Z jazykového hľadiska ako najproblematickejšie vyznievalo zavedenie nových hodností: strelník, čatník, rotník a zástavník.

Je evidentné, že pri tvorení nových termínov v armáde označujúcich hodnoty, pracovné zaradenie, funkciu, bola preferovaná prípona –ník.⁹⁰ Nakoľko v tomto období neexistoval retrográdny slovník, nebolo známe, že prípona –ník vzhľadom na denotát (pomenovanie osoby mužského pohlavia vzhľadom na jej funkciu, povolanie, záujem, hodnoty) je v slovenčine temer tak produktívna ako prípona –ár (čatník – čatár).⁹¹

Prípona –ník bola počas vojnových rokov Slovenskej republiky doslova „populárna“ a niekedy nesprávne používaná pri slovotvorbe aj tam, kde už existoval iný ekvivalent. Táto prípona bola využitá aj pri tvorbe niektorých nových hodností pracovného zboru a ďalej maximálne pri nových hodnotiach v spomínaných polovojských formáciách. Pri niektorých hodnotiach, napríklad pri hodnosti krídelníka v HM, pozorujeme opäť návrat k 19. storočiu (termín používa vo svojom hasičskom cvičebníku aj S. Daxner).

Hoci niektoré vojenské hodnoty zavedené v slovenskej armáde v roku 1940 boli plodmi jazykového purizmu, nateraz nemôžeme s istotou potvrdiť, ktorý slovenský jazykovedec ich vytvoril.

Každopádne, nové názvy hodností vo všetkých uvedených zložkách boli úzko spájané s režimom, a takto ich vnímali aj jeho odporcovia.⁹² K tomu pravdepodobne prispievalo aj to, že niektoré termíny (pracovník verzus robotník v pracovnom zbore) boli využité aj na diskrimináciu brancov „neárijského“ pôvodu.⁹³

Po vypuknutí Slovenského národného povstania boli viaceré termíny a hodnoty používané v slovenskej armáde zrušené. Konkrétne v tajnom rozkaze Veliteľstva 1. československej armády na Slovensku č. 17 z 23. septembra 1944 sa riešila otázka hodností rotmajstrov.⁹⁴ Historik J. Bosák uvádza, že v polovici septembra 1944 došlo k premenovaniu hodností stotníka späť na hodnoty kapitána.⁹⁵ Napriek tomu treba uviesť, že tieto terminologické otázky „trápili“ veliteľstvo 1. československej armády na Slovensku rozhodne menej, ako napríklad nedostatok súčiastok výstroja, kávovinovej zmesi či prostriedkov na boj proti nepriateľskej obrnenej technike.

⁸⁷ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, č. j. 391/1940, Vec: Návrh hodností pre rotmajstrov, určenie príležitostného výstroja – predloha, f. MNO, Kabinet ministra 1939 – 1940. sign. 204/1939, č. šk.1.

⁸⁸ *Kocúr*, 18, 1940, č. 11, s. 90.

⁸⁹ Slovenské vojsko, 1, 1940, č. 21, s. 349.

⁹⁰ O podstatných menách s príponou –ník všeobecne, bližšie pozri: HORECKÝ, J. Podstatné mená na –ník. In *Jazykovedný zborník*, 2, 1969, s. 181-187.

⁹¹ Porovnaj: MISTRÍK, J. *Retrográdny slovník slovenčiny*. Bratislava 1976, s. 303-307, resp. 389-392.

⁹² Napríklad Janko Jesenský napísal 31. marca 1942 báseň Strelník Rudolf Viest odsúdený na smrť povrazom. Bližšie pozri: *Vítazstvo Sborník vojnovéj poézie 1938 – 1945*. Prešov 1947, s. 51.

⁹³ Bližšie pozri: VHA Bratislava, Vec: Pomenovanie príslušníkov pracovného zboru, f. Pracovný zbor MNO, č. šk. 23.

⁹⁴ Bližšie pozri: VHA Bratislava, Tajný rozkaz veliteľstva 1. ČS armády na Slovensku, roč. 1944, č. 17, Banská Bystrica 23. septembra 1944, f. Zbierka 9 Československá armáda v SNP 1944, č. šk. 2, sign. 3/23.

⁹⁵ BOSÁK, P. *Z bojových operácií na fronte SNP*. Bratislava 1979, s. 98.

Ako sme už spomenuli, predbežne nie je známy autor nových vojenských hodností zavedených v armáde v októbri 1940 ani autor hodností v ďalších vojenských a polovojenských zložkách.

Od roku 1940 do roku 1942 však na tvorbe slovenskej vojenskej terminológie aktívne participovali predovšetkým Eugen Pauliny a Mikuláš Bakoš. Považujeme za nutné bližšie priblížiť ich prácu a pôsobenie v armáde aj vzhľadom na to, že boli prví, ktorí sa vojenskej terminológii systematickejšie venovali.

Jazykovedec, predstaviteľ štrukturalistickej metódy pri skúmaní jazyka Eugen Pauliny⁹⁶ nastúpil na vojenskú službu ešte 1. marca 1939 v československej armáde.⁹⁷ Konkrétne bol zaradený do školy pre dôstojníkov pechoty v zálohe pri 10. pešej divízii v Banskej Bystrici. Už 10. marca 1939 mu bol priznaný charakter ašpiranta. Po vzniku Slovenskej republiky a konštituovaní jeho armády E. Pauliny naďalej absolvoval peší výcvik v tejto posádke, ktorý ukončil 5. augusta 1939 s prospechom veľmi dobrým.⁹⁸ Následne niekoľko mesiacov pôsobil vo funkcii veliteľa čaty v rôznych peších útvaroch (Nitra, Levoča). 15. novembra 1939 bol prevelený k pešiemu pluku 2 do Prešova, ktorý podliehal prešovskej 3. divízii. Tu pôsobil vo funkcii pisára a knihovníka. Na margo pôsobenia E. Paulinyho v týchto posádkach môžeme uviesť, že bol nadriadenými hodnotený ako „veľmi dobrý veliteľ“ a „veľmi energický“.⁹⁹ Zároveň v hodnotení jeho charakterových vlastností nachádzame aj informácie o tom, že je priamy, ustálenej povahy s veľmi dobrým vojenským vystupovaním.¹⁰⁰ K novému zaradeniu Eugena Paulinyho v rámci jeho prezenčnej služby došlo dňa 29. marca 1940, keď bol prevelený na Ministerstvo národnej obrany v Bratislave.¹⁰¹ Tu v rámci spomínaného Kultúrneho a tlačového oddelenia začal aktívne participovať na tvorbe slovenskej vojenskej terminológie. V porovnaní s jeho predchádzajúcou službou v armáde išlo o funkciu, ktorá určite viac zodpovedala jeho profesii a záujmom. Pauliny tu prejavil značný tvorivý zápal a venoval tejto práci veľa energie. Sám k tomuto problému v septembri 1940 uviedol: „...*My sme nemali donedávna vlastnú armádu, s vlastným velením, s vlastnými predpismi. Len si to uvedomme a hneď vidíme, aká kopa povinností a práce pred nami stojí... Nie je prvou a základnou starostlivosťou vojska, aby sa staralo*

⁹⁶ Eugen Pauliny (13. december 1912 Zvolen – 20. máj 1983 Bratislava). Jazykovedec, univerzitný profesor. Jeden z najvýznamnejších slovenských jazykovedcov 20. storočia, predstaviteľ štrukturalizmu. Po maturite na reálnom gymnáziu vo Zvolene (1930) študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského slovenský jazyk a latinský jazyk. Štúdium ukončil v roku 1935. Následne pôsobil ako stredoškolský učiteľ vo Zvolene. V roku 1938 získal titul PhDr. Podrobnejšie a ďalšie údaje o jeho živote bližšie pozri: FURDÍK, J. Oporný pilier slovenskej jazykovedy (o nedožitej osemdesiatke prof. Eugena Pulinyho). In *Slovenská reč*, 57, 1992, č. 6, s. 321-324.; Takisto: CHORVÁT, P. Jazykovedec v armáde, Pôsobenie Eugena Paulinyho na ministerstve národnej obrany v roku 1940. In *Slovenská reč*, 74, 2009, č. 4, s. 231-235.; Takisto: PAULINY, E. Kedy som sa rozhodol stať sa lingvistom. In *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. 19, 1972 – 1973, č. 4, s. 122-124.; Takisto: *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, IV. zväzok, M – Q. Martin 1990, s. 408-409. Za poskytnutie niektorých dôležitých informácií o osobe Eugena Paulinyho úprimne vďačíme Ing. arch. Pavlovi Paulinymu, vnukovi jazykovedca.

⁹⁷ Vojenský archív – Centrálna registratúra Trnava (ďalej len VA – CR Trnava), Dr. Eugen Pauliny (1912) – Kmeňový list, číslo kmeňového listu 327.

⁹⁸ VA- CR Trnava, ref. 97.

⁹⁹ Tamže.

¹⁰⁰ Tamže.

¹⁰¹ Tamže.

*o cibrenie spisovného jazyka. Na to sú povolani iní. Ale keď sme my, vojaci, zvyknutí robiť všade dobrú a celú prácu, nevyhneme sa ani tejto povinnosti... Spracovávame teda slovenské vojenské názvoslovie. Najdôležitejšie veci sú už hotové. Ale to je skutočne len začiatok. Ostatok, nepreberaná práca, ešte len čaká...*¹⁰² V citovanom časopise Slovenské vojsko existovala v tomto období rubrika V reči žije národ, do ktorej pravdepodobne prispieval aj Eugen Pauliny. V nej sa pútavým spôsobom poukazovalo na najčastejšie chyby v používaní slovenského jazyka v komunikácii.¹⁰³ Zo zachovaných archívnych dokumentov napriek tomu vyplýva, že Pauliny svoje pôsobenie na Ministerstve národnej obrany považoval za dočasné. Nepriamo to potvrdzuje jeho spolupracovník Ján Doránsky v liste Mikulášovi Gacekovi z júna 1940: „Pauliny je u pána ministra, ale pracuje aj u nás. Usmernil názvoslovnú robotu tak, že treba v nej už len poctivého pokračovateľa.“¹⁰⁴ V auguste 1940 E. Pauliny prezenčnú vojenskú službu končil, avšak napriek tomu na ministerstve národnej obrany zostal pracovať ako civilný zamestnanec na poste jazykového poradcu ešte štyri mesiace – do konca októbra 1940. V ďalšom liste Jána Doránskeho nachádzame informácie o jeho odchode: „Pribudol nám poručík Ilečko, dobrý karikaturista a maliar, odišiel Dr. Pauliny, lebo sa vrátil na univerzitu, bez ktorej nevedel žiť pri svojej záľube pre vedeckú prácu, ktorej by sa cele odovzdal. Náhradu ešte nemáme, ale názvoslovná práca bola odlúčená od nášho oddelenia a organizovaná samostatne. Dúfajme, že to veci poslúži, lebo sami by sme nestačili vykonať to a toľko, ako sa žiada...“¹⁰⁵

Po odchode Eugena Paulinyho bol v rokoch 1941 – 1942 v Predpisovej a názvoslovej komisii zamestnaný ďalší „zvestovateľ štrukturalizmu“¹⁰⁶ vo vtedajšej slovenskej vede (literatúre) Mikuláš Bakoš.¹⁰⁷

¹⁰² Slovenské vojsko, 1, 1940, č. 17, s. 275. (1. september 1940).

¹⁰³ Napríklad už v 1. čísle časopisu sa v tejto rubrike objavili odporúčania pre nováčikov so správnymi výrazmi: „Narukoval si k pluku, k práporu, k rote a do kasárne. Pri bráne stále strážny a kasárenský dozorný dôstojník. Pri rote dozorný desiatnik alebo dozorný vojak ukázal ti izbu, v ktorej budeš bývať s kamarátmi. Nad posteľ na poličku si pripál menovku s pekné napísaným menom a usporiadal svoje veci tak, aby si mal šaty vyrovnané, plášť svinutý, šálku na poličke, torbu alebo batoh zavesený na vešiakoch, chlebník za posteľou, v ňom poľnú fliašu a topánky, do ktorých sa musia nabiť klince, vyrovnané pri vonkajšej nohe posteje. Na opasku budeš nosiť nábojníky a bodák alebo pištoľ v puzdre, na pleci pušku alebo guľomet...“ Slovenské vojsko, 1, 1940, č. 1, s. 29.

¹⁰⁴ SNA-ALU Martin, List Jána Doránskeho Mikulášovi Gacekovi z 20. júna 1940, f. J. Doránsky, sign. 115 C 5.

¹⁰⁵ SNA-ALU Martin, List Jána Doránskeho Mikulášovi Gacekovi z 8. novembra 1940, f. J. Doránsky, sign. 115 C 5.

¹⁰⁶ Týmto prívlastkom M. Bakoša nazval publicista Ján Rozner. Bližšie pozri: ROZNER, J. *Noc po fronte*. Bratislava 2010, s. 224.

¹⁰⁷ Mikuláš Bakoš (9. február 1914 Odesa, Ukrajina – 20. jún 1972 Bratislava). Literárny vedec, estetik, univerzitný profesor. Po maturite na gymnáziu v Trnave v roku 1932 študoval na viacerých vysokých školách. Štúdium ukončil na Karlovej univerzite v Prahe v roku 1936. V roku 1938 mu bol udelený titul PhDr. Vzhľadom na jeho zaradenie v doplnovacom systéme armády v 30. a prvej polovici 40. rokov môžeme uviesť základné informácie. Odvodový ročník 1936. 28. marca 1936 odvedený. 1. októbra 1936 zaradený do brannej moci, vybraný pre peší pluk 26, vtelený k jeho 3. rote. Zároveň k tomuto dátumu udelený odklad k nástupu prezenčnej služby. Odklad niekoľkokrát predĺžený, pričom bol ponechaný v civilnom zamestnaní. 3. marca 1943 bol preložený do I. zálohy. Prezentovaný k činnnej službe 26. mája 1945. VHA Bratislava, Mikuláš Bakoš (1914) – Kmeňový list. Podrobnejšie informácie k jeho osobe spolu s prehľadom základnej literatúry bližšie pozri: *Biografický lexikón Slovenska, I, A – B*. Martin 2002, s. 169-170.

V súvislosti s jeho pôsobením v tejto funkcii sme mali nateraz k dispozícii pomerne málo archívnych materiálov. Z konca roka 1941 sa zachoval dokument, v ktorom sa riešila administratívna otázka jeho premiestnenia z rezortu vtedajšieho Ministerstva školstva a národnej osvety (koncipient archívnej a knižničnej služby pri knižnici Slovenskej univerzity) na ministerstvo národnej obrany.¹⁰⁸ Na novom pôsobisku využívali M. Bakoša aj ako prekladateľa z nemeckého jazyka. Na základe rozkazu generála F. Čatloša bol 29. septembra 1941 pridelený ako korektor popisov exponátov k pripravovanej výstave ukoristených sovietskych zbraní,¹⁰⁹ ktorá bola slávnostne otvorená 1. októbra 1941.¹¹⁰ V októbri 1942, keď došlo k zavedeniu termínu tvorník v Pracovnom zbore, M. Bakoš ešte s ministerstvom spolupracoval.¹¹¹ Od roku 1943 sa stal pracovníkom Slovenskej akadémie vied a umení.

V súvislosti s touto personálnou otázkou môžeme doplniť, že na Ministerstve národnej obrany v Bratislave v rokoch 2. svetovej vojny pôsobil aj priateľ Mikuláša Bakoša, nadrealistický básnik Rudolf Fabry (od roku 1939 do roku 1945) a taktiež neskorší teatrológ Rudolf Mrlian (v rokoch 1941 až 1944). Bola využívaná aj ich odbornosť jazykových korektorov.

Koniec 2. svetovej vojny opäť otvoril otázku používania slovenského jazyka v armáde, a teda aj problém slovenskej vojenskej terminológie. Nemožno pritom nespomenúť, že slovenčina stála v obnovenej ČSR po roku 1945 na úplne iných pozíciách ako v medzivojnovom období.¹¹²

Už v rámci Košického vládneho programu sa zároveň hovorilo aj o pomere armády a jazyka: „*V jednotnej čs. armáde sa zavedie plná rovnoprávnosť a rovnocennosť slovenčiny a češtiny ako jazykov veliachiach i služobných.*“¹¹³ Toto konštatovanie však nebolo bližšie špecifikované. Na veliteľstvo vtedajšej 4. vojenskej oblasti preto prichádzali otázky, ako v konkrétnych podmienkach túto situáciu riešiť. Napríklad veliteľ 9. divízie plk. pech. Ján Černek si v novembri 1947 pri kontrole nováčikov všimol, že „...*u útvarov nie je jednotné velenie, že dôstojníci i poddôstojníci velia po česky alebo slovensky podľa národnosti. Na koľko toto som pozoroval aj u iných útvarov, v záujme jednotnosti, prosím, o rozhodnutie, či predpisy preložené do slovenčiny patria len pre Slovákov, alebo pre všetkých bez rozdielu národnosti u útvarov na Slovensku.*“¹¹⁴

Na „program dňa“ sa tak opäť dostala aj otázka slovenskej vojenskej terminológie. Tohto problému sa ako prvý dotkol bývalý účastník Slovenského národného povstania Franti-

¹⁰⁸ VHA Bratislava, Ministerstvo školstva a národnej osvety v Bratislave, Vec: Kvalifikácia úradníkov I. služobnej triedy, f. MNO, dôverné 1941, č. šk. 118.

¹⁰⁹ VHA Bratislava, Personál pre výstavu ukoristeného voj. materiálu – nariadenie. fond MNO, dôverné 1941, šk. 119. Za informáciu o presnej archivácii dokumentu úprimne vďačíme JUDr. Oldřichovi Pejsovi.

¹¹⁰ Bližšie pozri: PILAŘ, P. Výstava ukoristených sovietských zbraní v Bratislavě. In *Historie a plastické modelářství*. 13, 2003, č. 12, s. 20-23.

¹¹¹ VHA Bratislava, Zmena názvu pracovníka – nariadenie. f. Pracovný sbor MNO 1942, č. šk. 64. „*Nakoľko sa pozmeňuje názov pracovníka, nariaďujem Vám, aby ste pri výcviku nováčkov používali miesto názvu 'pracovník' názov 'tvorník'*“, ďalej dopísané perom „skratka tvr. – doplnené po vyexpedovaní podľa súhlasu Dr. Bakoša“.

¹¹² KAČALA, ref. 41, s. 56.

¹¹³ Bližšie pozri: Košický vládny program. Bratislava 1978, s. 94.

¹¹⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo 9. divízie, Č. j. 141 – Dôv. vel. 1947. Vec: Velenie jednotkám – hlásenie, f. VO 4, č. šk. 20.

šek Oktavec.¹¹⁵ V časopise Slovenská reč vtedy uviedol: „*Predovšetkým treba vziať na vedomie, že slovenská vojenská terminológia, vďaka najmä doc. Dr. Mikulášovi Bakošovi a niekoľkým iným pracovníkom nie je úplne bez vedeckého podkladu, naopak, má sa o čo oprieť, pretože v posledných rokoch sa v tomto pomerne ťažkom odvetví vykonala pekná a záslužná práca. Žiaľbohu, pre množstvo materiálu a nedostatok odborníkov, nemohla sa úplne dokončiť predsavzatá úloha, čo je len na škodu pre tých, ktorí dnes pripravujú slovenské vojenské predpisy.*“¹¹⁶

Roky tzv. ľudovej demokracie v rokoch 1945 – 1948 predstavujú prechodné obdobie, v ktorom sa vzhľadom na objektívne príčiny nebolo možné hlbšie venovať otázkam vojenskej terminológie.

Ak by sme sa záverom pokúsili zhrnúť problém vývinu slovenskej vojenskej terminológie v rokoch 1848 – 1948 môžeme na prvom mieste uviesť, že hoci ide o relatívne dlhé obdobie sto rokov, v tejto terminológii boli napriek tomu položené len jej základy (najmä v rokoch 1939 – 1944). Za celé toto obdobie slovenskú vojenskú terminológiu navyše nikto neskúmal teoreticky.

Od revolúcie 1848 – 1849 do konca 1. svetovej vojny boli jednotlivcami realizované čiastkové pokusy o tvorbu vojenskej terminológie, pričom viaceré z nich vznikli pod tlakom okolností a nesystematicky. Tieto príspevky sa ad hoc sústreďovali najmä na základné povely, základné taktické názvoslovie. Špecifické miesto v tomto procese zaujímajú hasičské cvičebníky, terminologický materiál, ktorý bol využívaný aj v neskoršom období v armáde, resp. v iných organizáciách.

Ani po roku 1918 – po vzniku Československej republiky – však nenastala priaznivá situácia, ktorá by podmienila tvorbu slovenskej vojenskej terminológie, hoci, ako sme už niekoľkokrát spomenuli, zo slovanských jazykov je čeština slovenčine najbližšia.

Práce na slovenskej vojenskej terminológii v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 boli síce intenzívne, avšak do istej miery živelné a ovplyvnené jazykovým purizmom. Navyše tu existovali aj iné, naliehavejšie úlohy, ktoré muselo vtedajšie ministerstvo národnej obrany riešiť. Zaangažovanie Eugena Paulinyho a neskôr Mikuláša Bakoša na tvorbe terminológie vo vojnových rokoch bolo nesporne dobrým krokom. Obaja vedci už vtedy mali bohaté skúsenosti z práce s jazykom. Vo funkciách jazykových poradcov však pracovali pomerne krátku dobu. E. Pauliny len sedem mesiacov, M. Bakoš približne viac ako rok.

Po 2. svetovej vojne vzhľadom na nutnosť obnovy vojnových škôd bola vojenská terminológia a jej skúmanie opäť odsunuté na vedľajšiu koľaj, napriek tomu, že tento problém bol stále aktuálny.

K procesu tvorby slovenskej vojenskej terminológie, ktorý nebol determinovaný objektívnymi negatívnymi faktormi, tak došlo až po roku 1948. Táto úplne nová etapa slovenskej vojenskej terminológie bola spojená najmä s menami jazykovedca Jána Horeckého a jazykovedkyne Edity Lipertovej.

¹¹⁵ Bližšie pozri: OKTAVEC, F. O vojenskej terminológii slovenskej a českej. In *Slovenská reč*, 12, 1946, č. 1 – 2, s. 39-42.

¹¹⁶ OKTAVEC, ref. 115, s. 40.

P. CHORVÁT: GESCHICHTE DER SLOWAKISCHEN MILITÄRISCHEN
TERMINOLOGIE

Bei dem Versuch um eine kurze Zusammenfassung der Entwicklung der slowakischen militärischen Terminologie in den Jahren 1848 – 1949 darf gleich am Anfang darauf hingewiesen werden, dass es sich zwar um einen relativ langen, hundertjährigen Zeitabschnitt handelt, dennoch konnten lediglich die Grundsätze dieser Disziplin gelegt werden (der Großteil davon in den Jahren 1939 – 1944). Dazu kommt, dass über das ganze Jahrhundert lang die militärische Terminologie von theoretischen Gesichtspunkt von niemanden und in keiner Weise erforscht wurde. Seit der Revolution von 1840-1849 bis zum Ende des Ersten Weltkriegs wurden vereinzelt Versuche um die Schaffung der militärischen Terminologie unternommen, wobei die Mehrheit dieser Ansätze unsystematisch war und erst infolge des Drucks von Außen ihren Anfang nahm. Diese Beiträge konzentrierten sich ad hoc vor allem auf Grundbefehle und grundsätzliches, die militärische Taktik betreffenden Fachausdrücke. Einen besonderen Platz in diesem Prozess nehmen die Übungsbücher der Feuerwehr ein, d. h. terminologisches Material, dass auch zum späteren Zeitpunkt in der Armee und in anderen Organisationen seine Verwendung fand.

Nach 1918, der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik, hat sich dieses Bild keineswegs geändert. Die neue Realität lieferte keine besonderen Anreize zur Schaffung der slowakischen militärischen Terminologie, und dass obwohl die tschechische Sprache von allen slawischen Sprachen dem Slowakischen am nächsten lag und liegt.

Die Arbeiten zur Gründung und Erweiterung der slowakischen militärischen Terminologie zu Zeiten des Bestehens der Slowakischen Republik (1939 – 1945) wurden zwar weit vorangetrieben, ihre Gestaltung verlief jedoch eher unsystematisch und darüber hinaus im Schatten des sprachlichen Purismus. Vor dem damaligen slowakischen Verteidigungsministerium standen außerdem andere, meistens wichtigere Aufgaben, die gelöst werden mussten. Die Beauftragung Eugen Pauliny's Mikuláš Bakoš's mit der Gestaltung der Terminologie in den Kriegsjahren erwies sich zweifellos als ein guter Schritt. Beide Forscher hatten nämlich bis dahin ausreichende Erfahrungen im Gebiet der Sprachforschung. Ihr Wirken in der Funktion des sprachlichen Beraters beim Verteidigungsministerium war leider nur von kurzer Dauer: E. Pauliny durfte seinen Posten für sieben Monate, M. Bakoš etwas länger, fast ein Jahr, ausüben.

Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde die Schaffung der militärischen Terminologie und ihre Erforschung infolge anderer Prioritäten, vor allem durch die Notwendigkeit der Abschaffung von Kriegsfolgen, in den Hintergrund geschoben. Dies änderte jedoch nichts an der Aktualität und dem Nachdruck dieses Problems.

Zum langwierigeren Prozess der Schaffung der slowakischen militärischen Fachsprache, der sich ohne negative Auswirkungen von objektiven Außenfaktoren gestalten konnte, kam es erst nach dem Jahre 1948. Diese neue Etappe in der Geschichte der slowakischen militärischen Terminologie ist vor allem mit den Namen von Ján Horecký und Edita Lipertová, beide Sprachwissenschaftler, verbunden.

K NIEKTORÝM ASPEKTOM ARMÁDNEJ TELOVÝCHOVY A ŠPORTU V ROKOCH 1945 – 1948

PETER BUČKA

BUČKA, P.: The military physical education and sport in 1945 – 1948. *Vojenská história*, 1, 15, 2010, pp. 55-66, Bratislava.

The author claims that the military physical education and sport came through the period of decisive changes in all the fields in 1945-1948, as a result of the experiences and experience of the Army during the WWII. In the sector of the service physical education an obligatory performance assessment was established. The physical education disciplines bore the character of the military-practical skills and tightly met the needs of a high quality preparation. The sector was also personally guaranteed. Besides systemized functions at higher ranks in the army there was also a sophisticated system of the trainers. To the support of the model the UTV= the military bodywork club, was formed creating the propositions for enhancing the quality of the methodology in the military physical education. The author pinpoints the fact that additionally there were more decisive changes in the performance sport, as sport clubs joined regular contests with civil clubs. The establishment of the Military bodywork club was important as it concentrated the best sportsmen performing the present service. The establishment of a two-phased preparation trainings meant that the Military bodywork club became the most successful sport club in a short time in Czechoslovakia.

Military History. Czechoslovakia. The military physical education and sport in 1945 – 1948.

Výsledky druhej svetovej vojny hlboko poznamenali celú svetovú situáciu a politickú mapu Európy. Stredná Európa a Balkán, okrem Rakúska a Grécka, sa ocitli v sfére vplyvu Sovietskeho zväzu. Druhou charakteristickou črtou povojnovej Európy bol politický posun doľava, čo sa prejavilo v rozšírení vplyvu sociálnodemokratických a komunistických strán. Povojnový vývoj Československa výrazne determinovali nielen uvedené skutočnosti, ale aj samotná zmena politickej orientácie exilovej vlády Československa uskutočnená ešte v období druhej svetovej vojny. Kľúčovým bodom v utváraní novej zahraničnopolitickej línie bola dlhodobá Československo-sovietska zmluva o priateľstve a spojeníctve, podpísaná 12. decembra 1943.¹

¹ KAPLAN, K. *Československá republika v letech 1945-1948*. Praha : SPN, 1990, s. 5-8.

O charaktere povojnového usporiadania československej telesnej kultúry sa diskutovalo v zahraničnom vedení štátu už od roku 1943. To signalizuje, akú veľkú pozornosť prikladali telovýchove a športu jednotlivé politické strany a osobnosti. V tejto dobe začala komunistická strana presadzovať tézu o nutnosti zjednotenia telovýchovy.² Tento zámer mal byť zrealizovaný predovšetkým prostredníctvom revolučných národných výborov a ich telovýchovných výborov na čele s Ústredným národným telovýchovným výborom (ďalej len ÚNTV) v Prahe.³ ÚNTV bol založený 5. mája 1945 zástupcami piatich Československých telovýchovných a športových organizácií Československou obcou sokolskou (ďalej len ČOS), Federáciou proletárskej telovýchovy (ďalej len FPT), Zväzom robotníckych telovýchovných jednôt (ďalej len ZRTJ), Junákom a Československým všešportovým výborom (ďalej len ČVV).⁴ Na Slovensku ako partnerská organizácia českému ÚNTV bol 27. augusta 1945 založený Ústredný národný slovenský telovýchovný výbor (ďalej len ÚNSTV).⁵ Hoci potrebu zjednotenia si uvedomovali všetky zainteresované strany, pohľad na konečnú podobu bol rôzny. ÚNTV vyzýval na organické spojenie na platforme jedinej celoštátnej organizácie. Toto chápanie existencie jedinej jednotnej celoštátnej telovýchovnej inštitúcie vstúpilo do povedomia československého telovýchovného hnutia ako koncepcia organického zjednotenia telesnej výchovy. Jej uskutočňovanie sa ukázalo neskôr ako zložitý a protikladný proces ovplyvňovaný nielen politickou situáciou a hospodárskymi podmienkami, ale aj riešením štátoprávneho usporiadania. O predpokladoch realizácie koncepcie organického zjednotenia telesnej výchovy rozhodovalo do veľkej miery i stanovisko športových zväzov, ktoré postupne rozvíjali činnosť v nových podmienkach a budovali vlastnú organizačnú sieť, oddelenú v Čechách a na Morave a na Slovensku. Najvýznamnejšie športové zväzy na čele s Českým futbalovým zväzom sa vyslovili v priebehu rokovania o možnosti organického zjednotenia proti tomuto princípu. Naproti tomu najmä zväzy menej rozvinutých športov sa stavali k otázke organického zjednotenia kladne.⁶ K organickému zjednoteniu československej telovýchovy vyzýval aj minister národnej obrany. Ako príklad pre zjednotenie československej telovýchovy uvádzal Zväz brannosti, ktorý vznikol dekrétom prezidenta 27. októbra 1945 zlúčením branných organizácií. Zjednotením československej telovýchovy sa mala zefektívniť spolupráca s armádou v oblasti brannej výchovy, na ktorej telovýchovné spolky participovali. S inšpektormi telesnej a brannej výchovy pri mestských a okresných výboroch mali úzko spolupracovať osvetoví a telovýchovní dôstojníci všetkých útvarov.⁷

Dôsledkom zložitého procesu rokovania v otázke organického zjednotenia bol rozpad ÚNTV. Koncom roka 1945 z neho vystúpil ČVV, potom Junák, Orel a napokon i ČOS. V polovici februára 1946 zástupcovia niektorých športových zväzov vytvorili projekt novej inštitúcie Československého telovýchovného zväzu (ďalej len ČSTZ), ktorý by združoval telovýchovné, turistické a športové zväzy pri zachovaní ich právnej samostatnosti.⁸ K za-

² KÖSSL, J. – ŠUMBAUER, J. – WAIC, M. *Vybrané kapitoly z dějin české tělesné kultúry od roku 1779 po súčasnosť*. Praha : FTVS UK, 1994, s. 161.

³ BOSÁK, E. a kol. *Stručný přehled vývoje sportovních odvětví v Československu*. Praha : Olympie, 1969, s. 38-39.

⁴ KÖSSL, ŠUMBAUER, WAIC, ref. 2.

⁵ PERÚTKA, J. – GREXA, J. *Dejiny telesnej kultúry na Slovensku*. Bratislava : FTVS UK 1995, s. 75.

⁶ KÖSSL, ŠUMBAUER, WAIC, ref. 2.

⁷ VÚA-VHA Praha, *Věcný Věstník MNO*, č. 43, čl. 478, 1945.

⁸ BOSÁK, ref. 3, s. 41.

loženiu ČSTZ došlo v Prahe 16. novembra 1946.⁹ Vytvoreniu ČSTZ predchádzala schôdza predstaviteľov českej i slovenskej telovýchovy a športu. Na spoločnej porade sa dohodli, že ČSTZ bude vykonávať svoju právomoc na Slovensku prostredníctvom Slovenskej telovýchovnej rady (ďalej len STR) a že jej členovia budú zároveň slovenskou súčasťou ČSTZ. Vznikom ČSTZ došlo k zakonzervovaniu stavu, ktorý presadzovali predstavitelia federatívneho usporiadania na čele s najvplyvnejšou ČOS. S touto situáciou sa nezmierili predstavitelia Komunistckej strany Československa, ktorí sa snažili ovládnuť i túto oblasť spoločenského života, preto v máji 1947 vydali prehlásenie o vstupe svojich členov do Sokola, ktorý sa mal stať základom zjednotenej telesnej výchovy a športu. Proti organickému zjednoteniu vystupovali predovšetkým telovýchovné spolky a športové zväzy, ktoré presadzovali federatívne zjednotenie.¹⁰ Súboj medzi dvoma koncepciami zjednotenia vyriešilo politické prevzatie moci komunistami vo februári 1948.

Armáda do prebiehajúcich procesov zjednotenia československého telovýchovného hnutia výraznejšie nezasahovala, čo vyplývalo z procesov organizačnej výstavby Československej brannej moci, v ktorej si telovýchova hľadala miesto, ako aj úlohy, ktoré mala plniť v súlade s novými poznatkami z procesu výcviku vojsk z obdobia 2. svetovej vojny.

Uznesením vojenskej rady zo dňa 5. júna 1945 bola vojenská telovýchova začlenená do pôsobnosti Hlavnej správy výchovy a osvetu (ďalej len HSVO). Vojenská telovýchova sa tak stala súčasťou druhého oddelenia HSVO, ako samostatná skupina, a mala tieto referáty: telocvik, šport, spoločenské hry, súťaže, zápasy, turnaje, preteky a inštruktori.¹¹ Už 3. septembra 1945 bolo vytvorené samostatné piate oddelenie brannej a telesnej výchovy HSVO.¹² Ani táto zmena nebola v sledovanom období posledná. Dňa 15. mája 1947 bola armádna telovýchova organizačne premiestnená pod prvé oddelenie Hlavného štábu (ďalej len HŠ), kde bola vytvorená samostatná skupina.¹³ Poslednou zmenou bola 8. decembra 1947 telovýchovná skupina premiestnená do tretieho oddelenia HŠ.¹⁴

Ďalšie organizačné stupne riadenia vojenskej telovýchovy vychádzali z organizačnej štruktúry armády. Systematizované miesto telovýchovného referenta bolo vytvorené pri oblastných správach výchovy a osvetu. Na nižších stupňoch velenia ako zbor, divízia, brigáda, pluk systematizovaná funkcia telovýchovného referenta nebola.¹⁵ Podobne ako v období prvej Československej republiky ju vykonával dôstojník mimo svojho funkčného zaradenia. Kvalifikačným predpokladom pre výkon telovýchovného dôstojníka bolo absolvovanie Učilišťa vojenskej telovýchovy (ďalej len UVT). UVT bolo založené v novembri 1945 stálou školou so systematizovaným počtom príslušníkov – veliteľa, zástupcu veliteľa, osvetového dôstojníka, lekára, dvoch pobočníkov, učiteľského zboru, cvičiteľského zboru, veliteľov športových rôt a pomocnej čaty.¹⁶ Výučba sa na UVT realizovala formou kurzov.

⁹ PERÚTKA, GREXA, ref. 5, s. 75.

¹⁰ BOSÁK, ref. 3.

¹¹ VÚA-VHA Praha, Sborník důvěrných výnosů a nařízení MNO, č. 12, čl. 2, 1945.

¹² Tamže, č. 15, čl. 2, 1945.

¹³ Tamže, č. 22, čl. 137, 1947.

¹⁴ Tamže, č. 49, čl. 320, 1947.

¹⁵ Tamže, č. 15, čl. 1, 1945. Bližšie BUČKA, P. Armádna telovýchova a šport v rokoch 1918 – 1939. In *Vojenská história*, č. 2, 2003, s. 86-95.

¹⁶ VÚA-VHA Praha, f. HSVO, šk. 24, Základní předpis ÚVT.

V sledovanom období sa uskutočnili tri kurzy na telovýchovných dôstojníkov:

I. kurz 11. novembra 1945 – 28. februára 1946

Obsahom výučby boli predmety: politická a mravná výchova a osveta, dejiny telesnej výchovy, teloveda a fyziológia telesných cvičení, telovýchova a sokolská sústava, základný telocvik, ranný telocvik, poľný telocvik, ľahká atletika, sebaobrana box, zápas, boj z blízka, sebaobrana šablou, kordom, bodákom, hry veľké, hry malé, plávanie, zimné športy, zariadenie telocviční cvičísk a ihrísk a branná výchova.

II. kurz 27. októbra 1946 – 31. júla 1947

V tomto kurze bol obsah výučby rozšírený o predmety: úkoly a práca telovýchovných dôstojníkov, učiteľstvo a vychovávateľstvo, metodika telesných cvičení, osnovy a rozvrhy, horolezectvo a spev.

III. kurz 15. októbra 1947 – 15. augusta 1948

K rozšíreniu obsahu výučby došlo aj v tomto kurze, a to o predmety: ruský jazyk, služobné predpisy a prekonávanie prekážok. Naopak, z obsahu boli vyradené predmety: učiteľstvo a vychovávateľstvo, metodika telesných cvičení, hry malé, hry veľké, spev.¹⁷

Vo vojenských telesách organizoval telovýchovný dôstojník činnosť prostredníctvom cvičiteľov telesnej výchovy. Boli to v roste odborne školení poddôstojníci z povolania. Príprava cvičiteľov mala niekoľko stupňov a realizovala sa na UVT. Prvý stupeň bol výber pomocných cvičiteľov z radov vojakov prezenčnej služby. Predpokladom bolo absolvovanie poddôstojníckej školy s veľmi dobrým prospechom a predchádzajúce pôsobenie v občianskej telovýchovnej organizácii, kde absolvoval cvičiteľské školenie a vykonal cvičiteľskú skúšku. Pomocní cvičitelia boli pripravovaní telovýchovnými dôstojníkmi, respektíve poddôstojníkmi na výkon svojej cvičiteľskej služby. V prípade, že sa pomocný cvičiteľ osvedčil, bol telovýchovným dôstojníkom odporučený do 14-dennej školy pre pomocných cvičiteľov, ktorá bola zriadená raz v roku pri divízii. V prípade, že tento pomocný cvičiteľ prvého stupňa absolvoval školu s prospechom najmenej dobrým, stal sa pomocným cvičiteľom druhého stupňa. Ak sa cvičiteľ rozhodol pre ďalšiu činnú službu, bol na konci prezenčnej služby povolaný do 6-týždňovej školy telovýchovných poddôstojníkov. Po absolvovaní školy s hodnotením najmenej dobrým sa stal cvičiteľom prvého stupňa v hodnosti čatára, a tým aj príslušníkom zboru vojenských cvičiteľov, tzn. telovýchovným poddôstojníkom. Cvičiteľ prvého stupňa bol v podstate rotným cvičiteľom. Okrem základného kurzu mohol cvičiteľ prvého stupňa absolvovať aj krátkodobé kurzy špeciálneho telocviku podľa osobných schopností a záľub. V prípade, že cvičiteľ prvého stupňa absolvoval počas trojročnej služby minimálne tri mesačné školenia, nebol starší ako 26 rokov a ak podpísal záväzok na ďalšie štyri roky, mohol byť prijatý do trojmesačnej školy pre telovýchovných poddôstojníkov druhého stupňa. Po jej absolvovaní s prospechom najmenej dobrým bol menovaný za cvičiteľa druhého stupňa v hodnosti rotného. Cvičiteľ druhého stupňa bol cvičiteľom práporu. V prípade, že cvičiteľ druhého stupňa úspešne pracoval ako práporný cvičiteľ a absolvoval v tomto období ďalších päť školení špeciálneho výcviku, podpísal záväzok na päť rokov a nebol starší ako 30 rokov, mohol byť prijatý do 6-mesačnej školy pre telovýchovných poddôstojníkov druhého stupňa. Táto škola bola najvyššou školou pre telovýchovných poddôstojníkov. Okrem uvedených škôl, mohol telovýchovný poddôstojník

¹⁷ VÚA Olomouc, f. UVT, šk. 13, DR za roky 1945–1948 a Triedne výkazy za roky 1945–1948.

absolvovať v priebehu služby 6-mesačnú odbornú školu niektorého odvetvia telocviku a stať sa tak odborným cvičiteľom v danom odvetví športu. Prechod vedenia služobnej telesnej výchovy pod telovýchovného dôstojníka, vytvorenie systému cvičiteľov a pomocných cvičiteľov, ako aj systém ich odbornej prípravy, vytvoril predpoklady pre zásadné zmeny v oblasti základného telocviku.¹⁸

Rovnako v oblasti legislatívnej, tzn. služobných predpisov, sa nadviazalo na predošlé obdobie. Ústavným dekrétom č. 11/1944 bola obnovená platnosť ústavných a iných právnych noriem československého štátu vydaných do 29. septembra 1938.¹⁹ Pre oblasť armádnej telovýchovy to znamenalo, že sa obnovila platnosť služobného predpisu Š-I-1 z roku 1935. No aj v tejto oblasti sa začali realizovať čiastkové zmeny.

Dňa 15. septembra 1945 Ministerstvo národnej obrany (ďalej len MNO) poverilo veliteľov oblasti, aby vydalo vlastné telovýchovné smernice, pričom mali prihliadať na skúsenosti zahraničných vojsk na východe a na západe.²⁰ Na zabezpečenie tejto úlohy zvolalo telovýchovné oddelenie HŠVO v dňoch 26. septembra – 7. októbra 1945 informatívny kurz, kde boli stanovené zásady vedenia armádnej telovýchovy.²¹ Na základe smerníc spracovaných v jednotlivých oblastiach, boli dňa 12. novembra 1945 vydané „Dočasné osnovy telesnej výchovy“. Osnovami sa rozdelil vojenský telocvik na:

- ranné cvičenia,
- základný výcvik,
- telesný výcvik pri taktickom a špeciálnom výcviku,
- telocvik a šport v dobe mimoslužobnej,
- telesný výcvik dôstojníkov a rotmajstrov.²²

Ranné cvičenie sa vykonávalo v rozsahu 15 – 30 minút denne po budíčku a plnilo predovšetkým zdravotnú úlohu.²³

Základný telocvik a telesný výcvik pri taktickom a špeciálnom výcviku sa realizoval v dvoch odpoľudňajších zamestnaniach týždenne. Zamestnania služobnej telovýchovy viedol telovýchovný dôstojník vojenského telesa, a to prostredníctvom cvičiteľov telesnej výchovy.

Základný telocvik pozostával z prostých cvičení, cvičenia s puškou, prípravné cvičenia na zdolanie prekážok, prípravné cvičenia pre boj zblízka, malé hry, základy horolezectva, jazda na lyžiach a plávanie.²⁴ Vyvrcholením základného telocviku sa u prezenčne slúžiacich vojakov stala skúška bojovej (telesnej) zdatnosti mužstva. Preskúšanie pozostávalo z:

- cezpoľného behu na 10 km, v hliadkovej výstroji, so strelbou z pušky,
- znalosť boja zblízka (povinné cviky so šermovaním s bodákom a sebaobrany),
- prekážkový beh na 110 m zakončený hodom granátom (beh so zaťažením, skok ponad zákop, prebehnutie kladiny, skok do hĺbky, prekonanie steny, preskok zábradlia, plazenie a hod granátom),
- prekonanie prekážok poľnej telocvične na 40 m, v hliadkovej výstroji s puškou,

¹⁸ Vojenská výchova MNO, Praha, roč. 1946 – 1947, s. 451-453.

¹⁹ LIPTÁK, J. *Počátky výstavby nové, lidové a demokratické československé armády*. In *Vojenské dějiny Československa* V. díl. Kol. aut. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 35.

²⁰ VÚA-VHA Praha, f. HŠVO šk. 88, Tělovýchovné směrnice -vypracování- č. j. 3305/ 1945.

²¹ Tamže, 88, Informační kurz- č. j. 5497/ 1945.

²² Tamže, f. MNO Hl. št. šk 58, Dočasné osnovy tělesné výchovy -č. j. 12408/ 1945.

²³ Bojovník, č. 133, 1945, s. 5.

²⁴ Tamže, č. 144, 1945, s. 6.

- plazenie na 50 m zakončené vykopaním kruhového zákopu o priemere 70 cm a hĺbky 90 cm,
- prekonanie vodného toku o šírke 20 m s puškou (pre plavcov plávaním pre neplavcov na improvizovanom plavidle),
- pochod na 30 km v poľnej výstroji (výškový rozdiel trate najviac 300 m).

Na základe bodového hodnotenia mohol vojak získať stupeň výborný bojovník alebo bojovník prvého, respektíve druhého stupňa.²⁵

Telocvik a šport v *mimoslužobnom období* sa začal organizovať podobne ako v období prvej Československej republiky vo vojenských domovoch. Vecným vestníkom MNO č. 18 čl. 177 z roku 1945 sa ich činnosť upresnila a ich hlavnými úlohami boli:

- propagácia brannej myšlienky,
- politické vzdelávanie vojenských gážístov,
- prehľbovanie vojensko-odborných vedomostí (kurzy, prednášky),
- duševná a telesná rekreácia (divadlo, film, koncerty, šport),
- spolupráca s civilnými kultúrnymi inštitúciami,
- stravovanie vojenských osôb.

Vo vojenských domovoch boli vojenské zátišia, v ktorých sa vytvárali športové krúžky. Tieto pracovali ako jednoty vojenskej telovýchovy (ďalej len JVT). JVT, ktoré sa nachádzali v obvode divízie, tvorili okrskov vojenskej telovýchovy (ďalej len OVT). Niekoľko okrskov tvorilo župu vojenskej telovýchovy (ďalej len ŽVT). Najvyšším orgánom riadenia tejto činnosti bol Zväz vojenskej telovýchovy (ďalej len ZVT) so sídlom v Prahe. Vedením JVT bol poverený telovýchovný dôstojník vojenského telesa. Aktivity JVT mali prednosť pred aktivitami civilných telovýchovných a športových spolkov, v ktorých mali vojenské osoby povolenú činnosť.²⁶

Postupne sa obnovil aj systém armádných majstrovstiev. Ako prvé sa uskutočnili majstrovstvá v ľahkej atletike, boxe a plávaní, ktoré sa konali v dňoch 28. – 30. septembra 1945 v Prahe.²⁷ V dňoch 17. – 23. februára 1946 sa v Banskej Bystrici spoločne s majstrovstvami Československa uskutočnili aj prvé armádne majstrovstvá v lyžovaní.²⁸

Nadviazala sa tradícia aj na ďalšie celoštátne súťaže, na ktorých sa podieľala významným spôsobom aj armáda. Dňa 22. októbra 1946 sa uskutočnil medzinárodný dostihový pretek Veľká Pardubická.²⁹ V dňoch 3. – 5. júla 1947 sa uskutočnil štvrtý ročník Zborovského preteku brannej zdatnosti.³⁰ Armáda začala participovať aj na ďalších celoštátnych športových a telovýchovných podujatiach. K najvýznamnejším patrilo vystúpenie na IX. všesokolovskom zlete 8. júla 1948 v Prahe.³¹ Vyvrcholením v oblasti záujmového športu bola účasť armádných športovcov na olympijských hrách. Ako prvé sa uskutočnili Zimné olympijské hry (ďalej len ZOH) v dňoch 30. januára – 8. februára 1948 v St. Moritzi. Na ZOH bola súčasťou československého družstva aj vojenská hliadka v zložení por. V. Pavelica, čat. ašp. K. Dvořák, voj. J. Šír a voj. O. Skrbek, ktorá však nedosiahla výraznejší úspech.³² Letné olympijské hry (ďalej len LOH) sa uskutočnili v dňoch 29. júla – 14. au-

²⁵ Obrana ľudu, č. 72, 1948, s. 8.

²⁶ Rozdelenie vojenskej telovýchovy. In *Telovýchovné rozhledy*, č. 11-12, 1947, s. 192.

²⁷ Bojovník, č. 79, 1945, s. 4.

²⁸ Tamže, č. 47, 1946, s. 7.

²⁹ Tamže, č. 241, 1946, s. 8.

³⁰ Obrana ľudu, č. 153, 1947, s. 8.

³¹ VÚA Praha, Věcný Věstník MNO, č. 43, čl. 346, 1948.

³² Obrana ľudu, č. 34, 1948, s. 6.

gusta 1948 v Londýne.³³ Na ne sa armádni športovci pripravovali na základe medzivládnej dohody zo dňa 4. apríla 1929 v tzv. branných športoch.³⁴ Ako prví sa ešte koncom roku 1947 začali pripravovať jazdci. Obežníkom zo dňa 29. decembra 1947 oznámilo MNO širšiu nomináciu, z ktorej sa malo po štyroch vyradovacích pretekoch stanoviť jazdecké družstvo pre LOH.³⁵ Nomináčnej pretekovej absolvovali aj strelci a moderní päťbojári.³⁶ Na LOH do Londýna napokon cestovala len dvojica moderných päťbojárov K. Bártů a O. Jemelka a atlét E. Zátoupek, čo sa zdôvodňovalo nedostatkom finančných prostriedkov. Najmä pre jazdcov, od ktorých sa očakával zisk medaily, bola neúčasť sklamaním.³⁷ Na druhej strane E. Zátoupek ziskom zlatej medaily v behu na 10 km a striebornej medaily v behu na 5 km sa stal najúspešnejším členom československej výpravy.³⁸

Telesný výcvik dôstojníkov a rotmajstrov. Na základe rokovania sa počas informatívneho kurzu, konaného v dňoch 29. septembra – 7. októbra 1945 v Prahe, stala služobná telovýchova pre dôstojníkov a rotmajstrov povinnou. Súčasne sa po prvý raz stanovili podmienky pre preskúšanie z telesnej zdatnosti na rok 1946.³⁹ Preskúšanie pozostávalo z disciplín, ktoré zahŕňa tabuľka č. 1. Skúšky z telesnej zdatnosti sa realizovali na jeseň 1946 a neboli stanovené časové limity. V roku 1947 boli stanovené nové disciplíny, vekové kategórie aj počet bodov pre jednotlivé disciplíny a celkové hodnotenie.⁴⁰ Tieto sú uvedené v tabuľke č. 2. K zmenám došlo aj v roku 1948. Aj keď disciplíny zostali rovnaké, zmenili nielen vekové kategórie, ale aj počet bodov pre záverečné hodnotenie.⁴¹ Dokumentuje to tabuľka č. 3.

Osobitná pozornosť sa v podmienkach armády začala venovať aj vynikajúcim športovcom vykonávajúcim prezenčnú službu. Československá armáda mala od roku 1945 zastúpenie v Telovýchovnom výbore spojeneckých vojsk a pravidelne sa zúčastňovala na športových podujatiach organizovaných týmto výborom.⁴² Dňa 27. februára 1946 zvolala telovýchovné oddelenie HSVO do Ústredného domu armády v Prahe poradu s telovýchovnými ústrediami, kde predložila zámer zaradiť vynikajúcich športovcov do zvláštneho vojenského útvaru.⁴³ Od polovice roku 1946 boli športovci sústredení pri Posádkovom veliteľstve Veľká Praha. Nakoľko sa systém osvedčil a príslušníci oddielu vyhrali medzinárodnú súťaž „O štít Anglicka“.⁴⁴ Bolo rozhodnuté vytvoriť podobné oddiely v rozsahu roty aj v ďalších oblastných veliteľstvách Tábor, Brno, Bratislava. V Prahe bol oddiel premiestnený dňom 3.

³³ GREXA, NOVÁK, ref. 19, s. 87.

³⁴ KÖSSL, ŠUMBAUER, ref. 2, s. 137.

³⁵ VHA Praha, Hl. št. šk. 58, Olympiáda v Londýně 1948-účasť čs. družstva- č. j. 9908/Dôv.výcv.hl.št./pech. 1947

³⁶ Obrana ľudu, č. 93, 1948, s. 7 a Obrana ľudu, č. 76, 1948, s. 6.

³⁷ Obrana ľudu, č. 168, 1948, s. 6.

³⁸ Tamže, č. 180, 1948, s. 6.

³⁹ VÚA-VHA Praha, f. HSVO šk. 88, Přeskoušení všeobecní tělesné zdatnosti důstojníků a rotmistrů v r. 1946, č.j. 3497, 1945.

⁴⁰ Tamže, č.j. 2678, 1947.

⁴¹ VÚA-VHA Praha, f. Hl. št. šk. 58, Přeskoušení všeobecní tělesné zdatnosti důstojníků a rotmistrů v r. 1948, č.j. 4211, 1948.

⁴² Obrana ľudu, č. 60, 1947, s. 2, Bojovník č. 205, 1946, s. 5. Obrana ľudu č. 6, 1947, s. 6 a č. 70, 1947, s. 6, č. 76, 1947, s. 12, č. 82, 1947, s. 6, č. 192, 1947, s. 6, č. 193, 1947, s. 6, č. 194, 1947, s. 1 č., 199, 1947, s. 8.

⁴³ VÚA-VHA Praha f. HSVO šk. 88, Záznam o schůzi zástupců ústředí se zástupci MNO-HSVO/5- č. j. 3398- 1946.

⁴⁴ ZATLOUKAL, J. *Pamětník československé tělesné výchovy a športu*. Bratislava, 1947, s. 30.

novembra 1946 z Posádkového veliteľstva Veľká Praha k UVT. Veliteľ oddielu bol súčasne zástupcom veliteľa ÚVT. Armádna reprezentácia sa zostavovala výberom z jednotlivých rôľ vojenskej telovýchovy (ďalej len RTV).⁴⁵

Nasledujúce zmeny vyplývali zo spoločenských zmien. Po 25. februári 1948 dostali udalosti v telovýchove rýchly spád. Už 27. februára 1948 predsedníctvo tzv. Ústredného akčného výboru Národnej fronty direktívne rozhodlo, že jedinou telovýchovnou organizáciou bude Sokol. Zjednotenie bolo vyhlásené 31. marca 1948.⁴⁶ Proces zjednotenia neprebíhal bez problémov. Pomalé včleňovanie najmä športových klubov do Sokola viedlo k rozhodnutiu, aby v procese zjednotenia bola využitá aj armádna telovýchova.⁴⁷ Toto rozhodnutie malo za následok, že reforma armádnej telovýchovy, ktorá vstúpila do platnosti 13. augusta 1948, predstavovala len prechodnú formu. Armádny telovýchovný zväz (ďalej len ATS) bol nahradený 1. októbra 1948 Armádnym sokolským výborom (ďalej len ASV), ktorý predstavoval najvyšší orgán v systéme riadenia armádnej telovýchovy. ASV riadil celý tzn. záujmový i pretekársky šport, združoval Armádny telocvičný klub (ďalej len ATK) a všetky VSJ. ASV sa skladal z predsedu, prvého, druhého, tretieho a štvrtého podpredsedu, tajomníka a zástupcu brannej tlače. Zastupoval vojenský šport po právnej stránke a viedol registráciu vojenských pretekárov a ich prestupy. Organizoval vojenské preteky a stretnutia oblastnej a celoarmádnej úrovne, spoluorganizoval vrcholné podujatia a súťaže medzi spojeneckými armádami alebo na tieto podujatia vysielal svojich príslušníkov. Bol spoluorganizátorom športových podujatí medzi vojenskými a občianskymi športovými družstvami, rozhodoval o uvoľňovaní svojich príslušníkov pre dôležité národné a medzinárodné športové podujatia. Do ATK, ktorý bol založený 1. októbra 1948, sa sústredila armádna reprezentácia. ATK pozostával z predsedníctva, výboru a telocvičného oddielu. Členov predsedníctva a výboru ATK menoval predseda ASV. Telocvičný oddiel sa skladal z odborov: ľahká atletika, náradňový telocvik, box, sebaobrana, zápas, vzpieranie, plávanie, veslovanie, lyžovanie, horelezectvo, šerm, lukostreľba, cyklistika, tenis, stolný tenis, moderný päťboj, futbal, rugby, hádzaná, basketbal, volejbal, ľadový hokej, korčuľovanie, jazdectvo, putovanie a pobyt v prírode. VSJ boli strediskom záujmového a pretekárskeho telocviku pri útvare, respektíve vojenskej škole. VSJ združovala záujemcov a vyhľadávala talentovaných jedincov, organizovala preteky, stretnutia, súťaže medzi jednotlivcami a družstvami útvaru, alebo s miestnymi športovými klubmi VSJ vysielala svojich pretekárov na podujatia a súťaže organizovanými vyššími jednotkami.⁴⁸ Súčasťou reformy armádnej telovýchovy bol zákaz členstva a aktívnej činnosti v civilných telovýchovných jednotkách a športových kluboch.⁴⁹ VSJ riadil výbor na čele s predsedom, ktorého vymenovával ASV na návrh posádkového veliteľa, veliteľa útvaru alebo učilišťa (školy).⁵⁰

Armádna telovýchova a šport prešla v období 1945 – 1948 postupnými zmenami vo všetkých oblastiach, čo bolo dôsledkom skúseností, ktoré vojská získali počas 2. svetovej vojny. V oblasti služobnej telovýchovy sa zaviedlo povinné preskúšanie z telesnej zdatnosti. Disciplíny, ako vidno z tabuliek, mali charakter vojensko-praktických zručností a zodpovedali plne potrebám kvalitnej prípravy. Táto oblasť bola zabezpečená aj personálne. Popri

⁴⁵ VÚA-VHA Praha, f. HSVO šk. 88, Ústřední tělovýchovný oddíl, č. j. 13653/Dôv.- 1946.

⁴⁶ PERÚTKA, GREXA, ref. 19, s. 77.

⁴⁷ Obrana ľudu, č. 232, 1948, s. 10.

⁴⁸ VÚA-VHA Praha, Věcný věstník č. 71, čl. 555, 1948.

⁴⁹ Tamže, č. 97, čl. 727, 1948.

⁵⁰ Tamže, č. 71, čl. 555, 1948.

systematizovaných funkciách na vyšších stupňoch velenia sa vytvoril dômyselný systém cvičiteľov. Na podporu tohto nového modelu bolo založené učilište vojenskej telovýchovy, čím sa vytvorili predpoklady aj pre ďalšie skvalitnenie celej metodiky armádnej telovýchovy. Aj v oblasti výkonnostného športu došlo k zásadným zmenám, keď športové družstvá boli zaradené do pravidelných súťaží s civilnými klubmi. Dôležité bolo najmä však vytvorenie Armádneho telocvičného klubu, ktorý koncentroval najlepších športovcov vykonávajúcich prezenčnú službu. Zavedenie dvojfázovej prípravy znamenalo, že sa Armádny telocvičný klub stal v krátkom čase najúspešnejším športovým klubom Československa.

Tabuľka č. 1

Preskúšanie pozostávalo s týchto disciplín:
<p>1. skupina (do 32 rokov)</p> <p>Prekonanie 150 m dlhej prekážkovej dráhy, plávanie v ústroji najmenej 50 m, skok do vody najmenej z výšky 3 m (priamy, alebo strmhlav), povinná skúška zo záchrany topiacich sa, dokázanie znalosti najdôležitejších chvatov zo sebaobrany praktická znalosť boxu, dokázanie znalosti jazdy na bicykli, na lyžiach a na motocykli, alebo aute.</p>
<p>2. skupina (do 38 rokov)</p> <p>Prekonanie 150 m dlhej prekážkovej dráhy, plávanie v ústroji najmenej 25 m, skok do vody najmenej z výšky 3 m, dokázanie znalosti najdôležitejších chvatov zo sebaobrany, znalosť jazdy na bicykli, na lyžiach a na motocykli, alebo aute.</p>
<p>3. skupina (do 45 rokov)</p> <p>Plávanie v ústroji najmenej 25 m, skok do vody najmenej z výšky 2 m, dokázanie znalosti najdôležitejších chvatov zo sebaobrany, dokázanie znalosti jazdy na bicykli atď.</p>
<p>4. skupina (do 50 rokov)</p> <p>Plávanie v ústroji najmenej 15 m, dokázanie znalosti najdôležitejších chvatov zo sebaobrany, dokázanie znalosti jazdy na lyžiach.</p>

Tabuľka č. 2

P.č.	Výkon	Skupina	Požiadavka	Zrážky	Body
1.	Pochod so zaťaženie a puškou 10 /5/ kg v torbe	starší	10 km :	za každých 10 sekúnd nad čas: -1 hod.	50
		mladší	15 km :		50
2.	Šplh na lane bez prirazu	starší	5 m od zeme	za priraz: -10 b za každého 0,5 m menej: -10 b	40
		mladší	6 m od zeme		40
3.	Preskok zábradlia	starší	1 m	za 1 rozbeh naviac: -4 b, za 2: -6 b, za 5: -10 b	20
		mladší	1,20 m		20
4.	Preskok vodného príekopu	starší	2 m	Ditto	20
		mladší	2,50 m		20
5.	Zlezanie steny	starší	3 m: 5 sekúnd	s každou 1 sekundou nad čas: -4 b	20
		mladší	2,20 m: 5 sekúnd		20
6.	Lávka a skok hlboký	starší	3 m nad zemou zoskok z drepu 5 m dlhý zoskok zo stoja	za váhanie, pomalý a vratký prechod: -2 b	20
		mladší			20
7.	Hod granátom na cieľ		25 m: 3 hody	Prešľap: -10 b	30
		mladší	30 m: 3 hody		30
8.	Beh rýchly	starší	60 m: 10 sekúnd	za každú 1/5 sekundu nad čas: -5 b	50
		mladší	100 m: 14 sekúnd		50
9.	Beh vytrvalý	starší	2 km: 10 minút	za každé 3 sekundy nad čas: -1 b	50
		mladší	3 km: 14 minút		50
10.	Plávanie a skok zo steny	starší	50 m, ľubovoľný skok	za každých 5 minút menej: -5 b	60
		mladší	100 m, strmhľav		60

Vekové kategórie :
 Mladší dôstojníci do 32 rokov
 Starší dôstojníci do 38 rokov

Hodnotenie :
 Výborné 360 bodov- 100%
 Veľmi dobré 324 bodov- 90%
 Dobré 288 bodov- 80%
 Vyhovujúce 252 bodov- 70%

Tabuľka č. 3

P.č.	Výkon	Skupina	Požiadavka	Zrážky	Body
1.	Pochod so zatáženíím 5 kg v torbe a puškou	I.	15 km za 2,30 hod.	za každých 10 sekúnd nad čas: -1 hod.	30
		II.	10 km za 1,40 hod.		
		III.	10 km za 2,00 hod.		
2.	Šplh na lane (tubovoľne s priznakom 1 bez prírazu)	I.	5 m od zeme	za každého 0,5 m menej: -10 b	50
		II.	4,5 m od zeme		
		III.	4 m od zeme		
3.	Preskok zábradlia opormo	I.	1,20 m	Dotyk nohou = neplatný pokus, za 1 pokus naviac -5 b, za 8 pokusov naviac -10 b	20
		II.	1,15 m		
		III.	1,10 m		
4.	Preskok priekopu	I.	3 m	za doskok 1 nohy za medz: -10 b, za doskok oboch nôh za medz: -10 b	30
		II.	2,60 m		
		III.	2,30 m		
5.	Prekomanie steny	I.	2,20 m:	za každú 1 sekundu nad čas: I. sk.: -5 b II. sk.: -4 b III. sk.: -3 b	50
		II.	2,10 m:		
6.	Kladina 5 m dlhá, 12 cm široká	III.	2,00 m:	za zlezanie (bez zoskoku): -10 b, za zoskok pred koncom: -10 b	20
		I.	1,60 m od zeme		
		II.	1,60 m od zeme		
7.	a) Hod granátom na cieľ: sústredené kruhy Φ 3 a 5 m b) Hod na diaľku	I.	30 m: 3 – 5 pokusov	vnútorný kruh: -10 b vonkajší kruh: -5 b	30
		II.	25 m:		
		III.	20 m		
8.	Beh rýchly	I.	40 m: 3 pokusov	za každý 1 m menej: -2 b	20
		II.	55 m		
		III.	30 m		
9.	Beh vytrvalý	I.	100 m za 14 sekúnd	za každých 1/5 sekundy nad čas: -1 b	50
		II.	80 m za 14 sekúnd		
		III.	60 m za 10 sekúnd		
10.	Plávanie	I.	3 km za 15 minút	za každých 5 sekúnd nad čas: -2b	50
		II.	2 km za 10 minút		
		III.	1 km za 5 minút		
10.	Plávanie	I.	100 m bez času	—	50
		II.	75 m		
		III.	50 m		

Vekové kategórie:

- I. skupina do 29 rokov
- II. skupina do 39 rokov
- III. skupina do 46 rokov

- Hodnotenie:
- Výborné: 400 bodov- 100%
 - Veľmi dobré: 360 bodov- 90%
 - Dobré: 300 bodov- 75%
 - Dostatočné: 240 bodov- 60%

P. BUČKA: ARMEEKÖRPERERZIEHUNG- UND SPORT IN DEN JAHREN
1945 – 1948

Armeekörpererziehung- und Sport machten 1945-1948 grundlegende Änderungen in allen Bereichen durch, was auf die gemachten Erfahrungen der Truppen während des Zweiten Weltkrieges zurückzuführen ist. In der Dienstkörpererziehung wurde Pflichtprüfung eingeführt. Disziplinen, wie aus den Tabellen ersichtlich ist, haben Charakter der militärisch-praktischen Könnerschaften gehabt und entsprachen völlig den Bedürfnissen einer guten Vorbereitung. Dieser Bereich wurde auch personell gesichert. Neben der systematisierten Stellen auf den höheren Stufen der Führung, wurde ein durchgedachtes System der Turner gebildet. Um dieses neue Model zu unterstützen, wurde die UTV errichtet, womit die Voraussetzungen für eine weitere Qualitätssteigerung geschaffen wurden. Auch im Bereich des Leitungssports kam es zu den grundlegenden Veränderungen, als die Sportmannschaften in die regelmäßige Wettbewerbe mit den Zivilklubs eingereiht wurden. Wichtig war vor allem die Tatsache, dass der Armee-Turnklub gegründet wurde, der die besten in der Armee dienenden Sportler zusammenfasste. Die Einführung einer zweiphasigen Vorbereitung bedeutete, dass der Armee-Turnklub innerhalb der kürzesten Zeit der erfolgreichste Sportklub der Tschechoslowakei wurde.

VOJENSKO-POLITICKÁ SITUÁCIA V EGYPTE PO JÚNOVEJ VOJNE S IZRAELOM ¹

KAROL R. SORBY

SORBY, Karol R.: Egypt immediately after the lost war of 1967. *Vojenská história*, 1, 15, 2011, pp. 67-87, Bratislava.

The effect of the defeat in the 1967 war was felt not only in Egypt's relations with the other Arab states and its superpower patron, the Soviet Union. Its domestic repercussions were even more significant, as they tended to discredit the revolutionary regime and devalue its policies. The defeat was so crushing that President Jamāl ʿAbd an-Nāsir felt compelled to resign from the presidency on 9 June 1967. Immediately, massive demonstrations by the vast majority of Egyptians demanded that he remained at the helm. The public demanded also that those responsible for the defeat be brought to justice. In order to deal with domestic difficulties, the president was forced to accommodate himself more readily with his fellow-Arab rulers since he now needed financial support. This was apparent in the proceedings and resolutions of the Arab Summit Conference at Khartoum in August 1967. Egypt also became more dependent upon Soviet military aid.

Military History. Near East. Egypt immediately after the June 1967 War.

Koncom mája 1967 Džamál ʿAbdannásir zvolal schôdzu Najvyššieho výkonného výboru Arabského socialistického zväzu², na ktorej sa zúčastnili ʿAbdihakím ʿÁmir, Zakarijá Muhjiddín, Anwar as-Sádát, Husajn aš-Šáfiʿí, Muhammad ʿAbdalgání al-Džamasí, ʿAlí Sabrí a Sidqí Sulajmán. Prezident prítomných informoval, že kým rozmiestnenie egyptských vojsk na Sinaji vyvolalo 50-percentnú možnosť vypuknutia vojny, uzavretie Tiranskej úžiny zvyšuje pravdepodobnosť vypuknutia vojny na 100 percent. Potom sa obrátil k maršalovi a spýtal sa: „*Sú naše ozbrojené sily pripravené, ʿAbdihakím? Maršal si dal ruku na hrdlo a povedal: V stávke je moja hlava. Všetko je plne pripravené.*“² Z toho prítomní usúdili, že niet žiadnych pochybností o plnej pripravenosti egyptskej armády.

V Izraeli bola 1. júna vytvorená vláda národnej jednoty, v ktorej kreslo ministra obrany prevzal generálmajor Moše Dajan a ministrom bez kresla sa stal Menachem Begin. V tej

¹ Štúdiá bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA 2/0153/09 v Ústave orientalistiky SAV.

² AS-SÁDÁT, Anwar. *Baḥṭ ʿan ad-dát. Qissat hajátí*. (Hľadanie identity. Príbeh môjho života). Káhira, al-Maktab al-misrí al-hadiṭ li at-tibáʿa wa an-našr 1978, s. 187; EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani. *The October War. Memoirs of Field Marshal El-Gamasy of Egypt*. Káhira : The American University of Cairo Press 1993, s. 26 a 39.

chvíli egyptský prezident pochopil, že sa opakuje scenár z konca októbra 1956 a vojna vypukne v priebehu niekoľkých dní. Na druhý deň (2. júna) sa prezident stretol s velením armády, kde oznámil, že izraelský útok môžu čakať v nasledujúcich 48 – 72-hodinách. Vyjadril presvedčenie, že Izrael začne ofenzívu mohutným leteckým útokom proti egyptskému letectvu a protivzdušnej obrane, aby získal nadvládu vo vzduchu. Žiadal, aby boli urobené opatrenia, ktorými by bolo možné čeliť tejto situácii a minimalizovať straty vysvetľujúc, že Izrael sa bude spoliehať na prvky prekvapenia a pružnosti, a že boje nebudú trvať dlho. Prezident objasnil, že sa k tomu kroku rozhodol z politických príčin. Bolo dôležité, aby svet videl, že agresorom nie je Egypt.³ Maršal ěAbdalhakím ěÁmir potom vydal direktívy egyptským silám vo východnom vojenskom sektore (poľná armáda na Sinaji), aby zabránili nepriateľovi v postupe a odrazili a zničili prenikajúce nepriateľské sily. O schopnosti egyptských jednotiek realizovať také obranné činnosti po radikálnych zmenách urobených v pôvodnom obrannom pláne „Qáhír“, sa na schôdzi nerokovalo. Džamál ěAbdannásir pod tlakom USA a ZSSR nechcel začať vojnu, čím odovzdal iniciatívu Izraelu.

Analýza udalostí, ktoré sa odohrali medzi 14. májom a 4. júnom 1967, vyvoláva otázky nad spôsobom, ako ich interpretovalo egyptské politické vedenie. Krízu urýchlili spravodajské informácie zo Sýrie a ZSSR o sústreďovaní izraelských vojsk pri hraniciach so Sýriou. Ako sa ukázalo, tieto informácie neboli potvrdené, ale napriek osobnému dementi náčelníka Generálneho štábu egyptských ozbrojených síl, generála Muhammada Fawzího po návšteve Sýrie, sa začalo rozmiestňovanie egyptských jednotiek na Sinaji, aby mohli prísť na pomoc Sýrii v prípade izraelského útoku. Politické vedenie v Egypte využilo túto príležitosť, aby požiadalo o stiahnutie mierových síl OSN zo Sinaja. Za tým nasledovalo uzavretie Tiranskej úžiny pre plavbu izraelských lodí, čo poskytlo Izraelu a USA dôvod a ospravedlnenie na rozpútanie vojny proti Egyptu. Ohnisko krízy sa presunulo z otázky izraelskej hrozby na sýrskych hraniciach na otázku slobodnej plavby pre Izrael v Akabskom zálive.

Za situácie, keď tretina egyptskej armády bola už päť rokov viazaná vojnou v Jemene, ktorej koniec bol v nedohľadne, keď Izrael mal jasnú vojenskú prevahu nad susediacimi arabskými štátmi a keď Egypt radom politických krokov postavil proti sebe medzinárodnú verejnú mienku, čas dozrel na to, aby bol vtiahnutý do ďalšej rozhodujúcej vojny, na ktorú nebol pripravený, kým Izrael sa na ňu pripravoval desať rokov. Za tejto situácie možno povedať, že egyptské politické vedenie – keďže v podstate nechcelo ísť do vojny, iba používať silné slová a rinčať zbraňami – sa vydalo na cestu politického a vojenského dobrodružstva. Po prvé, aby demonštrovalo, že dokáže brániť Sýriu a potom obnoviť plnú suverenitu, ktorú stratilo po trojstrannej agresii v roku 1956 nad časťou svojho územia. Egypt chcel týmito gestami pozdvihnúť postavenie svojho prezidenta v arabskom svete, ale prezident už niekoľko rokov nemal jasný prehľad o situácii v armáde, ktorej velil jeho priateľ, maršal ěAbdalhakím ěÁmir, a ktorá – ako ukázal priebeh bojov – bola neúnosná. Pokus prezidenta zmeniť túto situáciu v ozbrojených silách by bol vyvolal v Egypte mocenskú zrážku, ktorú sa neodvážil riskovať.

* * *

³ FAWZÍ, Muhammad. *Harb at-ťalát sanawát, 1967 – 1970. Mudakkirát al-fariq awwal Muhammad Fawzí*. (Trojročná vojna, 1967 – 1970. Spomienky generálplukovníka Muhammada Fawzího). I. diel. Káhira, Dár al- mustaqbal al-ěarabí 1984, s. 124-126.

Izraelská ofenzíva sa začala drvivým leteckým útokom proti leteckým základniam ZAR v pondelok 5. júna 1967 o 7,45 h ráno izraelského času (8,45 h káhirskeho letného času). Izraelské velenie naplánovalo a uskutočnilo synchronizovaný útok súčasne proti jedenástim letiskám ZAR (štyri letiská na Sinajskom polostrove, tri letecké základne blízko Suezského prieplyvu, jednu v údolí Nílu a tri v delte Nílu). V nasledujúcich troch hodinách aj na osem ďalších záložných letísk.⁴

V podzemných bunkroch v Tel Avive generáli Moše Dajan, Jitzhak Rabin a brigadier Ezer Weizman sa tiesnili okolo brigadiera Mordechaja Hoda, flegmatického veliteľa letectva. V napätom tichu Hod a velenie armády čakali ako vyjde ich riskantný ťah, keď väčšinu letectva vyslali na prekvapivý útok.⁵ Plán bol dobrý. Vedeli, že každé ráno za úsvitu, čo je zvyčajný čas útoku, bolo egyptské letectvo v pohotovosti, pripravené na odrazenie nepriateľa. O 7,45 h izraelského času, keď sa ranné hmly rozplynuli a nemilosrdné slnko už začalo páliť, pohotovosť sa skončila. V tom čase egyptskí piloti mali prestávku na kávu a chystali sa na ďalší cvičný deň a velitelia a vyšší dôstojníci dokončili raňajky a boli na ceste do zamestnania k leteckým základniam, kam zvyčajne dorazili okolo 9. h. Pri troche šťastia, izraelský útok mohol znamenať úplné prekvapenie a začať sa v čase, keď bolo egyptské letectvo najzraniteľnejšie.⁶ S čím izraelskí plánovači nemohli vopred počítať, a bola to pre nich šťastná náhoda, že hlavný veliteľ egyptských ozbrojených síl, maršal ‘Abdalkhám ‘Ámir sa rozhodol uskutočniť inšpekčnú cestu na sinajský front práve v pondelok ráno. Na zaistenie bezpečnosti jeho letu bola egyptská protiletecká obrana vypnutá.⁷

Izraelské vojenské lietadlá sa vynorili nad Stredozemným morom a nad Egyptom náhle vytvorili útočné formácie. Ranná obloha bola bez mrakov a nebolo vidieť žiadne egyptské lietadlá. Izraelská rozvedka odvieďla skvelú prácu: každé letisko, kde sa nachádzali lietadlá, bolo na mapách výrazne označené; a rovnako tie, kde boli makety a atrapy lietadiel, ktoré mali pritiahnúť pozornosť útočníka. Egyptské opatrenia na oklamanie nepriateľa sa minuli účinkom.⁸ Navyše sústredenie všetkých bojaskopných lietadiel na desiatich letiskách, ktoré mali len po jednej vzletovej dráhe, uľahčilo nepriateľovi ich napadnutie a zničenie v najkratšom možnom čase a nechalo mnohé ďalšie letiská v hĺbke krajiny bez lietadiel. Hlavnou príčinou tohto stavu bol nízky počet technického a obslužného personálu.⁹

Prvej vlny útoku sa zúčastnilo asi 180 izraelských lietadiel.¹⁰ Presne o ôsmej hodine, práve v tomto „hluchom“ čase, zaútočila prvá vlna na egyptské letiská v hĺbke územia, od letiska Abú Suwajr na západnom brehu Suezského prieplyvu po Asuán na juhu krajiny. Lietadlá leteli vo štvorici nízko nad letiskami a radarovými stanicami, z diel pálili na stojace egyptské lietadlá a bombardovali prístávacie dráhy, aby boli nepoužiteľné. Nad cieľom sa zdržali najviac 7 minút, čo stačilo na zbombardovanie dráh a tri alebo štyri oblety na niče-

⁴ HERZOG, Chaim. *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*. New York : Random House 1982, 151-152.

⁵ OREN, Michael B. *Six Days of War. June 1967 and the Making of the Modern Middle East*. London : Penguin Books 2003, s. 172.

⁶ NEFF, Donald. *Warriors for Jerusalem. The Six Days That Changed the Middle East*. New York : Linden Press/Simon & Schuster 1984, s. 202.

⁷ FAWZĪ, ref. 3, s. 134-135.

⁸ NEFF, 6, s. 201.

⁹ FAWZĪ, ref. 3, s. 88.

¹⁰ Jednotliví autori sa mierne líšia v počtoch útočiacich a zničených lietadiel, ale táto skutočnosť nie je podstatná pre celkový výsledok útoku.

nie cieľov kanónmi. Po troch minútach ich nahradili ďalší útočníci.¹¹ Prvá vlna útoku trvala 80 minút a viedla k zničeniu 189 lietadiel na zemi, k demolácii šestnástich radarových staníc a šesť letísk bolo vyradených z prevádzky: štyri na Sinaji a dve západne od Suezského prielavu.¹²

Takmer bezprostredne nasledovala druhá vlna pozostávajúca zo 164 lietadiel, ktorá sa sústredila v prvom rade na predsunuté letiská na Sinajskom polostrove. Niektoré z lietadiel sa zúčastnili aj prvej vlny, zasahovali egyptské ciele so zdrvujúcou prudkosťou ďalších 80 minút zúrivého bombardovania a paľby z palubných diel. Nakoniec nasledovala tretia vlna pozostávajúca zo 157 lietadiel, ktorá ukončila dielo skazy na egyptských letiskách a vojenských základniach.¹³ Počas týchto drvivých úderov bolo zničených 309 egyptských bojových lietadiel z 340 letuschopných strojov, hlavne sovietskej výroby, väčšinou na zemi, vrátane všetkých 30 diaľkových bombardérov *TU-16*, ktorých sa v Izraeli báli, že by mohli byť využité na bombardovanie civilného obyvateľstva v mestách.¹⁴ Pred 11. h izraelského času (12. h v Káhire a 17. h v New Yorku) bola vojna v zásade vyhratá. Egypt zároveň stratil asi 100 pilotov, väčšinou ešte na zemi, z celkového počtu 350. Takmer všetky egyptské letiská boli zničené, vrátane takého vzdialeného ako bol Luxor.¹⁵ V tejto „leteckej časti“ šesťdňovej vojny, ktorá bola rozhodujúca pre získanie prevahy v takom prehľadnom teréne, ako je Sinajská púšť, sa plne prejavili taktické i technické prednosti izraelského letectva. Je známe, že príprava lietadla typu *Mirage*, ktoré sa vrátilo z akcie, na opätovný vzlet trvá obvykle asi 20 minút. Americkí letci vo Vietname boli napr. schopní vzlietnuť nanajvýš dvakrát denne, ale izraelskí piloti vykonávali denne až sedem vzletov.¹⁶ Straty Izraela boli 19 lietadiel, dve zostrelené egyptskými *MiG*-mi a zvyšok spôsobila protiletadlová paľba alebo poruchy.

Takto činnosťou asi 500 lietadiel, sústredených v troch vlnách, sa spečatil osud bitky v roku 1967, a to čo nasledovalo až po oficiálne zastavenie bojov 9. júna 1967, boli iba podrobnosti, ktoré už nemohli nič zmeniť na konečnom výsledku bojov, lebo úder izraelského letectva mal dva priame dôsledky: 1. egyptské vojenské velenie stratilo nervy a rovnováhu; 2. egyptské vojská sa ocitli v neudržateľnom vojenskom postavení, keď boj v otvorených púštnych podmienkach bez leteckého krytia a podpory prestal byť bojom a zmenil sa na jednej strane na individuálne hrdinstvo a na druhej strane na obyčajné zabíjanie.¹⁷

¹¹ CHURCHILL, Randolph S. and Winston S. CHURCHILL. *The Six Day War*. London : Heinemann 1967, s. 86.

¹² NEFF, ref. 6, s. 203.

¹³ Izraelské letectvo zaútočilo na štyri letiská na Sinajskom polostrove „al-‘Arīš“, Bi‘r Džifdžāfa“, Bi‘r at-Tamādā“, „Džabal Libnī“, tri letecké základne blízko Suezského prielavu Abū Suwajr“, „Kibrīt“, „Fājid“, „Abū Sultān“, jedno v údolí Nilu „Hulwān“, a tri v delte Nilu „Inšās“, „Bilbajs“, „al-Manūra“. V nasledujúcich troch hodinách aj na osem ďalších záložných letísk „Káhira“, Káhira-západ“, „Almāza“, „Banī Suwajf“, „al-Minjā“, „Luxor“, „Aswān“, „al-Ġardaqa“ a „Ra’s Banās“.

¹⁴ GLASSMAN, Jon D. *Arms for the Arabs. The Soviet Union and War in the Middle East*. Baltimore and London, Johns Hopkins University Press 1975, s. 51-52; DUPUY, Trevor N. *Elusive Victory. The Arab-Israeli Wars, 1947 – 1974*. London : Macdonald and Jane’s 1978, s. 245-246; HERZOG, ref. 4, s. 157; DAYAN, Moshe. *Story of My Life*. London : Sphere Books Limited 1978, s. 351-352; HELLEBRAND, Karel a Vladislav RADINA. *Izraelské letectvo*. Cheb : Svět křídel 1994, s. 128-132.

¹⁵ NEFF, Donald. *Warriors for Jerusalem*, s. 203.

¹⁶ CHURCHILL, Randolph S. and Winston S. CHURCHILL. *The Six Day War*, s. 81-82.

¹⁷ HAJKAL, Muhammad Hasanajn. *Harb at-talātina sana. Al-infidžār 1967*. (Tridsaťročná vojna. Explózia v roku 1967). Káhira, Markaz al-Ahrām 1990, s. 711.

Po likvidácii egyptského letectva nariadil veliteľ izraelských vzdušných síl, generál Mordechaj Hod dňa 5. júna o 11. h leteckým jednotkám, aby začali vzdušnú podporu pozemných vojsk na Sinajskom polostrove. Predpoludním jordánske lietadlá ostreľovali malé izraelské letisko blízko Kfar Sirkinu. Keď Mordechaj Hod počul o útoku, chladne rozkázal: „*Výbavte to s tými Jordáncami.*“¹⁸ Na poludnie prvého dňa vojny zničilo izraelské letectvo všetkých 18 jordánskych lietadiel typu Hunter a 12 ďalších, čím vymazali jordánske letectvo. Jordánsky kráľ Husajn, sám výkonný pilot, vo svojich pamätiach o šesťdňovej vojne k leteckej bitke poznamenáva: „*Ukázalo sa, že naši letci nemali jasnú predstavu o tom, čo majú robiť, preto museli improvizovať ... izraelskí piloti však mali k dispozícii úplný popis všetkých arabských leteckých základní s presným označením objektov, ktoré mali likvidovať. Vedeli kam, kedy a ako postupovať. My sme nič také nemali.*“¹⁹

Izraelská „blesková vojna“ zaznamenala rozhodujúci úspech v tom, že vyviedla z miery hlavného veliteľa egyptskej armády. Za takejto situácie maršal °Abdalhakīm °Āmir na úsvite 6. júna vydal rozkaz na ústup egyptských jednotiek, čo bol v zásade logický rozkaz, ale spôsob jeho prijatia a forma jeho plnenia spôsobili totálny zmätok v egyptských jednotkách.²⁰ Náčelník generálneho štábu armády generálplukovník Muhammad Fawzí predložil hlavnému veliteľovi plán ústupu za prieplav rozložený na tri dni a štyri noci, ale maršal plán zmietol zo stola a rozkázal uskutočniť ústup za 12 hodín s nemiestnym odôvodnením, že „musíme zachrániť našich chlapcov“.²¹ Je smutné, že prvý deň bojov boli egyptské straty vo všetkých zrážkach s nepriateľom iba 294 padlých a po rozkaze na ústup a jeho realizácii do 8. júna narástol počet padlých na skoro 7-tisíc. Je jasné, že časť týchto strát bola nutná pri obrane ustupujúcich jednotiek, ale tento ústup bol poznamenaný nepredstaviteľným chaosom, v rámci ktorého dochádzalo k najväčším stratám.²²

Aj druhý deň vojny (utorok 6. júna) bolo ťažisko operácií na Sinajskom polostrove. Keď egyptské jednotky začali ustupovať, izraelské velenie s prekvapením zistilo, že za líniou al-°Arīš – Džabal Libnī sa bojová činnosť neplánovala. O ďalšom postupe rozhodol veliteľ sinajského frontu brigadier Ješajahu Gaviš po porade s tromi podriadenými divíznymi veliteľmi, brigadiermi Israelom Talom, Abdahamom Joffem a Arielom Šaronom.²³ Keby šesť obrnených brigád južného frontu bolo iba prenasledovalo ustupujúcich Egyptanov, boli by tiež vyhrali vojnu, ale bola by im ušla príležitosť zničiť celý egyptský vojenský potenciál. A tak od rána 7. júna sa bojové zoskupenia (ugda) Tala a Joffeho hnali vpred, aby predstihli Egyptanov pred priesmykmi a ničili čo najviac nepriateľských síl a prostriedkov.²⁴

* * *

V okamihu, keď zmĺkli zbrane a stratil sa dym nad Golanskými výšinami, potom čo Izrael zavŕšil svoju okupáciu arabských území, sa ukázalo, že došlo k oveľa významnejšej

¹⁸ NEFF, ref. 6, s. 203.

¹⁹ Cit. in: BROŽ, Ivan. *Izraelská agrese netrvala jen šest dnů*, Praha : Naše vojsko, 1972, s. 73.

²⁰ FAWZĪ, ref. 3, s. 151-155.

²¹ IMĀM, °Abdallāh: *Nāsir wa °Āmir*. (/Džamāl °Abdan/nāsir a /°Abdalhakīm/ °Āmir). Káhira, Rūz al-Jūsuf 1985, s. 165; HUWAJDĪ, *Amīn. Hurūb °Abdinnāsiri*. (Vojny /Džamāla/ °Abdannāsira). Káhira, Dār al-mawqif al-°arabī 1982, s. 139-141.

²² HAJKAL, ref. 17, s. 712.

²³ O'BALLANCE, Edgar. *The Third Arab-Israeli War*. London : Faber & Faber 1972, s. 115; OREN, ref. 5, s. 216.

²⁴ HAMMEL, Eric. *Six Days in June. How Israel Won the 1967 Arab-Israeli War*. New York : ibooks 2003, s. 248.

udalosti, ako bol výsledok na bojiskách Blízkeho východu, že došlo k posunu v pomere síl v globálnom meradle. Vzhľadom na to, že Izrael nerešpektoval rezolúciu o zastavení paľby na sýrskom fronte, ráno 10. júna poslal predseda Rady ministrov ZSSR Alexej Kosygin do Bieleho domu rozhorčenú nótu, že nastal kritický okamih a ukazuje sa možnosť nezávislého zásahu Moskvy.²⁵ Sovietska nóta naznačovala možnosť vážnych dôsledkov, že ak Izrael nezastaví vojenské operácie v priebehu niekoľkých hodín, ZSSR prijme nevyhnutné kroky, vrátane vojenských. Vtedy sa Lyndon Johnson rozhodol nepovolit' a ako odpoveď na sovietsku nótu vydal rozkaz, aby sa 6. flotila priblížila k izraelským brehom.²⁶ Kremľské vedenie pochopilo túto odpoveď skôr, než prišla v písomnej forme a zmierilo sa s dokončením okupácie Golanských výšin Izraelom. Potom mu nezostávalo nič iné, ako sa pokúsiť hľadať východisko z krízy na základe objektívnej reality.²⁷

Mnohí egyptskí dôstojníci písali po vojne o porážke, ale to, čo napísali, bolo skôr ospravedlňovaním vlastných činov, ako analýzou, ktorá by prispela k lepšiemu poznaniu skutočnosti. Zároveň sa to podobalo viacej politickým rozhovorom ako vojenským diskusiám, ktoré by ukazovali na to, akú činnosť konkrétne vyvíjali. Veľa rozprávali o vzťahoch medzi politickým vedením a vojenským velením, ale vôbec nehovorili o veľkých rozporoch, ktoré ovládali činnosť hlavného velenia. Hovorili o zasahovaní politického vedenia do vecí vojenských pred vypuknutím vojny, ale vôbec nehovorili o tom, že armáda pred porážkou mala v štáte takmer nezávislé postavenie.²⁸ Veľmi podrobne hovorili o nevhodných politických podmienkach na rozvoj situácie v regióne, čo viedlo k vojne, ale nehovorili vôbec o svojej úlohe na príprave ozbrojených síl na reagovanie na akékoľvek mimoriadne okolnosti a vôbec nerozprávali ako plánovali, organizovali alebo cvičili egyptské ozbrojené sily. Tým sa profesionálni vojaci stali praktizujúcimi politikmi, ktorí veľa rozprávajú o politických podmienkach porážky a veľmi povrchno prechádzajú cez jej vojenské podmienky. Politické podmienky treba, samozrejme, poznať a diskutovať o nich, ale ignorovať vojenskú porážku a poukazovať iba na politickú situáciu je prejavom alibizmu.²⁹

Katastrofa, v ktorej sa zrútili egyptské ozbrojené sily na bojovom poli bez toho, aby dostali príležitosť bojovať, bola katastrofa vojenská. Akékoľvek nevojenské chyby mohli viesť k porážke, zlyhaniu, strate územia alebo k utrpeniu primeraných strát, avšak kolaps armády v takom rozsahu, v ktorom národ stratil svoju vôľu v priebehu niekoľkých hodín, to je vec, ktorú ťažko vysvetľovať. Ak vojenský veliteľ prijme úlohu, ktorou ho poveril politický vodca a neohradí sa alebo nenamieta, pokiaľ ju považuje za nesplniteľnú, nemôže sa zbaviť zodpovednosti. Je nevhodné, keď potom taký veliteľ filozofuje o udalostiach tak, akoby nebol ich aktívnym účastníkom. Všetci Egyptania prežívali tie smutné dni po katastrofe, prežívali trpké dni porážky, 9. júna 1967 boli svedkami odstúpenia prezidenta a potom 10. júna 1967 jeho návratu do funkcie. Egypt stratil na Sinaji všetko. Stratil zbrane, zásoby a predovšetkým utrpel veľké ľudské straty a zostal bez armády, ktorá by ho bránila a bez vzdušného krytia chrániaceho jeho nebo.³⁰

²⁵ GLASSMAN, ref. 14, s. 57.

²⁶ JOHNSON, Lyndon Baines. *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency, 1963 – 1969*. New York : Holt, Rinehart & Wilson 1971, s. 301.

²⁷ HAJKAL, ref. 17, s. 763.

²⁸ HUWAJDÍ, ref. 21, s. 144.

²⁹ Tamže, s. 145.

³⁰ HUWAJDÍ, ref. 21, s. 146.

Veľa sa popísalo o bleskovom víťazstve izraelskej armády v šesťdňovej vojne v júni 1967, takže táto stránka udalostí je dostatočne známa. Menej známa je situácia v Egypte, ktorý sa po zdrvivúcej porážke musel vyrovnat' s jej dôsledkami a zaujať voči nim zásadné stanovisko: ako ďalej? V tejto štúdiu sa pokúsime odpovedať na niektoré závažné stránky tohto procesu v Egypte tak na úrovni vnútro politickej, ako aj so zreteľom na medzinárodnopolitickú situáciu na Blízkom východe v rámci pokračujúcej studenej vojny.

* * *

Ako spomína vtedajší náčelník generálneho štábu (NGŠ) egyptskej armády, presnejšie armády Zjednotenej arabskej republiky (ZAR), generálplukovník (faríq awwal) Muhammad Fawzí, v stredu 7. júna večer sa vrátil zo sinajského frontu na hlavné veliteľstvo, kde zastihol hlavného veliteľa armády,³¹ maršala °Abdalhakíma °Ámira, v stave totálnej rezignácie. Maršal sa naň obrátil slovami „*len sa staraj o ozbrojené sily, počuješ Fawzí, dávaj pozor na ozbrojené sily – zopakoval to dvakrát – a keď budeš niečo potrebovať, je tu Šams*“.³² Potom maršal opustil budovu hlavného veliteľstva, a to bola posledná veta, ktorú tam vyslovil, lebo sa tam už nikdy nevrátil. Vtedy NGŠ nechápal význam maršalových slov a nevedel kam odišiel, ale odchodom maršala z hlavného veliteľstva zostali ozbrojené sily prakticky bez velenia.

Ďalšie prekvapenie čakalo Muhammada Fawzího na druhý deň, 8. júna, keď mu minister obrany Šamsaddín Badrán, ktorý zostal na hlavnom veliteľstve, povedal, že Egypt prijal výzvu na zastavenie paľby. Dodal, že maršal už podal demisiu a aj on podá prezidentovi svoju rezignáciu, lebo povinnosť žiada od všetkých vyšších veliteľov, aby sa vzdali svojich funkcií a prezident tak dostane príležitosť konať voľne v záležitosti ozbrojených síl. V tej chvíli sa mu vybavil význam včerajších maršalových slov „*dávaj pozor na ozbrojené sily*“ a stanovisko ministra obrany neodkladne tlmočil príslušným generálom. Večer 8. júna sa minister obrany a vysokí dôstojníci spomedzi maršalových obľúbencov dozvedeli, že maršal sa utiahol do svojho bytu v káhirskej štvrti al-Hilmíja, preto išli za ním, aby sa s ním poradili, čo robiť. NGŠ prišiel medzi zhromaždených neskôr a zistil, že maršal sám nevedel čo robiť, a tak sa tajne vytratil z bytu so Šamsaddínom Badránom zadným vchodom bez vedomia prítomných. Tí po dlhšom čakaní odišli sklamaní a nasledujúci deň začali NGŠ prichádzať ich rezignácie, ktoré zhromaždil a 10. júna večer odovzdal Sámímu Šarafovi, riaditeľovi prezidentskej kancelárie.³³ Maršal, minister Šamsaddín Badrán a ďalší generáli, oznámili svoje odstúpenie zo všetkých funkcií v čase, keď izraelský útok na Sýriu ešte stále pokračoval, napriek rezolúcii BR OSN o zastavení paľby. Správu o ich odstúpení uverejnila denná tlač 11. júna 1967.³⁴

Skôr ako bolo oznámené ukončenie vojenských operácií a paľby, 7. júna 1967 prišiel do Káhiry minister zahraničných vecí Alžíriska, °Abdal°aziz Bútaflíq³⁵ s ponukou pomoci alžírkeho prezidenta Hawáriho Búmadjana³⁶ pre pokračovanie v boji proti Izraelu a že

³¹ Podľa platnej egyptskej ústavy bol najvyšším veliteľom (al-qá'id al-a'lá) egyptských ozbrojených síl prezident republiky. Maršal °Abdalhakím °Ámir zastával funkciu zástupcu najvyššieho veliteľa s titulom hlavný veliteľ (al-qá'id al-°ámm) egyptských ozbrojených síl.

³² FAWZÍ, ref. 3, s. 161.

³³ FAWZÍ, ref. 3, s. 162.

³⁴ IMÁM, ref. 21, s. 188; HAJKAL, ref. 17, s. 866.

³⁵ Dnešný prezident Alžíriska, v Európe sa používa francúzsky prepis jeho mena „Bouteflika“.

³⁶ V Európe sa používa francúzsky prepis jeho mena „Houari Boumedienne“.

Alžírsko je pripravené vrhnúť celú svoju armádu do boja, že má stíhacie bombardéry, aby nahradilo egyptské straty lietadiel a navrhol, aby egyptskí letci odišli s ním a vrátili sa v lietadlách na front. Keď °Abdal°aziz Būtaflīqa opustil Káhiru, sprevádzalo ho asi dvadsať letcov a na druhý deň sa vrátili do Egypta na stíhačkách *MiG 17*. Nasledovali ďalšie skupiny, takže spolu prišlo do Egypta 40 lietadiel typu *MiG 17*.³⁷ Bola to prvá dodávka nahradzujúca veľké straty letectva, lebo v týchto chvíľach sa významný podiel na obrane krajiny presúval na útvary letectva a protivzdušnej obrany.

Vojenský pridelenec ZSSR ráno 9. júna navštívil NGŠ a chcel od neho zistiť rozsah materiálnych strát v bojoch v jednotlivých druhoch zbraní (pozemné vojsko, letectvo, námorníctvo), alebo zoznam zbraní, ktoré Egyptu zostali a miesta, kde sa nachádzajú. Cieľom žiadosti, ktorú pridelenec tlmočil z poverenia moskovského vedenia, bolo urýchlené zabezpečenie egyptskej armády potrebnými zbraňami a materiálom. Takýto zoznam však za daných podmienok nebolo jednoduché pripraviť, preto sa na generálnom štábe začalo horúčkovo pracovať. ZSSR reagoval neočakávane rýchlo a leteckým mostom od 11. júna nákladné lietadlá začali privážať vojenský materiál na káhirske medzinárodné letisko a na letisko Káhira-západ.³⁸ ZSSR sa poponáhľal s dodávkami zbraní a materiálu pre Egypt: začal s dodávkou 31 lietadiel *MiG 21*, 93 lietadiel *MiG 17*, ktoré boli prepravené priamo do Juhoslávie a odtiaľ dodávky pokračovali nákladnými lietadlami *Antonov 22* a tiež loďami. V priebehu prvého mesiaca po porážke sa uskutočnilo 544 letov, priplávalo 15 lodí s nákladom 48-tisíc ton zbraní a vojenského materiálu ako náhrada za straty ozbrojených síl v júnových bojoch, pričom ZSSR za to nežiadal platbu. Rovnako rýchle reagovali aj NDR, Poľsko, ČSSR a Juhoslávia dodávkami lietadiel *MiG 17*, zbraní ako protiletadlových diel, bezdrôtovej spojovacej techniky, nákladných áut a iných vojenských materiálov.³⁹

Po tom, čo predstavitelia najvyššieho velenia armády utiekli od zodpovednosti a podali demisie a prezident prevzal celú zodpovednosť a vzdal sa funkcie, Egypt počas 9. a 10. júna zostal prakticky bez vedenia. Na hlavnom veliteľstve zostal iba NGŠ a ako dôstojník s najvyššou hodnosťou sa rozhodol zaplniť dočasné vákuum a prevziať zodpovednosť za ozbrojené sily. Vytýčil si niekoľko prioritných naliehavých úloh, ktoré mu vnútili okolnosti, a to obnovenie velenia, pozdvihnutie morálky príslušníkov ozbrojených síl. Zároveň bolo treba zorganizovať návrat vojakov z rozprášených jednotiek, ktorí sa vrátili do svojich deŕín, do zberných stredísk, odkiaľ mohli byť presunutí k existujúcim útvarom. Touto úlohou poveril civilnú i vojenskú políciu. Zvolávanie sa dialo verejne v rozhlase pomocou miestnej správy v provinciách. Vojaci kladne reagovali na výzvu najmä po oznámení prezidenta, že znova preberá svoje ústavné funkcie.⁴⁰

Druhou dôležitou úlohou bolo zabezpečenie preberania zbraní a materiálu po ich vyložení zo sovietskych dopravných lietadiel, ktoré začali pristávať od 11. júna, po oprave vzletových dráh. Ďalšou naliehavou úlohou bolo odoslanie týchto zbraní a materiálu, najmä lietadiel, na miesto určenia. Velitelia útvarov, ktorí zostali na svojich miestach, pochopili úsilie NGŠ rýchlo vybudovať silnú obrannú líniu na západ od Suezského prieplyvu prostredníctvom zvyšných bojových jednotiek v tejto oblasti a povzbudila ich skutočnosť,

³⁷ FAWZÍ, ref. 3, s. 186.

³⁸ RIAD, Mahmoud. *The Struggle for Peace in the Middle East*. London : Quartett Books 1981, s. 44.

³⁹ FAWZÍ, ref. 3, s. 194.

⁴⁰ Tamže, s. 186.

že sa im prisúvali všetky disponibilné zbrane a materiál, aby sa obyvateľstvo upokojilo, že ich armáda je pevná.

Tieto akcie mali zároveň čeliť fámam šíreným nepriateľskými médiami, že izraelská armáda čoskoro prekročí Suezský prieplav na západ. V tom čase sa život v Káhire a ďalších mestách takmer zastavil, len protiletadlové delostrelectvo v okolí Káhiry strieľalo na každé vojenské alebo civilné lietadlo, ktoré sa blížilo alebo sa snažilo preletieť nad Káhirou.⁴¹

Vzhľadom na kolaps vedenia armády prezident Džamál °Abdannásir na poludnie 9. júna súhlasil s prijatím prímeria a rozhodol sa prevziať zodpovednosť za porážku na seba a vzdať sa úradu.⁴² Veľvyslanec Egypta v OSN Muhammad °Awad al-Qúní večer v New Yorku oficiálne potvrdil, že Egypt prijal prímerie. V televíznom a rozhlasovom prejave prezident vyhlásil, že v súlade s ústavou odovzdáva funkciu do rúk viceprezidenta Zakaríju Muhjiddína. Povedal, že nelikviduje revolúciu, ale revolúcia nemôže byť monopolom iba jednej generácie.⁴³ Prezidentovo odstúpenie vyvolalo rozličné reakcie: tí, čo v Izraeli a v USA sledovali vnútorný vývoj v Egypte, sa radovali v očakávaní, že Egypt sa vzdá Izraelu, ale prezident ešte neskončil prejav, keď sa v Káhire a v ďalších egyptských mestách začali zaplňovať ulice tisíckami nespokojných ľudí, mužov aj žien, ktorí spontánne vyjadrovali všeobecný názor, že prezident musí zotrvať v úrade.⁴⁴

Egyptský ľud odmietol rezignáciu formou obrovských masových demonštrácií. K tejto masovej demonštrácii podpory sa pripojili aj obyvatelia v mnohých ďalších arabských krajinách. Z arabských krajín sa valili tisíce podporných telegramov a prichádzali osobné telefonáty od hláv arabských štátov. Zišla sa vláda a národné zhromaždenie a tiež odmietli prijať prezidentovu rezignáciu.⁴⁵ Dezinovaný prezident Zakaríja Muhjiddín vydal vyhlásenie egyptskému ľudu a arabskému národu, v ktorom odmietol svoju kandidatúru a požiadala národné zhromaždenie, aby pozvalo prezidenta a prerokovalo s ním túto otázku. Tento neočakávaný prejav vôle ľudu presvedčil prezidenta, že svoje rozhodnutie odstúpiť musí prehodnotiť, preto sľúbil, že sa zúčastní zasadania národného zhromaždenia. Káhirske ulice však boli natoľko preplnené davmi demonštrantov, že došlo k ochromeniu dopravy, preto sa prezident nemohol dostať do parlamentu a pod obrovským tlakom ľudu vydal 10. júna vyhlásenie o svojom návrate do funkcie, ktoré v parlamente prečítal jeho predseda Anwar as-Sádát.⁴⁶

Nielen egyptský ľud, ale celý arabský národ donútili prezidenta Džamála °Abdannásira,⁴⁷ aby stiahol svoje rozhodnutie odstúpiť, napriek tomu, že prevzal na seba celú zodpovednosť za udalosti, lebo vedeli, že on nebol priamo zodpovedný za to, čo sa stalo.⁴⁸ Návrat Džamála °Abdannásira k moci pod tlakom egyptských a arabských mäs, dokázal Sovietskemu zväzu

⁴¹ Tamže.

⁴² RIAD, ref. 38, s. 31.

⁴³ Prejav prezidenta, v ktorom prevzal plnú zodpovednosť za porážku Egypta a oznámil svoju rezignáciu, 9. júna 1967. In °ABDANNÁSIR, Hudá Džamál (ed.). *Al-madžmí'a al-kámila li-chutab wa tasríhát ar-ra'ís Džamál °Abdannásir*, s. 262-268.

⁴⁴ As-SÁDÁT, ref. 2, s. 194.

⁴⁵ Tamže, ref. 2, s. 196.

⁴⁶ Vyhlásenie prezidenta Džamála °Abdannásira o stiahnutí svojej demisie, 10. júna 1967. In °ABDANNÁSIR, Hudá Džamál (ed.). ref. 43, s. 269-271.

⁴⁷ V západnej literatúre sa používala skrátaná forma jeho mena „Nasser“, u nás „Násir“.

⁴⁸ MATAR, Fu'ád. *Bi-saráha °an °Abdinnásiri*. (Otvorene o °Abdannásirovi). Bagdad, Dár aš-šu'ún at-ťaqáfija al-°amma 1989, s. 148.

a Spojeným štátom americkým, že v celom arabskom svete je naďalej jediným silným vodcom, s ktorým musia obe superveľmoci počítať.

Prezident po svojom návrate do úradu sa ocitol v nepríjemnom postavení voči maršalovi a jeho prívržencom, a to preto, lebo aj keď noviny dňa 11. júna uverejnili správu, že maršal sa vzdal všetkých funkcií a s ním ďalší najvyšší veliaci dôstojníci, maršal nepodal demisiu prezidentovi písomne. Keď ľud nástojil na tom, aby sa prezident vrátil do funkcie, maršal sa začal pýtať, prečo iba on? Prečo nespomenul ľud alebo aspoň ozbrojené sily meno maršala spolu s menom prezidenta, ako bol vždy navyknutý? V tej chvíli maršal cítil, že ostal sám, čo znáša zodpovednosť, a že sa musí sám postaviť pred ľud bez akejkoľvek pomoci zo strany ozbrojených síl, ktorými sa hrdil, že je ich tvorcom, ochrancom a vodcom.⁴⁹

Maršal 'Abdalhakím 'Ámir predstavoval mocenské centrum. Mal vplyv a veľké mimoriadne právomoci a všetky z rozhodnutia *Rady revolučného velenia (RRV)*, *Prezidentskej rady* alebo samotného prezidenta Džamála 'Abdannásira, a to od víťazstva revolúcie v roku 1952 do roku 1967. Maršal vždy cítil, že ozbrojené sily stoja za ním a že má rozhodujúci vplyv na budúcnosť jej príslušníkov. Mal úzke vzťahy s prezidentom, čo sa ukázalo vždy pri sporoch v RRV a v konflikte, ktorý vznikol medzi členmi Prezidentskej rady, maršal cítil svoju silu, a to bola sila armády, nositeľky revolúcie a nástroja zmien v štáte.⁵⁰ Vedel, že sám prezident sa vyhýba zrážke s ním alebo otvorenému sporu, čo sa v prípade iných členov RRV stávalo. Tým, že sa konflikt vyvíjal v jeho prospech, dokázal izolovať prezidenta od ozbrojených síl a zúžiť jeho právomoci a ich uplatňovanie na najnižšiu možnú mieru.⁵¹

V novej situácii sa maršal utiahol do svojho domu v Gíze a viacerí vysokí dôstojníci spomedzi jeho obľúbencov ho začali doma navštevovať a žiadali ho, aby znova prevzal velenie ozbrojených síl.⁵² Dňa 11. júna o 9. h ráno došlo k čudnému a nečakanému zhromaždeniu viacerých generálmajorov, brigádierov a plukovníkov pozemných síl, patriacich k tzv. maršalovým obľúbencom. Bolo ich viac ako 50 a zišli sa v sídle veliteľstva v káhirskej štvrti Madínat Nasr a žiadali, „aby maršal prišiel na veliteľstvo a ujal sa svojich právomocí“. V sále sa ozývali heslá ako „nijaký veliteľ okrem maršala“, „kde je maršal?“ a ďalšie. Pred týchto zhromaždených dôstojníkov prišiel NGŠ a dôrazne im pripomenul, že toto zhromaždenie nemá opodstatnenie, a že maršal je vo svojom dome v Gíze a neohlásil príchod na veliteľstvo. Potom som im rozkázal, aby sa okamžite rozišli.⁵³

Krátko po odchode dôstojníkov dozorný veliteľstva oznámil NGŠ, že do objektu vnikli hlavnou bránou príslušníci vojenskej polície na 12 vyzbrojených obrnených vozidlách, mávali zbraňami a vykrikovali, že maršal musí aj naďalej zostať hlavným veliteľom armády. Tie isté heslá vykrikovali predtým pred sídlom prezidenta, ktoré bolo neďaleko. NGŠ im rozkázal, aby okamžite odišli, lebo budú všetci zatknutí a odsúdení poľným vojenským súdom, a tak sa stiahli. Potom prišla správa, že sa odobrali k domu maršala v Gíze, kde sa rozložili aj so zbraňami a municiou a vozidlami a vytvorili osobnú strážnu jednotku pre maršala.⁵⁴

⁴⁹ HAMRÚŠ, Ahmad. *Qissat tawrat 23 júlíjü. Vol. 5. Charíf 'Abdinnásiri*. (Príbeh revolúcie 23. júla. 5. diel. Jeseň 'Abdannásira). Káhira : Maktabat Madbúli, 1984, s. 177.

⁵⁰ MUSTAFÁ, Hasan. *Harb huzajrán 1967. Vol. I. Al-Džabha al-misríja*. (Júnová vojna 1967. I. diel. Egyptský front). Bejrút, Al-mu'assasa al-'arabíja li-d-dirásät wa an-našr 1973, s. 290-291.

⁵¹ FAWZÍ, ref. 3, s. 174.

⁵² HUWAJDÍ, ref. 21, s. 153.

⁵³ IMÁM, ref. 21, s. 195-196; FAWZÍ, ref. 3, s. 166.

⁵⁴ FAWZÍ, ref. 3, s. 166.

Až do tej chvíle si prezident neželal vyjadriť stanovisko alebo vyvolať otvorenú zrážku s maršalom, svojím dlhoročným druhom. Avšak, keď sa dozvedel o udalostiach, dopoludnia 11. júna požiadal o vysvetlenie NGŠ. Popoludní toho istého dňa prezident telefonicky oznámil generálplukovníkovi Muhammadovi Fawzímu, že ho chce vymenovať do funkcie hlavného veliteľa ozbrojených síl. Keďže NGŠ súhlasil, prezident mu oznámil, že to je prvé rozhodnutie, ktoré prijal a že bude zverejnené rozhlasom o 14,30 h. O tretej popoludní mu prezident oznámil, že prijal rezignáciu generálov, ktorí podali demisiu.⁵⁵ Okrem toho prezident ako najvyšší veliteľ ozbrojených síl schválil penzionovanie ďalších vysokých dôstojníkov.⁵⁶ Nariadil Fawzímu, aby sa so všetkými osobne stretol a oznámil im, že ich demisie boli prijaté alebo boli dňom 11. júna 1967 penzionovaní. Potom sa s ním prezident znova spojil, aby sa dohodli na vymenovaní nového veliteľa letectva a protivzdušnej obrany. Navrhnutý a schválený bol generálporučik Madkúr Abú al-‘Izz, ktorý bol v tom čase guvernérom Asuánu, ale predtým zastával funkciu náčelníka štábu letectva. Prezidentská kancelária ho pozvala z Asuánu ešte ten večer, aby prevzal velenie vzdušných síl.⁵⁷ Tieto rozhodnutia s veľkou nevôľou prijal maršal a jeho prívrženci.⁵⁸

Prezident republiky prijal nového veliteľa armády 11. júna o 19. h vo svojej rezidencii a bolo to ich prvé osobné stretnutie. Prezident sa chcel oboznámiť s celkovou správou o situácii a prezrieť si zoznam dôstojníkov armády. Stretnutie pokračovalo stanovením širších cieľov v ťažkom období, do ktorého vchádzali nové ozbrojené sily. Prezident ho vymedzil približne na tri roky. Potom sa opýtal na záujem Fawzího reorganizovať ozbrojené sily, jeho ciele a spôsob práce pri zjednocovaní velenia ozbrojených síl, vo výcviku a organizácii jednotiek, disciplíne a otázkach morálky. Počas stretnutia sa prezident Muhammada Fawzího opýtal, koho by navrhol na funkciu NGŠ, a ten bez zaváhania vyslovil meno generálporučika ‘Abdalmun‘ima Rijáda.⁵⁹ Prezidenta udivila rýchla odpoveď, ale súhlasil s jeho vymenovaním a požiadal, aby bol okamžite stiahnutý z Ammánu, kde od 2. júna 1967 pôsobil ako veliteľ vysunutého pracoviska zástupcu najvyššieho veliteľa ozbrojených síl. V súvislosti s funkciou ministra obrany voľba padla na Amína Hámida Huwajdího a prezident vyslovil želanie, aby úzko spolupracoval s hlavným veliteľom armády, pričom prisľúbil, že sám si nájde čas na to, aby obom pomáhal pri budovaní ozbrojených síl v novom duchu a na vedeckej úrovni, lebo pôjde o ťažkú úlohu.⁶⁰

⁵⁵ Boli to: generálplukovník Sulajmán ‘Izzat, veliteľ námorníctva; generálplukovník Muhammad Sídqí Mahmúd, veliteľ letectva a protivzdušnej obrany; generálplukovník Muhammad Ahmad Halím Imám, asistent zástupcu najvyššieho veliteľa ozbrojených síl; generálplukovník Hilál ‘Abdalláh Hilál, asistent zástupcu najvyššieho veliteľa ozbrojených síl; generálplukovník Džamál ‘Afifí, zástupca veliteľa letectva a protivzdušnej obrany; generálplukovník ‘Abdalmuhsin Kámil Murtadží, hlavný veliteľ východného frontu a veliteľ pozemných síl; generálporučik Anwar al-Qádí, náčelník operačného oddelenia generálneho štábu.

⁵⁶ Boli to: generálmajor ‘Abdarrahmán Fahmí, generálmajor ‘Abdalhalím ‘Abdal‘ál, generálmajor ‘Utmán Nassár, generálmajor Hamza Basjúní, generálmajor letec Ismá‘íl Labíb, generálmajor Muhammad Fu‘ád ‘Ulwí, a plukovník Džalál Hurajdí.

⁵⁷ FAWZÍ, ref. 3, s. 168.

⁵⁸ As-SÁDÁT, ref. 2, s. 202.

⁵⁹ HAJKAL, ref. 17, s. 866.

⁶⁰ FAWZÍ, ref. 3, s. 170.

Prezident naznačil, že zruší niektoré rozhodnutia, na základe ktorých maršal prevzal na seba právomoci, ktoré mu nepatrili. Keď mu generál pripomenul, že ide o veľa rozhodnutí, povedal, že na začiatok postačia dve. V prvom rade sa rozhodol, že zruší zvláštnu finančnú dotáciu maršala, ktorou si získaval lojalitu dôstojníkov a ktorá od roku 1962 do roku 1967 dosahovala sumu od 1,5 do 2 mil. eg. libier ročne. Túto rozpočtovú kapitolu štát nekontroloval, vyplácali sa z nej sumy na základe papiera s podpisom maršala alebo Šamsaddīna Badrāna. Po druhé, išlo o zrušenie rozhodnutia, ktoré poskytovalo maršalovi zákonnú moc pri uplatňovaní zákona 25/1965 týkajúceho sa vojenských vyhlášok, lebo tie patria do výlučnej právomoci najvyššieho veliteľa.⁶¹ Takto sa od 11. júna 1967 začala nová úloha Džamāla 'Abdannāsira priamo pri reorganizácii ozbrojených síl, aká dovtedy nemala obdobu. Zostávala ešte jedna nepríjemná úloha, ktorú bolo treba uzavrieť skôr, než sa začne s novými povinnosťami: bolo treba ukončiť dlhotrvajúci zápas o moc s maršalom.

* * *

A uprostred tejto bezútešnej situácie a medzi ruinami, v ktorých sa ocitol, sformoval 'Abdannāsir novú stratégiu: 1. Prehrali sme bitku, ale neprehrali sme vojnu, a to znamená: kapitulácia neprípadá do úvahy, vojna pokračuje a naša vôľa nám zostala, nebola zlomená. 2. To, čo bolo odňaté silou, sa vráti iba silou. Nepriateľ ovláda naše územie a kto chce získať späť svoju zem, musí za ňu bojovať. 3. Naším cieľom je navrátenie všetkých arabských území, tzn. návrat k hraniciam pred 5. júnom a vytvorenie palestínskej vlasti. 4. Naša vlastná vôľa je kľúčom k situácii: nutne treba usporiadať domáci front. Musíme nanovo zorganizovať ozbrojené sily. Počas toho nie je možné, aby sa nepriateľ cítil stabilne vo svojich nových pozíciách, a okamžite musí sa začať odboj danými možnosťami, a tento sa bude stupňovať našou stúpajúcou bojaskopnosťou. 5. Potom prichádzajú medzinárodné faktory s kompletnou predstavou o povahe medzinárodného zápasu a úlohe supervelmocí v rámci neho.⁶²

Od 11. júna sa situácia začala upokojuvať a život sa takmer vrátil do normálu, keď prezident oznámil svoj návrat do funkcie. Prezident v rozhovore s Muhammadom Fawzím stanovil spôsob priamej spolupráce a naznačil hlavné úlohy pre najbližšie obdobie, pričom jednou z prvých úloh bolo vymenovať nových veliteľov na najvyššie veliteľské miesta.⁶³ Okamžite bolo treba posilniť morálny stav ľudu a armády a čeliť nepriateľskej propagande oslavujúcej víťazstvo nad egyptskou armádou a vyhlasujúcej, že egyptský ľud donúti svojho prezidenta, aby kapituloval a požiadal Izrael o mier. Pevný postoj domáceho frontu mal zamedziť nepriateľovi, aby ďalej ťažil zo svojho víťazstva. Ďalej zdôraznil nutnosť urýchleného vybudovania pevných zväzkov medzi ľuďom a jeho vládou a armádou. Vyjadril odhodlanie popri funkcii prezidenta republiky a predsedu Najvyššieho výkonného výboru *Arabského socialistického zväzu* zaujať miesto predsedu vlády, aby bol takto v priamom kontakte s ľuďom a sústrediť úsilie na vybudovanie armády na nových základoch bez ohľadu na morálne a materiálne obete, ktoré si to vyžiada.⁶⁴

⁶¹ Tamže, s. 171.

⁶² HUWAJDÍ, ref. 21, s. 146-147.

⁶³ Generálporučík Saláhaddín Muhsin bol vymenovaný za zástupcu hlavného veliteľa ozbrojených síl a generálmajor loďstva (kontraadmirál) Fu'ád Muhammad Dikrī za veliteľa námorníctva. In HAJ-KAL, ref. 17, s. 871.

⁶⁴ HUWAJDÍ, ref. 21, s. 152-153.

Pokiaľ ľud odmietol porážku, je povinnosťou armády navrátiť územie a obnoviť suverenu silou a oslobodiť územie, a to znamená, že obranná vojna bude vojnou oslobodzovacou. Potom prezident dodal: „Ja poznám Izrael už 20 rokov, bude reagovať iba na silu a Izrael, keď získal takéto víťazstvo, ovládla ho pýcha. Najmä keď získal viac ako je schopný udržať a na dlhú dobu bude potrebovať politickú a morálnu podporu mnohých štátov sveta, aby udržal svoje zisky a strávil to čo prehlto, a to je viac ako vládze. Je pravda, že využije svoju prevahu, na ďalšie aktivity, zatiaľ čo my sa uspokojíme, že budeme na to reagovať, ale to potrvá len istý čas. Začneme obnovou našej obrannej schopnosti a postupne prejdeme my do akcie a budeme čakať jeho reakciu.“⁶⁵

Za zahraničnopolitickú prioritu prezident označil odmietnutie vojenskej porážky, tzn. Egypt prijme len také mierové a diplomatické návrhy, ktoré budú obsahovať stiahnutie sa Izraela z územia okupovaných v júni 1967 a zachovanie práv palestínskeho ľudu. Bolo treba presvedčiť štáty sveta, najmä ZSSR, že Egypt nechce vojnu kvôli vojne, ale kvôli návratu územia a suverenity odňatých silou, keďže sa ukazuje, že iba sila môže vrátiť to, čo bolo silou odňaté. Na to sú nutné moderné zbrane, bezchybná organizácia a tvrdý nepretržitý výcvik. Na splnenie tejto úlohy bolo treba získať pomoc od ZSSR a prezident žiadal, aby hlavný veliteľ armády bol v stálom kontakte s ministrom zahraničných vecí.⁶⁶ Okrem toho bola zdôraznená nutnosť posilňovania spolupráce a úzkych zväzkov so všetkými arabskými krajinami, lebo v arabsko-izraelskom konflikte nemôže byť jedinou arabskou stranou Egypt alebo frontové krajiny, ale musia sa ho zúčastniť všetky arabské krajiny priamo, každá podľa svojich možností. Toto spojenie s arabskými štátmi je strategické a určite si vyžiada zjednotenie politických rozhodnutí Arabov ako jedného národa. V súvislosti s posilňovaním priateľstva a spolupráce so ZSSR dodal, že teraz nemáme iných priateľov iba ZSSR a socialistické krajiny, preto im musíme otvoriť dvere dokorán, aby oni nám otvoril svoju zbrojnicu moderných zbraní.⁶⁷ Prezidentove pokyny hlavný veliteľ armády premenil na rozkaz nazvaný „Smernica pre činnosť ozbrojených síl pre nadchádzajúce obdobie“, v ktorých zmenila úloha armády z obrany režimu a revolúcie na inú úlohu, a to je oslobodenie územia a odstránenie následkov agresie.⁶⁸

* * *

Naliehavé otázky súvisiace so situáciou na Blízkom východe a poskytnutím reálnej pomoci arabským krajinám v zápase proti izraelskej agresii, sa hodnotili v Moskve na tajnom zasadnutí vodcov komunistických strán už niekoľko hodín po ukončení bojov. Na tejto porade sa vodcovia, okrem iného, dohodli na prerušení diplomatických stykov s Izraelom do ukončenia agresie.⁶⁹ Už 10. júna priletel do Káhiry alžírsky prezident Hawári Búmadjan a následne sa stretli obe delegácie na rokovaníach o situácii a hľadaní východísk.⁷⁰ Na

⁶⁵ Citovaný text z arabského originálu preložil autor štúdie. In FAWZÍ, ref. 3, s. 189-190,

⁶⁶ RIJÁD, Mahmúd: *Mudakkirát Mahmúd Rijád, 1948 – 1978*. (Spomienky Mahmúda Rijáda). Káhira : Dár al-mustaqbal al-‘arabí 1984, s. 92.

⁶⁷ FAWZÍ, ref. 3, s. 189.

⁶⁸ Tamže, s. 190.

⁶⁹ HAJKAL, ref. 17, s. 765-768.

⁷⁰ Egyptskú delegáciu tvorili Džamál ‘Abdannásir, Zakarijá Muhjiddín, Husajn aš-Šáfí‘í, ‘Alí Sabrí, Sídqí Sulajmán a Mahmúd Rijád; alžírsku delegáciu tvorili Hawári Búmadjan, Táhir az-Zubajrí, Šaríf Bilqásim, al-Achdar al-Ibráhímí, Džalúl al-Chatíb a Mawlúd Qásim. In HAJKAL, ref. 17, s. 890-891.

žiadosť egyptského prezidenta odcestoval alžírsky prezident do Moskvy, kde popoludní 12. júna sa začali naliehavé tajné rokovania so sovietskymi predstaviteľmi, ktoré trvali iba dva dni. Alžírsky prezident mal zistiť sovietske plány pre najbližšie obdobie v súvislosti s blízkovýchodnou situáciou a naliehal na sovietsku stranu, aby ZSSR a socialistické krajiny v OSN politicky a diplomaticky podporili postihnuté arabské štáty a zdôraznil nutnosť vojenskej pomoci Egyptu a Sýrii, aby mohli vzdorovať Izraelu.⁷¹ Následne sovietske vedenie zorganizovalo zasadnutie vodcov strán a vlád európskych socialistických krajín najprv v Moskve a potom v Budapešti. V septembri 1967 na zasadnutí v Belehrade sa rokovalo najmä o konkrétnych opatreniach na poskytnutie hospodárskej pomoci arabským krajinám a o rozvíjaní hospodárskej spolupráce s nimi. Účastníci týchto stretnutí vyhlásili, že rozhodne podporujú a budú podporovať arabské vlády v ich spravodlivom zápase za odstránenie následkov agresie. Vyjadrili podporu ešte širšiemu využitiu prostriedkov, zodpovedajúcich záujmom boja proti agresii, za nastolenie mieru na Blízkom východe.⁷²

Dňa 16. júna priletela do Egypta sovietska vojenská delegácia, aby dohliadala na vykladanie dodávok zbraní a materiálu na letiskách a v prístavoch a pomáhala pri ich distribúcii jednotkám, ktoré sa začali organizovať na vytvorenie prvej obrannej línie na západ od Suezského prielivu. Išlo tiež o pripravenie podmienok pre prijatie väčšieho počtu sovietskych špecialistov, ktorí sa stali vojenskými poradcami na rozličných úrovniach velenia.⁷³ Náčelník Generálneho štábu Ozbrojených síl ZSSR, maršal Sovietskeho zväzu Matvej Vasiljevič Zacharov priletel do Káhiry s vojenskou delegáciou 20. júna, nasledujúci deň priletel predseda prezídia Najvyššieho sovietu Nikolaj Viktorovič Podgornij a uskutočnili sa rozhovory na najvyššej úrovni.⁷⁴ V egyptskej delegácii okrem prezidenta boli Zakarijá Muhjiddín, °Alí Sabrí, Mahmúd Rijád a Muhammad Fawzí. Boli to veľmi dôležité politické a vojenské rokovania, ktoré stanovili nové míľniky v pevných vzťahoch medzi ZSSR a Egyptom. Dohoda potvrdila jasný cieľ oboch strán, a to bolo „odstránenie následkov izraelskej agresie“.⁷⁵

Prioritou dohody bolo poskytnúť egyptskej armáde takú podporu, aby bola čo najrýchlejšie obnovená na najmodernejšej úrovni a s vysokou bojovou morálkou za účasti sovietskych odborníkov. Na ich počte sa mali dohodnúť obaja NGŠ, a v prvom rade išlo o obnovu leteckých síl a protivzdušnej obrany v oblasti zbraní i výcviku bojových pilotov. Džamál °Abdannásir požiadal sovietsku delegáciu o urýchlenú strategickú podporu, ktorá by demonštrovala hĺbku spolupráce, zvýšením počtu plavidiel sovietskej flotily vo východnom Stredomorí. Egypt bol pripravený vytvoriť pre ne vhodné podmienky vo svojich prístavoch, aby prítomnosť sovietskej flotily vyvážila prítomnosť 6. flotily USA, ktorú Izrael považoval za strategickú zálohu pre svoje sily.⁷⁶ Prezident sa tiež dotkol otázky doletu lietadiel, keď izraelské lietadlá typov Mirage a Mystère dokázali ohroziť ciele v hĺbke Egypta (až

⁷¹ HAJKAL, ref. 17, s. 778-781.

⁷² MEDVEDKO, Leonid Ivanovič. *K vostoku i zapadu ot Sueca*. Moskva : Izdatel'stvo političeskoj literatury 1980, s. 108.

⁷³ GLASSMAN, ref. 14, s. 66; FAWZÍ, ref. 3, s. 194.

⁷⁴ RIJÁD, ref. 66, s. 94-97; HAJKAL, ref. 17, s. 788.

⁷⁵ RIAD, ref. 38, s. 42; HAJKAL, ref. 17, s. 788-791; CHURCHILL, Randolph and Winston CHURCHILL. *The Six Day War*. London : Heinemann 1967, s. 206.

⁷⁶ EL-HUSSINI, Mohrez Mahmoud. *Soviet-Egyptian Relations, 1945-85*. London : Macmillan Press 1987, s. 177.

po Marsá Matrúh), zatiaľ čo sovietske *MiG*-y mali obmedzený dolet. Želal si lietadlá s takým doletom, ktoré by dokázali reagovať na izraelské nálety v hĺbke egyptského územia.⁷⁷ Sovietska strana prisľúbila riešiť tento problém po návrate do Moskvy a prvá schôdza sa skončila želaním prezidenta, aby obaja NGŠ spolu rokovali oddelene a riešili by podrobne naliehavé otázky, aby to viedlo k urýchlenému naplneniu dohodnutých politických cieľov.

Na druhý deň sa konala ďalšia schôdza oboch delegácií, na ktorej predniesol Zakarijá Muhjiddín správu o hospodárskej situácii v Egypte po porážke. V nasledujúcej diskusii sa stanovil rozsah podpory a pomoci Egyptu zo strany ZSSR a socialistických krajín.⁷⁸ Nikolaj Podgornij sa potom 24. júna vrátil do Moskvy. Maršal Matvej Zacharov s vojenskou delegáciou pokračovali v rokovaní a 29. júna informoval prezidenta, že kremľské vedenie súhlasilo s návrhmi a odporúčaniami, ktoré boli prijaté v Káhire. Potvrdil odhodlanie sovietskych vodcov a ozbrojených síl ZSSR posilniť priateľské vzťahy a spoluprácu s Egyptom. Oznámil aj rozhodnutie o posilnení letectva a protivzdušnej obrany novými lietadlami *Suchoj* a cvičnými verziami lietadiel *MiG-21* a novými tankmi, ďalej o tom že sa prijímajú kroky na vybudovanie prvej obrannej línie západne od Suezského prielavu a na organizáciu a výcvik bojových jednotiek ZAR.⁷⁹ Následne sovietski dôstojníci navštívili každú jednotku a uskutočnili dôkladné vyšetrovanie toho, čo sa stalo v priebehu vojny. Po dvojmesačnom vyšetrovaní maršal Zacharov povedal prezidentovi, že keby každý zo sovietskych tankov rozmiestnených na Sinaji bol vystrelil len desať nábojov, Arabi by boli vyhrali vojnu. Skutočnosť bola taká, že väčšina tankov nevystrelila ani raz. Dodal, že Sovieti naučia Egyptanov, ako treba bojovať.⁸⁰

Potom, čo si Džamál ‘Abdannásir uvoľnil ruky vo vzťahu k ozbrojeným silám, ktoré mal dlhé roky zviazané kvôli maršalovi, začal s reorganizáciou armády. ZSSR a štáty východného bloku vytvorili najprv vzdušný most na dopravu potrebnej výzbroje a výstroja a potom ich dopravovali na lodiach. Sovietski predstavitelia spomínali, že vtedy stiahli veľa zbraní vlastným jednotkám na rýchle znovuvyzbrojenie egyptskej armády, ktorá prišla takmer o všetko na sinajskom bojisku.⁸¹ Boli znova sformované prápory, brigády, ako aj divízie a egyptská obranná línia na západnom brehu prielavu sa každým dňom upevňovala, až sa nepriateľovi prestalo dariť prenikať cez ňu. Vtedy v júni 1967 stáli izraelské sily na východnom brehu a zaujímali postavenia bez obáv a čas trávil pokojným pestovaním rozličných športových aktivít, pričom muži i ženy sa kúpali v prielave pred očami egyptských vojakov.⁸² A Moše Dajan – v prejave 16. júna – vyhlásil, že sedí na východnom brehu prielavu a očakáva telefonát z druhej strany prielavu, že Egypt je pripravený zasadiť za rokovací stôl na stanovenie podmienok mieru.⁸³

Už krátko po vojne sa rozpútali prestrelky. Najprv sa začala strelba z ručných zbraní a v prielave sa už nikto nekúpal a neskôr začali delá páliť na pozície Izraelčanov na východnom brehu, takže boli nútení kopať zákopy a budovať opevnenia. A tak ako sa následkom rastúceho egyptského odhodlania stupňovali odboj a strelba, rozširovali sa ich opevnenia, až z toho na východnom brehu vznikla známa „Bar-Levova“ línia. Dňa 1. júla

⁷⁷ FAWZÍ, ref. 3, s. 194-195.

⁷⁸ RIJÁD, ref. 66, s. 104.

⁷⁹ FAWZÍ, ref. 3, s. 196.

⁸⁰ DAYAN, ref. 14, s. 447-448.

⁸¹ GLASSMAN, ref. 14, s. 66.

⁸² HUWAJDÍ, ref. 21, s. 153.

⁸³ HAJKAL, ref. 17, s. 887.

1967 došlo k bitke pri Ra's al-[°]Išš,⁸⁴ v ktorej egyptské jednotky zabránili izraelským silám v postupe a okupácii prístavu Port Fu'ád. Bitka pri Ra's al-[°]Išš pripomína bitku pri [°]Alam Halfá, ktorá sa odohrala pred bitkou pri al-Alamajne, vzhľadom na to, že bola rozhodujúcim medzníkom medzi úplnou porážkou a medzi rastom vôle a rozhodnutia bojovať.⁸⁵

* * *

Z iniciatívy Kuvajtu sa dňa 18. júna 1967 uskutočnila schôdza všetkých arabských ministrov zahraničných vecí. Tam došlo k dohode o zjednotení arabských postojov a o podpore stanoviska frontových štátov v diplomatickom zápase, ktorý pokračoval na pôde VZ OSN a o rozhodnutí prerušiť diplomatické styky s USA a zastaviť im dodávky ropy.⁸⁶ Táto schôdzka otvorila novú etapu arabskej solidarity. Kráľ Husajn po porážke dospel k záveru, že Západný breh by mohol znova získať jedine diplomatickou cestou. Úsilie venoval hľadaniu politických prostriedkov, ktorými by mohol presvedčiť Izrael, aby sa stiahol z územia, ktoré obsadil.⁸⁷ Preto jeho prvá cesta smerovala do Európy a do USA.

Pred cestou do Európy kráľ Husajn navštívil 22. júna Káhiru, kde uskutočnil rozhovory s Džamálom [°]Abdannásirom, ktorý mu vyjadril vďačnosť egyptského ľudu za jeho postoj, keď sa so svojimi ozbrojenými silami a ľuďom pripojil k Egyptu. Povedal, že egyptský ľud nikdy nezabudne obeť Jordánska, ktoré v boji prišlo o Západný breh a že Egypt je pripravený v nasledujúcom období vzdoru na úzku spoluprácu s Jordánskom.⁸⁸ Vysvetlil kráľovi ciele Egypta v nasledujúcom období, ktoré spočívali v odmietnutí porážky, upevňovaní arabskej solidarity a stanovení spoločnej arabskej národnej stratégie. Poukázal na to, že Egypt je nútený zblížovať sa so ZSSR a socialistickými štátmi vzhľadom na to, že USA plne podporujú Izrael a dodávajú mu všetky druhy zbraní. Povedal, že odstrániť následky agresie bude možné iba ozbrojeným zápasom, lebo Izrael sa nestiahne z územia, pokiaľ za to nebude musieť zaplatiť vysokú cenu. Izrael by chcel uzavrieť bilaterálne mierové dohody s Egyptom, Jordánskom, Sýriou a ostatnými arabskými štátmi, a tak zlikvidovať palestínsku otázku. Povedal, že Egypt bude pokračovať v pokusoch o mierové urovanie v OSN, pretože potrebuje viac času na obnovu svojej vojenskej sily, ale nikdy sa nepodriadi Izraelu. Prezident požiadal kráľa, aby rokoval s Američanmi aj v mene Egypta s podmienkou, že nepodpíše separátny mier s Izraelom, ale môže sa pokúsiť o dosiahnutie mierového riešenia, na základe ktorého by sa Izrael stiahol zo Západného brehu.⁸⁹

Kráľ Husajn odcestoval z Káhiry a jeho cesta po Európe a USA trvala od 24. júna do 7. júla 1967. V New Yorku vystúpil na VZ v mene všetkých Arabov a ponúkol mier za vrátenie okupovaných území. Potom navštívil Washington, kde zisťoval americké úmysly. Počas stretnutia s prezidentom Johnsonom kráľ Husajn vyložil arabské stanovisko a povedal, že je ochotný ponúknuť Izraelu mier, ak vráti Západný breh, ktorý bol rozhodnutý demilitarizovať. Johnson odpovedal, že Jordánsko bude musieť rokovať priamo s Izraelom.

⁸⁴ FAWZÍ, ref. 3, s. 219.

⁸⁵ CHURCHILL, Winston S. *The Second World War. Vol. IV, The Hinge of Fate*. London : Cassell 1968, s. 490-491; PITT, Barrie. *The Crucible of War. Vol. 3. Montgomery and Alamein*. London : Cassell 2001, s. 23-32.

⁸⁶ RIJÁD, ref. 66, s. 106.

⁸⁷ DALLAS, Roland. *A Life on the Edge. King Hussein*. London : Profile Books 1999, s. 124.

⁸⁸ MUTAWI, Samir A. *Jordan in the 1967 War*. Cambridge : Cambridge University Press 1987, s. 174.

⁸⁹ RIAD, ref. 38, s. 46.

Táto požiadavka však uzavrela bránu všetkým nádejám na urovnanie, lebo arabská verejná mienka bola tvrdo proti priamym rokovaniam. Lyndon Johnson neponúkol kráľovi nič okrem hmlistých sľubov.⁹⁰

Alžírsky prezident prišiel do Káhiry 10. júla a rokoval s egyptským prezidentom. Ich rozhovor sa točil aj okolo úlohy Jordánska vo vojne, kde sa ich názory rozchádzali. Po návrate z Európy a USA kráľ Husajn 11. júla prišiel do Káhiry a referoval, že hľadať riešenie v OSN sa ukazuje ako beznádejné, jednak pre zdržovaciú taktiku USA a jednak pre nejednotné postoje arabských delegátov a navrhol zvolanie arabskej konferencie na najvyššej úrovni.⁹¹ Jordánska delegácia sa pripojila k egyptsko-alžírskym rozhovorom a ukázalo sa, že Arabi majú len dve možnosti: buď sa podriadia Američanom alebo budú bojovať: keďže vzdať sa neprichádza do úvahy, ich osudom je boj. Situácia Jordánska je odlišná, lebo nemá možnosti a prostriedky na ozbrojený zápas za navrátenie Západného brehu, ktorého budúcnosť je znepokojujúca. Preto Jordánsko musí hľadať politické cesty na jeho opätovné získanie pomocou Američanov.⁹² Kráľ Husajn sa potom vrátil do vlasti.

Stretnutie arabského vzdoru sa konalo v Káhire 13. júla 1967 a zišlo sa na ňom päť prezidentov: Džamál °Abdannásir (Egypt), Núraddín al-Atásí (Sýria), Hawarí Búmadjan (Alžírsko), °Abdarrahmán °Árif (Irak) a Ismá°il al-Azharí (Sudán). Rokovali o situácii a podporili politiku neústupnosti, vzdoru a nutnosti oslobodenia okupovaných území.⁹³ Prezidenti sa dohodli, že dvaja z nich, Hawarí Búmadjan a °Abdarrahmán °Árif okamžite odcestujú do Moskvy a budú viesť neodkladné tajné rokovania so sovietskymi vodcami. Odleteli z Káhiry 17. júla cez Juhosláviu. Počas krátkej zastávky v Belehrade ich prezident Josip Broz Tito informoval o priebehu a výsledkoch druhého zasadania vedúcich predstaviteľov strán a vlád socialistických krajín, ktoré sa konalo v júni v Budapešti. Potom pokračovali na ceste do Moskvy, kde sa stretli so sovietskym politickým a vojenským vedením. Do Káhiry sa vrátili večer 18. júla, aby referovali o výsledkoch svojej cesty. Uvedli, že rozpory sa prejavujú nielen vo východnom bloku, ale dokonca v sovietskom vedení.

Hawarí Búmadjan síce hovoril o jednoznačnej podpore sovietskych vodcov arabskej veci, ale zaznamenal aj isté protirečenia: na jednej strane trvajú na tvrdom postoji voči arabským „reakčným“ silám, ale na druhej strane volajú po plnom arabskom spolenectve bez ohľadu na ideologické rozdiely. Keďže vedia, že v najbližších troch rokoch Arabi nebudú schopní pristúpiť k žiadnej vojenskej akcii, považujú za nutné pristúpiť v súčasnosti k politickým riešeniam.⁹⁴ Po diskusii, ktorá trvala ďalšie dva dni, navrhol premiér Sudánu Muhammad Ahmad Mahdžúb, ktorý vystriedal prezidenta (predsedu Rady suverenity) Ismá°íla al-Azharího,⁹⁵ aby Arabi vyvinuli aktivitu v rámci dobre premysleného politického riešenia a v prípade súhlasu, bude nutné, aby celý arabský národ podporil hľadanie rozumného mierového riešenia. Potom pozval arabských ministrov zahraničných vecí na schôdzu do Chartúmu 1. augusta 1967 s cieľom pripraviť program arabského summitu, ktorý by sa konal koncom augusta.⁹⁶

⁹⁰ MUTAWI, ref. 88, s. 174.

⁹¹ RIAD, ref. 38, s. 47-48.

⁹² HAJKAL, ref. 17, s. 905.

⁹³ FAWZÍ, ref. 3, s. 192.

⁹⁴ RIAD, ref. 38, s. 50-51.

⁹⁵ BÁŠIRÍ, Mahdžúb °Umar: *Ma°álim tárih as-Súdán*. (Míľniky sudánskych dejín). Chartúm, al-Dár as-súdáníja li-l-kutub 2000, s. 165.

⁹⁶ FAWZÍ, ref. 3, s. 193.

Prezident Džamál °Abdannásir využil príležitosť 15. výročia revolúcie a predniesol na Káhirskej univerzite zásadný prejav k národu a bol to prvý verejný prejav po tom, čo odstúpil a vrátil sa k moci. Na obvinenia, že príčinou porážky bolo jeho odmietnutie zaútočiť prvý, čím poskytol túto príležitosť Izraelu, uviedol, že keby bol Egypt začal vojnu, bol by musel čeliť zásahu USA v prospech Izraela a odsúdeniu zo strany ZSSR, Francúzska a svetovej verejnosti. Porážku pripísal zmätkom vo velení armády, ktoré napriek jeho vážnym varovaniám sa nepripravilo náležite na očakávaný izraelský útok.⁹⁷ Potom odmietol „vnútený mier“, ktorý znamená vzdať sa. Vyzval Egyptanov, aby si nezúfali a neopúšťali svoje zásady a poukázal na odhodlanie Američanov po útoku na Pearl Harbor alebo Britov po Dunkirku a uviedol ďalšie príklady nezlomnej vôle.⁹⁸ Odmietol vzdať sa záväzku daného palestínskym Arabom, keď povedal, že „*napriek porážke a napriek okupácii Sinaja sa nevzdáme práv palestínskeho ľudu*“.⁹⁹

V priebehu augusta 1967 sa výrazne prejavila úloha prezidenta Tita, ktorý navštívil Sýriu a Egypt a vyvíjal tlak na USA a osobitne na prezidenta Johnsona v snahe dosiahnuť v Bezpečnostnej rade OSN pre Arabov rezolúciu spravodlivú a vyváženú. Takto participovali všetky arabské štáty, ZSSR a socialistické štáty pri politickej a vojenskej podpore Egypta a jeho armády v najkritickejších chvíľach. Bola to skutočne silná podpora pri realizácii politiky vzdoru voči Izraelu v období považovanom za najťažšie v najnovších dejinách Egypta. V tom čase nepoľavovala vôľa Egyptanov a úsilie ich prezidenta a ďalších politických predstaviteľov a vojenských veliteľov, aby čo najskôr došlo k vybudovaniu predsunutej obrannej línie pri Suezskom prieplave.¹⁰⁰

Takto sa uskutočnil prvý arabský summit v Chartúme od 28. augusta 1967, na ktorom sa zúčastnili všetky hlavy arabských štátov a ich delegácie okrem Sýrie a delegácia Organizácie pre oslobodenie Palestíny, ktorú viedol Ahmad aš-Šuqajrí. Na tejto schôdzi došlo k myšlienkovému zblíženiu a arabskej solidarite, a hlavy štátov dospeli k spoločnému rozhodnutiu v arabsko-izraelskom konflikte, ktoré potvrdilo stanovisko a politiku prezidenta Džamála °Abdannásira.¹⁰¹ Rozhodnutie vymedzilo rámec pre politické riešenie, ktoré chcú Arabi, tzn. pokiaľ trvá okupácia, nerokovať s Izraelom, neuznať ho a neuzavrieť s ním mier.¹⁰² Rozhodnutie podporilo plné práva palestínskeho ľudu a poskytnutie ročnej finančnej podpory Egyptu a Jordánsku od ropných štátov: Saudskej Arábie, Kuvajtu a Líbye.¹⁰³ Došlo k stretnutiu medzi Egyptom a Saudskou Arábiou o urovnaní jemenského problému a o návrate zvyšku egyptských vojsk z Jemenu do Egypta. Tým sa dosiahlo vyčistenie vzťahov medzi oboma krajinami.¹⁰⁴

* * *

⁹⁷ Prejav prezidenta pri príležitosti 15. výročia revolúcie, 23. júla 1967. In °ABDANNÁSIR, ref. 18, s. 272-305.

⁹⁸ °ABDANNÁSIR, ref. 43, s. 293.

⁹⁹ Tamže, ref. 43, s. 304.

¹⁰⁰ FAWZÍ, ref. 3, s. 196-197.

¹⁰¹ Al-HILU, Ibráhím. *Harb 5 Huzajrán*. (Vojna 5. júna). Bejrút, Dár al-kátib al-arabí b.d., s. 89-91.

¹⁰² DAYAN, ref. 49, s. 447.

¹⁰³ HAMRÚŠ, ref. 24, s. 199-203.

¹⁰⁴ BÁDÍB, Sa'íd Muhammad. *As-Sirác as-su'údí al-misrí hawla al-Jaman aš-šimáli*, 1962 – 1970. (Saudsko-egyptský zápas o severný Jemen). London, Dar al-Saqi 1990, s. 137-138; HAJKAL, ref. 17, s. 932.

Keď sa maršal uzavrel vo svojej vile v Gíze (al-Džíza), začal tam hromadiť zbrane a muníciu a začal spôsobovať ťažkosti štátnej moci. Zhromaždil okolo seba verných dôstojníkov a vytvoril si aj civilnú stráž, keď zo svojej rodnej dediny povolal asi 30 civilistov, väčšinou roľníkov, ktorí sa pripojili k vojenskej polícii a slúžili ako civilná zložka ochrany domu. Potom začal pripravovať plán na prevzatie moci. Začali sa okolo neho zhromažďovať spriaznení vysokí dôstojníci ozbrojených síl, ktorí buď rezignovali alebo boli daní do výslužby a mnohí sa v jeho dome aj ubytovali. Organizáciu mal na starosti Šamsaddín Badrán. Boli tam prevelené dve roty vojenskej polície pozostávajúce zo 4 dôstojníkov a 290 príslušníkov s plnou výzbrojou. V záhrade okolo domu rozmiestnili vrecia s pieskom a vytvorili strielne a dom premenili takmer na pevnosť. Keďže telefonické spojenie nebolo prerušené, maršal bol v stálom spojení s priateľmi, prívržencami, rodinou, novinármi, poslancami Národného zhromaždenia a ďalšími.¹⁰⁵ Pomáhal mu v tom Šamsaddín Badrán a ďalší dôstojníci, nielen penzionovaní, ale aj v činnnej službe, všetci tí, ktorí s ním boli pevne zviazaní. Došlo dokonca k podnecovaniu obyvateľstva v jeho prospech.

Prezident sa zakrátko dozvedel, že Šamsaddín Badrán a spolupracujúci dôstojníci začali vypracovávať vojenské plány, ktoré mali maršalovi umožniť dostať sa tajne na v tom čase jediné činné vojenské poľné veliteľstvo východného frontu v oblasti Ismá'ílije. Plán spočíval v tom, že maršal sa pomocou príslušníkov špeciálnych síl presunie do Inšasu a odtiaľ na veliteľstvo armády na základniach al-Qassásin a Abú Suwajr, kde prevezme velenie poľnej armády. Po úspešnom ukončení operácie mal byť prezident prinútený odovzdať vládu dňa 27. augusta 1967, deň pred jeho cestou do Chartúmu, kde sa 29. začínal arabský summit. Vyšetrowanie ukázalo, že tento plán bol vypracovaný v dome maršala v Gíze 23. augusta a dňom „D“ na jeho uskutočnenie mal byť 27. august.¹⁰⁶

Prezident bol ešte stále ovplyvnený dlhoročným priateľským vzťahom k maršalovi, ktorý pretrval celé obdobie od revolúcie a bol by rád ukončil spor s maršalom pokojne. Maršal však odmietol pokojné urovanie a nasledujúce udalosti prinútili prezidenta prikročiť k rózonym opatreniam na likvidáciu tejto hrozby.¹⁰⁷ Prezident 25. augusta pozval maršala do svojej rezidencie v Manšiját al-Bakrí na večerné stretnutie. Zároveň požiadal Anwara as-Sádáta, Zakariju Muhjiddína a Husajna aš-Šáfí'ího, aby boli na tejto schôdzke prítomní. ĎAbdalhakím ĎÁmir prišiel krátko pred 21. h a prekvapila ho prítomnosť svedkov.¹⁰⁸ Rozhovor trval vyše päť hodín, prezident ho obvinil z protištátnej činnosti a predložil mu rad konkrétnych dôkazov o jeho nezákonných aktivitách, ale maršal všetko popieral. Znechutený prezident a ďalší prítomní potom odišli a s maršalom zostal iba Anwar as-Sádát.¹⁰⁹ Prezident si dňa 25. augusta o 16. h pozval hlavného veliteľa armády a rozkázal mu, aby vyčistil maršalov dom v Gíze, zatkol osoby nachádzajúce sa v dome a zaistil zbrane a muníciu. Domácim väzením maršala a pozatýkaním všetkých jeho prívržencov sa skončila najväčšia hrozba pre legálnu moc v štáte.¹¹⁰ Keby sa maršalovi a jeho pomocníkom bolo podarilo realizovať ich plán, boli by prevzali moc v krajine.

¹⁰⁵ FAWZÍ, ref. 3, s. 174.

¹⁰⁶ IMÁM, ref. 11, s. 208-210; FAWZÍ, ref. 3, s. 176.

¹⁰⁷ FAWZÍ, ref. 3, s. 175.

¹⁰⁸ HAJKAL, ref. 21, s. 923.

¹⁰⁹ Podľa Anwara as-Sádáta maršal prišiel na schôdzku v očakávaní, že prezident ustúpi a zmieri sa s ním tak, ako pri predošlých konfliktoch a nedorozumeniach. In AS-SÁDÁT, ref. 2, s. 206.

¹¹⁰ Al-BAGDÁDÍ, ĎAbdallatif. Muđakkirāt ĎAbdallatif al-Bagdádí. (Memoáre A. B.) II. diel. Káhira, Al-Maktab al-misrī al-hadīth 1977, s. 313-314.

Od 27. augusta bol maršal pod dozorom vo svojom dome bez možnosti vychádzať a prijímať návštevy okrem rodiny, ale pokračoval tajne v kontaktoch s vonkajším svetom s cieľom šíriť fámy a obrátiť verejnú mienku proti zákonnej moci v štáte. Kvôli týmto pochybným aktivitám prezident po návrate z Chartúmu rozkázal internovať maršala osamote na izolovanom mieste, odkiaľ sa nebude môcť sťkať s okolím. Dňa 13. septembra bol maršal presunutý do vládnej vily, kde sa po prvý raz pokúsil spáchať samovraždu. Okamžite bol prevezený do nemocnice, kde ho ošetrili a prepustili v dobrom stave.¹¹¹ Na druhý deň, keď sa maršal presvedčil, že jeho plány stroskotali, zrejme nevidel iné východisko ako spáchať samovraždu. Keď sa prezident dozvedel o maršalovej samovražde, prikázal vykonať všetky vyšetrovacie a súdne úkony pod dohľadom ministra spravodlivosti, generálneho prokurátora a veľkej skupiny súdnych patológov. Súdna pitva vykonaná osem hodín po smrti preukázala, že maršal zomrel v spánku po prehltnutí látky *akutín* 14. septembra okolo 18. h večer.¹¹²

Smrťou maršala Muhammada ʿAbdalhakíma ʿÁmira, zástupcu najvyššieho veliteľa ozbrojených síl a odsúdením jeho obľúbencov a prívržencov, ktorí boli nielen zodpovední za vojenskú porážku, ale sa zúčastnili na sprisahaní s cieľom prevziať moc, sa odstránilo najväčšie mocenské centrum od víťazstva revolúcie. Zároveň sa tak skončil skrytý mocenský zápas medzi prezidentom Džamálom ʿAbdannásirom a maršalom ʿAbdalhakímom ʿÁmirom, ktorý mal v predchádzajúcich rokoch negatívny vplyv na viaceré strategické vojenské a politické rozhodnutia. Egypt sledujúc neúspešné rokovania na pôde OSN sa začal politicky i vojensky pripravovať na nové kolo konfrontácie s cieľom získať späť odňaté územia a obnoviť svoje legitímne práva.

K. SORBY: EGYPT IMMEDIATELY AFTER THE LOST WAR OF 1967

The June 1967 War ended with Israel occupying all Palestine (including the West Bank of Jordan and the Gaza Strip), the Sinai Peninsula in Egypt and the Golan Heights in Syria. The possibility of peace between the Arabs and Israel consequently became more tenuous. On 9 June President Jamāl ʿAbd an-Nāsir announced in Cairo that he alone was responsible for what had taken place, and consequently had decided to resign in favour of Zakarijā Muhjiddīn. Within minutes hundreds of thousands of people went out to the streets. The multitudes were growing into millions, fulminating and vehement insisting that the President stay and honour and dignity be avenged. The same spectacle was to be seen in different Arab capitals. Jamāl ʿAbd an-Nāsir had to bow to this universal Arab demand and on 10 June withdrew his resignation.

With determination and patience the President began to rebuild and reorganize the army. He had lost contact with the armed forces years ago because of the policy of Marshal ʿAbd al-Hakīm Āmir, his old friend and companion. While the Marshal was in command, his primary objective was that the army should safeguard the regime – now, however, it was established that the duty of the armed forces was exclusively the liberation of the occupied territories. After the removal of the high command responsible for defeat, the President assumed personal responsibility for the armed forces and appointed General Muhammad Fawzī, commander-in-chief. On 16 June a Soviet military delegation arrived in Cairo to study Egypt's military needs. A few days later Soviet President Podgorny and Marshal Zakharov arrived, Soviet Army Chief of Staff. Podgorny said that Moscow had agreed to immediate re-arming of Egyptian forces, to training of Egyptian military cadres and to Soviet participation in strengthening Egyptian air-defence system.

¹¹¹ FAWZÍ, ref. 3, s. 180.

¹¹² Tamže, s. 182.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

On the Arab front, the President received King Husayn who lost the whole West Bank and paid tribute to his heroic struggle. The king was on his way to the UNO, so the president urged him to negotiate with the Americans in order to reach a peaceful settlement in the West Bank which would lead to total Israeli withdrawal. During the month July a number of Arab Heads of State began arriving Cairo seeking a solution. At the end of August the Arabs held their official inquest into the disaster at a summit in Khartoum. The Sudanese capital was greeting the Egyptian President as a hero. The first item on the summit's agenda called for a resumption of the war but those present went silent as Jamāl ʿAbd an-Nāsir brought a little reality to the discussion saying that Egypt was in no position to fight. The leaders produced a communiqué that, among other things, agreed there would be no peace with Israel, no recognition of Israel and no negotiations with Israel. Egypt was being forced by economic and military weakness to seek a peaceful solution and try to rebuild the country's shattered strength. Both military build-up and economic resistance were the key to a long struggle that the Egyptians hoped would end with the liberation of the occupied territories.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

INŠTRUKCIA ARCIVOJVODU KAROLA PRE MUŠTERMAJSTRA FRANTIŠKA Z GERY A JEHO PISÁRA JOZEFA STÜTZELA Z 10. OKTÓBRA 1570

KATARÍNA BODNÁROVÁ

BODNÁROVÁ, K.: The instruction of archduke Karol (Charles) for Chief master František from Gera and his scribe Jozef Stützel from 10th October 1570. *Vojenská história*, 1, 15, 2011, pp. 88-98, Bratislava.

The instruction of archduke Karol (Charles) for Chief master František from Gera and his scribe Jozef Stützel from 10th October 1570 was involved in the first volume of the series of Books of mandates – kept in the municipal office of Bratislava. From its content the instruction not only sets the rights and regulations of the specialized clerks of the Military court council but also provides a complex picture of payments of mercenary pay to the soldiers from mine frontier in the second half of 16th century.

Military history. Modern times. 16th century. Mine frontier. Mastery.

Písomnosti poskytujúce zaujímavé a jedinečné informácie o dejinách vojenstva je možné nájsť aj v dokumentoch, ktoré svojou pôvodnou funkciou zdanlivo nesúvisia s touto tematickou oblasťou. Príkladom takého archívneho dokumentu je aj prvý zväzok série *Kníh mandátov*, ktorý je uchovávaný v Archíve hl. mesta SR Bratislavy.¹ Svojím charakterom je táto mestská kniha kópiárom, ktorý zrejme slúžil aj ako tzv. pamätná kniha.²

¹ Archív hl. mesta SR Bratislavy (ďalej len AMB), Mandáty, sign. II.

² Pamätne knihy, *Gedenkbuch; liber memorabilium rerum*, dopĺňali skupinu kníh mestskej správy. Obsahovali zápisy kronikárskeho charakteru, ako napríklad informácie o významných udalostiach, veľakrát aj s odpismi dokumentov o nich. LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky*. Bratislava 1972, s. 323.

Jej pôvodný názov znel *liber rerum gestarum et memorabilium*.³ Pri bližšom skúmaní jej obsahu je zjavné, že v bratislavskej mestskej kancelárii slúžila na zapisovanie odpisov významných písomností, ktoré sa týkali najmä vojenských záležitostí a obrany mesta a krajiny po roku 1526.

Kniha je časovo ohraničená rokmi 1530 – 1571, pričom záznamy boli zapisované v troch obdobiach, a to v rokoch 1530 – 1532, 1565 – 1566 a 1569 – 1571.⁴ Podobný druh mestskej knihy pred rokom 1530 zrejme neexistoval a zápisy tohto charakteru sa zapisovali pravdepodobne do magistrátneho protokolu. Knihu viedli zrejme výlučne mestskí notári.⁵ Jazyk závisel od samotného originálu písomnosti, nachádzajú sa v nej dokumenty v latinčine, nemčine a ojedinele aj v češtine.⁶

V knihe mandátov sa nachádza niekoľko rôznych druhov úradných písomností. Okrem mandátov,⁷ podľa ktorých bola kniha nazvaná, to boli aj inštrukcie, listy⁸ a žiadosti (supliky).

Zvlášť zaujímavým dokumentom odpísaným do knihy mandátov je inštrukcia arcivojvodu Karola⁹ z 10. októbra 1570, ktorá sa nachádza na strane 104 A – 105 B. Z obsahového hľadiska dokumentuje nielen práva a povinnosti špecializovaných úradníkov Dvorskej vojenskej rady, ale prináša aj pohľad na celkovú situáciu vo vyplácaní žoldu vojakom v oblasti banskej hranice v druhej polovici 16. storočia. Inštrukcia upravovala a regulovala, ako sa uvádza v jej nadpise, činnosť muštermajstra Františka z Gery¹⁰ a jeho pisára Jozefa Stützela¹¹ na hranici pred bankskými mestami,¹² teda v exponovanom úseku protitureckej obrany. Podpisom ju overil Georg Frh. v. Teuffel, v tom čase prezident Dvorskej vojenskej rady.¹³ Inštrukcia je písaná neogotickým písmom¹⁴ v nemeckom jazyku.

³ *Liber rerum gestarum et memorabilium civitatis Posoniensis ab Anno Nativitatis Jesu Christi millesimo quingentesimo tricesimo sub iudicatum Michaelis Vischer senatores ac iurati cives civitatis Posoniensis erant. Michael Klee magister civium, Jacobus Körbler, Sigismundus Goldner, Martinus Semler, Petrus Heinrich, Augustinus Maier, Andreas Hakowitz, Sebastianus Eisenreich, Georgius Stokinger, Christophorus Kirchmaier, Christophorus Meixner et Sebastianus Schmidt.* Ref. 1, s. 1A. Značkou A označujeme averz listu mestskej knihy, značkou B zase jeho reverz.

⁴ Ref. 1, s. 1A – 64A, s. 69 A – 83 A, s. 89 A – 112 A.

⁵ Výnimkou boli odpisy dokumentov v češtine, ktoré sa s písmom mestského notára nezhodujú.

⁶ Odpisy listov v češtine napr. Ref. 1, s. 51B.

⁷ Vydavateľmi mandátov boli panovník Ferdinand I. a Maximilián II. Prijímateľmi boli richtár, mešťanosta a prísazní mesta Bratislavy, ale aj preláti a šľachta. Týkali sa zväčša vojenských záležitostí a obrany nielen mesta, ale aj celého Uhorska.

⁸ Okrem samotných listov boli do knihy odpisované aj odpovede na ne. Odosielateľmi listov boli najmä panovník a mestá. Ich adresátom bolo mesto Bratislava, ale aj fyzické osoby. Týkali sa, podobne ako tomu bolo v prípade mandátov, najmä obrany krajiny a vojenských záležitostí.

⁹ Vydavateľ inštrukcie je uvedený na začiatku inštrukcie ako *Carl Erzherzog zu Osterreich, Herzog zu Burgundi und Grawe zu Tirol*. Vydavateľ a inštrukcie potvrdzuje aj kancelárska poznámka na jej konci v znení *Ad mandatum domini archiducis proprium*.

¹⁰ V inštrukcii ako *Frantz von Gera*.

¹¹ V inštrukcii ako *Joseph Stýzl*.

¹² ... *an der graniz vor den perkhistetten ...*

¹³ V inštrukcii uvedený ako *Georg Teuffl*. Georg Frh. v. Teuffel bol prezidentom Dvorskej vojenskej rady v rokoch 1566 – 1578. DANGL, V. – KOPČAN, V. *Vojenské dejiny Slovenska II. (1526 – 1711)*. Bratislava 1995, s. 20-21.

¹⁴ Porovnaj obrázok č. 1.

Rok 1570, teda rok vydania inštrukcie, patrí z pohľadu vojenských dejín, protitureckých bojov a organizácie protitureckej obrany do obdobia po podpísaní mierovej zmluvy v Edirne. Do vypuknutia ďalšej vojny v roku 1591 môžeme tieto roky charakterizovať ako obdobie hraničných potýčok a vpádov na nepriateľské územie.¹⁵ Centrálné vojenské velenie, protiturecká obrana, ako aj celá s tým súvisiaca administratíva, bola od roku 1556 riadená Dvorskou vojenskou radou, pričom dve najproblematickejšie oblasti vojenského života, a to dodávky jedla a výplaty vojakov, patrili do kompetencie hlavného proviantmajstra a hlavného muštermajstra.¹⁶ Na zabezpečenie zásobovania, ale aj žoldu, bola potrebná dôkladná evidencia, za účelom ktorej sa vypracovávali registre.¹⁷

Obranný systém pozostával od roku 1564 zo 6 hlavných kapitanátov, z ktorých sa na území Slovenska nachádzali 2, preddunajský a hornouhorský.¹⁸ Financovanie tohto nákladného obranného systému nemohlo byť zabezpečené len príjmami z Uhorska.¹⁹ Už od 40. rokov 16. storočia tak prispievali na tento účel rakúske a české kraje a tiež Svätá ríša rímska. Výplácanie žoldu vojakom, ktorí slúžili v pohraničných pevnostiach, bolo aj napriek týmto opatreniam a pomoci veľakrát ohrozené.²⁰

V inštrukcii sa menovite spomínajú dvaja úradníci Dvorskej vojenskej rady, muštermajster, *mustermaister*, a jeho pisár, *musterschreiber*. Muštermajster bol úradníkom Dvorskej vojenskej rady, ktorý bol poverený vykonávať muštrovanie vojska. Muštrovanie, inak muštrúnok, muštrung,²¹ v inštrukcii *musterung*, bolo menovitou kontrolou sústredeného vojska a zbraní,²² teda procesom, počas ktorého sa mal zistiť stav vojska, jeho výzbroj a skúsenosti. Ako evidencia zistených skutočností mali slúžiť vyhotovené registre, v inštrukcii nazývané *registern* či *musterregistern*, ktoré zároveň stanovili výšku žoldu, ktorý mal byť vojakom vyplácaný.²³ Na základe registrov bolo možné stanoviť aj výšku sumy, ktorá bola potrebná na vyplatenie vojakov, ktorí slúžili v hraničných pevnostiach Uhorska a stanoviť aj rozsah podpory, ktorú museli poskytnúť iné krajiny monarchie.²⁴ Súpis registrov mal na starosti pisár, mušteršrajber,²⁵ v inštrukcii nazývaný *musterschreiber*.

¹⁵ PÁLFFY, G. The origins and development of the border defence system against the Ottoman Empire in Hungary (up to the early eighteenth century.) In *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*. Edited by Géza Dávid and Pál Fodor. Leiden, Boston, Köln, Brill, 2000, s. 40.

¹⁶ PÁLFFY, ref. 15, s. 33-34.

¹⁷ Pri výplatách vojakov však narážala Dvorská vojenská rada na oblasť financií, ktorej vedúcim orgánom bola Dvorská komora. Výplaty vojska tak boli síce nariadené Dvorskou vojenskou radou, financie však boli pridelené Dvorskou komorou. PÁLFFY, ref. 15, s. 35.

¹⁸ KOPČAN, V. – KRAJČOVIČOVÁ, K. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Martin 1983, s. 34. DANGL, KOPČAN, ref. 13, s. 53. Tiež napr. PÁLFFY, G. Obrana strednej Európy pred osmanko-tureckou expanziou. In *Renesancia*. Zost. Ivan Rusina a kolektív, Bratislava, 2009, s. 22.

¹⁹ Uhorsko bolo schopné pokryť výdavky obranného systému zhruba na 30 – 40 percent. PÁLFFY, ref. 18, s. 22.

²⁰ Tamže, s. 23.

²¹ *Historický slovník slovenského jazyka II. K – N*. Bratislava 1992, s. 350.

²² Tamže, 21, s. 350. Iné významy tohto slova sú prehliadka, odvod.

²³ DANGL, KOPČAN, ref. 13, s. 52.

²⁴ Zo 16. storočia sú známe registre z rokov 1556, 1576 a 1593. PÁLFFY, ref. 15, s. 41.

²⁵ Mušteršrajber bol pisár vykonávajúci službu pri menovitej kontrole vojska. *Historický slovník...*, ref. 21, s. 350.

Práve obsadenie funkcie pisára, ktorý sa spomínal v inštrukcii, je z pohľadu dejín Bratislavy v 16. storočí zaujímavým. Bol ním Jozef Stützel, bratislavský šľachtic,²⁶ syn bratislavského mestského notára Michala Stützela, ktorý viedol bratislavskú mestskú kanceláriu v rokoch 1529 – 1545.²⁷ Členka rodiny Stützlovcov, Uršula, bola zároveň manželkou Blažeja Spillera, pôvodcom z rakúskej šľachtickej obchodníckej rodiny, ktorý taktiež pôsobil na cisárskom dvore vo funkcii pisára, *musterschreiber*; neskôr bol radcom dolnorakúskej komory.²⁸ Univerzitné vzdelanie získal Jozef Stützel na univerzite vo Viedni. V tamojšej matrike bol zaznamenaný v roku 1553.²⁹

V inštrukcii arcivojvodu Karola sa ako lokalita, kde malo byť uskutočnené muštrovanie a činnosti s tým súvisiace, spomínala banská hranica. Konkrétne sú uvedené nasledovné miesta: Modrý Kameň (*Plabenstain*), Divín (*Tibin*), Pukanec (*Bukhänz*), Levice (*Lewa*), Čabrad' (*Tshabrakh*), Krupina (*Carpen*), Muráň (*Muran*), ale aj Nové Zámky (*Neuheusl*).

Z obsahového hľadiska sa inštrukcia týkala najmä činností muštermajstra a jeho pisára, ktoré boli potrebné vykonať pri zaplatení starých nedoplatkov a stanovení nového žoldu vojakov slúžiacich v tejto oblasti. Ich prvou úlohou bola kontrola starých registrov z roku 1569, podľa ktorých mali byť vyplácaní vojaci prislúchajúci pod panovníka do októbra 1570,³⁰ konkrétne na Modrom Kameni a v Divíne za 14 mesiacov, v Pukanci za 13 mesiacov, v Leviciach, Čabradi a Krupine za 12 mesiacov, na Muráni za 10 a tým, ktorí prislúchali pod oblastné veliteľstvo (*Craishaubtmanshafft*), za 8 mesiacov. Za toto obdobie im v spomenutých lokalitách mali vyplatiť sumu 76 324 zlatých a osobitne potom starý nedoplatok, zrejme pred muštrovania z roku 1569, v Leviciach vo výške 2 860 zlatých, v Pukanci 1 000 zlatých v Krupine 5 345 zlatých a na Muráni 4 040 zlatých. Povinnosť splatenia starých dlžôb a ich vyčíslenie bola uvedená hneď v prvom odstavci inštrukcie. Ten zároveň potvrdzuje fakt, že zabezpečiť riadne vyplácanie žoldu bolo aj v tejto časti obrannej línie náročné a ťažko realizovateľné.³¹ Na túto skutočnosť poukazujú aj nasledujúce odstavce inštrukcie, ktoré sa odvolávali na neprítomnosť panovníka v krajine a ťažké a drahé časy,³² pričom potvrdzovali fakt, že finančná podpora na údržbu vojska podieľajúceho sa na obrane krajiny prúdila z iných habsburských dŕžav.³³

Nasledujúce odstavce inštrukcie priamo regulovali postup muštermajstra a jeho pisára od ich príchodu do oblasti banskej hranice. Ich prvou úlohou bolo odovzdať veliteľovi Šimonovi Forgáčovi listiny, zrejme poverovacie, a rovnako mu mali byť nápomocní. Ná-

²⁶ Podľa súpisu z roku 1601. FEDERMAYER, F. *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava 2003, s. 199.

²⁷ K personálnemu obsadeniu bratislavskej mestskej kancelárie v rokoch 1526 – 1574 pozri bližšie BODNÁROVÁ, K. *Novoveká bratislavská mestská kancelária v rokoch 1526 – 1574 v zrkadle bratislavských mestských kníh*. FiF UK v Bratislave, Katedra archívniectva a PVH, dizertačná práca, 2009.

²⁸ FEDERMAYER, ref. 26, s. 135.

²⁹ KISSNÉ BOGNÁR, K. *Magyarország diákok a Becsi tanintézetekben 1526 – 1789*. Budapest 2004, s. 64.

³⁰ Dátum vydania inštrukcie je 10. október 1570.

³¹ Problémy pri vyplácaní žoldu nebola schopná zabezpečiť ani celá Habsburská monarchia. PÁLFFY, ref. 18, s. 23.

³² ... *das in Irer Khay: Mth et cetera abwesen, wir bey jезigen schwaren und theurn zeiten, ...*

³³ Problémy s financovaním vojska, ktoré nebolo po celú dobu v plnom počte a v plnej výstroji a výzbroji, naznačuje aj žiadosť o zníženie, zrejme nedoplatku, voči panovníkovi. ... *das die khriegsleuth so auch nit alle zeit mit volliger anzall irer roß und rustung gerusst und gefast gewesen, das so gemelt ist mit ainem nachlaß gegen irer Khay. Mth. et cetera mitleidig bedenckhen*.

sledne, po dohode s ním, mali navštíviť všetkých jemu podriadených vojakov, nielen na horeuvedených špecifikovaných lokalitách, ale aj na iných miestach, s výnimkou Divína a Modrého Kameňa, ktorých muštrovanie upravoval osobitný odstavec inštrukcie. Každé miesto, ktoré sa muštrácii malo podrobiť, malo byť na jej vykonanie pripravené a táto činnosť mala byť uprednostnená pred akoukoľvek inou.

Pomerne komplikovanú formu splácania nedoplatkov vojska upravovali ďalšie odstavce, pričom potvrdzujú neschopnosť panovníka zabezpečiť peniaze aj na staré dlžoby voči vojakom a jeho snahu o získanie odpustenia týchto nedoplatkov. Nedoplatky cisára voči vojsku sa mali vyrovnáť, podľa slov inštrukcie, po návrate cisára do krajiny.³⁴ K ich vybaveniu mali prispieť svojou činnosťou práve muštermajster a jeho pisár. Až potom, čo vojsko súhlasilo s týmito podmienkami, mali muštermajster a jeho pisár riadne a čo najskôr muštrovať každé miesto.³⁵

Vojakom, ktorí dobre prešli kontrolou (muštrovaním), mala byť ich úhrada, napoly v peniazoch a napoly v súkne, vyplatená cisárskym úradníkom (*Kriegszahlmeister*).³⁶ Inštrukcia upravovala aj zaobchádzanie so žoldom zabitých, odídených a zajatých, pričom sa mal dodržať zvyk, pri ktorom každej ich vdove a dieťaťu, alebo najbližšiemu pokrvnému príbuznému mala byť vyplatená suma, ktorá mu prislúchala až po dobu, keď z cisárskych služieb odišiel.³⁷

Osobitne upravovala inštrukcia platby na hradoch Modrý Kameň a Divín, čo zrejme súviselo, ako je to v nej priamo uvedené, s osobou Jána Balašu.³⁸ Ten sa po svojom úteku z väzenia v Bratislave uchýlil práve na hrad Modrý Kameň.³⁹

Okrem už spomenutých lokalít a muštrovania vojakov, ktorí podliehali kapitánovi banských miest Šimonovi Forgáčovi, mali muštermajster a jeho pisár navštíviť aj Nové Zámky, ktoré patrili pod Ostrihomské arcibiskupstvo a podrobiť kontrole aj tu slúžiacich vojakov. Tí však mali byť platení z príjmov spomenutého arcibiskupstva.⁴⁰

³⁴ ... *das die Khay. Mth. ... widerumben zu lanndt khomben und ohne allen zweiffel khunfftige ire zalungen, aufrichtigere weg und mitl stellen wurden, ...*

³⁵ *Wann die khriegsleuth hierinen willigen, so sollen mergemelter mustermaister und mustershreiber, jedes orths alsपालdt ordenlich mustern, und darinen ain solches aufmerckhen haben...*

³⁶ V inštrukcii ... *durch irer Khay. Mth. khriegszalmaister Annderrn Schnätterl ...*

³⁷ *Mit den erschlagnen, abgezognen, und gefangnen, sollen sy es halten wie bisheer der prauch geweßen da nemblich deren jedes weib, und khindt oder nagsten pluetsfreundten, dessen verdienen bis auf die zeit er aus der Khay. Mth. et cetera diennsten weekh khumben ist, passiert und guetgemacht worden.*

³⁸ *Mit den khriegsleuthen zu Tibin und Plabenstain hat es ain solche Maýnung, das sich die selben von der zeit an Johann Ballasha, zu Presburg, fenckhlich eingezogen, und hernach entgangen ist inhie sovil haben erclären wellen, ...*

³⁹ Ján Balaša, ktorý bol po bitke pri Sečanoch zbavený funkcie kapitána banských miest, chcel za pomoci Turkov spolu so Štefanom Dobóom, hlavným županom Tekovskej stolice, dostať pod sedmohradskú moc značnú časť územia, najmä okolie Zvolena, Levíc a Nitry. Panovník dal po súhlase uhorského snemu oboch v októbri 1569 uväzniť v Bratislave. Ján Balaša po polroku utiekol a zdržoval sa práve na Modrom Kameni. V roku 1570 bol zároveň aj majiteľom opevneného hradu Divín. Ako hrad Modrý kameň, tak aj hrad Divín patrili k významným obranným baštám brániacim banskú oblasť. KOPČAN, KRAJČOVIČOVÁ, ref. 18, s. 41. SIVOK, J. – ŠIMKOVIC, M. *Divín: svedkovia histórie*. Ján Sivok – JSS, 2009, s. 36.

⁴⁰ ... , *in sonnderhait auch das Neuheusl zum Erzbisthums Gran gehorig zubesuechen, und das Kriegsvuolkh so daselbst unnderhalten wirdes, zu mustern mit der zallung aber haben sy sich diß orths nit zubekommenn, darumb das die selb aus ermelts erzbishumbs einkhomen verricht würdet.* Vojenské výdavky v banskej oblasti boli hradené aj z príjmov majetkov ostrihomského arcibiskupa a Kremnickej banskej komory. PÁLFFY, ref. 18, s. 23.

Okrem muštrovania vojakov na jednotlivých miestach bolo ďalšou úlohou muštermajstra a jeho pisára vykonať aj prehliadku toho, čo bolo od posledne vykonaného muštrovania, zrejme toho z roku 1569, postavené a vylepšené, či boli tieto stavebné úpravy a dostavby opodstatnené a v prípade vyčlenenia prostriedkov na ne aj reálne uskutočnené. V prípade zisteného zneužitia peňazí mali zistiť vinníka.⁴¹ Osobitne sa v inštrukcii spomína prípad Jána Kružiča, ktorý v roku 1570 žiadal na výstavbu na hrade Čabrad' 600 zlatých.⁴² Na preskúmanie, či boli tieto peniaze na tento účel skutočne použité, mal byť vyhotovený riadny odhad.⁴³

V prípade, že by muštermajster a jeho pisár zistili pri tejto svojej činnosti nejakú po-do-zrivú, respektíve záškodnícku činnosť, ktorá by mohla byť ohrozením, boli ju povinní oznámiť.

Poslednou, ale veľmi dôležitou úlohou muštermajstra a jeho pisára bolo po ich návrate vyhotoviť a odovzdať obširnú správu aj s vyhotovenými a riadne zosumarizovanými registrami, to všetko písomne a čo najskôr.⁴⁴

Nájsť postačujúce vysvetlenie, prečo bol tento druh inštrukcie zapísaný práve do mestskej knihy, ktorá vznikla v bratislavskej mestskej kancelárii, je obtiažne. Mesto Bratislava sa v nej spomína len raz, a to v súvislosti s uväznením Jána Balašu a jeho následným uniknutím z bratislavského žalára, čo však zrejme nebolo pravým dôvodom. Ako ďalšie vysvetlenie sa ponúka spojitosť samotnej osoby pisára Jozefa Stützela s Bratislavou. Bol totiž bratislavským rodákom, potomkom významného predstaviteľa mesta, mestského notára Michala Stützela, a jeho pôsobenie v Bratislave je dokázané aj v nasledujúcich rokoch. Či však bolo zapísanie inštrukcie, ktorá sa priamo týkala jeho činnosti v službách cisára, jeho iniciatívou, z uvedeného textu zjavné ani dokázateľné nie je.

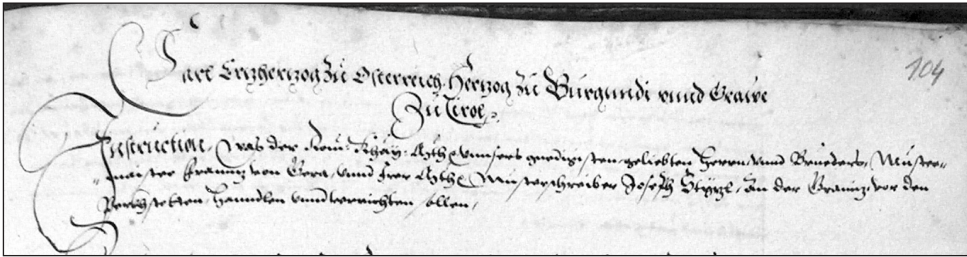
Aj napriek týmto nejasnostiam je však možné konštatovať, že odpis inštrukcie arcivojvodu Karola pre muštermajstra Františka z Gery a jeho pisára Jozefa Stützela z 10. októbra 1570 je zaujímavým prameňom dokladujúcim situáciu na území banskej hranice, ako aj približujúcim zvyklosti, ktoré sa dodržiavali pri zabezpečení obrany krajiny.

⁴¹ *Sy sollen auch aller orthen fleissig abnemen, was sider iungstgehaltner musterung von neuen gebawt und gebessert, und ob solche gebew und besserungen mit guetter ordnung nützlich und bes-tanndig angetragen worden, ... , und im faal es beshiecht, wer dasselben shuldtrage,...*

⁴² *... wir in namen der Rom. Khaj. Mth. et cetera Hannsen Crushizen zuegelassen haben, das er diß iar an Tchabrakh in die sechshundert gulden verpauen möchte, ... Ján Kružič bol čabradským kapitá-nom. KOPČAN, KRAJČOVIČOVÁ, ref. 18, s. 30-31.*

⁴³ *..., ob auch solches gelt sey verpaut worden, und wie und was damit verricht seye, damit wir unns nach empfangner erinderung auf sein ferner anhalten, ainer ordenlichen shazung, und volgundts auch der widererstattung aines antlichen beshaidts zuendtshliessen haben.*

⁴⁴ *Und sollen auf das alles, ... , zu irer herwiderkhunfft (was so lanngen anstandt erleiden mag) außfürliche relation, sambt gefertigten und ordenlich sumierten musterregistern, in schriftt soplt ubergeben, ...*

Obrázok č. 1. AMB, Mandáty, sign. II, s. 104 A.

Edícia inštrukcie arcivojvodu Karola pre muštermajstra Františka z Gery a jeho písára Jozefa Stützela z 10. októbra 1570⁴⁵

Carl Erzherzog zu Osterreich, Herzog zu Burgundi und Grawe zu Tirol

Instruction, was der Rom: Khay: Mth. et cetera unnsers gnedigisten, geliebsten herrn, und brueders, mustermaister Franz von Gera, und irer Mth. et cetera musterschreiber Joseph Stjzl, an der graniz vor den Perkhstetten hanndlen und verrichten sollen.

Erstlichen werden sy in iren registern uber die musterung und zallung, welche an ermelter graniz zu enndte negstverschines neunundsechzigisten jars beshehen ist, befinden, das ir Khay. Mth. et cetera iren khriegsleuthen, daselbst, welche namblich mit iren besoldungen auf irer Mth. et cetera khriegszalambt verweisen, biß auf den ersten tag diß jезigen monaths Octobris, zu Plabenstain und Tibin, jedes orths vierzehen zu Bukhänz, drejzehen zu Lewa, Tshabrakh sithua und Carpen, jedes orths zwelf, zu Muran zehen, und denen so unnder die craishaubtmanshafft gehörn, acht monath aufs new verdienen, bringt in ainer summa sechsundsibenzigttausenddrejshundertvierundzwainzig gulden, und besonders ainen alten abgeraitten ausstanndt, der sich zu Lewa auf zwaÿtausendtachthundertachtundsechzig gulden zu Bukhanz auf aintausedt gulden, zu Carppen und hinzue gethonen ortfleckhen, auf funfftausenddrejshundertfunffundvierzig gulden, und zu Muran auf viertausendvierzig gulden erstreckht zubezallen shuldig sein.

Daneben sollen sy aber auch diß wissen, das in irer Khay. Mth. et cetera abwesen, wir beÿ jезigen schwarzen und theurn zeiten, auf dißmall ain merere zallung nit, dann an jedes orth sechs fellige monathsöldt aufs new allen denen die von iungstbeshehner musterung und zallung an bisheer gedient haben, fur ains und dann fürs annder den gannzen alten ausstanndt, denen so denselben, beÿ irer Mth. et cetera noch zuersuechen und zuemphahen haben, alles halb gelt und halb Tuech, auf und zusammen bringen mügen.

⁴⁵ Pri edícii dodržiavame nasledovné edičné pravidlá: Pre nemecký jazyk používame modernú interpunkciu a rozdeľovanie slov, veľké písmená píšeme na začiatku vety a používame ich pri písaní vlastných mien a miestnych názvov, mesiacov a sviatkov. Podstatné mená píšeme s malým písmenom. Písmeno „u“ vo funkcii „v“ prepisujeme ako „v“, písmeno „j“ vo funkcii „i“ prepisujeme ako „i“. Písmená „y“ a „w“ prepisujeme verne, písmeno „u“ píšeme bez nadpisanej značky. Slovo „und“ píšeme podľa dnešného úzu.

Und dieweil die Khaj. Mth. et cetera von anbegiindt irer regierung, alle hilffen, so sy so woll bey derselben eigenthumblichen khunigreichen furstenthumben und lannden, als bey gemainen stannden, des heilligen romischen reichs, auch allen anndern cristlichen potentaten, iemalen erhandlen haben khünden, zu ir der khriegsleuth unnderhaltung, umb derselben geliebten vatterlandts wolfart willen vätterlich und mittiglich bisheer dargestreckht haben, und noch, so lanng der almechtig Gott, gnad verlaicht gern darstreckhen, und darüber sich selbs, sambt iren getreuen khunigreichen, furstenthumben und lannden dermassen ersaigert haben, das sy auf dißmal nit wir sy woll geen wolten, volgen und geraichen mügen so welle sy doch gezimben, das die khriegsleuth so auch nit alle zeit mit volliger anzahl irer roß und rustung gerusst und gefast geweßen, das so gemelt ist mit ainem nachlaß gegen irer Khaj. Mth. et cetera mitleidig bedenckhen.

Und sollen hieraufermelter mustermaister und mustershreiber, sich an die benant graniz, und erstlich zu derselben furgestellten obristen Simom Forgätshen, verfuegen, im neben uberantwortung, unnsers an imgestelten shreibens und vermeltung unnsere gnad, und alles guetten, aller diser ding erindern, anweißen und vermügen, das er nit allain sych selbs zu allen unnsern begern, guetwillig finden lasst sonnder auch in behandlung der khriegsleuth, inen guetten rath hilff und beystandt erwissen.

Wie sy sich dann mit ime unnderreden, und vergleichen werden also sollen sy auch nachvolgend alle seine unndergebne khriegsleuth zu roß und fueß, nit allain in deren hieoben specificierten, sonder auch in anndern orthen, darein dieselben sider iungstgehaltner musterung umbelegt worden, ausser Thibin und Blabenstain deren wegen ain sonnderer articl hernachkhombt, nacheinander besuechen, und so es zuerhalten müglich ist. Iedes orts, die sachen dahin richten, das alsaldt zu irer ankhonffft vor aller annderer handlung sich die khriegsleuth mustern lassen auf das sy mit entlehung der diener pferdt, und russtung, zu irem vortl desto weniger lust und zeit haben khunden.

Im faal aber solche bey inen ye nit zuerhalten ist, so mügen sy sich daß auch begeben, und willigen, das alle handlung vortg., und sollen also jedes orths mit uberantwortung unnsere credenzshreiben erzellen, das auf dißmal ain merers als der vollig alt abgerait austandt fur die so denselben verdient haben, und wiederumben uber alle lehen, aufs new denen so von iungstgehaltner mussterung an, biß hieheer gedient, (den anndern aber so alererst hernach angestanden, sovil als auf die zeit ired dienens pro rata gebürn mag) sechs fellige monatsöldt, alles halb in gelt und halb in tuech, inen ie nit hab khünden geschiekht werden, wie genaigt, wir zu ainem merem imer gewest wären. Das demnach in namen der Khaj. Mth. et cetera unnsere gnedigs begern wäre, das sy solche verordnung alsaldt guetwillig annemen daneben auch aus hievor angezaigten billichen bedenckhen, irer Khaj. Mth. et cetera zu unnderthaingistemgefallen, wo nit dreÿ yedoch zum wenigsten zwen monat söldt nachsehen, und umb den uberbleibenden resst gefertigte auszug annemen endlich auch in das alles, also furderlich willigen wolten, das sy selbs sambt denen so nach inen zubezallen sein wurden, in iren obligenden nöthen, desto furderlicher, etwas hilff haben und bekhumen mochten, dann wie lanng sy es difficultieren wurden machten sy doch auf dißmal ain merers nit erlanggen.

Es ware aber an dem, das die Khay. Mth. et cetera selbs in khurz widerumben zu lanndt khomben, und ohne allen zweiffel khunfftige ire zalungen, auf richtigere weg und mitl stellen wurden, darinen wir alle guette befurderung gnediglich gern thuen wurden, wie sy die mustermaister und mustershreiber; diß mit dienstlichen umbstännden, merers auszufurn wissen worden.

Und sollen sonnderlich auf den nachlaß, darumben desto sterckher dringen, das die khriegsleuth hievor shon ainmall bewilligt haben, an dem alten ausstanndt den driten thail nachzulassen, wan dazumal inen derselbe hette khünden fellig bezalt werden, wie inen dann derselbe jetzt völlig verorndt ist.

Wann die khriegsleuth hierinen willigen, so sollen mergemelter mustermaister und mustershreiber; jedes orths alsपाल्दत ordenlich mustern, und darinen ain solches aufmerckhen haben, damit die Khay. Mth. et cetera mit entlechneten dienern, pferdten, russtungen oder andern sachen nit verfortailt, und sonnst auch ain jeder auf ain lengere zeit zurücker dann er zudiennen angefangen hat, nit guetgemacht werde.

Welche aber unnder solcher fleissigen besichtigung guetwerden, den selben sollen sy ir gebur halb in gelt und halb in tueh, durch irer Khay. Mth. khriegszalmaister Anndern Schnätterl oder desselben werwalter; von der hanndt obermelter massen außrichten und bezallen lassen, nemblich denen so von iungstgehaltner musterung an, bisheer gedient haben uber alle lehen, sechs fellige monat söldt, den andern aber so aller erst hernach angestanden, sovil inen die zeit nach ired dienens aus diser verordnung, pro rata geburn mag, und neben dem auch den alten ausstandt allen denen, so denselben verdient, und ire richtige auszug darumben heraus zugeben haben.

Mit den erschlaggen, abgezogen, und gefangnen, sollen sy es halten wie bisheer der prauch gewesßen da nemblich deren jedes weib, und khindt oder nagsten pluetsfreunden, dessen verdienen biß auf die zeit er aus der Khay. Mth. et cetera diennsten weekh khumben ist, passiert und guetgemacht worden.

Und auf das alles sollen sy jedes orths mit allen khriegtleuthen, das new verdienen, biß zu enndte negstuershines Septembris ordenlich abraitten, und inen umb den noch hinderstelligen rest ordenliche außzüg fertigen, denselben mit der zeit sey irer Khay. Mth. et cetera zuersuechen haben.

Und im faal sy die khriegsleuth auf gewisse termin wann inen solche auszüg sollen bezalt werden dringen wurden, sollen mustermaister und mustershreiber inen mit dem begegnen, das wir unns alhie darumben khainen termin haben entschliessen khunden, das wir nit aigentlich gewist haben, wie hoch sich solche rest verlauffen wurden, inen zweiffelt aber gar nit, die Khay. Mth. et cetera wurden zu irer glichlichen ankunfft, sy diser resthalber, so woll mit khunfftigen richtigern zalungen ganz vätterlich und gnediglich bedencken.

Mit den khriegsleuthen zu Tibin und Plabenstain hat es ain solche Maynning, das sich die selben von der zeit an Johann Ballasha, zu Presburg, fenckhlich eingezogen, und hernach entgangen ist inhie sovil haben erclären wellen, das die Khay. Mth. et cetera aigent-

lich gewist hetten, wessen sich ir Mth. et cetera zu inen entlichen versehen möchten, dieweil aber irer Khaj. Mth. et cetera nit gelegen sein will, gegen inen in solchen wohn vortan zu steen und zubleiben, und inen nichts weniger besöldung zugeben, so sollen demnach irer Mth. et cetera mustermaister und mustershreiber mit rath des obristen vor den Perkhstetten, von denselben khriegsleuthen volmechtige abgesandte zu sich an ain glegen orth, erfordern und sollen den selben abgesandten, das so jëztgemelt ist, endt.rkhen, mit disem anhang, sonerr sÿ sich alle fur der Khaj. Mth. et cetera getrewe, gegen unns in namen der Khaj. Mth. et cetera und derselben obristen Simon Forgatshen, lautter erclären werden, so hetten sÿ beuelch sÿ mit der zalung anndern kriegsleuthen vor den Perkhstetten gleich zuhalten, wo sÿ aber dises ires thailß waigern wurden, so mechte inen ausser unnsers weitem beshaidts auf dißmal nichts erfolgen, wann sÿ dann darüber gnug sambt erklärung irer trew thuen, so mügen der mustermaister und mustershreiber sÿ mit der zallung anndern khriegsleuthen allerdings gleich halten, werden sÿ aber solches waigern so solle i..thalben an uns umb weittern beshaidt geschriben und mit ires zallung entzwisehen stillgehalten werden.

Noch haben sÿ ausser hievor angemelter orth fleckhen, darein nemblichen der Khaj. Mth. et cetera khriegsvolkh sovil mergedachtem craishaubtman vor den Perkhstetten Simon Forgatshen unndergeben geordnet und ausgethail ist, in sonderhait auch das Neuheusl zum ertzbisthums Gran gehorig zubesuechen, und das Kriegsvolkh so daselbst unnderhalten wirdes, zu mustern mit der zallung aber haben sÿ sich diß orths nit zubekommenn, darumb das die selb aus ermelts erzbisthums einkhomen verricht würdet.

Im faal auch Crushiz uber sein bestellung ain particular ainicher extraordinar khundtschafft ausgaben furbringet welliches dennoch der sachen gemäß und nach billichen dingen besheings sein wirdt

So sollen sÿ ime mit dem selben auf irer Mth. et cetera hofkamer remittiren und weisen, damit dasselb ime hernach mit besserer glegenhait, behalt werden khunde, dann es aus diser verordnung besehen mochte.

Sÿ sollen auch aller orthen fleissig abnemen, was sider iungstgehaltner musterung von neuen gebawt und gebessert, und ob solche gebew und besserungen mit guetter ordnung nützlich und beständig angetragen worden, ob die gemain lanndt Robath, nit iudert misbraucht worde, und im faal es beshiecht, wer dasselben shuldtrage, und wie der sachen furzukhomen seÿe, sonnderlich aber sollen sÿ nit vergessen, eben acht zugeben diewil wir in namen der Rom. Khaj. Mth. et cetera Hannsen Crushizen zuegelassen haben, das er diß iar an Tchabrakh in die sechshundert gulden verpauen möchte, doch das er solches gelt darbeichen wolte, gegen dem er fieth das es ime widerumben erstatt werden solle, ob auch solches gelt seÿ verpaut worden, und wie und was damit verricht seÿe, damit wir unns nach empfangner erinderung auf sein ferner anhalten, ainer ordenlichen shazung, und volgundts auch der widererstattung aines antlichen beshaidts zuendtshliessen haben.

Ob sÿ dann an ainem oder andern, in der tag und nachtwacht, oder in verwarung des geschiz und munitioen, ainichen unfleiß oder im außraißen gegen den feindten, oder aber in anndern sachen, ichtes solliches vermercken, das der Khaj. Mth. et cetera nachtailig und dem gmachten fridten zuwider wäre, sollen sÿ desselben die haubtleuth verwarnen,

und bey inen umb gebirliche wendung, und abstellung anhalten, und nichts weniger unns von allen sachen berichten, damit durch unns der notturfft nach merers ein sehen besehen khann, wie dann inen wolgebürt und zurstet nit allain in hievorgeshribnen puncten, sonnder auch in allen anndern furfallenden sachen, offtgedachter Khay. Mth. et cetera shaden, und nachthail zuwarnen, und nach irem vernaigen zuwenden, aber den nuzen und fromben zubetrachten, und bestes fleis zubefurdern, wie getreuen diennern zu dienen geburt, und zuesteet, und sy des irer Khay. Mth. et cetera verpflichtet sein.

Und sollen auf das alles, wie sy nemblichen aines und das annder befinden, hanndlen und verlassen werden, zu irer herwiderkhunfft (was so lanngen anstandt erleiden mag) außfurliche relation, sambt gefertigten und ordenlich sumierten musterregistern, in schrift soplt ubergeben, daran thuen sy der Khay. Mth. et cetera und unnsern willen und maynung. Geben in der Neustatt den zehenten tag octobris anno et cetera im siebenzigisth.

Carolus

Georg Teuffl

Ad mandatum domini archiducis proprium

VELITEĽSKÝ ZBOR ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY V BOJI PROTI „BANDEROVCOM“ VO SVETLE ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV VOJENSKÉHO HISTORICKÉHO ARCHÍVU BRATISLAVA

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Regiment commandership of the Czechoslovak army in the fight against Banderovci (Ukraine Partisan Army -UPA) in the light of archive documents from Archive of Military History Bratislava. *Vojenská história*, 1, 15, 2011, pp. 99-125, Bratislava.

The published material, except for its introduction consisting of the characteristics of the era, comprises from the transcription of 19 documents selected from the archive funds of the Command 4th region Bratislava and Operation „Banderovci“. These documents cover the following topics: public education in the military units assigned against UPA, the discipline and a potential cooperation with UPA, the tasks, the activity and evaluation of the Regiment commandership, insufficient material and human resources of the units, national issues, the knowledge and experience of the Polish army from the fights against UPA as well as the tactics of the small units in their assignment. The material follows up the study from the *Military History* no3/2010: Some aspects of Czechoslovak army performance and its commandership in the fight against Banderovci.

Military History. Czechoslovakia. After-war period. Banderovci. Documents.

Materiálová štúdiá nadväzuje na vedeckú štúdiu *Niektoré aspekty pôsobenia veliteľského zboru čs. armády v boji proti banderovcom*, ktorá bola uverejnená v č. 3/2010 *Vojenskej histórie*. V nej bolo v krátkosti zhodnotené účinkovanie čs. veliteľského zboru v bojoch s oddielmi Ukrajinskej povstaleckej armády, pričom niektoré kľúčové aspekty boli len naznačené. Predkladaná štúdiá sa prostredníctvom jednotlivých materiálov vojenskej proveniencie pokúsi viaceré z nich dokresliť a dať im širší rozmer, nevyhnutný pre komplexnejšie pochopenie i plastickejšie vyobrazenie celej problematiky. Hneď na úvod je potrebné zdôrazniť, že z hľadiska dostupnosti relevantných slovacikálnych militárií je k dispozícii prekvapivo málo archívnych dokumentov ucelenejšieho charakteru. Väčšina z nich sa celkom pochopiteľne zaoberá skôr pomenúvaním a analýzou nedostatkov a rezerv, ktoré sa v priebehu vojenského zásahu čs. armády proti banderovcom objavovali, ako napríklad vyzdvihovaním a rozoberaním dosiahnutých, respektíve dosahovaných, výsledkov. Tie sa totiž pod celospoločenským i politickým tlakom často stávali relatívnymi, nakoľko

boli očakávané a považované za celkom samozrejme. A tak prakticky jedinými archívnymi zdrojmi, ktoré by cielene a zovšeobecňujúco zachytávali pôsobenie čs. armády v bojoch proti UPA v pozitívnom svetle, sú písomné pochvaly veliteľov nasadených jednotiek a formálne d'akovné rozkazy náčelníka Hlavného štábu MNO, respektíve veliteľa Vojenskej oblasti 4¹ všetkým zúčastneným vojakom. Túto skutočnosť do značnej miery reflektuje aj výber predkladaných dokumentov, ktorý sa napriek istej obmedzenosti usiluje pokryť čo najširšie spektrum súvislostí viazucich sa k pertraktovanej tematike. I keď, samozrejme, istú predstavu o nej si možno vytvoriť aj zo štúdia iných materiálov, vzhľadom na to, že ide o viac-menej nepriame a predovšetkým kusé informácie, prednosť dostali spomínané archívne materiály „súhrnného charakteru“. Pochádzajú výlučne z bratislavského Vojenského historického archívu, kde sú sústredené v archívnych fondoch označených ako *Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava a Operácia „Banderovci“*. Pre úplnosť je potrebné dodať, že relevantné materiály sa nachádzajú aj v združenom archívnom fonde pražského Vojenského historického archívu *MNO/Hlavní štáb*, ktorý je však po povodniach z prelomu milénia stále nedostupný. Prepis dokumentov uverejňujeme v úplnom znení v súlade s edičnými zásadami. Jednotlivé záznamy sú radené chronologicky, v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave. Slová alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel alebo sú skomolené, sme označili (!) Slová alebo ich časti, ktoré pri ich prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...]

Veliteľstvo 10. pešej divízie²
 odd. výchovy o osvetu
 K čís. 10.258/taj. 1. odd./1945

Košice, dňa 5. septembra 1945

Osvetový požiadavok k Operačnému rozkazu³

Zbytky fašistických režimov ešte stále strašia náš východ. Banditi a prisluhovači fašistov vidiac, že ich osud je spečatený, chcú hatiť našu budovateľskú prácu v novej republike.

Osvetovú činnosť prevádzajte nasledovne:

1. Upozorňujem všetkých osvetových dôstojníkov a poddôstojníkov, aby oboznámili vojakov a dôstojníkov so všetkými fašistickými výčinnmi a s nutnosťou likvidovania a vymátenia (!) každej známky a stopy fašizmu. Potierať pôsobenie nepriateľskej propagandy

¹ Vojenská oblasť 4 s veliteľstvom v Bratislave bola vytvorená dočasnou mierovou organizáciou 12. júna 1945. Priestorovo pokrývala územie Slovenska a ako relatívne samostatný teritoriálno-organizačný celok existovala do októbra 1950. V čase existencie slovenských národných jednotiek v nej slúžila väčšina dôstojníkov slovenskej národnosti. Jej veliteľmi boli v čase júna až októbra 1945 brig. gen. (od 18. októbra 1948 div. gen.) Mikuláš Markus a následne brig. gen. (od 19. februára 1947 div. gen. a od 18. októbra 1948 zbor. gen.) Michal Širica.

² 10. pešia divízia (s veliteľstvom v Košiciach) bola v priamej podriadenosti veliteľstva VIII. (po reorganizácii armády v októbri 1947 prečíslovaného ako VI.) armádneho zboru a teritoriálne pokrývala stredné a južné oblasti východného Slovenska. Dominovala orientácia na južné hranice s Maďarskom, pričom v prípade potreby mala byť schopná zaistiť aj severné hranice s Poľskom. Keďže hlavným operačným priestorom jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády v období 1945 – 1946 bola severovýchodná časť slovensko-poľského pohraničia, problém s „banderovcami“ spadal práve do jej do kompetencie. Od mája 1945 do augusta 1948 vykonával funkciu jej veliteľa plk. del. (od 19. februára 1947 brig. gen.) Emil Perko.

³ VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 1-11-80.651/1946.

a rozvinúť najširšiu ideu demokracie, pokroku a slobody.

2. Snažte sa udržať železnú kázeň u vojakov a bezpodmienečné plnenie úloh, dôveru vo veliteľovi a kamarátoch.

3. Upozornite dôstojníkov a vojakov na ich povinnosti ako ochráncov ťažko vydobytej slobody, aby zabránili ďalšiemu drancovaniu a poškodzovaniu nášho východného Slovenska, ktoré je už i tak silne poškodené ...⁴

5. V Humennom vyskytli sa t. č. ručne písané plakáty s obsahom: Chlapci poďte do hôr! Je pravdepodobné, že tieto banditské skupiny budú sa snažiť prísť do styku s našimi vojakmi za účelom získavania správ, streliva a podobne. Zabráňte, vysvetlite, čo najenergiejšie mužstvu takéto veci, poukážte na trestné následky, apelujte na vlastenecký cit, na oddanosť štátu a ľudu.

6. Osvetoví dôstojníci sa vynasnažia, aby i u najmenších jednotiek /družstva/ si získali osvetových dôverníkov, ktorí ich budú informovať o morálnom stave jednotlivcov, o ich pôsobení o ich smýšľaní a charakteru. V podozrivých prípadoch ihneď zakročte a podajte hlásenie.

7. Upozorňujem osv.[etových] dôstojníkov a poddôstojníkov na úzku spoluprácu s OBZ a Zpravodajským oddelením.⁵

Náčelník odd. výchovy a osvetu 10. pešej divízie
kpt. pech. Leo Šram

⁴ Vzhľadom na to, že nasledujúci 4. bod sa k vymedzenej téme nijako nevzťahuje, bol pre obsiahlosť vypustený.

⁵ OBZ – Obranné spravodajstvo (Obranné zpravodajství) sa stalo 1. mája 1946 5. oddelením Hlavného štábu čs. brannej moci (kontrarozvedka). Spravodajské oddelenie bolo už z čias predmníchovskej armády 2. oddelením HŠ (ofenzívne, výzvedné spravodajstvo – rozvedka).

Veliteľstvo pre ZPÚ⁶
Číslo: 189/dôv.1946

Humenné, 2. februára 1946
 Dôverné

O s o b i t n ý d ô v . r o z k a z
ohl'adne zákazu nemierneho používania alkoholu dôstojníkmi⁷

V poslednej dobe sa niektorí dôstojníci od práporov pre ZPÚ často oddávajú nemiernemu pitiu alkoholu, ktorý si nedovoleným spôsobom opatrujú z miestnych zdrojov. Nehľadiac k tomu, že špatným alkoholom si podryvajú zdravie, ale mnohí dôstojníci v podnapilom stave dopúšťajú sa rôznych výtržností, dokonca bitiek, čím znehodnocujú a špinia dobrú povesť a dobré meno československej armády, a znehodnocujú československý dôstojnícky sbor v očiach civilistov. Jeden dôstojník /: por. pech. Reizenauer/ sa v podnapilom stave svojou neopatrnosťou v noci zo dňa 1. na 2. februára 1946 zastrelil, iný dôstojník v podnapilom stave vyvolal výtržnosť v obci Kamenica n/Cir. a bil sa s členmi NB a civilistami, takže musel byť zaistený a spútaný.

Takto si niektorí dôstojníci predstavujú zaistenie bezpečnosti obyvateľstva? Takto si chcú získať medzi obyvateľstvom, ktoré prijalo armádu s nadšením, úctu? Opilstvom si chcú získať vážnosť medzi podriadenými vojakmi, ktorých majú vychovať a viesť?

Jak sa môžu vojaci dívať na takých dôstojníkov? Jak majú vojaci dôverovať takým dôstojníkom?

Toto je hanba a priamo svinstvo, čo títo darebáci a vyvrheli robia.

Zakazujem čo najprísnejšie oddávať sa nemiernemu pitiu alkoholu a proti každému dôstojníkovi /:nech je to ktokoľvek/ zakročím tým najdrastickejším spôsobom a nezastavím sa pred nikým a ničím k vôli zjednaniu nápravy.

Ak sa ešte jedenkrát vyskytne u niektorého dôstojníka prípad opilstva, urobím na dotyčného nielen trestné oznámenie, ale súčasne ho navrhnem na degradovanie a vylúčenie z československej armády, Československý dôstojnícky sbor musí mať ľudí s pevným charakterom, spoľahlivých po každej stránke, ale nie vyvrhel'ov ľudskej spoločnosti a darebákov najväčšieho rozsahu.

Upozorňujem všetkých dôstojníkov skupiny pre ZPÚ, že zakročím tým najprísnejším spôsobom proti každému rozkladnému a lajdáckemu živlu v radoch dôst. sboru.

⁶ ZPU – Zabezpečenie pohraničného územia – súbor organizačných opatrení, ktoré nesmerovali k priamej ochrane čs. hraníc, ale sledovali len zabezpečenie pokoja a poriadku v pohraničí. Podstata mierového systému zabezpečenia štátnej hranice spočívala vo vytvorení štvorsledovej zostavy jej ochrany, prijatej na základe rokovaní medzi zástupcami ministerstiev národnej obrany, vnútra a financií 31. augusta 1945. Prvý sled mala predstavovať Finančná stráž uzatvárajúca predovšetkým hraničné prechody, druhý pohraničné stanice SNB a Národnej bezpečnosti, tretí asistenčné oddiely vojenských jednotiek dislokovaných v blízkosti hranice a štvrtý, ako záloha, rýchle divízie jednotlivých vojenských oblastí. V júni 1946 sa zostava síl vyčlenených na ochranu hranice čiastočne zmenila a po ďalšej dohode zúčastnených ministerstiev bol spojený tretí a štvrtý sled, pričom jednotkám a útvarom dislokovaným v blízkosti hranice boli súčasne stanovené aj úlohy na Zabezpečenie hranice (ZH) v prípade akútneho ohrozenia vonkajšej bezpečnosti štátu. ŠTAIGL, J. Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945 – 1950). In *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 1, s. 53-64.

⁷ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 70-320-102/1946.

O mojom nariadení sa častejšie námatkovou prehliadkou presvedčím.

Tento rozkaz veliteľa praporev nechajú od každého dôstojníka podpísať, aby každý dôst. vedel, čo ho čaká v prípade porušenia tohoto rozkazu.

Veliteľ ZPÚ:
Pplk.gšt. Ján S T A N E K⁸

VELITEĽSTVO 4. OBLASTI
Č.1095/Taj.1.odd.1946

Bratislava, 15. apríla 1946

Osobitný rozkaz k akciám na východnom Slovensku⁹

Zo všetkých hlásení, ktoré dostávam o preniknutejších skupinách Benderovcov cez štátne hranice a o ich voľných pohyboch a pochodoch v hlbokom území vých[odných] časti vých[odného] Slovenska, mám dojem, že príslušným veliteľom vojenských jednotiek do týchto území poslaných není dobre známy ich úkol, lebo že svoje úkoly neplnia. Činnosť veliteľská dosiaľ spočíva podľa doterajších výsledkov len v konštatovaní sily a pohybu bánd a ich sledovanie. Táto zarážajúca skutočnosť núti ma upozorniť dôrazne a naposledy znovu všetkých veliteľov na ich úkoly, ktorých prevedenie sú mi osobne zodpovední.

Podľa medzinárodného práva nesmie cudzia osoba ozbrojená prekročiť hranice štátu. Akonáhle sa tak stane musí byť okamžite odzbrojená a internovaná a po dohode s príslušným štátom vrátená na jeho územie. Nedá-li sa dobrovoľne odzbrojiť[.], musí byť rovněž ihneď použité všetkých prostriedkov i zbrane, [a]by bola zneškodnená. Na naše územie prenikli ozbrojené bandy, ktoré olupujú vlastné chudobné obyvateľstvo, ktoré dosiaľ samo žije v biednych pomeroch v dôsledku vojny a šíri propagandu nám nepriateľskú. K ochrane vlastných štátnych hraníc a k ochrane vlastných spoluobčanov a [na] zjednanie kl'udu a poriadku byly vyslané do ohrozeného priestoru vojenské jednotky a úkolom:

1/ odzbrojiť a internovať všetky cudzie osoby a bandy, ktoré prešli hranice ilegálne a potulujú sa na vlastnom našom území.

2/ Nedajú-li sa dobrovoľne odzbrojiť[.], zničiť ich bezohľadne všetkými prostriedkami.

3/ Poskytnúť civilnému obyvateľstvu všetku podporu a ochranu

4/ Čo najskôr vyčistiť celé územie od týchto bánd a zjednať kl'ud a poriadok.

5/ Zaisťiť štátne hranice a zabrániť novému prechodu ďalších bánd.

Príslušníkov vojska, národnej bezpečnosti a finančnej stráže, ktorí toto nariadenie nebudú plniť do všetkých dôsledkov, ihneď zaisťiť, a eskortovať vojenskému súdu do Košíc.

⁸ Ján Juraj Stanek (1909) – dôstojník predmníchovskej armády, v čase SNP veliteľ obranného úseku II. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku. Po vojne veliteľ 4. rýchlej divízie, neskôr 9. pešej divízie. V čase januára až apríla 1946 veliteľ všetkých jednotiek čs. armády nasadených v boji proti „bänderovcom“.

⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 2-20-1.095/1946.

Náčelníkovi oblastnej správy výchovy a osvetu nariaďujem vydať patričné rozkazy pre osvetových dôstojníkov u jednotiek zaradených k plneniu horeuvedeného úkolu na východnom Slovensku.

Tento rozkaz musí ihneď preniknúť i k tým najnižším veliteľom a všetkým vojakom.

Proti každému veliteľovi a vojakovi, ktorý daný úkol nesplní a poruší tak svoju prísahu, zakročím všetkými prostriedkami.

Veliteľ 4. oblasti
Brig.gen. Michal Širica v.r.¹⁰

Veliteľstvo „O c e ľ 6“
Č. 1449/Taj. zprav. 1946

SV, 27. apríla 1946
T A J N Ě :

Vec: Spolupráca s príslušníkmi UPA¹¹ – zistenie¹²

Dostal som správu od občanov jednej obce, cez ktorú dňa 23. apríla 1946 ustupovala skupina UPA, že veliteľ tejto skupiny vyjadril sa nasledovne: „*My sa čs. vojska nebojíme. Máme spojenie s niektorými čs. dôstojníkmi od operujúcich jednotiek na východnom Slovensku.*“

Nakoľko nie je vylúčené, že správa zakladá sa na pravde, nariaďujem veliteľom všetkých stupňov /včetne stotín/, aby si vo zvýšenej miere všímali svojich podriadených jak v službe[,] tak i mimo nej.

Podozrelé osoby zo spolupráce s UPA nechajte sledovať orgánmi obranného zpravodajstva a podajte o tom obratom hlásenie na „Oceľ 6“.

Dostane: Veliteľ Oceľ na vedomie, veliteľstvo Zlato, Hliník, Železo, Orol, Michal, Pavel, Milan, Jozef, Karol, Václav, František, Štefan, Ivan, Adam, Matej, Zdenek, Anton, Filip a Dušan na vykonanie.

Prednosta oddelenia Oceľ 6:
škpt. pech. Štefan N o s k o

Náčelník štábu Oceľ:
pplk. gšt. Vojtech V i š ň o v s k ý v. r.

¹⁰ Michal Širica (1894) – dôstojník predmníchovskej armády, v čase SNP veliteľ II. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku. Po vojne krátko veliteľ VII. armádneho zboru a v čase októbra 1945 až septembra 1950 Vojenskej oblasti 4.

¹¹ UPA – Ukrajinská povstalecká armáda (*Ukrajinsjka povstanča armija*).

¹² VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 39-115-18/1946.

Veliteľstvo O t t o.¹³
Č.j. 251/Taj.1946

S.V. dňa 7. mája 1946

Vec: Závady v úseku Otto–hlásenie¹⁴

Príloha: priesvitka /mínové polia/

Veliteľstvo O c e l.¹⁵
cez vel. Zlato.

opis č.j.222/Taj.1946

H u m e n n é.

Už svojím číslom 222/Taj.1946 zo dňa 29. apríla 1946 /opis prikladám/, som hlásil, že prostriedky, mám nepostačia na splnenie úlohy, ktorá mi bola daná. Hlásenie som napísal na základe štúdia mapy a na základe osobných skúsenosti. Od tých dôb mal som príležitosť časť úseku prejsť peši a zhladal som, že situácia je horšia, než som si myslel. Všade sa javí nedostatok ľudí vôbec a školených ľudí /dôstojníkov/, zvlášť. Tých niekoľko ľudí, ktorí sú mi pridelení, sú nedostatočne materiálne vybavení. Dobrá polovica mužstva má zbrane, na ktoré sa nemôže 100-percentne spoľahnúť. Obuv začína byť chatrná a mužstvo nemá poľné láhvy. Velitelia čiat nemajú špeciálne mapy, buzoly, d'alekohľady. U celého práporu Michal, ktorý bol poslaný so zvláštnou úlohou, nebol jediný d'alekohľad a buzola. Čaty potrebujú varnice, alebo iné nádobie, na uskladnenie zásoby vody. Mužstvo si nosí vodu z údolia v jedálnych miskách. Opevňovacie práce nebudú zavčas ukončené, nakoľko jednotky majú len z miestnych zdrojov zaopatrené náradie a i toho je málo. Je nutné dodať každému práporu aspoň 50 krompáčov, 100 lopát, 15 sekier, 10 píl, 4 skálne dláta, a 4 palice, 6 železných sochorov na vypačovanie balvanov atď. Ďalej bude zapotreby zároveň s ostatným drotom dodať drôt hladký, skobky, palice a hlavne rukavice na manipuláciu s drátom.

Ďalej bude treba upraviť cesty, stezky a pešinky, aby k jednotlivým ohniskám odporu bol snadnejší prístup a aby jednotlivé ohniská si mohli vzájomne poslať posilu. Tieto cesty bude treba upraviť tu a tam i zamínovaným priestorom. Doprava jedného kotúča drátu o váhe 30-40 kg[,] až na kótu 987[,] je nemalou prácou, vyžadujúcou mnoho ľudí i času.

Za obchádzok úsekov práporov som zistil toto: Prápor Ivan potrebuje zosílenie o 200 mužov, aby dosiahol väčšej hĺbky obranného postavenia. Prápor má tiež nedostatok streli-va. /Len jeden palebný priemer/. Prápor potrebuje tiež dve kone a dve sedlá.

Prápor Matej potrebuje taktiež zosíliť o 200 mužov, k dosiahnutiu hĺbky postavenia.

Prápor Pavel ma úsek najťažší a najširší. Tento úsek sa dnes brániť nedá a velitelia musia venovať všetko úsilie tomu, aby ľudia mohli aspoň žiť na vykázaných miestach. Úsek je ne-

¹³ „Otto“ – krycie meno operačnej skupiny čs. armády, operujúcej proti „banderovcom“ v období apríl až august 1946. Veliteľom skupiny bol pplk. pech. (od 19. februára 1947 plk. pech.) Otto Wagner.

¹⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 2-20-1.429/1946.

¹⁵ „Ocel“ (Oceľ) – krycie meno operačnej skupiny čs. armády pre zabezpečenie pohraničného územia (veliteľstvo Prešov). V podriadenosti veliteľstva bolo niekoľko podskupín – „Železo“, „Zlato“, „Hliník“ a „Ruka“, ktoré mali na jar 1946 dovedna až 17 práporov. Skupina operovala na území východného Slovenska v priestore od Dukelského priesmyku až po hranice so Sovietskym zväzom od apríla 1946. V júli bolo krycie meno skupiny zmenené na „Teplice“. Veliteľom skupiny „Ocel“ bol plk. gšt. (od 19. februára 1947 brig. gen.) Jan Heřman.

sjazdný i neschodný, sú v ňom mívové polia a chýbajú prostriedky všetkého druhu. Prápor Pavel potrebuje posilu 100 mužov a zúženie úseku: Navrhujem tieto hranice pre Pavla: Na západe bez zmeny, na východe : Borsuk, kóta 1000, v to¹⁶, Berezy, kóta 589 mimo, západný okraj Zboj v to./Všetko pre Pavla/-od tejto čiary na východ treba zasadiť ďalší prápor, najmenej o 400 mužov.

Ochrana hraničnej čiary: Zo záložných práporov bude treba zasadiť priamo na hraniciach jednu rotu v úseku Strib, trigonomet 1.017 mimo, -po Kruhliak, kóta 1098 v to,-druhu rotu po Ďurkovec, kóta 1.190 v to, tretiu rotu zosilnenú jednou čatou samopalníkov a čatou TG od Ďurkovec (!) mimo, až po hranicu SSSR. Mám na mysli rotu o 120 mužoch. Tieto rotu by boli na hraniciach týždeň a po týždni by ich záložné prápory striedaly.-

Úlohy týchto rôt by boli obdobné s úlohami predných stráží /klásť obmedzený odpor/, pri čom doporučujem body ako prechod silnice z Ruského do Roztok, ďalej Kruhliak, 1098. Ďurkovec, 1190, ďalej Czele, 1157, Borsuk 1000, boli držané bez pomyšľania na ústup.

Pomyšľa-li veliteľ Zlato akceptovať môj návrh, podám bližšie podrobnosti.

Upozorňujem, že k tomuto účelu však nemôžu sa použiť záložné prápory, zostavené z náhradnej zálohy /doteraz nedostatočne vycvičené a materiálne vybavené/.

Ďalej navrhujem, aby sa vyriešila čo v najkratšej dobe otázka použitia civilného obyvateľstva na použitie pre opevňovacie práce a navrhujem ich použiť na úpravu komunikácií jak lesných, tak aj obecných ciest a aby bol učinенý nátlak na patričných miestach so strany civilnej správy, aby jak okresné tak aj obecné cesty sa daly čo najskôr do náležitého poriadku[,] a tým bola zvýšená bezpečnosť dopravy a šetrenia motorových vozidiel.

Odstránenie závad nie je v mojej moci a je na vyššom veliteľstve, aby vyžiadalo potrebný materiál a personál.

Veliteľ skupiny Otto:
Pplk.pech. Wagner Otto.¹⁷

Čj. 1335 – Taj.1.oddel.1946

SV., Snina 12. mája 1946

Vec: Chápanie povinnosti –Všeobecne pripomienky¹⁸

Podľa rozdeľovníku !

Každý veliteľ a každý príslušník jednotky, zasadenej na východe štátu, musí si bezpečne uvedomiť týchto niekoľko zásad a skutočností, aby mohol dobre chápať terajšie jeho povinnosti.

1./ Finančné zaťaženie štátnej pokladne, zapríčinené terajším stavom, nie je malé[,] a preto je na každom z nás, aby sme ho zbytočnými požiadavkami viacej nezvyšovali.

2./ Velitelia a štáby vyšších jednotiek starostlivo sledujú a čo najviac snažia sa umožniť život jednotkám, zasadeným v obrannom postavení. Je dobre známe na týchto miestach, že

¹⁶ Vráťane.

¹⁷ Otto Viktor Wagner (1902) – dôstojník predmníchovskej armády, v čase vojny príslušník západného odboja (zástupca veliteľa práporu Cudzineckej légie v severnej Afrike). Po vojne veliteľ pešieho pluku 20, v bojoch s „banderovcami“ v čase apríl až august 1946 veliteľ skupiny „Otto“.

¹⁸ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 94-500-129/1946.

prostriedky vždy nie sú úplne postačujúce, ale napriek tomu dávane je k dispozícii všetko[,]
čo sa dá opatriť a čo je po ruke.

3./ Dobrý veliteľ obranného úseku /podúseku/ a najmä velitelia zasadených praporev snažia sa splniť im daný úkol[,]
jednak prostriedkami, ktoré sú im pridelené organicky, potom využijú všetkých možných prostriedkov z miestnych zdrojov, aby svoj úsek vybudovali pomysliteľne dokonale. Čím lepšie je postavenie vybudované, tým snažší (!) je život v ňom[,]
a tým viac skytá ochrany pre životy jeho osádky.

To však znamená : veľmi mnoho rozmýšľať a ešte viacej pracovať ! Pot ušetrí krv !

4./ Nič nevie tak demoralizovať mužstvo v obrane ako nečinnosť a naproti tomu pocit, že vykonaná práca na obr[annom] postavení je zbytočná. Záleží len na veliteľovi a jeho osvetovom dôstojníkovi, aby k podobnému nedošlo. Dobré sa osvedčilo mužstvu vysvetliť význam a potrebu každej práce, ktorá je nariadená na obrannom postavení vykonať.

5./ Ak veliteľ skutočne vyčerpal všetky možnosti, ktoré mu dáva jeho právomoc a ktoré mu poskytujú miestne zdroje a zistí, že k splneniu svojej úlohy potrebuje ďalšie, žiada ich jednoduchou predpísanou formou od svojho nadriadeného veliteľa služobným postupom a svoj požiadavok náležite odôvodní. K tomu je však v prvej rade potrebný predpoklad, aby veliteľ /roty a praporu/ znal svoj obranný úsek naprosto dokonale. Znalosť úseku nadobudne sa zase len prácou !

6./ Z doterajších hlásení mám dojem, že dozorčia služba v obrannom postavení, najmä v noci, sa vôbec nekoná. Dosvedčuje to mnohé falošné hlásenie, častá zbytočná a trestná strelba a i. Každý veliteľ v obrane, najmä v nižších jednotkách, organizuje si dozorčiu službu v postavení tak, aby nedošlo k zbytočnému poplachu, plýtvaniu strelivom a k zbytočným stratám na životoch. – Podmienka : Znalosť predpisov alebo skúsenosti !

7./ Mnohí velitelia, najmä ktorí dlhší čas boli príslušníkmi spojeneckých armád, nevedia sa stále ešte akosi dobre prispôsobiť terajším pomerom a mentalite československého vojaka. Sú zvyklí nepomernému vojenskému blahobytu, ktorý bol možný len v armádach bohatých štátov, rozhodne nie je však možný v našom štáte aspoň prebežne (!), kým trvá všeobecný hospodársky nedostatok tovaru všetkého druhu. – Tiež tresty neukladajú sa podľa predpisu a primerane. Mnoho prečinov, ba i zločinov zostáva netrestných a na druhej strane ukladajú sa tresty odrazu neprímerané, ba i neprípustné, hraničiace s týraním. Ak podobné spôsoby boli snad dobré v niektorých armádach za vojny, neznamená ešte, že by sa tak malo pokračovať aj v našej demokratickej armáde. Máme svoj vlastný predpis A-I-1 ! Uvedomte si, že trest je najposlednejší spôsob výchovy vojaka ! Doporučujem každému veliteľovi, aby si pracovite shľňal poznatky jednak o hospodárskych možnostiach a s tým súvisiacim materiálnym vybavením našej armády a jednak, aby starostlivo študoval mentalitu terajšieho občana a vojaka. Iste sa príde k záverom, ktoré nepripustia ani závady v trestoch ani kladenie neprímeraných požiadavkov.

8./ Pokiaľ sa týka disciplíny mužstva, je táto za daných okolností na primeranej výške. To ovšem neznamená, aby sa na tomto poli založili ruky v klín (!) ! Veliteľ musí byť v tomto smere neustále veľmi ostrážitý a predpokladá sa, že sám je dokonale disciplinovaný a bezpečne vie, čo to je dobrovoľná kázeň !

9./ U mnohých veliteľov zistil som akýsi sklon k demagogii. To je podľa už len preto, že veliteľ demagog sám vyzdvihuje svoje ja pred podriadenými na úkor nadriadených veliteľov, ich štábov, jednotnosti armády a bezpečnosti štátu. – Chorobná starostlivosť o mužstvo mnohorazy hraničí s demagogiou !

10./ Niektorí jedinci stále si ešte neuvedomujú, že nemiestnou a skoro vždy neoprávnenou kritikou svojich predstavených, zapričiňujú nesmierne škody[,]
a to hlavne sami sebe.

Každý súdny občan, ktorý podobnú kritiku je nútený vypočuť, reaguje v prvej rade kritikou kritizujúceho. – Uvedomte si, že každé takéto jednanie je trestné a okrem toho : každá palica má dva konce.

Som presvedčený, že tieto dobre mienené pripomienky nájdu u všetkých príslušníkov podriadených jednotiek veliteľstva „Zlato“ správneho pochopenia a budú slúžiť, prejdúc každému do krve, k jednotnosti názorov, k správne chápaniu povinností ako aj k spoločnému úsiliu vybudovať dobrú, demokratickú, našu, československú armádu.

Vel.
Plk. E. Perko v.r.¹⁹

Veliteľstvo „Ocel“
Cj:20/Taj.vel.1946.

S.V., 31. máj. 1946.

Vec: Úlohy veliteľského
Sboru – pripomienky²⁰

Podľa rozdeľovníka.

Predlžujúci sa pobyt jednotiek v obrannom postavení za trvale kľudnej situácie, môže citeľne poškodiť morálku a disciplínu vojsk, ak velitelia nekonajú bedlivo svoju povinnosť. Nie je našou vinou, že musíme v terajšej kľudnej situácii stále len vyčkávať, leží však na veliteľoch všetkých stupňov, aby zabránili poklesu morálky a disciplíny a aby naopak využili terajšej kľudnej situácie a ináč výhodnej príležitosti k zdokonaľovaniu výchovy a výcviku. Terajšia situácia umožňuje situačne stály veliteľský styk s podriadenými, stále školenie[,] a to v znamenitom cvičnom teréne a za veľmi priaznivého počasia.

Jestli som sám často vyčítal nedbalosti, netečnosti (!), nezájmu v prevádzaní služby a ak počujem často podobné sťažnosti od kontrolných orgánov, musím činiť veliteľov zodpovednými. Upozorňujem, že som dobre informovaný o výsledku činnosti, alebo nečinnosti jednotlivých veliteľov a že si robím o nich úsudky, ktorých využijem patričným opatreniam. Nech si potom každý pričíta následky sám sebe. Každý veliteľ, ktorý si robí nejaké nároky do budúcnosti musí ukázať, že je schopný hodný uznania.

Už bolo vydané veľa smerníc, pokynov a pripomienok. Vzdor tomu musím znovu zdôrazňovať:

1/ Operačným rozkazom čís. 6 bolo nariadené, že veliteľ práporu musí – pokiaľ to vôbec rozloha úseku dovoľuje – každodenne raz prejsť celý svoj úsek. Účelom tohto opatrenia je vytvoriť stály styk veliteľov práporov s podriadenými. Bez výnimky musí každý veliteľ roty aspoň raz za 24 hodín – za svetla i za tmy – prejsť úsek roty. Pri týchto príležitostiach usmerňujú a kontrolujú sa nižšie uvedené opatrenia.

2/ V šírke celého obranného postavenia musí v každej dennej i nočnej dobe byť zaistené

¹⁹ Emil Perko (1905) – dôstojník predmníchovskej armády, v čase SNP veliteľ V. taktickej skupiny 1. čs. armády, po vojne veliteľ 10. pešej divízie. V boji proti „banderovcom“ v čase apríla až septembra 1946 veliteľ jednotiek podskupiny „Zlato“.

²⁰ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-20/1946.

súvislé pozorovanie. Toto pozorovanie musí byť veliteľom práporu a veliteľmi rot organizované. O jednotnej úprave pozorovacieho plánu vydávam patričné smernice.

3/ Na každom opornom bode musí byť organizovaná služba, ktorá pozoruje, kto pracuje na zdokonaľovaní postavenia, hliadkuje alebo sa zúčastňuje výcviku, kto odpočíva. Už každý veliteľ družstva musí mať menný zoznam svojich mužov a musí podľa návodu a pod dozorom veliteľa čaty uvedenú službu organizovať. Dbajte, aby všetko mužstvo bolo zamestnané, alebo odpočívalo podľa presného rozvrhu.

4/ Každý strážny (u vchodu do osád, alebo u strážených objektov) musí poznať svoje povinnosti a musí sa podľa nich chovať. Zvlášť upozorňujem na silničnú kontrolu podľa čj.: 1967 Taj./týl aut. 1946 a čj 298/Taj.1.oddel.1946. Zatiaľ boli len v jednotlivých prípadoch zadržané podozrelé osoby ačkoľvek je na cestách dokázaný značný ruch Benderovských príslušníkov a agentov. Konajte výcvik v strážnej službe a kontrolujte stále svojich strážnych.

5/ Všetko mužstvo, ktoré je voľné, nech je ináč zaradené kdekoľvek, zamestnajte výcvikom. Konajte taktický a strelecký výcvik, denne predved'te ukážňovací poradový výcvik a apelové cvičenie; dbajte na čistotu, vojenské chovanie a vojenský vzhl'ad svojich podriadených.

6/ Kontrolujte pokrok vo výstavbe obranných zariadení a všetkého, čo je treba pre boj a pre pobyt v postavení.

7/ Dávajte sami najlepší príklad a buďte veľmi prísni na podriadených veliteľov. Zamestnávajte ich podľa presného výdatného programu, zhromažďujte ich k poučným rozpravám, cvičte s nimi rôzne eventuality vo vývoji taktickej situácie. Používajte dôsledne svojej kázeňskej právomoci tam, kde iné prostriedky nepomáhajú. O vážnych prípadoch podajte hlásenie, dávajte pochvalu, alebo navrhňte odmenu tým, ktorí toho zasluhujú.

8/ Urobte všetky opatrenia pre utajenie a stále poučujte podriadených o nutnosti zachovať vojenské tajomstvo. Proti previnilcom ostre zakročte, dôležité prípady hláste.

9/ Dbajte na dodržiavanie palebnej kázne. Vyšetrite každú ranu, ktorá sa ozve vo Vašom okolí. Pri prepade dbajte na úspornú, dobre mierenú palbu. Palba nie je pre vlastné ukludnenie, alebo pre postrach nepriateľa, ale pre jeho zničenie. Už ste vystrieliли veľmi mnoho rán – bez účinku. I tu prísne zakročte, zvlášť v prípadoch zbabelstva.

10/ Organizujte mravne politickú výchovu a marte stranicky rozkol vnútri svojej jednotky a v pomere s obyvateľstvom. My vojaci slúžime verne celku, celej ČSR od Šumavy až po Karpaty Beskydy, v žiadnom prípade záujmom nejakej složky. A sme na to hrdí.

Žiadam Vás konečne, aby ste ma už raz zbavili nutnosti stále len napomínať a hroziť, poučovať o veciach, ktoré každému kto je a chce byť príslušníkom veliteľského sboru, musí byť samozrejým záväzkom, predmetom veliteľskej cti. Vo svojej kontrole budem ovšem pokračovať.

Dostane: Železo, Adam, Anton, Zdenek, Dušan, Hliník, František, Štefan, Zlato, Jaroslav, Otto, Václav, Jozef, Karol, Ivan, Matej, Pavel, Čechy, Morava, Filip, Michal, Arkadij, Ludovít, Ladislav, Peter, Ruka, Vlasta, Olga, Maria, Klára, Sekera, Ocel 6, Ocel 9.

Veliteľ „OCEL“
plk.gšt. Ján Heřman²¹

²¹ Jan Karel Heřman (1889) – dôstojník predmnichovskej armády, počas vojny väznený, po vojne náčelník štábu Vojenskej oblasti 3. Od februára 1946 zástupca veliteľa Vojenskej oblasti 4 a v bojoch proti oddielom UPA súčasne veliteľ operačnej skupiny „Teplice“.

Ministerstvo národnej obrany
hl.št.5.oddel.
Čj.23336/dův.zprav.1946.

Praha,1. června 1946.

Věc: Skupina „Ocel“ – protištátní a rozvratná činnost.²²

Prílohy: 3

Veliteľ 4. oblasti
B r a t i s l a v a.

Zasílám na vědomí a k dalšímu opatření hlášení důstojníka obranného zpravodajství voj. jednotky „Ocel“, zasazené ve východním Slovensku proti Benderovcům[m], o poměrech u této jednotky:

Protištátná rozvratná činnost: Je zistené, že v armáde sa ešte i dnes vyskytujú jednotlivci, ktorí rozbíjajú jednotu Čechov a Slovákov, majú záporný pomer k ČSR, rozširujú nenávisť voči Čechom a SSSR, sympatizujú s bývalým fašistickým režimom tak zvaného Slovenského štátu a vychvaľujú Tisu a jeho režim. Ako konkrétny prípad uvádzam por. spoj. v zál. F a r á r i k[a] Pavla, príslušníka veliteľstva „Ocel“ /kmeňový útvar 2112, turč. Sv. Martin/, ktorý od 20. januára 1946 až do dnes bol stále pozorovaný a bolo zistené že: Verejne nadával na Čechov a SSSR, výroky ako na pr. „Prečo Hitler neurobil z Prahy to, čo urobil s Lidicami a s Ležákmi, čo majú na Slovensku robiť Česi, Česi nás 20 rokov ztláčali (!), my ich tu nepotrebuje“, vychvaľoval Tisu a jeho režim, verejne politicky agitoval v uniforme, opíjal sa a pod. Podrobne viď pripojené protokoly spísané s menovaným a so svedkami. Dňa 28. mája 1946 podal veliteľ „Ocel“ na menovaného trestné oznámenie a nariadil eskortovanie k vojenskému prokurátorovi 10. pešej divízie v Košiciach.

Ako ďalší konkrétny prípad uvádzam kpt. del. S u š i l a Ladislava, ktorý verejne nadával na Čechov a spojenectvo s SSSR. Na menovaného je podané trestné oznámenie u Okresného súdu, Humenné pod číslom Td. 157/1946 pre § 269 voj. trestného zákonníka. Dňa 4.6.1946 bude súdne pokračovanie proti menovanému. Menovaný je navrhnutý na prevzatie funkcie veliteľa štábnej roty u veliteľstva „Ocel“.

Nepriстойnosti gázistov a mužstva: Všeobecne badať, že jak gázisti tak i mužstva /hlavne však tí, ktorí sú prijatí do čs. armády podmienenčne/ na veřejnosti robia výtržnosti, opíjajú sa a pod. čím špinia dobré meno čs. armáde. Ako konkrétny prípad uvádzam:

Dňa 19.5.1946 škpt. G r e g o r č o k Ján, veliteľ práporu vo Vyšnom Svidníku prešiel na motocykli v sprievode jedného civilistu celý svoj úsek. Odišiel i s civilistom do obce Barwinek v Poľsku, kde bol v opilom stave. Dňa 18. 5. 1946 bol škpt. Gregorčok Ján na nákladnom motorovom vozidle s neznámou ženou v Krajne Poľane. Podľa hlásenia menovaná bola vypočúvaná orgánmi OBR pre podozrenie zo spolupráce s Nemcami. Šetrenie v predmetnej veci menovaného je v príru.

Ďalej uvádzam prípad kpt.pech. H o r e č n ý Elemír, ktorý v dobe od 9. do 14.5.1946 bol stále v napilom stave, pričom robil nepriстойnosti a zneužíval svoje veliteľské postavenie. Na VO-4 bol tento prípad hlásený pod vlastným číslom 1602/Dův.sprav.1946.

Prípad kpt.pech. H o l e c Michala, príslušníka veliteľstva František /I/7.prápor/ – nepriстойné chovanie voči mužstvu – nadávky.

²² VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-21/1946.

Prípado rtm. pech. v zál. Š t o f k o Štefana, ktorý dňa 15. mája 1946 roztrhal legiti-máciu KSS slob. Pinter Rudolfa. Menovaný rtm. je príslušníkom veliteľstva „František“ /I/7.prápor/.

Prípado kpt. M a n í ě k [a] [,] rtm. B i t e r a a čet. asp. Š p i ě k u, príslušníci veliteľstva „Jozef“, ktorí dňa 22. mája 1946 išli nákladným motorovým vozidlom v sprievode civil-ných osôb do obce Vyšná Jablonka. Civilisti viezli propagačný volebný materiál a poštu. Menovaní im tieto veci sobrali, vyhodili z auta a spálili. Vyšetovanie sa prevádzza.

Dňa 15. mája 1946 vzdialil sa od svojej jednotky počas transportu v Košiciach voj. F r á trik Koloman, príslušník veliteľstva „Jozef“ /41. prápor/, ktorý sa zdržoval u svojich prí-buzných v Košiciach. Na menovaného som nariadil podať trestné oznámenie.

Dňa 1. mája 1946 vracali sa 6 občania z osláv 1. mája z Bardejova do obce Zborov. Na ceste boli zastavení našimi vojakmi, ktorá začali na idúcich občanov vykrikovať: „Boha Vám komunisti, ešte ruka v ruke so zbraňou, pôjdeme proti Vám“. V obci Andrejova strho-vali verejne za dňa vojáci plakáty strany KSS.

Ďalej bolo hlásené, že skupina vojakov v obci Podhradie, okres Bardejov zastavila idú-cich občanov a pokrikovala na nich, že ich dajú postrieľať. Táto skupina vojakov bola v podnapilom stave. Šetrenie prevádzam.

Samovoľné vzdialenie sa od jednotiek: Dňa 17. mája 1946 vzdialil sa od svojej jednotky voj. C i r o v s k ý Matej, voj. S l u t' a k Mikuláš a vojak P e r ž e l Ján, príslušníci veliteľ-stva „Matej“. Na menovaných som nariadil podať trestné oznámenie.

Zbabelosť: Dňa 8. 4. 1946 o 17:00 hod prišli do obce Kalinov, okres Michalovce, traja príslušníci UPA a jedna žena. Veliteľ roty čet. asp. Z e m a n Ján, príslušník veliteľstva „Mi-chal“ bol s menovanými v osobnom styku spolu s 5 vojakmi od jeho roty a neučinil žiadne opatrenie, aby uvedených Benderovcov zajal. Ba práve naopak sobral menovanú prísluš-níčku UPA na veliteľstvo roty, kde s ňou rozprával a na koniec odišiel i v sprievode vojakov do blízkeho lesa za veliteľom skupiny UPA. S veliteľom sa priateľsky rozlúčil a prepustil ich s poznámkou, aby odišli z nášho územia. Na menovaného som nariadil podať trestné oznámenie veliteľovi „Zlato“.

V prechádzajúcich stadiach uviedol som iba jednotlivé konkrétne prípady, ktoré byly hlá-sené obranno-zpavodajskými orgánmi, avšak mám dojem, že podobných prípadov sa stalo viacej, ktoré však neboly príslušnými veliteľmi hlásené. Z tohto sa dá urobiť celkový obraz o morálnej hodnote jednotiek zasadených v operačnom pásme na východnom Slovensku.

K tomu nařizují:

Všechny uvedené osoby zajistiť, ve vězení urychleně vyšetřit a ve vazbě odevzdat jako odstrašující příklady voj.prokurátorovi k zavedení trestného řízení.

Veliteli skupiny „Ocel“ nařid'ite, aby tyto rozkazy neprodlene provedl a provedení hlásil náčelníku hlavního štábu a Vám.

V denních rozkazech dejte uvedené případy s důrazným poučením na vědomí všem příslušníkům skupiny „Ocel“ a síce zvlášť pro důstojníky a zvlášť pro mužstvo.

Náčelník hlavního štábu
arm. gen. Bohumil BOČEK²³

²³ Bohumil Boček (1894) – dôstojník predmnichovskej armády, počas vojny zástupca veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Po vojne do júla 1948 v hodnosti armádneho generála náčelník Hlavného štábu čs. brannej moci.

Odpis:

Veliteľstvo „Ocel“Cj:465/Taj.1.odd.1946

S.V., 4.6.1946.

Vec: Strážna služba v
postavení – závady²⁴

V posledných dňoch sa opakujú prípady, že bandy UPA prepádajú jednotlivé oporné body, pri čom veľmi často dochádza k stratám /ťažšie zranenia, ba i straty na životoch /na našej strane. Naproti tomu však pozastavujem sa nad skutočnosťou, že takmer pri žiadnom podobnom prepade nebolo hlásené zadržanie, poranenie alebo usmrtenie nepriateľa, ktorý takto beztriestne ničí životy našich vojakov.

Podľa vyskúšaných bojových zásad malo by tomu byť práve opačne, lebo vojak, ktorý je v obrane /v zákope/ je vo výhode oproti nepriateľovi postupujúcemu voľným terénom, menovite v lese, kde každý krok je počut' až na veľkú vzdialenosť /suchot lístia, lámania suchých konárov/.

Pri srovnaní týchto dvoch skutočností prichádzam k záveru, že jednak mužstvo není ešte dostatočne vycvičené k strážnej službe a jednak veliteľia nekonajú aktívne nariadené kontroly, potiaľto, že nezakročujú s čo najväčšou prísnosťou proti previnilcom pri zistení nedostatkov. Horespomenuté prípady ukazujú: každá i zdanlive nepatrná chyba strážneho /chvílková nepozornosť/ môže mať za následok smrť kamarátov, preto znovu zdôrazňujem potrebu neustálej kontroly a výcviku menovite vo strážnej a hliadkovej službe.

Okrem toho nariadujem:

Všade tam, kde není výhľad a výstrel aspoň na 300 m pred jednotlivými opor. bodmi, vysuňte od týchto /okrem strážnych opor.bodu samotného/ do ohrozených smerov strážnych s úlohou vzbudenia poplachu, nakoľko hluk, ktorý panuje v rámci opor. bodu samotného jednak odpúťavá pozornosť strážneho od potreby ostrážitosti a jednak prehlušuje eventuálne náznaky blížiaceho sa nebezpečia. V noci však vysuňte strážnych na 30-100 m aj v tom prípade, keď výhľad a výstrel je normálne väčší ako 300 m.

Ani potrebu tohoto spôsobu zaistenia som nepovažoval skoršie za potrebné osobitne nariadovať, lebo je ono obsiahnuté v predpise /viď P-I-, č. 434 a predp. RA-I.diel, čl. 141./, nakoľko som však zistil, že väčšina veliteľov ho nepreviedla, robím tak dodatočne. Kde sa tam doposiaľ nestalo, je snáď možno omluviť len tým, že mužstvo bolo doteraz zamestnané výstavbou obranného postavenia, teraz však, keď opevňovacie práce sa ukončujú /v spolupráci i so žen. čatami/, nemožno v žiadnom prípade upustiť od uvedeného spôsobu zaistenia, lebo by to znamenalo hazardovanie s vlastnými životmi.

Dostane: Zlato, Ruka, Železo, Hliník.

Za správnosť:

náčelník štábu „OCEL“:
pplk.gšt. V. Višňovský v.r.Veliteľ „OCEL“:
plk.gšt. Ján Heřman v.r.

²⁴ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 39-115-141/1946.

Veliteľstvo „JAROSLAV“²⁵
Č.j.: 264/Taj.1946.

S.V., 3. júla 1946.

Vec: Kontrola veliteľov –
 – nariadenie.²⁶

Podľa rozdeľovníka.

S poukazom na ústne vydané dispozície na vel. shromaždení konanom na vel. „OCEL“ dňa 14. júna 1946 a nariadenie vel. „ZLATO“ čis.819/Dôv.1.odd. zo dňa 18.júna 1946 nariadujem veliteľom práporov kontrolovať pri každej príležitosti: Či veliteľia stotín a podriadený veliteľia osobne kontrolujú im podriadené orgány a mužstvo (a ako často) jestli ich konajú pravidelne, alebo striedave. Či veliteľia rôť konajú pravidelné prípravy a porady so svojimi veliteľmi čiat na programe zamestnania o stave výcviku, o potrebe technického zdokonalenia obranných postavení, o disciplíne a morálnej hodnote jednotky a o materiálnych nedostatkoch. Taktiež či kontrolujú denne úplnosť početného stavu podľa denníka živých a menného soznamu osôb ako i materiálu svojej jednotky. Svojim dozorným orgánom nariadíte kontrolovať, ako sú veliteľia (!) stotín plnené všetky vydané rozkazy, poťažme ako je ich plnenie kontrolované tiež podriadenými orgánmi. Nedopustíte za žiadnu cenu, aby bola naštrbená veliteľská právomoc toho, koho kontrolujete. V prípade, že nemá autoritu dopomôžte k tomu, aby ju získal. Trestnú právomoc použite vždy a v plnej miere tam, kde zlyhala domluva (!) a kamarátske napomenutie.

Veliteľia stotín musia sa tiež, čo najčastejšie zúčastňovať osobne pri osvetovej činnosti svojich osvetových orgánov. Veliteľia práporov usmerňujú činnosť tiež svojich orgánov OBZ, prirodzene však v rámci odborných smerníc, ktoré tieto orgány majú od OBZ orgánov nadriadeného veliteľstva. Zakazujem, čo najprísnejšie, aby kontrolné orgány sa chovaly demagogicky voči tým, s ktorými v službe prichádzajú do styku.

Každý veliteľ si musí byť vedomý, že je osobne zodpovedný za všetko, čo sa u jeho jednotky deje a preto z tohoto hľadiska musí usmerniť svoju činnosť svojich podriadených pomocných orgánov.

Zistené závady a i porušenia služobných povinností, môže každý veliteľ zlikvidovať v rámci svojej disciplinárnej právomoci, poťažme právomoci podľa služobného predpisu A-I-1, hlava 11, stat 3, čl.156 – 179.

Zdôrazňujem, že len neustály osobný styk je zárukou úspešného vykonávania služobných povinností, lebo takýmto spôsobom môže každý veliteľ v rámci svojej kompetencie usmerniť na mieste sporné otázky eventuálne napraviť chyby, ktoré zistí a tie veci o ktorých neni kompetentný rozhodnúť, môže sám najlepšie podchytiť a s vlastným posudkom predložiť na rozhodnutie nadriadenému veliteľovi.

Nestrpte nevojenské vystupovanie a jednanie svojich podriadených, taktiež, aby mužstvo (gážisti) chodilo ustrojené proti predpisu, špinaví, neoholení a s dlhými vlasmi. Súčasne poukazujem na služobný predpis A-I-1, stat 3, č. 441 až 445.

²⁵ „Jaroslav“ – krycie meno podskupiny (peší motorizovaný prápor 39), operujúcej proti „banderovcom“ v čase december 1945 až marec 1946, keď bol jeho veliteľom pplk.pech. Jaroslav Kmicikievič, resp. apríl až september 1946, keď bol jeho veliteľom pplk.pech. Otmar Záhora.

²⁶ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 53-182-264/1946.

Dostane: Vel. „Jozef a Karol“ na prevedenie.
Vel. „JAROSLAV“ na založenie.

Veliteľ „JAROSLAV“
Pplk.pech. Záhora Otmar²⁷

VELITEĽSTVO 4. OBLASTI BRATISLAVA

Číslo: 22/Dôv.vel. 1946

Otvorí veliteľ
Bratislava, 23. júl 1946

Vec: Protištátna a rozvratná
činnosť – úkazy nekázne,
nesvedomitosť pri výkone
služby.²⁸

Veliteľstvo „Ocel“
H u m e n n é .

I. V poslednej dobe bolo nutné zaistiť a odovzdať do súdneho vyšetrovania niekoľko príslušníkov veliteľského zboru zo skupiny Teplice. Príčinou boli protištátne výroky, porušenie vojenského tajomstva a výtržnosti v podnapilom stave.

K uvedeným prípadom : Ide všeobecne o výroky protištátne proti jednote Čechov a Slovákov v spoločnej vlasti, proti nášmu spojenectvu s SSSR a jeho hrdinskej armáde.

Kto sa dopúšťa podobných činov[,] je zločincem a nepatrí vôbec do našich radov a nezasluguje si, aby žil v štáte, pretože sloboda bola po tak strašných útrapách vykúpená krvou najlepších synov národa.

Rozšírené nemierne pitie alkoholu musí byť všetkými prostriedkami ihneď vylúčené v sbore voj. gažistov, ale i u príslušníkov mužstva. Podobné zjavy vždy poškodzujú dobré meno celej armády a sú bezprostrednou príčinou ďalších zločinov.

Pripomínam veliteľom všetkých stupňov, aby tu uvedeným nežiadúcim a zločinným zjavom venovali tú najväčšiu pozornosť a pri zistení okamžite nechali vinníka zaistiť a podali trestné oznámenie súdu. Každý podobný prípad hláste VO4.

II. Veliteľ jednej vyššej jednotky previedol neohlásenú prehliadku u podriadeného útvaru. Pri tom neobmedzil sa len na prehliadku výcviku a ubytovania, ale previedol tiež kontrolu po stránke administratívnej a všeobecnej úradnej agendy.

Pri tejto prehliadke bolo prehliadajúcim zistené, že príslušný veliteľ dopustil sa zločinu proti predpisom o zachádzaní s tajnými spisami a so spismi určenými výhradne pre služobnú potrebu.

Spisy tajného a dôverného rázu, vôbec neprezentované a nevybavené, boli nájdené pohodené v otvorenom stole v miestnosti, kam mal každý nepovolaný prístup. Dôležité

²⁷ Otmar Záhora (1909) – dôstojník predmníchovskej armády, počas vojny zástupca veliteľa 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR. Po vojne veliteľ pešieho práporu 41, v čase banderovského vpádu na Slovensko v roku 1946 veliteľ podskupiny „Jaroslav“ (apríl – september 1946) – od 25. októbra 1946 ako plk.pech.

²⁸ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-34/1946.

a zásadné rozkazy pre výcvik, poplachové smernice atď. neboly zpracované a prevedené. Tu je opäť jeden zjav, že na zodpovednom mieste bol dôstojník, ktorý tam nepatrí a nepatrí do našej novej armády vôbec. Na menovaného bolo podané trestné oznámenie voj. súdu.

Nariadujem všetkým vyšším veliteľom a veliteľom všetkých stupňov[,] aby po tejto stránke usmernili svoje časté prehliadky a aby i v tomto smere robili všetkými prostriedkami ihneď nápravu. Podobné zistené prípady odovzdajte ihneď voj. súdu a meno vinníka hláste. Pripomínam naposledy, že veliteľský sbor musí byť čo najskôr očistený od podobných dôstojníkov, ktorí dosiaľ nepochopili svoju úlohu v našej novej armáde a svojim nezáujmom o službu a svojim lajdáctvom vrhajú špatné svetlo na celý dôstojnícky sbor.

Zakročte bezohľadne proti každému bez rozdielu, bez zreteľa na jeho snáď zásluhy, lebo v novej našej armáde nie je miesta pre tých, ktorí myslia, že byť členom dôst. a veliteľského sboru je len dobrým materiálnym zaopatrením.

Všímajte si viac i privátneho života svojich podriadených v dobe mimoslužobnej a svojim veliteľským vplyvom zabráňte, aby dôstojník nestýkal sa so spoločnosťou alebo nenavštevoval miestnosti, ktoré nezodpovedajú plne požiadavkom nášho dôstojníka. Sledujte školenie dôst. sboru a pri svojich prehliadkach i po tejto stránke prevádzajte kontroly, aby každý príslušník dôst. a veliteľského sboru bol na výške doby a ovládal všetko, čo pre jemu sverenú funkciu potrebuje a vždy sa snažil vlastnou pilnosťou a štúdiom odstrániť nedostatky svojich vedomostí, ktoré mu chýbajú, pretože príslušnú funkciu získal v dobe revolučnej za svoje zásluhy bez možnosti školenia a riadnej prípravy.

Vyžadujte od svojich podriadených veliteľov a všetkých dôstojníkov svedomitosť, vzorné plnenie povinností, korektné a hlavne čestné konanie a čistotu charakteru.

III. Tento rozkaz vyhláste všetkým podriadeným veliteľom, ďalej dôstojníkom a rotmajstrom vždy vo vhodnej úprave pre každú skupinu zvlášť.

Odstavec ad. I. vyhláste tiež osobám mužstva vo vhodných osvetových prednáškach, lebo i medzi poddôstojníkmi a mužstvom vyskytly sa podobné prípady.

Dostanú: sbory, divízie, veliteľstvo „Oceľ“, vel. letectva oblasti,
del. brigády, žen. brigáda, spoj. pluk, del. pluk 154, del. pl.
102, 4ks na prevedenie, MNO Úrad štát. tajomníka,
MNO, hl.št. 1 a 4. oddel. na vedomie.

Za správnosť
Náčelník štábu VO4:
Pplk.gšt. Elemír Polk²⁹

Veliteľ 4.oblasti
brig.gen. Michal Širica v.r.

²⁹ Elemír (Elemér) Polk (1905) – dôstojník predmnichovskej armády, počas vojny veliteľ dvoch oddielov partizánskeho zväzku Čapajev. Po vojne náčelník štábu veliteľstva VO 4, od 19. februára 1947 v hodnosti plk. gšt. (od 3. decembra 1949 brig.gen.).

Veliteľstvo „TEPLICE“³⁰
Č.j.8415/Taj.1.oddel.1946.

Humenné, 16. december 1946.

Vec: Prepad obce banditmi
 – poznatky.³¹

T a j n é !
Podľa rozdeľovníka.

Na VO-4 č. 3239/Taj.1.odd.1946 z 10.12.1946.

I. Pri prenasledovaní banditov, prepadnutejších jednú osadu, byly u jednotiek zistené tieto závady:

1./ V prenasledovaní bandy nebolo jednotkou stále pokračované, v dôsledku toho bol stratený styk s bandou.

Preto snažte sa vždy jednou časťou jednotky zostať s bandou v dotyku, zatiaľ čo druhá časť snaží sa bandu predbehnúť, dostať sa jej do týlu, obkľúčiť a zajať ju.

2./ Inou jednotkou bolo skoro po prestrelke opustené miesto stretnutia ihneď, akonáhle sa banda rozprchla.

Je potrebné, aby časť jednotky zaitene³² dôkladne prehliadla miesto boja i najbližšie jeho okolie, lebo je možné, že sa časť banditov vráti pre koristiť zanechanú na mieste stretnutia, alebo že ešte niektorý príslušník bandy-opozdilec, miestom prejde. Druhá časť jednotky pokračuje zasa v stíhaní, aby nestratila dotyk s bandou.

Zanechanú koristiť odovzdajte vždy obr[annému] zprav[odajskému] dôstojníkovi.

3./ Pri stretnutí sa markantne prejavil nedostatok palebnej kázně. Paľba bola zahájená príliš skoro, bezplánovite, bez rozvahy a bez mierenia, takže nepriateľ pri veľkej spotrebe streliva neutrpel žiadne straty.

Preto zahájte strelbu až z bližšej účinnejšej vzdialenosti za predom rýchle ujednaného plánu (stanovenie rozdelenia cieľov a druhu paľby) a za presného mierenia. Strelivo zbytočne neplýtvajte! Pri menšej vzdialenosti od banditov môže potom ľahko druhá časť jednotky dostať sa obchvatom rýchlejšie do týla protivníka.

4./ Týmto bojom s banditami opäť sa príkladne potvrdilo, že ich útočnosť a zákernosť ihneď pomínie, ba že skoro podľahnú (!) panike, akonáhle proti ním plánujete a so všetkou dôraznosťou zakročí organizovaná ukáznená³³ vojenská jednotka.

Nakoniec pripomínam, aby sa velitelia všemožne vynasnažili boj rozhodnúť, obkľúčiť a zajať, alebo zničiť protivníka ešte za dňa, lebo za tmy v lese a v neschodnom teréne protivník sa ľahko rozptýli a unikne.

³⁰ „Teplíce“ – krycie meno operačnej skupiny pre zabezpečenie pohraničného územia (veliteľstvo Humenné). Vznikla premenovaním predchádzajúcej skupiny „Ocel“ a v podriadenosti jej ostali pôvodné podskupiny. So vzrastajúcim pohybom banderovských jednotiek bola skupina v júli 1947 reorganizovaná na stíhaciu skupinu a postupne sa menilo aj jej veliteľstvo (Prešov, Spišská Nová Ves, Banská Bystrica, Žilina, Brezno n/Hronom, Banská Bystrica). Skupinu tvorili stíhacie prápory „Lev“, „Rys“, „Tiger“, „Orol“, „Sup“, „Kamzik“, „Srniec“, „Dub“, „Javor“, „Osika“, „Zafir“, pluk SNB „Slovensko“, partizánsky prápor, pohotovostné oddiely NB a menšie jednotky. Vo velení skupiny sa postupne vystriedali plk.pech. Jozef Tlach, plk.gšt. Vít Ondrášek a brig. gen. Július Nosko.

³¹ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 57-211-978/1946.

³² Správne zaistenia.

II. Pri boji naopak sa osvedčila rýchlá pohotovosť veliteľa, orgánov OBZ a mužstva. Plán stíhania s úmyslom zaskočiť a obkľúčiť bandu bol dobre premyslený. Zariad'te, aby tieto poznatky a poučenia prenikly až do najmenších jednotiek.
Dostane: GREGOR, JAKUB, MATEJ, MICHAL, KLÁRA, PAVOL, ADAM, ZORA.

Z rozkazu
 Náčelník štábu TEPLICE
 Pplk.gšt. Ondrášek Vít³⁴

Veliteľstvo „Teplice“
Zvláštny dôverný rozkaz
 Veliteľstva „Teplice“³⁵

Ročník: 1947 _____ Humenné, 13. február 1947. _____ Číslo: 1.

Čl. 1. Pokles kázne

I. V poslednom čase som zistil u niektorých jednotiek pokles stupňa kázne[,] a to nie len u mužstva[,] ale i u dôstojníkov a rotmajstrov.

Zdôrazňujem, že práve dnes, keď musíme bojovať s rôznymi nedostatkami[,] a to tak v počte veliteľského sboru všetkých stupňov[,] ako i v počte mužstva, je treba aby práve teraz bola kázeň udržiavaná a zlepšená, lebo len tak môžeme splniť úlohy nám sverené.

Tak zistil som nedbalé, neochotné zdravenie. Niekedy úplná neznalosť toho, ako sa má vojsko svojmu veliteľovi či nadriadenému hlásiť. Mužstvo pri vychádzke chodí nedbalo ustrojené a nechová sa tak, ako by sa chovať malo.

II. Pokles kázne odráža sa i na materiálnej stránke jednotiek a hlavne u riadičov. Riadiči sa o svoje vozidlá nestarajú a v dôsledku špatného ošetrovania stúpa i počet nepojazdných vozidiel. Som si dobre vedomý, že stav vozidiel nie je taký, aký by mal byť, avšak keď nedbajú velitelia o prísne dodržanie vydaných rozkazov a nariadení, tým skôr sa prejaví v pohotovosti tohto dopravného prostriedku.

Obmedzte jazdy autami na najnutnejšiu mieru, lebo v prípade, že zistím i ďalšie neoprávnené alebo neodôvodnené jazdy, zakročím proti vinníkom trestom.

V Ubikáciách je niekedy poriadok, ktorý poriadkom ani nemožno nazvať. Nezabúdajte, že ide o cenný materiál, ktorého doteraz nemáme dostatok. Pokiaľ ide o výstroj, dbajte aby sa odev často opravovala. V ubikáciách dajte pozor na pece a tiež na zachádzanie so svetlom.

III. Je dôležité, aby sa velitelia i mužstvo nedalo dnešnou nečinnosťou bánd ukolísat', lebo z toho vzniknúvšia ľahostajnosť a ledabilosť (!) pri výkone služby by mohla mať ne-dozerne následky.

³³ Disciplinovaná.

³⁴ Vít Ondrášek (1896) – dôstojník predmníchovskej armády, počas vojny príslušník domáceho odboja, po vojne prednosta (1.) operačného oddelenia VO 1. Počas bojov s oddielmi UPA v čase novembra 1946 až mája 1947 náčelník štábu veliteľstva „Teplice“, resp. v čase júna až júla veliteľ skupiny.

³⁵ VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 3-5-1/9-1/1947.

Tento rozkaz nech je prečítaný všetkým podriadeným podľa toho, do akej miery sa podriadených týka.

Všetci velitelia a zástupcovia skupín na tomto rozkaze potvrdia, že jeho obsah bol podriadeným sdelený.

Číslo:25520/Dôv.náč.1947.

Za správnosť:

Náčelník štábu Teplice:

Pplk.gšt. Ondrášek Vít

Veliteľ „Teplice“

plk. pech. Jozef Tlach, v. r.³⁶

Veliteľstvo VII. armádneho sboru³⁷

Čís.: 50.603 Dôv.4.oddel.1947

Trenčín,22.februára 1947.

Vec: Dôstojníci českej národnosti
– premiestňovanie na Slovensko
– oddiaľovanie nástupu služby.³⁸

DŔVERNÉ

Ministerstvo národnej obrany:

hl.št.vel.pech.

P r a h a .

Hlásim:

V posledných dňoch prešlo u Velit. VII. arm. sboru niekoľko urgencií podriadených veliteľov, z ktorých je vidieť, že dôstojníci českej národnosti premiestnení k útvarom na Slovensku, nenastúpili včas, alebo vôbec nenastúpili u svojho útvaru, bez toho, že by došlo oznámenie príčiny. Robí to dojem, že ide o umelé oddiaľovanie nástupu služby u útvarov na Slovensku a hľadání ciest, ako sa zo služby na Slovensku vyhnúť.

Nakoľko tento zjav je veľmi vážny, pokladám za nutné, aby byly hľadané jeho príčiny. Je oprávnená domnienka, že reakcia pracuje šírením nepravdivých zpráw o pomeroch na Slovensku na umelom prehľbovaní priepasti medzi Čechmi a Slovákmi, čo je tým závažnejšie v armáde, ktorá má v prvej rade byť príkladom nerozbornej jednoty Čechov a Slovákov v spoločnom štáte.

Nedomnievam sa totiž, že by vyhýbanie sa služby na Slovensku vyplývalo z osobného presvedčenia dôstojníkov, pretože to by svedčilo o veľmi špatnej morálke dôstojníckeho sboru, spôsobené snáď jedine šesťročným umelým odlúčením oboch národov. Svedčí to najskôr o tom, že mnohí dôstojníci podliehajú vlivne nepravdivým zpráwam, bez toho, aby sa presvedčili o skutočnosti.

³⁶ Jozef Tlach (1896) – dôstojník predmníchovskej armády, počas vojny jeden z veliteľov I. taktickej skupiny. Po vojne bol prevzatý do čs. armády, veliteľom skupiny „Teplice“ bol od leta 1946 do februára 1947.

³⁷ VII. armádny zbor s veliteľstvom v Trenčíne tvoril organizačný rámec veliteľstva VO 4. V jeho podriadenosti boli 4. divízia (v októbri 1945 reorganizovaná na rýchlu) a 9. divízia. V rámci reorganizácie čs. armády bol zbor v októbri 1947 prečíslovaný na V. Veliteľmi zboru boli do októbra 1945 Michal Širica a následne až do zrušenia v apríli 1949 Mikuláš Markus.

³⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 46-2/1-20/1947.

Naskytá sa tuna široké pole pôsobnosti jednak orgánov OBZ, ktorí by pátrali po pôvodných týchto zámerne šírených nepravdivých informáciách u takýchto ľudí, či už z radov civilného obyvateľstva, alebo z radov armády, včas zneškodnili, jednak orgánov osvetovej služby, ktoré by takéto informácie uvádzali na pravú mienku a poučovaním dôstojníkov vnášali do dôstojníckych sborov jasno v tejto veci.

Doporučujem bližšie skúmanie zjavu a u dôstojníkov, ktorí bez vážnych príčin hľadajú sa službe na Slovensku vyhnúť, poznamenať patričné shodnotenie v príslušnej rubrike kvalifikačnej listiny /hodnota morálna/.

Veliteľ VII. arm. sboru:
brig.gen. Mikuláš MARKUS³⁹

Veliteľstvo TEPLICE

Zvláštny dôverný rozkaz č. 13⁴⁰

Humenné, dňa 2. júna 1947

Čl. 1. Stíhanie pokleskov – upozornenie.

V poslednej dobe bol som nútený niekoľkokrát zakročiť proti niektorým príslušníkovi veliteľského sboru TEPLICE pre hrubé poklesky, ako opilstvo, neuposlušnosť rozkazu, liknavé a nedbalé vykonávanie rozkazu.

Pri tom pre výstrahu použil som najvyššie možné výmery trestu prípadne trestného oznámenia.

Upozorňujem veliteľský sbor všetkých složík veliteľstva TEPLICE na vyššie uvedené a zdôrazňujem, že budem dôsledne a všetkými prostriedkami stíhať každé konkrétne previnenie proti kázi, opilstvu, nedbalému plneniu rozkazov a pod.

Podobný postup žiadam i od veliteľov všetkých stupňov, lebo len tak udržíme kázeň na žiadúcej výške a nemusím zdôrazňovať, že prísny postup veliteľov voči previnilcom nielen budem schvaľovať, ale i podporovať, eventuálne zvýším výšku trestu.

Tento rozkaz dajte na vedomie všetkým dôstojníkom a rotmajstrom čo oni potvrdia vlastnoručným podpisom na tomto rozkaze.

Číslo: 26659/Dôv.4.odd.1947.

Za správnosť
Náčelník štábu TEPLICE
Škpt. tank. GÁLIK Ľudovít

Veliteľ TEPLICE
plk.gšt ONDRÁŠEK Vít, v. r.

³⁹ Mikuláš Markus (1897) – dôstojník predmníchovskej armády, počas vojny veliteľ IV. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku, resp. 4. samostatnej brigády v ZSSR. Po vojne dočasný veliteľ VO 4, od októbra 1945 do apríla 1949 veliteľ VII. (V.) armádneho zboru, neskôr krátko zástupca veliteľa VO 3.

⁴⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 4-5-2/9-1-1947.

Veliteľstvo „TIGER“ SV.⁴¹
Č.j.: 108/Taj.1947

SV.12.7.1947

Vec: Boj proti UPA-taktika
 malých jednotiek
 upozornenie⁴²

Podľa rozdeľovníka:

Nariadenie voj. útvaru 2229, čj. 3.192/Taj.1.odd.1947 dávam jednotkám Tiger v plnom znení na vedomie:

V poslednom čase mnohé čsl. jednotky v boji proti bandám UPA môžu sa pochváliť peknými úspechmi a naproti tomu mnohé jednotky zasa, hoci všetky výhody boli v tom-ktorom prípade na ich strane, úspechy nemaly.

Predpoklady na úspech proti nášmu protivníkovi, dobre vycvičenému, srdnatému a odhodlanému uchrániť a v prípade napadnutia aspoň holý život za každú cenu, sú mnohé a rozličné. Avšak jedna zásada je platná vždy, ukázalo sa, že byly použité u tých jednotiek, ktoré maly úspech.

Je to okrem iných potrebných vlastností vojaka-bojovníka /znalosti technické a taktické, odvaha, vytrvalosť atď./ najmä:

p a l e b n a d i s c i p l i n a

čo znamená, že pri každom stretnutí s bandou UPA, či malými, alebo veľkými skupinami týchto, je treba zachovať naprostú odvahu a nezahajovať paľbu na veľké vzdialenosti, zo strachu a preto, aby som protivníka upozornil včas na nebezpečie, ktoré na neho číha. Ten, kto chce mať v boji proti UPA úspech[,] nechá si priblížiť takéhoto protivníka na tú možnú najmenšiu vzdialenosť, ktorá nijako a najmä v noci nemôže byť väčšia ako 10-15 krokov. To je vzdialenosť, kedy strelec môže mať úspech aj za tých najhorších podmienok viditeľnosti, tým viac strelec zo samopalů a guľometu. Dokázalo sa, že ak bolo strieľané na protivníka na väčšie vzdialenosti, ako bolo shora uvedené, nemala takáto strelba žiadného významu, lebo protivník bol len takrečeno „pošimraný“⁴³ a najviac ak sa rozprchnul, aby sa o kúsok ďalej zasa sformoval do pôvodnej skupiny.

Dokážem Vám, že je možné dodržať tieto podmienky úspešného boja proti bandám. Bandy UPA sa zásadne pohybujú v skrytom teréne, ktorý je aj pre nás veľmi výhodný, pre postavenie mnohých liečok, najmä ak máme dosť správny predpoklad o pravdepodobnom smere jeho postupu. Práve tento skrytý terén umožňuje aj nám, aby hoci i malé naše jednotky vyčkávaly príchod nepriateľa úplne skryte a preto bez strachu, že budú objavené, kým nezahájajú ú č i n n ú paľbu. Práve táto skrytosť dovoľuje nám zahájiť paľbu až v tom najposlednejšom okamžiku, keď cieľ je jasne viditeľný a zásah celkom istý.

Neúčinná paľba je trestná, lebo je to plytvanie strelivom. Buďte pamätliví toho, že strelivo /niektoré druhy/ nemôže ani MNO vždy zaopatríť v dostatočnom množstvo v dnešných časoch a okrem toho práve ten zbrklý a poplašný strelec nikdy nevie, že práve že práve tieto zúrivé a zbytočné strieľané náboje mohly by mu zachrániť jeho vlastný život, ak ich

⁴¹ „Tiger“ („Igor“) – krycie mená pešieho práporu v sile 4 rôt, operujúceho proti „banderovcom“ v čase mája až septembra 1947 v zostave stíhacej skupiny „Teplíce“. Jeho veliteľom bol plk. pech. Anton Vick.

⁴² VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 46-148-108/1947.

⁴³ Zastrášený.

v nasledujúcom kritickom okamžiku bol mal u seba. Ved' v boji nie je možné nikdy vedieť, že čo sa v najbližšom okamihu môže stať. Na toto je treba pamätať aj v tom najzúrivejšom boji, lebo je vždy možné, že pre toho-ktorého strelca nastanú ešte kritickejšie okamžiky a to ešte predtým, kým by si mohol vystrielané streľivo doplniť.

O ostatných taktických zásadách, ktoré platia pre boj malých jednotiek proti bandám v lese, v noci atď. zmienim sa iba všeobecne a najmä poukážem na naše predpisy, ktoré o týchto zásadách pojednávajú:

1. Najprv je treba získať o bande čo možno najviac zprávy.
2. Vypozorovať úmysly bandy, najmä smer jej presunu.
3. Postaviť sa proti nej na príhodne zvolenej čiare. Osvedčilo sa bandu očakávať, a nie ju prenasledovať. Na tejto čiare postavím množstvo liečok⁴⁴ a za touto čiarou tzv. úsekové zálohy pre prípad, že by banda prenikla prvým sledom.

4. Úspech je dokonalý, ak sa podarí bandu dostať do „pytla“, ktorý rýchle treba uzavrieť zo všetkých strán a okrem toho mať ešte zálohu na príhodnom mieste, ako už bolo hore spomenuté na prenasledovanie bandy, ktorá by sa z uzavretia prebila bojom.

5./ Malé jednotky, ktoré bandu spozorujú približovať sa proti nim, sú samozrejme skryté /skrýva ich noc, alebo porost, či terén/, nepoplašia bandu zbytočným strieľaním na veľkú vzdialenosť, ale vyčkajú jej príchodu, pripustia si ju takrečeno na telo. Môžu to urobiť celkom bez strachu, lebo sami môžete posúdiť, že aká účinná môže byť paľba nepriateľa, ktorý je napadnutý mohutnou paľbou samočinných zbraní a granátmi na tú najkratšiu vzdialenosť. Je predsa dokonale prekvapený a keďže naša vlastná paľba je v tomto prípade vždy naprosto účinná, t.j. nepriateľa prekvapením ničí, prípadne zničí.

6./ Paľbu zahajuje len tá jednotka, ktorá je priamo postavená na smer postupu protivníka. Susedné jednotky pomáhajú jej paľbou iba v tom prípade, ak sú dostatočne blízko. Ostatné jednotky ponáhľajú sa do takého postavenia, aby mohli vytvoriť dokonalejší „pytel“, prípadne tento mohli celkom uzavrieť. Postupujú samozrejme bez paľby a skryte, aby protivník nemohol včas vypozorovať naše obkľučovacie úmysly. Tieto jednotky zahajujú paľbu iba v tom prípade, ak sa dostanú s nepriateľom do toho najtesnejšieho dotyku. Zasa je to tých 10-20 krokov a bojujú najvýhodnejšie granátmi, aby prípadná paľba zo samočinných zbraní nezasiahla vlastnú jednotku na druhej strane, pomerne úzkeho „pytla“.

7./ Pri každom boji platí stála zásada: získať čo najviac zajatcov!

Avšak aj získanie zajatcov, bolo by z akýchkoľvek dôvodov veľmi obťažné, treba obkľúčenú bandu zničiť ohňom.

8./ Skúsenosti ukázaly, že každá obkľúčená banda snaží sa dostať z obkľúčenia bojom. V tomto prípade zaútočí obyčajne v klinovitom tvare za mohutnej paľby.

Práve pre tieto prípady je veľmi osožné, ak za obkľučovacím sledom postupujú na vhodne zvolených miestach hoci i menšie zálohy na vzdialenosť 100-200 m, lebo ak sa podarí bande prebiť sa cez obkľučovací sled už len tieto zálohy môžu jej zamýšľaný únik zabrániť.

Stačí, keď obkľučovací sled tvorí reťaz strelcov tak riedky, aby v tom, či onom teréne mohli medzi sebou udržiavať spojenie zrakom.

9./ Pri prenasledovaní je treba bande nadbehnúť v jej pravdepodobnom smere úniku, tento smer uzavrieť aspoň kordonom stráži a inými jednotkami obkľúčenie dokončiť, ako to bolo popísané vyššie.

⁴⁴ Lestí.

10./ Predpisy a ich state, ktoré pojednávajú o taktike malých jednotiek používateľnej (!) v boji proti bandám[,] sú:

Poľný poriadok ČA I. diel, čl.47-54, 55-60, 65-71, 73, 75, 77, 78, 81, 85, 88, 98, 99, 103, 126, 137-141, 154-159, 249-279, 314-319, 351-361, 522-525, 535-541.

Poľný predpis Čs. II. diel, čl. 96-102.

Velitelia všetkých stupňov preštudujú si tieto zásady čo najskoršie a oboznámia s nimi v dostatočnej miere všetkých svojich podriadených. Vo voľných chvíľach vykonajú prapory praktické ukázkové cvičenie pre všetko mužstvo[,] a to tak, aby každý príslušník jednotky jednal vo styku s bandami takmer samočinne a nevyčkával siahodlhých rozkazov, ktorých v mnohých prípadoch ani nie je možné veliteľovi čaty vydať.

Musíte chcieť, aby za palebnú disciplínu bol braný na zodpovednosť i ten najmenší veliteľ /vel. družstva, roja, skupinky/ a konečne každý jednotlivec – strelec.

Z času na čas sa presvedčím, či tieto zásady prenikly v dostatočnej miere až k tomu poslednému bojovníkovi, preto je povinnosťou každého veliteľa využiť každej príležitosti ku školeniu svojich podriadených v tomto smere.

Majte na pamäti:

Čím dokonalejšie a dôraznejšie budeme konať akcie proti bandám UPA, ktoré prenikli na vlastné územie, tým prv sa budeme môcť navrátiť k spokojnejšiemu mierovému vojenskému životu. Okrem jednotiek, ktoré sú teraz zasadené proti bandám tu na východe štátu, niet toho času iných, ktoré by mohli našu úlohu prevziať. Že ako dlho Vaše zasadenie terajšie bude trvať, záleží iba na Vás!

K tomu nariaďujem:

1./ Velitelia Tiger 1.,4.,5. Zásady boja malých jednotiek, ako uvádza strana 2, 10 ods. a 11. odsek zmieneneho čj.: 3.192/ Taj.1.odd.1947 preštudujú a vyškolia podriadené jednotky.

2./ V duchu zmieneneho rozkazu voj. útvaru 2229 vykonajú školenie v palebnej disciplíne, a v čase výcviku tiež i výcvik.

3./ Školenie a výcvik /čas, dátum/ hlásia podriadené jednotky na SV Tiger.

Dostane: Tiger 1.,4. a 5.

Veliteľ Tiger:
plk.pech.Vick Anton

Veliteľstvo „TEPLICE“
odd. výchovy a osvetly
Čj:85446/Dôv.osv.1947

S.V. 5.augusta 1947.

Vec: Smernice pre prevádzanie
mor.-politickéj a osvet.
činnosti u jednotiek
velit. „TEPLICE“.⁴⁵

Podľa rozdeľovníka !

⁴⁵ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 77-359-229/1947.

Morálno-politickú a osvetovú výchovu u jednotiek veliteľstva „TEPLICE“ prevádzajte v tomto smysle:

1. V poslednej dobe bolo zistené, že sa javí pomerne veľká náklonnosť k alkoholu, a to žiaľbohu i u gážistov, čím vznikajú rozne nepríjemnosti[,] ako sú hádky, bitky a pod. Aby sa tieto nezdravé a škodlivé zjavy nevyskytovaly, poučujte vždy mužstvo o škodlivosti alkoholu a poukazujte na morálny poklesok, finančné ukracovanie a na neschopnosť vykonávania služby. Takýchto jednotlivcov, ktorí používajú alkohol pranierujte a bedlivo si všímajte.

2. Je potrebné pri každej vhodnej príležitosti vysvetľovať mužstvu, čo sú to bandy UPA, aký je ich cieľ, čo sledujú a aký boj prevádzajú. Tu znova pokladám za nutné, aby veliteľ jednotky osvet.[ového] dôst.[ojníka] vždy uvoľnil na každú akciu proti bandám, ba on spolu s veliteľom roty, čatu osobným príkladom a strhnutím jednotky pričínil sa o úspech akcie.

Nemôže sa však opakovať, aby veliteľ jednotky zamestnával osvet. dôstojníka inou funkciou, než ktorá mu je sverená.

3. Osvet. dôst. musí byť v stálom styku s mužstvom, poučuje ho, vyzdvihuje jeho morálku, oboznamuje ho s okolím a poukazuje na jeho krásy, aby tak nemal možnosť myslieť na domov, lebo nezamestnávaním vojakov sa morálka mužstva automaticky rozleptáva.

4. Osvet. dôst. musí prevádzať propagáciu voj. tlače, najmä armádneho denníka „Obrana ľudu“, „Obrana ľudu“ a „Naše vojsko“. Je dôležitou úlohou v rámci osvetovej činnosti, vysvetliť a poukázať na dôležitosť a význam obsahovej časti spomínaných novín a presvedčiť mužstvo a gážistov všetkých hodností, že je nielen ich mravnou povinnosťou, ale i ich najvlastnejším záujmom, aby pravidelne čítali a odoberali spomenuté denníky. Túto propagáciu je treba prevádzať i medzi civilným obyvateľ[stvom].

5. Osvetový dôstojník musí dbať na bezchybné vystupovanie vojakov medzi civilným obyvateľstvom. Je povinný udržiavať s civilným obyvateľstvom srdečný a dobrý pomer, čo je predpokladom snadnejšej⁴⁶ spolupráce[,] a tak i úspechom boja proti bande.

6. Poukazujte na vnútropolitickú a zahranično-politickú situáciu, na bratstvo Čechov a Slovákov a ich spoločného boja, výroky podryvajúce základy nášho štátu netrpte a proti vinníkom najprísnejšie zakročte.

7. Nestrpte potulky vojakov po dedinách, najmä vojakov, ktorí sú do zotrvania akcií na S.V. práp. a rôt, zaisťte pohotovosť osádky proti prekvapeniam, utajte svoje stanoviská a starajte sa, aby vojaci udržiavali zbraň vždy v čistote.

8. Nedovoľte výstrelky niektorých veliteľov voči mužstvu a podriadeným, ale o každého vojaka starajte sa rovnako bez rozdielu.

9. Prispievajte hodnotnými článkami do armádnych denníkov[,] do čoho zapojte i vojakov. Motívy berte z najbližšieho okolia, rotu, čatu vyznamenavšiu sa v boji proti UPA pochváľte a celý priebeh vyzdvihnite v novinách.

10. Všetky témy prednášok zamerajte vždy poukazovaním nezmyselného boja bánd UPA, na boj proti alkoholizmu ako pliače ľudstva, na oboznamovanie kraja, život ľudí ich zvyky a pod.

⁴⁶ Ľahšej.

Tieto smernice berte ako trvale platné.
Dostane: OROL, LEV, TIGER, JASTRAB, RYS
VO-4 OSVO na vedomie.

Veliteľ „TEPLICE“
brig. gen. Július Nosko⁴⁷

Veliteľstvo TEPLICE
odd. výchovy a osvetu.
Či.: 85532/Dôv.OVO.1947.

S.V.18.9.1947.

DÔVERNÉ.
Podľa rozdeľovníka.

ÚLOHA VELITEĽA.⁴⁸

V poslednej dobe, pravdepodobne zmenšenou činnosťou bánd UPA dochádza nielen mužstvo, ale tiež dôstojníci k rôznym záverom, ktoré veľmi narušujú morálny stav niektorých jednotiek. Tu zvlášť apelujem na dôstojníkov, ktorých beriem osobne k zodpovednosti, aby svojimi činmi, svojim konaním boli vždy a všade vzorom jak mužstvu tak i ostatným podriadeným dôstojníkom a rotmajstrom.

Stal sa prípad, že dôstojník veliteľ rotu svojimi výroky podporoval a udržoval pesimistickú náladu mužstva zasadeného do boja proti bandám UPA, miesto toho aby k ich egoizmom ovplyvňovaným „vývodom“, zaujal veliteľské stanovisko a bol im príkladom.

Dôstojník ako vojak musí spolu s mužstvom znášať všetky obtiaže spojené s úspešným likvidovaním bánd, nesmie dať najavo určité ochabnutie vo výkone služby, pretože takýmto jednaním pôsobí negatívne na morálku a stráca u mužstva charakter veliteľa. Je zrejmé, že vojakovi pri určitých ťažkostiach, ktoré sa občas vyskytnú[,] sa zdá, že je mu určitým spôsobom ubližované[,] a to sa prejavuje apatiou vo vykonávaní daných rozkazov. Povinnosťou veliteľa je vysvetliť príčiny rôznych ťažkostí a sotrváť na veliteľskom stanovisku.

Čestnou povinnosťou každého vojaka – dôstojníka je služba vlasti v armáde, kde každý jej príslušník sa má vyznačovať charakteristickým znakom vojaka – p r e s n ý m p l n e n í m d e n ý c h r o z k a z o v. Tento základný požiadavok, ktorý je prvým predpokladom zdarného splnenia úlohy, vykonáva sa v niektorých prípadoch ľahostajne, následkom čoho sú rôzne kritiky so strany mužstva. Rozkaz vydaný dôstojníkom musí byť kontrolovaný, aby vojak si zvykol na presné plnenie rozkazov, pretože nedbalé plnenie úlohy má vážne následky v celkovom vykonávaní služby. V dnešnej situácii je nutný každodenný styk s vojakom. Pri tom apelujem hlavne na osvetových dôstojníkov, aby mužstvo pri dnešnom určitom nedostatku materiálneho rázu nebolo ponechané napospas smýšľaniu niekoľkých pesimis-

⁴⁷ Július Nosko – dôstojník predmníchovskej armády, v čase SNP náčelník štábu 1. čs. armády na Slovensku, po vojne až do decembra 1947 veliteľ 2. pešej divízie. V čase júla až októbra 1947 veliteľ jednotiek operačnej skupiny „Teplice“ v boji proti „blanderovcom“ – od 19. februára 1947 ako brigádny generál.

⁴⁸ VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 46-150-298/1947.

ticky naladených jedincov, alebo aby ich smýšľanie bolo usmerňované. Nesmie tu však byť robený určitý kompromis medzi veliteľským rozhodnutím /rozkazom/ a osobným práním vojaka, pretože tým by bol ohrozený nielen bojový úkol, ale i autorita veliteľa.

Z bojových skúseností pre nás vyplýva ponaučenie, že jedným z najškodlivejších zjavov pre bojujúcu jednotku je, keď niektorí jej príslušníci sú opití. Takíto jednotlivci mnohokrát zavinili smrť svojich kamarátov ako i svoju vlastnú a umožnili nepriateľovi dosiahnuť lacných bojových úspechov. Najhorším úkazom, ktorý demoralizuje celú jednotku[,] je opitý dôstojníckeho alebo rotmajstrovského sboru. V bojovom postavení to svedčí o trestuhodnej osobnej nezodpovednosti a porušuje charakter dôstojníka, alebo rotmajstra čs. armády v očiach jeho podriadených a civilného obyvateľstva. Je zrejmé, že opíjanie sa príslušníkov vojenských jednotiek je veľmi škodlivým zjavom pre našu armádu a musí byť čo najrozhodnejšie potierané.

Na koniec zdôrazňujem, že je treba stále pripomínať[,] prečo sme tu, že bandy ešte stále pod kepienkou vyhlašovania demokracie a slobody za spolupráce domácich a zahraničných reakčných vrstiev chcú rozrušiť pokojnú hladinu nášho verejného života, vnieť chaos a zmätok medzi náš ľud. Uvedomme si, že náš svet vynaložil veľké úsilie za cenu značných finančných obetí, aby tieto ničivé bandy pohybujúce sa na našom území boli zlikvidované.

Je povinnosťou predovšetkým nás ako príslušníkov veliteľského sboru, aby sme poctivou prácou a presným plnením a vyžadovaním presného plnenia rozkazov splnili náš úkol a zaistili nášmu národu klud a poriadok

Dostanú: všetky jednotky podriadené veliteľstvu TEPLICE,
SNB, NB, MNO-HSVO, 2.odd., VO-3 OSVO, VO-4
OSVO na vedomie.

Veliteľ TEPLICE.
brig.gen. N o s k o Július v.r.

P.S. /Velitelia dajú prečítať
Všetkým podriadeným dôstojníkom a rotm./

REFLEXIE

K VÝVINU SLOVENSKEJ VOJENSKEJ TERMINOLÓGIE

JAROSLAV NIŽŇANSKÝ

Štúdia Petra Chorváta *Dejiny slovenskej vojenskej terminológie* a rozprúdenie diskusie na rokovaní redakčnej rady časopisu *Vojenská história* na túto tému ma inšpirovali napísať nasledujúcu stať, v ktorej chcem nadviazať na niektoré vývody autora vychádzajúc z vlastnej autopsie, zvlášť z obdobia pôsobenia v československých vojenských periodikách v Prahe, neskôr v období profilácie samostatnej slovenskej vojenskej žurnalistiky.

V nadväznosti na vyššie uvedenú štúdiu možno konštatovať že až Slovenská armáda v rokoch druhej svetovej vojny urobila súbor konkrétnych opatrení na to, aby rýdzim slovenským duchom presiakla i oblasť vojenskej terminológie. Pri Ministerstve národnej obrany pracovala osobitná názvoslovná skupina, ktorá v podstate začínala od nuly. Slováci vlastnú armádu s vlastným velením a s vlastnými predpismi mali totiž vo svojej histórii po prvý raz. Členovia tejto skupiny si pritom uvedomovali, že armáda je zložitý mechanizmus a je dôležité, aby vykonávala presne svoje povinnosti, čo úzko súvisí s presným pomenovaním úkonov a vecí. Rýchlo a dôkladne preto spracovávali slovenské vojenské názvoslovie s cieľom vykoreniť staré zotrvačné čechizmy zo služobnej reči najmä vojakov z povolania. Razili heslo, že nestačí byť len dobrým znalcom reči, alebo len dobrým znalcom odborných vojenských termínov – vojenského názvoslovia. Obidve zložky – rečová správnosť i odbornosť musia ísť ruka v ruke, aby vniesli svetlo do zložitého komplexu otázok súvisiacich s vojenskou terminológiou.

Ministerstvo národnej obrany, vedomé si dôležitosti precízneho vojenského názvoslovia, sa usilovalo o vytvorenie pevnej a jednotnej vojenskej terminológie. Svedectvom toho je publicita vo vojenskej tlači. Najmä v prvých troch ročníkoch odborný a zábavno-výchovný časopis *Slovenské vojsko* nielen svojím obsahom, formálnou strojenosťou, ale aj po jazykovej stránke poskytoval vojakovi nové a hodnotné poučenie v stálej rubrike *V reči žije národ* a v občasných rubrikách *Z histórie vojenského názvoslovia* a *Nové vojenské názvy*. Časopis redigovali okrem profesionálnych odborníkov i skúsení vojenský pedagógovia, ktorí v spisovnom jazyku a v jeho presnom užívaní videli dôležité kritérium pre posúdenie kultúrnej vyspelosti národa. Preto sa snažili vzbudzovať vo vojakoch úctu a vedomie povinnosti voči ich jazyku, lebo jazyk nie je len prostriedkom dorozumievacím, ale aj symbolom národnej a štátnej uvedomelosti a úcta prejavená jazyku, je úctou voči národu a voči jeho životu.

Vojenská terminológia sa však netýkala len úzkych vojenských kruhov. Išlo aj o širokú slovenskú verejnosť. Vychádzalo sa pritom z poznania, že vojak žije s národom, počúva,

číta a nevdojak prijíma, osvojuje si vžitú i nové slová, výrazy a pojmy. V snahe uľahčiť a urýchliť najmä proces osvojovania si správneho slovenského vojenského názvoslovia, vydalo Ministerstvo národnej obrany v roku 1942 ako výcvikovú a služobnú pomôcku tri zväzky *Diferenciálneho slovníka slovensko-českého všeobecného* a *Materiálne názvoslovie doterajších predpisov*. Tieto spolu s novými výrazmi tvorili základ pre *Súhrnný slovník slovenského vojenského názvoslovia*, ktorý mal byť súčasťou veľkého slovníka slovenského jazyka. Po takejto príprave Ministerstvo národnej obrany plánovalo realizovať *Vojenský slovník nemecko-slovenský*. Tiež *Slovník povelov a signálov* vybraných z výcvikových a streleckých predpisov i oficiálne schválených a do praxe armády novozavedených povelov a signálov.

Zatiaľ čo neznalosť cudzieho jazyka zo strany slovenských vojakov, ktorí vykonávali vojenskú službu za hranicami štátu, nebola až takou veľkou prekážkou v Rusku, v Taliansku mala prvé dni a týždne za následok, že sa vôbec nedorozumeli s miestnym obyvateľstvom. Preto týždenník *Front a vlast*, ktorý začalo hneď po príchode do Talianska vydávať propagačné oddelenie 2. technickej divízie, zaviedol rubriku taliančiny. Pobočník vojenského a leteckého ataše v Taliansku Dr. Zlatan Sýkora mal pre riešenie jazykovej bariéry mimoriadne pochopenie, dôkazom čoho bolo, že sa podujal napísať *Praktickú príručku taliančiny pre styk s občanmi*, bez gramatiky, lebo tá podľa skúseností od učenia obvykle odrádza, ale zameranú na praktickú konverzáciu, ktorá čerpá príklady priamo z hovorovej reči. Preto v spolupráci s poručíkom duchovnej služby v zálohe Štefanom Sivákom pripravil, popri plnení služobných úloh a na úkor nočného odpočinku, pre rozsiahlejšie štúdium taliančiny vôbec prvý *Slovník taliansko-slovenský a slovensko-taliansky*. Vytlačila ho Typografia Galeati v Imole v tlačiarni, ktorá mala len jeden sádzací stroj zastaraného typu, za neustáleho bombardovania a ťažkostí, ktoré boli spojené so zaobstarávaním papiera. Práce predlžovalo i to, že sádzanie slovenského textu robilo Talianom problémy. Slováci však na tomto fronte najviac prichádzali do styku s nemeckými vojakmi. Pre účinnú spoluprácu bolo treba, aby sa s nimi dorozumeli. Preto vznikla i malá slovensko-nemecká konverzácia pod názvom *Ako to povedať?*

V Slovenskej armáde teda venovali zvýšenú pozornosť formálnej stránke školenia a výcviku – jazykovému vzdelávaniu, jazykovej čistote a dokonalosti. V tomto smere bola aj pracovníkom vojenskej tlače a vojenských relácií v rozhlase pripomínaná publicistická zodpovednosť, serióznosť, aby neignorovali úradne stanovenú a požadovanú slovenskú vojenskú terminológiu, a tým predchádzali nedorozumeniam, dezorientácii i chaosu medzi svojimi čitateľmi a poslucháčmi.

Súhlasím s autorom štúdie v tom, že po roku 1945 sa pre prepracovanie a normalizovanie slovenského názvoslovia prakticky nič neurobilo. Už jestvujúce slovenské vojenské názvoslovie však poskytovalo určitý materiál, z ktorého sa dala zistiť príbuznosť názvoslovia a z ktorého sa dalo vychádzať pri tvorbe nového názvoslovia.

Pritom o jestvovaní a používaní dvoch služobných jazykov v čs. armáde sa skutočne veľa uvažovalo. Svedčí o tom i množstvo článkov v *Obrane ľudu* (jún – august 1948) a štúdiá F. Oktávca v *Slovenskej reči (O vojenskej terminológii slovenskej)*. Vtedy sa objavil i návrh, podľa ktorého by síce mali byť v armáde dva služobné jazyky, čeština i slovenčina, no mala by sa zachovávať úplná jednotnosť povelov i vojenskej terminológie. Malo by sa to dosiahnuť tak, že by sa v slovenských jednotkách (o ktorých sa vtedy uvažovalo – pozn. J. N.) a v slovenských predpisoch používali české povelov a termíny so slovenskou výslovnosťou a naopak. Kde by takéto riešenie viedlo, názorne ukázal F. Oktávec v uvedenom článku. Podľa toho mali byť v slovenčine slová, ako: moždiar, dutnák, cvičebný riad. Z ta-

kých príkladov F. Oktávec správne vyvodil, že pre odlišnosť jazykovej štruktúry češtiny a slovenčiny sa úplná jednotnosť vylučuje, ale že za predpokladu snahy na oboch stranách možno dosiahnuť zjednotenie v oblasti terminológie a povelov.

Oficiálne stanovisko k pomeru češtiny a slovenčiny v armáde má svoju históriu, podrobne ju popisuje vo svojej rigoróznejšej práci *Štrukturálny model slovenskej vojenskej terminológie* (PhDr. Edita Lipertová – pozn. J.N.). Ak ju sledujeme už od roku 1945, môžeme rozlíšiť tri obdobia, v ktorých sa rôzne pozeralo na to, ako vo vojenskej praxi zladíť zásadu rovnoprávnosti oboch národov, ktorá znamená i rovnoprávnosť jazykovú, so špecifickými požiadavkami vojenského dorozumievacieho styku. Po roku 1945 sa v živote armády i v jej výcviku, i keď sa v hlavných rysoch riadila predvojnovými predpismi, objavujú niektoré nové prvky. Patrí k nim i uznanie slovenčiny ako služobného jazyka. Prejavuje sa to napríklad tým, že sa už i vojenské predpisy vydávajú v oboch jazykoch. Zdá sa však, že sa k riešeniu tejto dvojazyčnosti v armáde pristupovalo vtedy hlavne z hľadiska politického. Po slovensky sa mala vydávať iba tretina predpisov, aj to zväčša len predpisy druhotného významu. Velenie armády sa zrejme obávalo, že by dôsledná dvojazyčnosť mohla skomplikovať jednotnosť výcviku a bojovej činnosti. Inak v tomto období slovenská terminológia na rozdiel od českej nebola lingvisticky prepracovaná, vytvárala sa nesystematicky, v súvislosti s vyhotovovaním slovenských predpisov. Toto obdobie, v ktorom sa zásada rovnoprávnosti češtiny a slovenčiny síce uznávala, ale v praxi sa realizovala s rozpakmi, sa skončilo okolo roku 1950 tým, že sa slovenské predpisy prestali vydávať vôbec. Nestalo sa tak preto, že by velenie armády chcelo Slovákom právo vyjadrovať sa v materinčine uprieť, ale prevládal názor, že ozbrojené sily majú svoje osobitné podmienky, ktoré vyžadujú, aby sa velilo jazykom jediným, ako je to vo všetkých armádach sveta a tiež v Sovietskej armáde. Preto sa v tom čase česká vojenská terminológia rozrastala o stovky a možno i tisíce nových názvov pre nové, moderné vojenské pojmy. Naproti tomu sa slovenská terminológia nerozvíjala, a preto nebola schopná slúžiť aktuálnym dorozumievacím potrebám.

Pre Slovákov bolo preto prirodzene veľmi neľahké vyjadrovať sa o vojenskej problematike spisovnou slovenčinou. Nemôžeme sa teda čudovať, že napríklad v odborných vojenských časopisoch v tom čase ubúdali po slovensky písané články a že slovenskí autori sa radšej snažili písať po česky, ak ich jazykový cit nebol až do takej miery oslabený, že používali jednoducho poslovenčené české termíny.

Keď sa v roku 1957 pripravovali podklady pre nové znenie branného zákona, skúmali pracovníci Ministerstva národnej obrany, či je skutočne nevyhnutné, aby armáda používala jediný služobný jazyk, češtinu. Proti argumentu, že v sovietskej armáde sa ruština rovnako prirodzene používa v celom Sovietskom zväze, ktorá umožňuje dorozumenie desiatkam národov a národností, sa vynorili nasledujúce otázky. Náš socialistický štát však svorne budujú príslušníci dvoch bratských národov, ktorých jazyky sú také príbuzné, že nepotrebujú tlmočníka. Je nutné, aby armáda bola jedinou štátnou inštitúciou, kde by jazyková rovnoprávnosť neplatila? Bol by skutočne dorozumievací styk v armáde ohrozený, keby sa čeština a slovenčina používali úplne rovnoprávne? Odpoveď na tieto a podobné otázky pomohol nájsť dôkladný rozbor príbuznosti oboch jazykov, ak ide o odborné vojenské vyjadrovanie.

Porovnali sa desiatky štábných dokumentov v českom i slovenskom znení, povelý i terminológia. Ukázalo sa napríklad, že z 544 dvojíc českých a slovenských termínov z výcviku bolo 514 dvojíc príbuzných. Termínom „príbuzný“ boli označené výrazy totožné (náčelník, útok), výrazy líšiace sa pravopisom (delo) a napokon výrazy s hláskovými alebo tvarovými odchýlkami (strela, rojnica, guľomet). Len 30 názvov bolo odlišných a z toho ešte mnohé

boli obojstranne zrozumiteľné (kázeň – disciplína, puma – bomba, ráž – kaliber).

Rozborom sa potvrdilo, že príbuznosť češtiny a slovenčiny je naozaj mimoriadna a že v armáde sa môžu rovnoprávne používať oba jazyky. (Obetavým priekopníkom zrovnoprávnenia slovenčiny v armáde bol vojenský historik, spisovateľ plukovník PhDr. Karel Richtr, CSc. – pozn. J.N.).

Vydaním nového branného zákona nadobudol tento záver zákonnú platnosť. Od 1. februára 1969 bola zriadená na Ministerstve národnej obrany vo vtedajšej armáde jedinečná funkcia filológ-slovakista. Od toho dátumu až po rozpad federácie ju zastávala PhDr. Edita Lipertová. Do zriadenia tejto funkcie boli vydané iba 4 slovenské predpisy a práve zásluhou menovanej, ktorá zároveň začala vytvárať slovenskú vojenskú terminológiu, sa postupne zvyšoval počet vydaných slovenských predpisov.

Ministerstvo národnej obrany v tom čase vydávalo predovšetkým tie predpisy v slovenskom jazyku, s ktorými sa musel zoznámiť každý vojak. Súčasne požiadalo o súčinnosť Jazykovedný ústav Ľ. Štúra. Vedenie tohto ústavu prejavilo plné pochopenie a v osobe pracovníka ústavu prof. Dr. Horeckého našlo Ministerstvo národnej obrany obetavého spolupracovníka.

Najskôr bolo treba doplniť a normalizovať slovenskú vojenskú terminológiu. Najefektívnejšou formou tejto práce sa zdalo zostavenie česko-slovenského vojenského slovníka. Tento *Česko-slovenský vojenský slovník* sa podarilo dokončiť a v roku 1976 vyšlo aj jeho druhé prepracované vydanie. Slovník nebol určený len pre potreby armády, ale i pre širokú verejnosť. Bol obsiahly, zachytával asi 30-tisíc termínov potrebných na odborné vojenské vyjadrovanie. Bol prvým systematickejším pokusom o zblížovanie českej a slovenskej odbornej terminológie, za podmienky, že nebudú porušené zákonitosti oboch jazykov, hlavne slovenčiny.

Pri normalizácii slovenskej vojenskej terminológie bol vyradený celý rad starších názvov, buď preto, že označovali zastarané pojmy alebo boli inak nevhodné (bunkerový dobývač, vzdušné spravodajstvo, posol, pancierová puška a i.). Naproti tomu pribudlo do slovenského vojenského názvoslovnia množstvo nových termínov (tarasnica, pancierovka, samopal, bezzáklzové delo, odpaľovacie stanovište a pod.).

V mnohých prípadoch sa podarilo nájsť spoločné slovtvorné možnosti pre vytvorenie spoločných názvov, napr. kulometník-guľometník (miesto starého guľometčík) a podobne raketometník atď. Mnohokrát sa uplatnili obojstranné kompromisy, napr. pri tvorení povelov: Z pôvodného „*Na rámě zbraň!*“ – „*Na plece zbraň!*“ vznikol spoločný termín „*Na rameno zbraň!*“, alebo z povelov „*Na záda zbraň!*“ – „*Na chrbát zbraň!*“ vznikol termín „*Nazad zbraň!*“.

Napriek tomu, že pri vojenskej terminológii veľmi záležalo na tom, aby sa české a slovenské názvy čo najviac zhodovali alebo boli jazykovo príbuzné, kládol sa dôraz na rešpektovanie systémových osobitostí slovenčiny. Napríklad oproti českému strůj sa pre slovenčinu utvorilo odenie, oproti celej sústave českých názvov s príponou –tko sú v slovenčine príbuzné výrazy odvodené inými príponami v zhode so zákonitosťami slovenskej morfológie, napr. –dlo (chránidlo, vodidlo, nosidlá), –ač (stavítko – stavač) alebo odlišné slová (průhledítko – priezorník, měřítko – mierka).

Pre nové pojmy sa hľadali súbežné názvy české i slovenské. Tak napríklad nové názvoslovie raketovej techniky bolo už vytvorené v českej i slovenskej podobe, pričom názvy sa volili tak, aby vyhovovali obom jazykom (rakety protizemné, protilodné, protiletadlové atď.).

Zostávala otázka, čo s rozdielmi, pretože nemožno zastierať, že napriek veľkej príbuz-

nosti rozdiely medzi obidvoma jazykmi existujú. Určité možnosti pre riešenie tohto problému naznačovala i samotná prax. Mnohé, už dávnejšie zavedené české názvy vytláčajú slovenské varianty, napríklad pôvodný český termín výbušina je rozkolísaný slovenským výbušnina, miesto dovolená sa všeobecne v armáde rozšírilo slovenské dovolenka, česká mošna sa zamieňa slovenským chlebník atď. Tomuto pohybu sa dalo v rámci možností vyjsť v ústrety.

Inak však bolo treba s určitými systémovými rozdielmi oboch jazykov počítať a namiesto utopistických snáh o úplné stotožnenie zamerať sa na jazykovú výchovu príslušníkov armády. Veľa sa v tejto veci urobilo, predovšetkým tým, že sa dbalo na to, aby české, tak i slovenské predpisy a články vo vojenskej tlači mali jazykovú úroveň. V dvojtýždenníku *Ludová armáda*, v ktorej som v rokoch 1983 – 1990 pracoval ako redaktor – špecialista, sa napríklad uverejňovali české i slovenské jazykové stĺpce, v predpisoch boli slovníky rozdielných výrazov a pod. Išlo totiž o to, aby príslušníci oboch národov mali správny vzťah k obom jazykom, aby poznali v potrebnej miere odlišné výrazy druhého jazyka a aby pritom nestrácali cit pre svoj materinský jazyk.

Armáda SR už pri svojom vzniku v roku 1993 čerpala z nahromadených skúseností v tejto oblasti. Na to efektívne využila dvadsaťštyriročnú prax v oblasti tvorby slovenskej vojenskej terminológie vo federálnej armáde i niekoľkomesačné pôsobenie PhDr. Edity Liptovej na Oddelení predpisov a interných normatívnych aktov MO SR. Potvrdením toho bolo i vydanie v roku 1995 v Redakcii účelovej tvorby Vojenskej informačnej a tlačovej agentúry MO SR, ktorej som bol vtedy šéfredaktorom, *Česko-slovenského vojenského slovníka*, ktorý menovaná spracovala.

Po roku 1989 v súvislosti s prudkým rozvojom jednotlivých vedných odborov a s celkovým procesom zjednocovania Európy bola a stále je veľmi aktuálna potreba ustáľovania a upevňovania rozkolísanej odbornej terminológie. Práve táto situácia si vyžiadala obnovenie činnosti terminologických komisií, ktoré koncom 80. rokov na Slovensku úplne zanikli. Ich utváranie vyplývalo zo zákona NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, podľa ktorého sa štát stará o vedecký výskum štátneho jazyka a o zvyšovanie jazykovej kultúry. Uznesením vlády SR č. 399 z 3. júna 1997 sa ministerstvám a ostatným ústredným orgánom štátnej správy uložilo v ich pôsobnosti vytvoriť terminologickú komisiu ako poradný orgán zložený z odborníkov príslušného vedného odboru a jazykovedcov.

Každé sprostredkovanie nových vedecko-technických hodnôt si vyžaduje presnú, stabilnú a správnu terminológiu. Terminológia tvorí pevnú zložku slovnej zásoby spisovného jazyka. Z toho vychádza zásada, že každý termín má mať spisovný ráz. Jazyková kultúra je teda integrálnym rozmerom terminológie a starostlivosť o ňu dôležitou úlohou starostlivosti o jazyk.

Dňa 14. februára 2001 vládou schválená Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk v Slovenskej republike potvrdzuje, že vznikom samostatnej Slovenskej republiky sa utvorili nové podmienky na prácu v oblasti jazykovej kultúry, a teda aj v oblasti pomenúvania. Významnou oporou sú tu dobre vybudované teoretické základy terminológie a vysoký stupeň vypracovanosti a štýlovej diferencovanosti spisovnej slovenčiny. Starostlivosť o terminológiu bola v teórii i praxi na Slovensku na vysokej úrovni.

V okruhu terminológie treba plniť viaceré naliehavé úlohy. Prvoradou požiadavkou bolo a je v záujme celej vedeckej a odbornej verejnosti vybudovať banku termínov a sprístupniť ju v elektronickej podobe. Je to finančne i personálne náročná úloha, vyžadujúca si medzirezortnú spoluprácu. Najlepšie odborné predpoklady na budovanie banky dát má Jazyko-

vedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Databáza z oblasti technickej normalizácie sa tvorí aj v Slovenskom ústave technickej normalizácie.

Ďalej bolo treba v tomto období oživiť činnosť terminologických komisií pri tých ministerstvách a ostatných ústredných orgánoch štátnej správy, kde ich aktivita nedosahovala primeranú úroveň, a podnietiť zakladanie nových terminologických komisií (mohli a môžu vzniknúť aj v ústredných orgánoch spoločenských organizácií, pri vysokých školách a pod. – pozn. J.N.). V každej terminologickej komisii musel a musí pracovať jazykovedec vymenovaný jazykovedným ústavom.

Hoci slovenčina nekladie zákonné ani iné prekážky preberaniu internacionalizmov, v nových spoločensko-politických podmienkach po roku 1989 bola a je veľmi aktuálna úloha vyrovnávať sa s dôsledkami anglicko-slovenských jazykových kontaktov. Nechceli sme a nechceme tým popierať prvoradé miesto angličtiny v medzinárodnej komunikácii. Nemohli sme sa však ani uspokojiť s módnym mechanickým preberaním anglických termínov, ak máme vhodné slovenské termíny. Mnohé krajiny (napr. Francúzsko, Nórsko, Turecko) sa veľmi ostro stavali a stavajú proti nadmernému prílevu anglikanizmov a amerikanizmov. Národné spoločenstvá si uvedomujú povinnosť chrániť si jazyk, starať sa o jeho rozvoj a využívať vlastné jazykové zdroje pre jeho vývin, s čím súvisí aj budovanie terminológie. Predstavitelia jednotlivých vedných odborov by mali oceňovať význam presnej terminológie pre rozvoj vlastného odboru a pre bezporuchovú odbornú i bežnú jazykovú komunikáciu. Neznamená to, že sa nemá brať do úvahy medzinárodný rozmer slovenskej terminológie jednotlivých odborov a jej ďalšieho budovania (moderné informačné technológie, elektronizácia, vojenstvo, atď.).

Aj integrácia Slovenska do Európskej únie a NATO vyžaduje zvyšujúcu sa úroveň terminológie a terminologických viacjazyčných slovníkov.

Ministerstvo obrany Slovenskej republiky a Generálny štáb Armády Slovenskej republiky veľmi pružne zareagovali na prijatie zákona o štátnom jazyku i predmetnú koncepciu a podnikli mnohé kroky v uplatňovaní zákona v praxi s cieľom zvýšiť jazykovú kultúru profesionálnych vojakov i civilných zamestnancov. V rámci vlasteneckej a etickej výchovy vojakov základnej služby napríklad zaradili do tematického bloku *Armáda a spoločnosť* aj tému *Používanie spisovnej slovenčiny v Armáde Slovenskej republiky*. Takisto rozpracovali systém cyklického vzdelávania profesionálnych vojakov i civilných zamestnancov.

Starostlivosťou o vojenskú terminológiu sa zaoberá terminologická komisia, ktorá bola zriadená ako poradný orgán ministra obrany SR. Jej úlohou je posudzovať a sledovať stav odbornej vojenskej terminológie, navrhovať opatrenia na jej skvalitnenie, prerokovať, posudzovať a schvaľovať nové názvoslovné normy a terminologické výkladové slovníky, ako aj navrhovať vojensko-vedecké úlohy pri riešení otázok normalizácie terminológie. Náročné úlohy v oblasti jazykovej kultúry a v uplatňovaní vojenskej terminológie plnia vojenské školy v rámci študijných programov.

Dňa 6. septembra 2007 bola tiež riaditeľom Úradu pre obrannú štandardizáciu, kodifikáciu a štátne overovanie kvality MO SR (ÚOŠKŠOK) so sídlom v Trenčíne zriadená hlavná terminologická komisia na základe Smerníc ministerstva obrany č. 31/2007 o zabezpečení obrannej štandardizácie a Nariadenia ministra obrany č. 32/2007 o obrannej štandardizácii. Táto zodpovedá za udržiavanie slovenského obranného štandardu *SOŠ 3680 AAP-6 Slovník termínov a definícií NATO* v aktuálnom stave v súlade so zmenami odsúhlasenými na rokovaní Military Committee Terminology Conference a zahrnutými do novej jeho edície. Ďalej zodpovedá za udržiavanie aktuálnosti slovenských obranných štandardov vydaných k AAP-15 *Slovník skratiek používaných v dokumentoch a publikáciách NATO* a AAP-42

Slovník termínov a definícií používaných v štandardizácii v NATO. Vykonáva koordináciu s terminologickými komisiami jednotlivých riadiacich funkcionárov (v súlade s Prílohou č. 3 Smerníc ministerstva obrany č. 31/2007), na zabezpečenie súladu terminológie uvedenej v SOŠ 3680 a terminológie slovenských obranných štandardov upravujúcich terminológiu v pôsobnosti riadiacich funkcionárov.

Konečné slovo z odbornej stránky majú odborníci v danej oblasti. Konečné slovo z jazykovej stránky má jazykovedec nominovaný Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV. Konečné rozhodnutie o terminológii v slovenskom jazyku je uskutočnené konsenzom všetkých prítomných. V odôvodnených prípadoch môže ktorýkoľvek člen hlavnej terminologickej komisie vzniesť požiadavku na prerokovanie termínu a jeho definície nad rozsah publikácií AAP-6, AAP-15 a AAP-42. Komisia potom stanoví ďalší postup.

V týchto intenciách potvrdila činnosť tejto komisie aj konferencia *Obranná štandardizácia, kodifikácia, štátne overovanie kvality a ich ďalšie uplatnenie v rezorte ministerstva obrany*, ktorá sa konala v dňoch 25. – 26. novembra 2009 v Liptovskom Mikuláši a ktorej organizátormi boli MO SR, ÚOŠKŠOK, Generálny štáb OS SR a Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika (ďalej len „AOS“).

K napísanému v tejto poznámke treba ešte dodať, že v rokoch 2008 a 2009 sa v AOS v Liptovskom Mikuláši konali aj terminologické konferencie, ktorých odbornými garantmi boli Odbor analýz, doktrín, predpisov a štandardov (J7) GŠ OS SR, AOS a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Obe prispeli k implementácii nových pojmov v oblasti vojenskej terminológie.

RECENZIE

ZEIDLER, Miklós. *A REVÍZIÓS GONDOLAT. (REVÍZNA MYŠLIENKA).* Pozsony : Kalligram, 2009, 390 s.

Bratislavské vydavateľstvo Kalligram pripravilo na vydanie zrevidované a doplnené die- lo (vyšlo pôvodne po maďarsky v roku 2001 a potom po anglicky v USA pod názvom *Ideas on Territorial Revision in Hungary 1920–1945* v roku 2008) renomovaného maďarského historika Miklósa Zeidlera, ktorý patrí spolu s Gergelyom Sallaim¹ k popredným znalcom medzivojnovej politiky Maďarska, problematiky revízie Trianonskej mierovej zmluvy a Viedenských arbitráží. Týmto spisom sa dostáva do rúk odbornej verejnosti kniha, v ktorej Zeidler prehľadne sumarizuje ako svoje dlhoročné výskumy, výsledky ktorých uverejňoval priebežne v čiastkových štúdiách, tak aj poznatky ďalších, predovšetkým maďarských, ale aj britských, nemeckých a talianskych autorov. Medzi špecialistami si Zeidler získal zaslúžilú pozornosť už tými čiastkovými štúdiami jednak svojím novým prístupom k téme a jednak skutočne zriedkavou snahou o objektívny prístup k nej. Preto je táto jeho syntetická práca nevyhnutnou pomôckou pre každého, kto sa uvedeným obdobím u nás zaoberá. A to aj napriek tomu, že zrejme kvôli jazykovej bariére autor nepracoval ani s českou a slovenskou literatúrou (s výnimkou Benešovej francúzskej brožúry *Détruisez l'Autriche-Hongrie*) ani so slovenským prameňmi a dokumentmi, a od slovenských historikov cituje len prácu Miroslava Michelu o Rothermerovej akcii a jej ohlase v rokoch 1927 – 1928 v Československu, uverejnenú po maďarsky v časopise *Századok*.²

Zeidler nás úvodom v prvých dvoch kapitolách stručne oboznamuje s priebehom rozpadu Uhorska, rokovaniami o mierových zmluvách vo Versailles a prípravou Trianonskej zmluvy (s.14-53), jej ustanoveniami a ich dopadom na demografický a hospodársky vývoj potrianonského Maďarska (s. 54-76). V tretej kapitole vymedzenej rokmi 1919 – 1927 sa zaoberá „hľadaním“ ciest, resp. zamerania maďarskej zahraničnej politiky, v rámci ktorej hneď na začiatku rozoberá základy revizionistickej myšlienky, zaraďovanie sa Maďarska do povojnového medzinárodného systému a oboznamuje s organizáciami maďarskej revíznej propagandy (s. 77-111). Následne Zeidler rozoberá rozvoj maďarského revizionizmu (1927–1933), vystúpenie lorda Rothermera, propagandistickú činnosť Maďarskej revíznej ligy a revizionistické plány horthyovského Maďarska (s.112-156). Kapitola sledujúca vývoj v rokoch 1933 – 1938 sa zaoberá vplyvom svetovej hospodárskej krízy na plány revízie maďarských hraníc, zmenami mocenskopolitických pomerov v strednej Európe po nástupe Hitlera k moci a činnosťou Maďarskej revíznej ligy, ktorá zanikla až v roku 1944 (s.157-191), čo tiež dokumentuje, že Maďarsko svojimi územnými ziskami v rokoch 1938 – 1941 spokojné nebolo a územné zisky z počiatočného obdobia vojny nepovažovalo za konečné

¹ SALLAI, G. *Az első bécsi döntés.* (Prvá Viedenská arbitráž.) Budapest : Osiris Kiadó, 2002 a „A határ megindul...” *A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében.* Pozsony : Kalligram, 2009.

² MICHELA, M. A. Rothermere-akció visszhangja Csehszlovákiában 1927–1928-ban. (Ozvena Rothermerovej akcie v Československu v rokoch 1927–1928.) In *Századok*, roč. CXXXIX, 2005, č. 2, s. 1497-1514.

slovo. Veľmi zaujímavé a často objavné informácie sú zhrnuté v záverečných kapitolách o prejavocho iredenty na maďarských námestiach, pri sviatkoch (s. 192-229) a o iredentizme v súkromí a v každodennom živote obyvateľov Maďarska. Záverečná kapitola *Revízia a vojna* (s. 268-312) rekapituluje vrcholný „úspech“ maďarských revizionistických snáh a ich konečné stroskotanie v rokoch druhej svetovej vojny.

Zeidlerovi sa v recenzovanom diele podarilo výstižne priblížiť vplyv revizionistických snáh na medzivojnovú zahraničnú politiku Maďarska, predstaviť argumentáciu a myslenie maďarských politikov, ktorých najvýznamnejšou zahraničnopolitickou snahou hraničiacou často až s posadnutosťou, bola nielen úprava hraníc, ale v konečnom dôsledku bolo ich viac alebo menej úspešne maskovaným a skrývaným konečným cieľom „*restitutio in integrum*“ starého uhorského štátu. Budapešť sa teda usilovala nielen o zmeny maďarských hraníc na všetkých svetových stranách na základe etnických pomerov, ale o obnovenie Uhorska v jeho predvojnových hraničiacich bez ohľadu na národné aspirácie a toľko pertraktované a zdôrazňované „samourčovacie právo“ ostatných národov a národností regiónu. Autor sa veľmi podrobne zaoberá, ako to sám nazýva, „kultom iredenty“ v horthyovskom Maďarsku, teóriou a praxou maďarskej diplomacie, ktorá sa napriek varovaniam z radov maďarskej inteligencie (napríklad Edgár Balogh), neváhala v záujme dosiahnutia svojich revizionistických cieľov spojiť s mocnosťami Osi – fašistickým Talianskom a nacistickým Nemeckom. Zeidler sa napokon stručne zaoberá aj udalosťami na k Maďarsku pripojenom území v rokoch 1938 – 1941 a praktikami maďarských orgánov, ktoré sa vehementne usilovali – väčšinou málo úspešne – o čo najrýchlejšiu politickú a hospodársku reintegráciu revíziou získaných oblastí.

S problematikou maďarského revizionizmu veľmi tesne súvisia otázky mierových rokovaní vo Versailles, problematika národnostných menšín, štatistické údaje o ich počte a etnicita hraníc, otázky bezpečnosti a nového usporiadania Európy. Zeidler, podobne ako iní maďarskí autori, považuje za hodnoverné štatistické údaje z uhorského sčítania ľudu v roku 1910 a nedôveruje údajom z Československa. Preto sa aj údaje o počtoch obyvateľstva a jeho národnostnom zložení na juhu Slovenska na v novembri 1938 odtrhnutom území podstatne líšia v prácach slovenských a maďarských. Podľa Zeidlera (s. 275) išlo dovedna o 11 927 km² s 1 041 401 obyvateľmi, z čoho malo byť Maďarov 879 007 a Slovákov 123 864. (Už to, že sa spomínajú len Maďari a Slováci, je však chyba, pretože sa napríklad vôbec neberú do úvahy Nemci, ktorých len v Diósegu – Sládkovičove bolo vtedy okolo 1 050, v Lučenci 850 atď.) Autor však poznamenáva, že v týchto číslach sú podľa neho už premietnuté tie demografické zmeny, ktoré odrážajú jednak masovú dobrovoľnú migráciu a jednak obojstranné vypovedania, ktoré tu prebehli už v dňoch Viedenskej arbitráže. Podľa československých prameňov bolo však z celkového počtu viac ako 850-tisíc obyvateľov Slovákov a Čechov približne 300 000³, respektíve 272 145.⁴ Prvá Viedenská arbitráž nespokojila politikov ani v Maďarsku a ani v Československu a pre mnohých obyvateľov z oboch národnostných táborov znamenala aj osobnú či rodinnú tragédiu. Napriek tomu však v porovnaní s obsadzovaním južného Slovenska horthyovským vojskom došlo pri

³ HRONSKÝ, M.–KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M. *Vojenské dejiny Slovenska IV. (1914–1939)*, Bratislava : MO SR 1996, s. 230.

⁴ DEÁK, L. *Viedenská arbitráž 2. november 1938 Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938)*. Martin : Matica slovenská, 2002, na s. 24 uvádza nasledovné údaje: Slovensko stratilo 10 390 km² teritória, a podľa československého sčítania ľudu z roku 1930 tam žilo spolu 853 670 osôb, z toho 503 980 obyvateľov maďarskej národnosti, 272 145 Slovákov a Čechov, 8 947 Nemcov atď.

ďalších územných ziskoch Maďarska k podstatne rozsiahlejším represáliám a aj mnohotisícovým obetiam. Skutočná podoba revízie, ktorá mala rešpektovať etnické pomery, ešte viac vyniká v prípade druhej Viedenskej arbitráže dotýkajúcej sa Rumunska, kde z celkového počtu 2 644 732 obyvateľov bolo aj podľa maďarských prameňov 1 370 053 Maďarov a 1 080 229 Rumunov (ved' pri vyhlásení tohto rozhodnutia 30. augusta 1940 rumunský minister zahraničných vecí Mihail Manoilescu aj odpadol – s. 282-283) a v prípade Juho-slávie (jar 1941) z celkového počtu obyvateľov 1 030 027 bolo len 401 035 Maďarov, teda menej ako 40 percent (s. 291). S tým korešponduje aj vysoký počet obetí – 699 rumunských a 3 309 juhoslovanských (s. 293). Maďarské vedenie mohlo podľa výsledkov sčítania ľudu na pripojených územiach konštatovať, že územie štátu sa do októbra 1941 zväčšilo takmer na 172-tisíc kilometrov štvorcových a počet obyvateľstva vzrástol na 17, 7 milióna, pričom sa však k maďarskej národnosti hlásilo len 11,4 milióna obyvateľov, čo bolo 77,4 percenta (s. 292). Taký bol teda výsledok uplatnenia „samourčovacieho práva“ a úprav hraníc podľa „etnických zásad“ v rokoch 1938 – 1941.

Autor na stranách 15-16 uvádza ako príklad prístupu dobových maďarských politikov k Versailleským mierovým rokovaniam článok bývalého sociálnodemokratického ministra kultu a bývalého predsedu Hornej snemovne Gyulu Wlassicsa v novinách *Népszava* zo 4. júna 1920, ktorý je charakteristický pre zmyšľanie celého vtedajšieho maďarského politického spektra a programovú reč premiéra grófa Istvána Bethlena z 19. apríla 1921. U Wlassicsa ani u Bethlena nenájdeme ani stopy po zamyslení sa nad tým, akáže to bola politika, ktorá priviedla Maďarov k ich tragédii a zániku Uhorska, zato celý rad až absurdných obvinení, podľa ktorého mierová zmluva znamená len pomstu, zradu, nespravodlivosť, zlý úmysel ako u predstaviteľov Dohody a susedných štátov, tak aj u domácich zradcov a „desperádov“, existencií à la Catilina, čím mysleli tých, ktorí sa na konci roku 1918 chopili v Maďarsku moci a „*namiesto zjednocovania všetkých verných vlastencov a obrany jednoty krajiny*“, vytesnili pravicu, čo v konečnom dôsledku podľa nich znamenalo maďarskú katastrofu. Už vtedy sa maďarská politika niesla v znamení falošných predstáv, keď napríklad aj spisovateľ Ferenc Herczeg namiesto dôkladnej analýzy chybné politiky uhorských vládnuccich kruhov tvrdil, že „*rišu svätého Štefana položila do hrobu protimaďarská propaganda*“, a nie pomýlená, národnosti a ich práva neuznávajúca politika, a spriahnutie sa uhorských politikov s nemeckými pangermanistickými víziami a vojnovými plánmi. Takýto prístup u maďarských publicistov, politikov i historikov nebol zďaleka ojedinelý a často sa opakuje až do našich dní s podobnou slovnou aj argumentačnou výbavou. To súčasne dokumentuje ilúzie československých politikov, ktorí ako Vavro Šrobár v roku 1930 pri desiatom výročí podpisu mierovej zmluvy v Trianone, alebo v roku 1933 Edvard Beneš vo svojom známom bratislavskom prejave, vyslovili nádej, že časom sa Maďari s touto pre nich skutočne osudovou ranou predsa len vyrovnajú, prekonajú svoju traumu a budú so svojimi susedmi dobre spolupracovať k prospechu všetkých národov v tomto regióne. Keďže z maďarskej strany sa väčšina útokov sústreďovala na „*prešibaného, zlomyseľného a všetkými diplomatickými masťami mazaného Beneša*“, ktorého hlavným cieľom vraj bolo ani nie oslobodiť Čechov a Slovákov, ale predovšetkým rozbiť historické Uhorsko, pretože Maďarov nenávidel, nezaškodí citovať z Benešových slov, ktoré v celkom inom svetle ukazujú jeho názor na Maďarsko a Maďarov: „*...stará jednota Uhorska je mŕtva, definitívne mŕtva. Česi a Slováci musia dobre chápať, a zvlášte Slováci musia dobre rozumieť tomu, že by bez nás snahám o revíziu aspoň čiastočne padli nevyhnutel'ne za obeť. Podstata vecí, štruktúra a geografická situácia vo východnej Európe vzťah rás, národov a štátov bude totiž ešte dlho vzbudzovať túhy niektorých maďarských kruhov, aby sa od-*

vážili siahnuť po Slovensku. Prestanú na to myslieť len vtedy až budú vidieť, že duchovný prerod na Slovensku, ako som naznačil, je opravdu dokonaný a definitívne uskutočnený...“⁵ Beneš ďalej pripomína, že (nás) „je dôstojné ako víťazného národa i keď zo svojho stanoviska vo veciach zahraničných nemôžeme ustúpiť a neustúpime, **aby sme mali pochopenie pre ťažkú situáciu Maďarska a pre jeho národnú bolesť. Som československý vlastenec a mám pochopenie a rešpekt pre vlastenectvo ktoréhokoľvek iného národa, tiež národa maďarského. Je to ťažký problém psychologický, politický a mravný pre uvedomelých maďarských vlastencov, tento európsky vývoj pochopiť, prijať a s ním sa zmieriť. Preto som bol vždy tej mienky, že je našou povinnosťou ich vlastenecké pocity chápať a prijatie tohto osudového riešenia, ktorému proste nebolo možno vyhnúť... Nemáme voči maďarskému národu nepriateľských pocitov nemáme k nemu nenávisť, v budúcnosti môžu sa naše záujmy zase stretnúť... (zdôraznil F.V.) *Kultúrne, literárne, vedecky, umelecky maďarský národ vytvoril diela, ktoré sa vyrovnajú významom, cenou, ideálmi a tvorivou vôľou kultúre národov iných značne vyspelých a už to dáva Maďarom plné právo na uznanie, na rešpekt ich národnej ideje, ich národnej existencie a ich oprávnenej túhy po spokojnom kultúrnom rozvoji v budúcnosti. Uvádzam toto všetko, aby som pri príležitosti nášho vyznania národnej viery československej vzdal zcela objektívne a spravodlivo uznanie národnej ideje a národnej kultúre susedného národa. Rešpekt a uznanie naše druhým národom budú tiež rešpekt a uznanie nášmu národu.*“⁶ Autorovi takýchto uznanlivých slov voči maďarskému národu, jeho kultúre a vlastenectvu môže niekto pripisovať nepriateľské postoje voči Maďarom naozaj len z neznalosti alebo postranných úmyslov.**

Zeidler sa na viacerých miestach dotýka niektorých problémov medzivojnového obdobia, ktoré vyplývali z nejasných etnických hraníc, čo neskôr – hoci hranice boli iba zámienkou, a nie hlavným problémom – využilo ako nacistické Nemecko, tak aj horthyovské Maďarsko, ale svoje myšlienky nie vždy doťahuje do dôsledkov. Napríklad na s. 7 cituje názor významného maďarského právnika, politika a publicistu Istvána Bibóa o tom, že biedou stredoeurópskych národov je predovšetkým obnovovanie a neriešenie stáročných územných sporov, ale zabúda dodať, že Bibó ešte aj v roku 1942, keď už bolo úplne jasné, kam viedla Mníchovská dohoda, a aj to, že ju Nemecko nedodržalo a rozbitím Československa v marci 1939 porušilo, považoval tento veľmocenský diktát za „spravodlivý“.

Otázka týchto hraníc je nesmierne zložitá a napriek tomu, že je o nej už obrovská literatúra, donekonečna sa aj v súčasnosti opakujú tvrdenia, že k Československu boli pripojené aj „čisto“ maďarské územia na sever od Dunaja a Ipľa, ale pritom sa s obľubou zamlčuje, že slovenské osídlenie napríklad v Novohrade, alebo v oblasti Plešských vrchov, siahalo aj na juh od týchto riek a slovenská menšina žila aj v iných oblastiach Maďarska. Takto sa poukazuje najmä na oblasť Žitného ostrova. Nikto nepopiera jeho väčšinové maďarské osídlenie, ale treba mať na pamäti, že tam okrem Slovákov, Chorvátov a príslušníkov ďalších národov žili napríklad aj Nemci a iné národnosti. Česi a Moravia nezačali na Slovensko prichádzať až po roku 1918, ale už po 30-ročnej vojne a niektorí tam boli dokonca ešte z doby staršej, čo dokumentujú napríklad aj názvy obcí Čechy pri Nových Zámkoch alebo Praha pri Lučenci.⁷ Myšlienka revízie ovládla hneď po vojne celé Maďarsko, na úkor

⁵ BENEŠ, E. *Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti*. Bratislava 1934, s. 64-68.

⁶ Tamže, s. 71.

⁷ Viac k usádzaniu Čechov na Slovensku pozri v práci MRVA, I. *Náboženská a politická migrácia z krajín koruny českej na územie Bratislavskej a Nitrianskej stolice v 16. – 19. storočí*. In NOVÁKOVÁ, V. (ed.). *Migrácia*. Dunajská Streda : Lilium Aurum 2001, s. 25-34. V tom istom zborníku sú aj informácie o migrácii a usádzovaní Nemcov a Chorvátov na Slovensku.

ktorého sa zväčšovali nástupnícke štáty. Treba uviesť, že zatiaľ čo Nemci a Rakúšania, aj keď samozrejme neradi a len pod tlakom okolností, predovšetkým hospodárskeho vyčerpania a nepriaznivého vývoja na frontoch, uzavreli s Dohodou prímerie, ktoré až na menšie incidenty až do nástupu Hitlera k moci aj dodržali, Maďarsko takéto prímerie nedodržalo a na Slovensku sa bojovalo, ešte aj 8 mesiacov po uzavretí prímeria v Padove. V tomto bode chýbal vtedajším maďarským politikom akýkoľvek realizmus, sebareflexia a aj pocit viny, pretože opakovane poukazovali na to, ako vraj víťazi nespravodlivo naložili s Uhorskom, keď ho rozkúskovali a veľké časti jeho územia rozdelili medzi okolité štáty. Poukazujú len na maďarské menšiny v okolitých štátoch, pričom sa ich počet značne nadsadzuje (spochybňujú sa údaje zo sčítania ľudu napríklad v Československu a za základ sa berú len údajne oveľa dôveryhodnejšie údaje z uhorského sčítania ľudu v roku 1910. O tie, ako aj o údaje maďarských úradov týkajúce sa pripojených území v rokoch 1938 – 1941, sa opiera aj Zeidler. Neberie sa však vôbec do úvahy, že v potrianionskom Maďarsku zostali tiež státisícové menšiny predovšetkým Nemcov a Slovákov, aj keď ich nebolo toľko ako Maďarov v Rumunsku alebo v Československu. A už vôbec sa nehovorí o tom, že postavenie menšín napríklad v Československu bolo kvalitatívne na celkom inej úrovni ako postavenie menšín v horthyovskom Maďarsku, pričom si Budapešť do tejto politiky nedala hovoriť ani na nátlak Hitlera, ktorý sa dožadoval zmeny menšinovej politiky voči Nemcom v Maďarsku.⁸ Už spomínaný a Maďarmi uznávaný Bibó v jednej zo svojich esejí napísal, že žiť v Československu ako Nemec alebo Maďar zďaleka nebola katastrofa, a že prax prístupu k národnostiam v medzivojnovom Československu sa „výškou veže“ odlišovala od praxe okolitých krajín. Aj vtedajší maďarskí politici a niekedy aj súčasní historici však túto politiku ČSR skresľujú v tom zmysle, že to bol dvojtvárný a ľudemokratický štát, ktorého cieľom bolo len poslovančiť, lepšie povedané počesťiť všetky národnosti, pretože sa vraj takto postupovalo aj proti Slovákom, ktorých Uhorsko podľa názoru iného maďarského publicistu, Istvána Borsodyho, chránilo. Akoby neexistovali aj iné svedectvá, napríklad od uznávaného na Slovensku žijúceho maďarského spisovateľa Zoltána Fábryho (1897 – 1973), podľa ktorého mal rozvoj maďarskej kultúry v medzivojnovom Československu lepšie podmienky ako v samotnom Maďarsku.⁹ Aj sám Fábry si spočiatku pripadal po prvej svetovej vojne ako sirota a svoje pocity a sklamanie z toho, že toľko Maďarov žije v Československu, opísal v článku *Szózat (Výzva)* uverejnenom 19. júla 1922 v opozičných maďarských novinách *Prágai Magyar Hírlap*. Neskôr, keď porovnával vývoj a život Maďarov v Maďarsku a Československu, celkom zmenil názor a oceňoval demokratický režim ČSR, aj keď ani ten nebol bez nedostatkov. Fábry vo svojom článku mimoriadne trpezlivo hodnotí jednak postavu prezidenta T. G. Masaryka a jednak postavenie národností v Československu po roku 1918. Spisovateľ predovšetkým porovnáva Masaryka s jeho predchodcami a jeho súčasníkmi – Františkom Jozefom I., Istvánom Tiszom, Miklósom Horthym atď. Pokiaľ ide o uhorského ministerského predsedu Tiszu a Masaryka, Fábry vyzdvihuje, že sa predstaviteľom štátu v ktorom žil, po grófovi Tiszovi stal – profesor – syn kočiša Masaryk. Tento prezident nemal podľa Fábryho ľahkú úlohu, pretože väčšina Maďarov v Československu

⁸ K tomu zozbieral množstvo údajov TILKOVSKÝ, L. v knihe *Teufelkreis. Die Minderheitenfrage in den deutsch-ungarischen Beziehungen 1933–1938*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1989.

⁹ FÁBRY, Z. *Masaryk magyar emléke*. (Masarykova maďarská pamiatka.) In FÁBRY, Z. *Merre vagy Európa? Kisebbségek a vádlottak padján*. (Ktorým smerom si Európa? Menšiny na lavici obžalovaných.) Pozsony : Pannónia Kiskönyvtár, 1991, s. 30-33. Článok pôvodne vyšiel v novinách Új Szó 7. 3. 1950.

sa k nemu správala ako nezrelé dieťa („éretlen gyerek“). Autor však poukazuje na to, že medzi maďarskou menšinou bola určitá vrstva – mládež vracajúca sa z vojny (patril k nej aj sám Fábry, ktorý bojoval na talianskom fronte v oblasti Monte Assolone) – ktorá k novému štátu pristupovala inak. Obrazne povedané, patrili k takým žiakom, ktorí nevyrušovali, keď do triedy vstúpil nový učiteľ, ale počúvali jeho slová. Ľady sa prelomili, ale aj oni len oneskorene prikyvovali Masarykovi. Jeho hlas bol prvým hlasom, uzmierujúcim ich s novou situáciou, v ktorej sa vo svojej precitlivenosti, trucovitej urazenosti a bezradnej osirelosti ocitli. Mohli sme dýchať v čistejšom ovzduší zbavenom šovinizmu, premýšľať v duchovnej atmosfére zbavenej nenávisťou, píše svedok Fábry, ktorý prvú Československú republiku na rozdiel od jej dnešných kritikov zažil na vlastnej koži. A ďalší nezaujatý svedok, sudetský Nemec (!) Franz Spina o Masarykovi a Československu vydal tiež zaujímavé svedectvo: Spina po Masarykovej smrti napísal, že samotné vytvorenie ČSR urobilo jedného z jej tvorcov – T. G. Masaryka – nesmrteľným: „*Masaryk poskytl svému štátu ideu, ktorá zůstává pro přítomnost i budoucnost nejdůležitějším pilířem republiky: toleranci a rovnoprávnost občanů a národů tohoto státu. Za jeho prezidentství byl prastarý válečný stav mezi Čechy a Němci vystřídán česko-německou spoluprací, za jeho prezidentství byl zahájen... národně politický vývoj, který, veden důsledně a energicky dále, představuje největší historickou událost v sudetoněmeckém prostoru...*“ Ako sa čoskoro ukázalo, Spina bol príliš veľký optimista, pokiaľ išlo česko-nemecký pomer, ale to nič nemení na jeho pozitívnom hodnotení toho štátu, ktorý ako Nemci, tak aj Maďari tak neobjektívne kritizovali a snažili sa nielen „revidovať“ jeho hranice, ale celkom jednoznačne ho úplne zlikvidovať bez ohľadu na právo samourčenia aj pre Čechov a Slovákov.

Veľmi často sa aj dnes kritizuje nielen československá pozemková reforma, ale najmä školstvo, ktoré vraj bolo zlé a slúžilo na útlak a odnárodňovanie najmä maďarskej menšiny.¹⁰ Cieľom ČSR bolo údajne nie zabezpečiť plnohodnotný rozvoj národností, ale vybudovať národný štát, a preto Československo nebolo demokratickým štátom a jeho národnostná politika bola dvojtvárna. Pritom zo samotného roku 1938, keď mali možnosť Maďari porovnávať, sa zachovali aj iné svedectvá o výsledkoch maďarského národnostného školstva v Československu. Jedno z nich vyšlo aj v maďarskom univerzitnom periodiku *Egyetemi Híradó*. Tam sa po Viedenskej arbitráži konštatovalo, že je „*tragické, že napríklad stupeň zaškolenia a vzdelanosti Maďarov žijúcich pod českým útlakom (tzn. v Československu v rokoch 1918–1938 – pozn. F.V.), predovšetkým roľníctva je oveľa vyšší ako u obyvateľstva Dolnej zeme, v okolí Segedína alebo v ktoromkoľvek kraji materskej krajiny!*“ (tzn. potrianonského Maďarska – pozn. F.V.).¹¹ Zachovali sa aj slová riaditeľa školy, prof. Dr. Brucknera, pri slávnostnom otvorení nemeckého gymnázia v Kežmarku počiatkom školského roku 1920. Vyslovil srdečnú vďaka československým politikom za to, že sa nedali zaviesť jednostranným slovenským nacionalizmom a vrátili spišským Nemcom školy, ktoré im odňalo Uhorsko.¹² Problematiku školstva v Československu je potrebné mať pred očami a aj stále pripomínať jeho skutočný stav a aj dosiahnuté výsledky, pretože obvinenia

¹⁰ POPÉLY, Gy. *A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh) Szlovákia 1918–1945*. (Kalvária maďarského školstva v (Česko)Slovensku 1918–1945. In FILEP, T. G.–TÓTH, L. (red.) *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. II. kötet. Oktatásügy – közművelődés – sajtó, rádió, televízió*. Budapest : Ister, 1998, s. 5-93.

¹¹ FÁBRY, Z. *Jarossizmus*. In Fábry, ref. 9, s. 71-74, 73.

¹² ŠTEFÁNEK, A. *Menšinové školstvo na Slovensku*, rukopis. Slovenský národný archív–Bratislava, f. A. Štefánek, šk. č. 12.

v tejto oblasti tvorili podstatnú časť argumentácie maďarského revizionizmu a sťažností na medzivojnové Československo v Ženeve, kde sa tejto agendy ujal iróniou osudu u Slovákov a aj u iných národností bývalého Uhorska práve nedobre zapísaný gróf Albert Apponyi.

Je zaujímavé, že katolícke kruhy napríklad na Slovensku nevenovali pozornosť takým prejavom maďarskej iredenty, ako bolo „maďarské Krédo“, ktoré sa prednášalo nielen na zhromaždeniach na verejných priestranstvách, ale aj pri bohoslužbách v kostoloch a podobne aj prirovnávanie osudu Maďarska ku Golgote, k telu Kristovmu a jeho vzkrieseniu. Podľa niektorých teológov takéto vyjadrenia a postupy hraničia až s blasfémiou, ale pokiaľ viem, žiadny teológ ani Vatikán sa proti tomu nikdy neohradil a ani inak nezasiahol; všetci to mlčky horthyovskému Maďarsku tolerovali.

V závere svojej knihy Zeidler poukazuje na to, že druhá svetová vojna sa pre Maďarsko uzavrela podpisom mierovej zmluvy v Paríži 10. februára 1947, čím sa podľa neho problematika revizionizmu zmietla zo stola a odstránila z agendy oficiálnej maďarskej politiky. Zmluva nielenže obnovila hranice Maďarska z roku 1937, teda mu odňala všetky územia získané revíziou hraníc v rokoch 1938 – 1941, ale dokonca odčlenila od jeho územia aj tri ďalšie obce na pravom bratislavskom predmestí – Čunovo, Jarovce a Rusovce, spolu 43 km² s 3 000 obyvateľmi, pripomína autor. Mierová zmluva ani ďalšie medzinárodné dohody sa údajne vôbec nestarali (vlastne ani v takej miere ako toľko kritizované zmluvy, ktoré sa uzavreli po prvej svetovej vojne) o práva príslušníkov maďarskej národnosti, ktorí sa opäť dostali za hranice Maďarska. (Rovnako však za hranicami štátov svojho národa zostali iné menšiny, ale to Zeidler nespomína.) Vtedy to však u väčšiny Maďarov ani zďaleka nevyvolalo taký silný spoločenský otras ako Trianonská mierová zmluva. Sprvu sa nesmeli o situácii maďarských menšín v okolitých štátoch hovoriť, až v druhej polovici 80. rokov a potom s plnou silou po zásadných politických zmenách v strednej a východnej Európe roku 1989. Opäť sa ako huby po daždi objavili tie isté tvrdenia, argumentácia, propaganda a postupy mnohých jednotlivcov, záujmových združení, spolkov, najrôznejších milovníkov dejín, publicistov, ale i niektorých politikov ako v Maďarsku tak aj medzi menšinami v susedných krajinách. Podľa Zeidlera nemajú ani zďaleka taký záber a rozsah ako v 20. a 30. rokoch minulého storočia, ale aj tak je ich vplyv na verejný život a oficiálnu politiku citeľný. Zeidler je celkom iste prehnane optimistický, keď tvrdí, že v čase euroatlantickej integrácie je táto nostalgia veľmi vzdialená od oficiálnej politiky maďarských vlád po roku 1989 a vlastne sa aj sám popiera, keď na inom mieste zase uvádza, že ich vplyv je na oficiálnu maďarskú politiku citeľný.

Vieme, že z času na čas prepukajú nielen úplne zbytočné krízy a napätia vyvolávané raz rôznymi neopodstatnenými obvineniami o „utláčani“ maďarských menšín v okolitých krajinách, inkedy, pokusmi o spanilé jazdy rôznych maďarských politikov na územia susedných štátov (osobitne v tom vynikal bývalý maďarský prezident László Sólyom, ktorý vyvolal ostrý spor so Slovenskom v súvislosti so sochou sv. Štefana v Komárne v roku 2009 a svojou snahou prísť ju odhaliť), takými fórami, ako sú rôzne skupiny poslancov zákonodarných zborov a ich aktivizovanie a úkolovanie maďarským parlamentom na pôde cudzieho štátu a v zákonodarnom zbore v Budapešti, či také legislatívne opatrenia ako je napríklad iba zdanlivo „nevinný“ maďarský zákon o dvojitom občianstve. Najnovším takýmto diplomatickým faux pas je koberec maďarského predsedníctva Európskej únie v Bruseli s mapou Uhorska, ktorý sa nepáčil ako prvej – čuduj sa svete nie slovenským či rumunským europoslancom – ale rakúskej europoslankyni Ulrike Lunacekovej. Bolo by naozaj vhodné, keby si Zeidlerovu knihu o medzivojnovom revizionizme v Maďarsku, jeho podobách, snahách, praktických dôsledkoch, ale najmä o dopadoch tejto katastrofálnej maďarskej

politiky na osudy obyčajných ľudí na oboch stranách hraníc, študovali nielen historici, ale aj publicisti a politici. A treba pripomenúť aj to, že podobne, ako mala Trianonská mierová zmluva ustanovenia, ktoré Maďarsku zakazovali revizionistickú propagandu a politiku, ako aj podporu organizácií a spolkov, ktoré si vytýčili za cieľ revíziu mierovej zmluvy, má takéto ustanovenia aj Parížska mierová zmluva. Tak ako porušovalo horthyovské Maďarsko tieto ustanovenia Trianonskej mierovej zmluvy bez mihnutia oka od samého začiatku, porušujú v súčasnosti niekedy niektoré spolky a aj osoby, ktorých postavenie a vplyv v Maďarsku nie sú bezvýznamné, aj Parížsku mierovú dohodu, nad čím možno naozaj vysloviť len poľutovanie, pretože tým sa len obnovuje starý kruh vzájomných animozít, pocitov ohrozenia, nevraživosti a podobných negatívnych tendencií u susediacich národov, pre ktoré je vždy oveľa lepšie spolupracovať na obojstranný osoh.

Ferdinand Vrábek

SPIŠIAK, Ján. *SPOMIENKY Z BUDAPEŠTI 1939-1944.* Bratislava : Slovak Academic Press 2010, 465 s.

Každá doba má známe či menej známe osobnosti, priamych aktérov či viac, alebo menej pasívnych účastníkov historických dejov. Každá z týchto osobností má svoje známe či menej známe rozmery, určované nielen ich objektívnym miestom a úlohou v týchto historických dejoch, ale v prevažnej miere úrovňou nášho poznania historického kontextu, v ktorom žili a pôsobili. Je preto viac ako vítané, ak máme možnosť nazrieť hlboko pod povrch toho, čo je známe a jasné a nachádzať nové rozmery historických dejov a osobností prostredníctvom autentického svedectva osoby najpovolanejšej – spomienok v danej dobe kľúčového diplomata na jednom z kľúčových postov.

Ján Spišiak (12.1.1901 České Brezovo – 9.11.1981 Bratislava) bol v rokoch 1939–1945 vyslancom Slovenského štátu, neskôr Slovenskej republiky v hlavnom meste vtedajšieho Maďarského kráľovstva v Budapešti. Už táto funkcia sama osebe, podčiarknutá jeho osobnosťou, ho priam predurčovala na to, aby sa stal jedným z najvýznamnejších účastníkov kreovania slovensko-maďarských vzťahov vojnového obdobia na rôznych hospodárskych a politických úrovniach. Veľmi rýchlo však mal pochopiť, že nepracuje v priaznivom prostredí a že cesta ku konsolidácii týchto vzťahov je vyčerpávajúcim a neistým behom na dlhú trati, ktorej dĺžka sa nedá ani len odhadnúť. Tak ako sa nedali presne predvídať všetky tie zložité, priam sofistikované prekážky, ktoré mu boli pri tomto úsilí kladené. *Spomienky z Budapešti 1939 – 1944* (ďalej len *Spomienky*) sú písané takmer denníkovou formou, v istom, aj keď nie celkom absolútnom chronologickom poradí. Zaznamenávajú všetko to, čo bolo objektívne dôležité pre výkon oficiálnej diplomatickej misie ich autora. Ale aj osoby, fakty a súvislosti svedčiacie o dôležitých aktivitách, zaraďujúcich ho do protifašistického tábora. Tieto ďalšie záznamy však skôr pribudli v povojnovom období, pri dlhoročnom spracovávaní pôvodných zápiskov a diplomatických depeší. Ak by totiž vznikli vo vojnovom období v písomnej podobe, boli by pre ich autora, jeho blízkych a osoby, o ktorých sa v nich hovorilo, priam životu nebezpečné.

V spomienkach, ktoré sú zasväteným exkurzom do zložitého pradiava protokolárnych vzťahov, diplomatických a politických súvislostí, hierarchických a dynastických väzieb pozostatkov bývalej monarchie, zložitých variácií domácej a zahraničnej politiky vtedajšieho maďarského štátu, sa však vinú dve oficiálne a dve neoficiálne elementárne línie. Tieto boli základným motívom a prioritou autorovej činnosti. Už od začiatku svojej diplomatickej mi-

sie veľmi citlivo vnímal jeden všadeprítomný každodenný atribút – rôzne prejavy revizionizmu v maďarskom verejnom živote a politike. V rozhovoroch s diplomatickým kolegami nielenže vyjadroval odhodlanie brániť zo všetkých síl maďarským územným nárokom voči Slovensku, získaval si nielen poslucháčov, ale snažil sa získavať aj potenciálnych spojencov. Veľmi dobré vzťahy udržiaval s americkým vyslancom Johnom. F. Montgomerym, sovietskym vyslancom Nikolajom Šaronovom a juhoslovanským vyslancom Svetozarom Rašicom. Pochopiteľne, jeho činnosť bola monitorovaná a jeho principiálne postoje pri rôznych intervenciách u maďarských politických predstaviteľov vyvolávali animozitu a snahu oslabiť jeho východiskové pozície v Budapešti. Na tento účel boli dobré všetky prostriedky, vrátane obvinení u nemeckého zastupiteľského úradu z autorovho pročeškoslovenského zmýšľania a postoju.

Slovensko-maďarské vzťahy boli počas celej jeho misie veľmi napäté, s rôznymi väčšími či menšími výkyvmi, a ich charakteristickou črtou bola politika reciprocity. Aj otázka vyhánania z pôdy Slovákov na odstúpených územiach či Maďarskom zabratých slovenských enklávach v bývalej Juhoslávii sa lepšie riešila, ak bola proti nej nastolená otázka vyvlastnenia pôdy maďarských veľkostatkárov na Slovensku. A okamžite sa našli i vplyvní domáci „spojenci“, spriechodňujúci vo vlastnom záujme riešenia u maďarských úradov. Podobne sa recipročný systém uplatňoval i pri riešení národnostných otázok.

V každom prípade sú záznamy o osobných rozhovoroch autora s vtedajšími maďarskými politikmi i rôznymi diplomatmi mimoriadne zaujímavým a poučným pohľadom na dobovú maďarskú politiku a jej základné ciele. Najhlavnejším z nich bolo obnovenie svätoštefanskej koruny. Pri pozornejšom čítaní vystupuje do popredia istá flexibilita maďarskej diplomacie a politiky, reagujúcej na zlomové medzníky medzinárodnej geopolitickej situácie, ako začiatok 2. svetovej vojny, porážka Francúzska, prepadnutie Juhoslávie, bývalého Sovietskeho zväzu, vstup USA do vojny, porážky nemeckých armád a ich spojencov pod Moskvou, pri Stalingrade, vystúpenie Talianska z hitlerovskej koalície, vyodenie Spojencov v Taliansku, otvorenie druhého frontu v Normandii a iné. Produktom vyhodnocovania týchto zmien vždy boli nové a nové geopolitické konštrukcie postavenia Maďarska v stredo európskom priestore, pričom nikdy sa nestrácali zo zreteľa základné ciele. A zároveň sa neľutovali žiadne sily a prostriedky na ich dosiahnutie. Veľké nádeje sa vkladali do Veľkej Británie a jej predpokladanej podpory Maďarska ako spojenca pri realizácii jej strategických záujmov v uvedenej oblasti. Málokto maďarský politik si vtedy uvedomil, a ak, tak neskoro, že agresívnou a expanzívnou politikou voči susedom – Slovensku, Rumunsku a Juhoslávii – sa Maďarsko vlastne oslabilo. Stratilo vnútornú konzistentnosť a hlavne stratilo potenciálnych spojencov proti skutočnému ohrozovateľovi maďarskej samostatnosti – fašistickému Nemecku. V marci a októbri 1944, pri čiastočnom a úplnom obsadení Maďarska nemeckými vojskami, sa naplno ukázala v plnej nahote tvrdá pravda, že akékoľvek pôvodné úspechy maďarskej obratnej, tvrdej a bezškrupulózne diplomacie a vojenskej agresie nemajú dlhého trvania, ak nie sú v danom období podložené dôveryhodnosťou a, hlavne, reálnou hospodárskou, politickou a vojenskou silou štátu. Autor toto všetko spomienkach nielen zaznamenáva, vyhodnocuje, ale tomu prispôsobuje i svoju činnosť.

V memoárovom diele však možno sledovať pozoruhodný, priam moderný prvok maďarského politického života toho obdobia. A to veľký význam, aký pri presadzovaní vnútropolitických a hlavne zahraničnopolitických zámerov vtedajších maďarských vládnych kruhov zohrávali médiá. Hlavne rôznorodá, ale jednotne riadená, usmerňovaná a cenzúrovaná tlač a rozhlas. Táto vždy podľa pokynov nielen propagovala a podporovala hlavné ciele a zábery vládnej politiky, ale i v istom predstihu avizovala obraty v prístupe k iným štátom,

aby nasledujúce reálne politické a vojenské kroky už mali mediálne pripravenú pôdu. Hlavné slovo v tom mal neoficiálny vládny denník *Pester Lloyd*. Táto činnosť bola spojená s rozsiahlym zahraničným lobingom, vrátane cieleného umiestňovania na mieru „šitých“ článkov a vystúpení v zahraničných médiách.

V línii oficiálnych aktivít slovenského vyslanca v Budapešti zvlášť významné miesto zaujímali systémové úsilia i konkrétne aktivity v prospech slovenskej komunity v Maďarsku, za udržanie národnostnej kultúry, jazyka, vzdelanosti, tlače a ostatných prvkov národnej identity. Žiaľ, úzko spojené aj s trvalou snahou zabrániť tiež rôznym stupňujúcim sa represáliám proti národným menšinovým predstaviteľom, smerujúcim nielen proti ich hmotnému a spoločenskému postaveniu, ale aj ich životom a životom ich blízkych, hlavne v bývalej Juhoslávii, ale aj na odstúpených územiach.

Tieto aktivity boli veľmi úzko spojené s neoficiálnou, priam ilegálnou činnosťou smerujúcou k ochrane a záchrane slovenských Židov, emigrujúcich zo Slovenska do Maďarska, či žijúcich v Maďarsku, na pomoc osobám utekajúcim cez Maďarsko do zahraničného odboja či skupine francúzskych zajatcov, ktorí sa neskôr ako príslušníci francúzskeho oddielu 1. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika vyznamenali v Slovenskom národnom povstaní. J. Spišiak, napriek všetkým rizikám, často aktívne pomáhal ľuďom v najvyššej núdzi a v ohrození života, či už osobnými intervenciami, poskytovaním ochranných preukazov či falošných pasov, alebo aj dočasným ukrývaním v priestoroch vyslanectva. V tom, a nielen v tom, sa J. Spišiak v rovnakom čase a priestore veľmi podobal svojmu známejšiemu kolegovi švédskemu diplomatovi Raulovi Wallenbergovi.

Je pochopiteľné, že za týchto okolností musel byť veľmi obratný a opatrný, aby nezbudil ani len náznak podozrenia u riadiaceho rezortu v Bratislave, maďarských a neskôr hlavne nemeckých bezpečnostných orgánov, ako aj svojich diplomatických kolegov zo štátov hitlerovskej koalície. Zároveň bolo veľmi dôležité udržať si dôveru predstaviteľov nemeckého zastupiteľského úradu, odkiaľ získaval cenné informácie

Za pomoc židovským spoluobčanom bol v roku 2009 in memoriam ocenený izraelským čestným titulom *Spravodlivý medzi národmi* a jeho meno sa skvie na Múre cti v Záhrade spravodlivých v Jeruzaleme.

Nečakaný zvrat v živote J. Spišiaka priniesol záver vojny a vstup sovietskej Červenej armády do Budapešti. Ocitol sa v podobnej situácii ako tí, ktorým doteraz pomáhal. Nepoznáme dôvody, ale v očiach sovietskych orgánov bol nepochybne oficiálnym predstaviteľom krajiny, ktorá s nimi bola vo vojnovom stave a ako vyslanec spravodajsky mimoriadne zaujímavou osobou. Dva dlhé roky prežil v internácii v Sovietskom zväze, kde ho väznili v známej moskovskej Ljublanke. Nerád spomínal na tento čas, paradoxne strávený v spoločnej cele s americkým a nemeckým dôstojníkom. Ťažko niesol, že povojnová československá moc sa nezasadila za jeho skoré prepustenie. Po príchode na Slovensko však pravda o jeho skutočnej činnosti nakoniec zvíťazila a 4. júna 1947 ho Národný súd zbavil všetkých obvinení.

I keď bol ešte istý čas sledovaný Štátnou bezpečnosťou, otvorila sa mu cesta k pôvodnému povolaniu. Ako elitný právnik so skúsenosťami z bankového sektora prispel k budovaniu Štátnej banky československej na Slovensku, pokračoval v akademickej a pedagogickej práci, dosiahol najvyššiu vedeckú hodnosť doktora právnych vied. Publikoval veľké množstvo odborných textov, o čom svedčí aj k publikácii priložená výberová bibliografia.

Rozpracované spomienky však už nestihol dokončiť. Hlavnú zásluhu na tom, že nakoniec vyšli, má dcéra Daniela Kotulova-Spišiaková, jej iniciatíva a húževnatosť boli podporené odbornou vedeckou redakciou rukopisu erudovanými historikmi Miroslavom

Michelom, Valeriánom Bystrickým a Ladislavom Deákom s ďalšími spolupracovníkmi. Treba pevne veriť v úspech a podľa možnosti i podporiť ich ďalší zámer na vydanie diplomatických depeší a ďalších dokumentov z pozostalosti J. Spišiaka..

Knihu Jána Spišiaka *Spomienky z Budapešti 1939 – 1944* odporúčame do pozornosti odbornej i laickej verejnosti. Možno by nemala chýbať ani v knižniciach politikov a kariérnych diplomatov, lebo poučenia z nej sú viac ako nadčasové.

Pavel Šimunič

FUČÍK, Josef. *STÍN JADERNÉ VÁLKY NAD EVROPOU: KE STRATEGII VOJENSKÝCH BLOKŮ, OPERAČNÍM PLÁNŮM A ÚLOZE ČESKOSLOVENSKE LIDOVÉ ARMÁDY NA STŘEDOEVROPSKÉM VÁLČIŠTI V LETECH 1945-1968.* (Praha : Mladá fronta, 2010), 232 s.

Kniha Josefa Fučíka je ďalším z českých príspevků do debaty o operačnom plánovaní v dobe studenej války. Na rozdiel od kníh Petra Luňáka,¹ Vojtěcha Mastného,² Pavla Minaříka a Karla Štěpánka³ nebo Jiřího Fidlera⁴ má však Fučíkova kniha spíše reaktivní charakter: jejím cílem je poopravit, upřesnit a doplnit některá fakta týkajících se vojenského operačního plánování v době studené války, polemizovat se závěry jiných autorů a navrhnout odlišný úhel pohledu na celou problematiku.

Kniha je členěna do deseti kapitol (první kapitolu shrnující různé názory na studenou válku z hlediska historie a mezinárodních vztahů napsal Jan Ludvík), ale textem v podstatě prolínají dvě velká témata: za prvé, role jaderných zbraní ve strategickém uvažování Západu (tzn. USA) a za druhé, polemika s tezí, že Varšavský pakt, respektive jeho operační plánování vypracované sovětským generálním štábem, bylo *agresivní*.

V prvních kapitolách autor na základě sekundární literatury a digitalizovaných primárních pramenů rekonstruuje americké úvahy o úloze a použití jaderných zbraní, o jejich roli ve strukturách NATO a také v hrubých obrysoch popisuje vyzbrojovanie jednotek NATO jadernými zbraňami od roku 1945 do konce 60. let. Tyto kapitoly přinášejí dosud chybějící shrnutí těchto poznatků v českém jazyce. Na mnoha příkladech autor poukazuje na skutečnost, že úvahy o masivním použití jaderných zbraní proti nepříteli byly součástí vojenského strategického myšlení USA. Koncem 40. a v 50. letech, kdy byly konvenční síly Západu slabší než síly SSSR a jeho spojenců, mělo jaderné plánování a vyzbrojovanie jednotek svou nepostradatelnou funkci pro udržení strategické rovnováhy, respektive získání převahy. I když strategii hromadné odvety nahradila na začátku 60. let strategie pružné reakce, počítalo se například s nasazením M28 120mm Davy Crockett (jaderný bezzákluzový kanón) určeným pro boj na malé vzdálenosti proti pozemním silám nepřítele, přičemž o jeho použití by se rozhodovalo už na úrovni velitele praporu. Autor se pouští do tohoto exkurzu

¹ LUŇÁK, Petr ed. *Plánování nemyslitelného.* (Praha : Dokořán, 2007).

² MASTNY, Vojtech – BYRNE, Malcolm, ed. *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991* (New York : Central European University Press, 2005).

MASTNY, Vojtech – HOLTSMARK, Sven G. – WENGER, Andreas. *War Plans and Alliances in the Cold War: Threat perceptions in the East and West* (London a New York : Routledge, 2006).

³ ŠTĚPÁNEK, Karel – MINAŘÍK, Pavel. *Československá lidová armáda na Rýnu* (Praha : Naše vojsko, 2007).

⁴ FIDLER, Jiří, 21. 8. 1968: *Okupace Československa: Bratrská agrese* (Praha : Havran, 2003).

do amerického strategického myšlení, poněvadž je přesvědčen, že bez důkladného poznání plánování obou vojenských bloků, není možné dojít k uspokojivým závěrům.

To je zároveň Fučíkova první metodologická výtka vůči výsledkům Petra Luňáka, Vojtěcha Mastného a Projektu souběžné historie NATO a Varšavské smlouvy (*Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*)⁵ uskutečňovaným od roku 1999 v curyšském Centru pro bezpečnostní politiku, jehož kritice se věnuje v druhé části knihy. Projekt se totiž v rozporu se svým názvem orientoval spíše na Varšavský než na Severoatlantický pakt. Zatímco o Východních přinesl mnoho nových zjištění, skutečně nových poznatků o Západních bylo jako šafránu. Fučík odmítá tezi, že Sovětský svaz, potažmo Varšavský pakt a v něm i Československá (lidová) armáda, byly útočně orientovány, zatímco NATO se omezovalo pouze na obranu svého území a znemožnění vedení války nepřitelem (5. kapitola).

Hlavním argumentem zastánců teze o útočnosti jsou operační dokumenty nalezené ve východoněmeckých, polských a československých vojenských archivech, které popisují útočné operace Varšavského paktu na území nepřitele a rozhovory s někdejšími československými a v menší míře také polskými generály. Nejlepším příkladem je sbírka československých dokumentů editovaná Petrem Luňákem pod názvem *Plánování nemyslitelného*. V dokumentech z let 1964, 1974, 1977, 1986, 1989 a 1990 je v různých obměnách popsán cíl Československého frontu podle následujícího modelu: po napadení států Varšavského paktu silami NATO přechází Varšavský pakt do protiútočného a nezastavuje se na hranici svého území, nýbrž pokračuje přes SRN až do Francie. Tyto operační plány počítaly s různou rychlostí postupu a různým způsobem nasazení jaderných zbraní. Autoři jako Petr Luňák považují tyto dokumenty za důkaz o útočném charakteru Varšavského paktu. Vycházejí přitom z úvahy, že pokud komunistické diktatury měly ambice rozšiřovat svoji sféru vlivu a v přísně tajných dokumentech plánovaly útočné operace na cizím území, je možné jejich alianci označit za „útočnou“.

Fučíkova antiteze zní, že autoři těchto myšlenek pokračují v ideologizovaném pohledu na SSSR z dob studené války jako na *sovětskou hrozbu*. Pokračují tím ve vyprávění příběhu o expanzivní, agresivní „říši zla“, vůči které je třeba se bránit. Na operační plánování a uvažování se dívají skrz ideologické brýle, které jim znemožňuje nezaujatý pohled. Udržet hodnotovou nestrannost je běžným problémem humanitních oborů. Každý z autorů sleduje určité cíle, některá fakta upřednostňuje na úkor jiných, zadání výzkumného cíle v sobě někdy skrývá i závěr. Ani Fučíkova práce není zcela oproštěna od tohoto problému a autor to sám naznačuje – od bývalého důstojníka československé armády je těžko možné čekat, že se oprostí „od nezapomenutelných prožitků té doby“ (s. 14). Tento tón nezazní jen v úvodu knihy, ale i v docela nevinné poznámce na jejím konci (která navíc nemá souvislost s tím, o čem kniha je), v níž autor zmiňuje, že zaznamenal vydání 7. dílu Dějin československé armády⁶ a že tato kniha by jistě byla „přivítána většinou bývalých vojáků ČSLA, kteří v té době ještě sloužili s pocitem, že tak činí ve prospěch své vlasti“ (s. 226). Tím autor odkrývá své postoje podobně jako Petr Luňák opakovanými narážkami na inteligenci východních generálů nebo historiků o učitelích z vojenské katedry v Praze-Motole. Fučík si navíc v této poznámce zároveň protiřečí, protože v závěru knihy uvádí jako jedno z otevřených témat pro další výzkum vztah vojáků ČSLA k jejich službě. Zde však předjímá, že zřejmě

⁵ Výsledky projektu jsou uveřejňovány na internetové stránce <http://www.php.isn.ethz.ch>.

⁶ BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – MINAŘÍK, Pavel – POVOLNÝ, Daniel – ŠACH, Jan. *Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy: květen 1955 – srpen 1968* (Praha : Ministerstvo obrany – AVIS, 2008).

existovala velká skupina vojáků, kteří „*sloužili s pocitem, že tak činí ve prospěch své vlasti*“ a nikoliv třeba s pocitem, že jde o dvě zabitá léta, že válka stejně nebude, že je ČSLA institucí hloupou a zbytečnou atd. Fučíkovým silným argumentem je nicméně kritika práce s prameny. Luňák a Mastný vycházejí z dokumentů nalezených v českých, německých a polských archívech. Nejdůležitější sovětské archívy zůstávají ovšem nepřístupné a z dokumentů sovětského původu se tak zatím podařilo získat pouze střípky. Nikterak pozitivnější je situace v případě archivů NATO a USA, z nichž operační dokumenty rovněž ještě nemohly být vytěženy. Fučík tudíž upozorňuje na malou pramennou základnu a vypomáhání si prameny typu Tajné řeči ministra obrany maršála Žukova přednesené ve východním Berlíně v březnu 1957, která je interpretována jako důkaz o tom, že SSSR chtěl zahájit válku jako první. Podle Fučíka však šlo již o Žukovovu labutí píseň, o popuštění uzdy fantazii, nikoliv o hodnověrné svědectví o operačních plánech SSSR, protože Žukov byl nedlouho předtím odstraněn z politbyra a připravoval se jeho konec i v pozici ministra (s. 126).

Značnou část knihy věnuje Fučík hledání odpovědi na závěry PHP, a sice že Východ plánoval útok proti Západu, zatímco Západ se chtěl jenom bránit. V kapitole *Kdo dá první ránu – útok a obrana ve vojenském umění* upozorňuje na skutečnost, že považovat plánování útočných operací za důkaz o agresivních záměrech je z hlediska vojenské teorie nesmysl, protože žádná armáda nemůže fungovat bez plánování útočných operací, v nichž přebírá iniciativu a které vedou k vítězství v boji. Čistě obranné manévry nemohou přinést vítězství. Podle Fučíka je tudíž ztotožňování útočné operace s agresivitou z hlediska vojenské strategie nesprávné. Základem strategie je souhra obranných a útočných manévrů. To přitom uznával nejen Polní řád ČSLA, ale i například Polní řád armády USA z roku 1993 a 2005. „Lze tedy s jistotou tvrdit, a to i při pramenné nouzi a za nedostupnosti dosud utajované dokumentace, že *útočné operace (na strategické i operační úrovni) plánovaly souběžně obě strany,*“ uzavírá Fučík úvahy o útočných a obranných operacích (s. 135). Mnohokrát opakovanou, tehdy platnou zásadu NATO nebojovat mimo své území Fučík odmítá jako strategický omyl, který by v případě války nemohl vést k vítězství NATO. Uvádí hypotetický scénář: Varšavský pakt zahájí útok proti Západu, ale přecení své síly a je zatlačen zpět. Kdyby se ale při tomto protiútokem postupující síly NATO zastavily na hranici svého území a přešly do obrany, místo aby přenesly pokračování boje na území protivníka, vytvořily by tím ideální cíle pro protiútok Varšavského paktu například ve formě jaderných úderů a touto chybou by si zařídily hořkou porážku (s. 136-137).

Zajímavé jsou kapitoly o operačních dokumentech z českého Vojenského ústředního archívu (kap. 7 a 8), které polemizují s jejich interpretací provedenou Petrem Luňákem, Karlem Štěpánkem a Pavlem Minaříkem. Fučík zaprvé pedanticky upozorňuje, že Luňák vydává některé dokumenty za něco jiného, než čím podle Fučíka doopravdy jsou (např. pouze dva z devíti dokumentů vztahujícím se k období 1950 – 1968 je podle něj možné označit jako „operační plány“). Autor pečlivě a kriticky zhodnocuje Plán použití československé armády z roku 1964 a kloní se k názoru, že není možné tento dokument považovat za platný operační plán, ale spíše za *aide-mémoire* určený pro informaci např. vrchního velitele ČSLA Antonína Novotného. Zatímco pro Luňáka, Štěpánka a Minaříka je samozřejmé, že dokument je psaný rukou v ruštině a existuje jenom jediný exemplář, pro Fučíka jsou právě tyto skutečnosti důvodem k pochybám o hodnověrnosti takové dokumentu. Jak mohla probíhat koordinace se sovětským generálním štábem, kdyby existoval jenom jeden jediný exemplář tohoto plánu? ptá se autor. A jak je možné, že se v tomto plánu hovoří o „Jablonci“ (odstavec 6), které v ČSSR byly celkem čtyři? Je škoda, že autor končí svůj výklad v roce 1968

a nedozvíme se jeho názory na fakta vztahující se k 70. a 80. letům, především na operační plány psané již strojem a přesto někdy vyhotovené pouze v jediném exempláři.

Fučík volá po odideologizování zkoumání vojenských aspektů studené války, po převedení dosavadního zkoumání studené války „z *politických a ideologických pozic na úroveň strategickou a operační*“ (s. 211). Problémem studia vojenské strategie NATO a Varšavské smlouvy nevyplývá jen ze skutečnosti, že NATO „vyhrálo“ a vydrželo až dodnes a Varšavská smlouva se rozpustila, ale také z hodnot, které oba pakty měly za cíl bránit. Přísně vojensko-strategické hledisko pro hodnocení operačních plánů obou paktů se tak často opravdu mísí s politickými kritérii, především se skutečností, že SSSR využíval prostřednictvím Varšavského paktu jeho ostatní členy k zajištění vlastní bezpečnosti. Závěry, ke kterým Fučík míří, totiž že dokud nebudeme vědět o plánování obou bloků víc, nelze vyloučit, že obě strany řešily stejné dilema obdobnými strategickými kroky, jsou v přímém rozporu se závěrem Petra Luňáka, který tyto názory připisuje „otevřeným i skrytým odpůrcům NATO“.⁷

Bude zajímavé, jestli do budoucna obstojí názor, že sovětsí strategové byli v plánování budoucí války méně soudní než američtí a odtud odvozená představa, že Sověti chtěli jaderné inferno, zatímco Američané byli v otázce použití atomových zbraní nejpozději od začátku 60. let opatrnější. Vystačily si USA a NATO skutečně jenom s obranným plánováním a chtěl SSSR prostřednictvím Varšavského paktu skutečně dojít až k Atlantickému oceánu? Jakou roli přisuzovaly operační plány Západu menším armádám NATO? Fučík v závěru upozorňuje, že stále ještě nevíme, jaké byly strategické a operační cíle obou vojenských bloků a stále chybí fundované zhodnocení Československé lidové armády.

I když kniha *Stín jaderné války nad Evropou* nepřináší převratná fakta, Josef Fučík poukázal na některá rizika výzkumu vojenských strategií obou bloků, především na možné nebezpečí ukvapených závěrů a jednostranných interpretací. Fučíkovu knihu nelze shrnout do štěpného titulku tak jako práce Luňáka, Mastného nebo Piotrowského,⁸ ale je možné se jejími mnohými impulzy nechat inspirovat k dalšímu výzkumu.

Václav Šmidrkal

⁷ LUŇÁK, Petr. ed. *Plánování nemyslitelného* (Praha : Dokořán, 2007), 81.

⁸ PIOTROWSKI, Paweł. „Desant na Danię“, *Wprost*, 23. června 2002.

NÁZORY A POLEMIKA

Vážená redakčná rada,

vo *Vojenskej histórii* č. 1/2010 bola uverejnená recenzia na moju knihu *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között* [Osadníci a osadnícke dediny na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami.] Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008 napísaná Ferdinandom Vráblom.

Keďže recenzia obsahuje nepravdivé tvrdenia o mojej knihe, ktoré poškodzujú moju odbornú česť, žiadam vás o uverejnenie nasledujúceho príspevku.

Reakcia na „recenziu“ Ferdinanda Vrábla (*Vojenská história*, 2010, č. 1, s. 128-134)

Jedným z najdôležitejších meradiel historikovej práce sú reakcie od čitateľov. Na svoju knihu *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között* [Osadníci a osadnícke dediny na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami.] *Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet 2008, 286 s.* som už nazbieral nemálo reakcií, od odborníkov, ako aj od laikov. Drvivá väčšina z nich mala pozitívny ráz. Samozrejme, keďže ide o knihu v maďarskom jazyku, väčšinu pozitívnych reakcií som dostal od Maďarov. Pochvalné slová som dostal aj od Slovákov – medzi nimi aj od takých, ktorých vôbec nepoznám. Napriek tomu, že slovenskí kolegovia vo všetkom s mojimi závermi nesúhlasili, moju odbornosť a spôsob spracovania problematiky nikto nenapádal.

Jedinou výnimkou je reakcia, ktorá bola uverejnená z pera Ferdinanda Vrábla v 1. čísle časopisu *Vojenská história* z roku 2010. Tá však obsahuje toľko nepresností, ba neprávď a budí dojem takej odbornej nespôsobilosti, že považujem za potrebné na ňu reagovať.

Recenzia je dobrá, ak v sebe nesie aj dostatočné množstvo subjektivity. V prípade, keď za subjektívnym názorom nestojí dostatočná odborná erudovanosť je to však opačne. Žiaľ, recenzia F. Vrábla je práve tento prípad. Samozrejme, nejde o to, že recenzent má iný názor na dejiny prvej republiky a dejiny maďarskej menšiny, než ja. Aj keď s jeho názorom nesúhlasím, zvažujem ho. Jeho recenzia je však plná takých dezinformácií, a – treba povedať otvorene – neprávď, na ktoré musím zareagovať.

1.

Skoro celá prvá polovica recenzie je výkladom, ako recenzent vníma maďarskú historiografiu, pričom autor vôbec nerozlišuje medzi jednotlivými autormi, jednotlivými smermi, ale „an bloc“ sa zmieňuje o „*maďarských historikoch*“. Tento nacionalistický uhol pohľadu je však skresľujúci. Maďarská historiografia, ktorá je takisto nejednotná ako slovenská, nemá jednotný názor ani na prvú republiku, ani na pozemkovú reformu. Keby pán Vrábel čítal diela Ignáca Romsicsa a Miklósa Zeidlera na jednej strane a, povedzme, Lászóa Gulyása alebo Ernóa Raffaya na druhej strane, tak by zistil, aká názorová priepasť je medzi týmito pánmi. Ja by som sa v žiadnom prípade neopovážil hodnotiť slovenskú obec historikov podľa toho, čo som sa vo Vráblovej recenzii dočítal. Môj názor na slovenských kolegov je v tomto smere lepší.

2.

To, že ma recenzent kvôli kritike národnostnej politiky prvej ČSR označuje za jedného z troch najneobjektívnejších kritikov Československa (ďalší dvaja sú podľa neho K. Vadkerty a Gy. Popély), pripisujem na vrub jeho malej sčítanosti, keďže viacerí mladí kolegovia ma v tomto zmysle jednoznačne prekonajú. Ale to, že „*obaja autori* (čiže Popély a ja – pozn. A.S) *zabudli porovnať 'zlé' Československo s – podľa nich – ideálnym horthyovským Maďarskom*“ (s. 131), je už len jeden z typických výmyslov recenzenta. Po prvé, témou môjho historického pojednania je Československo a s dejinami horthyovského Maďarska som sa nikdy profesionálne nezaoberal a ani to nemám v úmysle. Na to sú iní odborníci. Samozrejme, že na horthyovské Maďarsko mám svoj – a nie príliš lichotivý – názor: bol to autoritatívny parlamentný režim, v ktorom boli mnohé politické a občianske práva oklieštené. A ak by recenzent poznal moje práce, tak by vedel, že ani o tom nepochybujem, že prvá Československá republika bola oveľa demokratickejším štátom, ako vtedajšie Maďarské kráľovstvo. Takže, žiadne výmysly, pán Vrábel.

Samozrejme, o tom či bola československá národnostná politika dvojtvárna (čo tvrdím a čo mi Vrábel vyčíta), sa dá a aj je potrebné diskutovať.¹ Dnešná česká odborná literatúra² už priznáva chyby, ktorých sa voči sudetským Nemcom vtedajšia československá vládna moc dopustila. Slovenská zas vehementne kritizuje postoj Prahy voči slovenským národno-emancipačným snahám. Aj preto by bolo čudné, keby sme boli výnimkou práve my – Maďari, voči komu by bola pražská politika úplne korektná. Naopak si myslím, že sudetským Nemcom dovoľovala Praha viac ako Maďarom (napr. v praxi používania jazyka národnostných menšín, alebo v školstve), hoci za tento rozdiel bola istote zodpovedná aj maďarská politika na Slovensku, ako aj nezmierlivý postoj Budapešti voči ČSR. Dvojtvárnosť československej národnostnej politiky vidím hlavne v tom, že na jednej strane existovala celkom korektná ústava a celkom korektný národnostný zákon (hoci jeho formulácia dopustila ľubovoľnú interpretáciu, čo pri schválení jazykových nariadení v roku 1926 vláda využila na posilnenie pozícií československého jazyka voči jazykom menšín), ale v praxi bola rovnoprávnosť národností neraz porušovaná. Stačí sa pozrieť len na personálnu politiku. Slovenská historiografia sústavne – a právom – kritizuje, že v štátnej správe, alebo v dôstojníckom zbore boli Slováci podpriemerne zastúpení. O tom sa však len málokedy rozpráva, že maďarská menšina, ktorá tvorila podľa sčítania ľudu z roku 1930 4,8 % obyvateľstva krajiny, mala v štátnej správe len 0,4 %-né zastúpenie.³ Čiže z 34 380 zamestnancov štátnej pošty bolo len 138, ktorí sa hlásili k maďarskej národnosti. To v praxi znamenalo, že nielen vysokí úradníci na poštách, ale skoro celý personál a aj dedinskí poštovní doručovatelia boli československej národnosti – aj v maďarských dedinách. Medzi 17 703 dôstojníkmi a rotmajstrami československej armády boli len 24 Maďari⁴ a medzi 483 dôstojníkmi polície nebol ani jeden Maďar.

¹ O tejto problematike pozri SIMON, Attila. *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban* [Kronika jedného krátkeho roku. Maďari na Slovensku v roku 1938]. Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.

² Napríklad KURAL, Václav. *Konflikt místo spoločenství. Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1993.

³ AUTGM, f. E. Beneš, šk. 73, R133/4.

⁴ ČAPLOVIČ, Miloslav. Postavenie a profesionálny rast slovenských dôstojníkov v československej brannej moci v rokoch 1920–1939. In *Vojenská osveta*, 2006, s. 61.

Samozrejme, to bol len jeden príklad a takisto sa nájdu aj príklady dokazujúce pozitíva československej národnostnej politiky. Dôležité však je mať ozajstné a prameňmi doložené argumenty a nielen púšťať také frázy, že Maďari „*hoci mali zabezpečené všetky občianske práva v súlade s ústavou a ďalšími zákonmi, podobne ako všetci ostatní štátni príslušníci, neboli schopní prikloniť sa k občianskemu princípu*“ (s. 129).

3.

Pre mňa z dosť nepochopiteľných dôvodov mi recenzent zazlieva, že konštatujem fakt, že ústava republiky bola vypracovaná a schválená bez účasti Nemcov a Maďarov. („*Pretože do dočasného národného zhromaždenia boli výlučne pozvaní Česi a Slováci, už vtedy sa rozhodlo o tom, že ústava nového štátu bude schválená bez účasti príslušníkov národnostných menšín.*“⁵). V tejto súvislosti recenzent tvrdí, že vinníkmi za tento stav boli Maďari, keďže sa podobne ako Nemci „*na legislatívnych prácach odmietali zúčastniť*“ (s. 133). Myslím si, že v tomto prípade ide o otázku, ktorú historiografia ešte dostačujúco nevyriešila, preto, tvrdenie recenzenta nie je dostatočne podložené. To, že v čase založenia republiky dostala sudetonemecká politika dvakrát ponuku od českej strany na vstup do zákonodarného zboru a aj do vlády, je všeobecne známe.⁶ Keďže však o podobnej ponuke Prahy smerom k maďarskej politike nevieme, nemôžeme ani tvrdiť, ako to robí Vrábek, že Maďari tiež odmietli účasť na moci. Ba naopak. Dostupné pramene svedčia o tom, že aj keď väčšina maďarských verejných činiteľov trvala na ideí svätoštefanského Uhorska, z praktických dôvodov spoluprácu s česko-slovenskou väčšinou á priori neodmietla. Napríklad viacerí maďarskí verejní činitelia, ktorí boli začiatkom roku 1919 vymenovaní do bratislavského župného výboru, prijali ponúknuté funkcie, čo vo svojom vyhlásení prečítanom Aurélom Bartalom odôvodnili tým, že „*len takto môžu slúžiť a obhajovať názory tej časti obyvateľstva župy, hlavne Maďarov, ktorá stojí na tej istej platforme ako oni*“.⁷

4.

Na strane 133 píše recenzent nasledujúce: „*O Simonovom spôsobe uchopenia témy, okrem state o literatúre a jej kritickom ocenení, veľmi názorne hovorí aj kuriózna výčitka adresovaná Eve Vrabcovej, že vraj sa vo svojej práci o pozemkovej reforme priveľmi opierala o archívne pramene (!?). Autor sa zrejme domnieva, že maďarská opozičná tlač a stránicke propagandistické materiály sú dôveryhodnejšie ako úradné spisy. Ani jeden zdroj informácií nie je potrebné nadradovať, ale ani vylučovať, k najobjektívnejšiemu poznaniu sa dospeje len konfrontáciou rôznych zdrojov.*“ V tomto prípade sa recenzent znova pokúsil o cieľavedomé skreslenie mojich slov. O spomínanej štúdii E. Vrabcovej,⁸ ktorú som v texte označil za najdôležitejšiu slovenskú prácu o kolonizácii južného Slovenska, som okrem iného napísal: „*Jej štúdia, ktorá sa líši od doteraz spomínaných prác tým, že je založená na*

⁵ SIMON, Attila. *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008, s. 24.

⁶ Vid' napr. KÁRNIK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2003, s. 41.

⁷ ANGYAL, Béla. *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919-1936*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004, s. 41. Na konci vyhlásenia však zdôrazňovali aj to, že ich účasť vo výbore ešte neznamená, že by uznali existujúci stav za právoplatný.

⁸ VRABCOVÁ, Eva. Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme. In *Slovenská archivistika*, 2002, roč. 37, č. 1-2, s. 57-74. a 55-80.

vlastnom archívnom výskume, má však tú chybu, že k údajom ŠPU sa postavila bez kritiky. Dôsledkom toho zo zoznamu ktorý autorka zostavila, chýbajú mnohé súkromné kolónie.”⁹ Takže ja som Vrabcovej nevyčítal to, čo tvrdí recenzent, ale práve to, o čom ma chcel vyškoliť, čiže chýbajúcu konfrontáciu rôznych zdrojov.

5.

Na 132. strane recenzent tvrdí, že tak ako ostatná maďarská odborná literatúra, aj moja kniha zabúda zdôrazňovať „že z hľadiska modernizácie poľnohospodárskej technológie mala pozemková reforma veľký význam,“ a že kolonisti na južné Slovensko priniesli pokrokovjšie metódy v hospodárení.

Pravdou však je, že aj keď z hľadiska maďarskej menšiny považujem kolonizáciu za negatívny jav, nezabudol som spomenúť ani pozitívne stránky procesu pozemkovej reformy. Na 47. strane mojej knihy som, okrem iného, napísal, že „reforma pozitívne prispela k urovňaniu spoločenských rozdielov a bola dôležitým momentom procesu spoločenskej modernizácie“. Na 142. strane zase vyzdvihujem úlohu moravských kolonistov, o ktorých píšem, že „oni v ovocinárstve alebo v plemennom chove ukázali nasledovania hodnú cestu pre tamojšie maďarské obyvateľstvo a vydobyli si uznanie“.

6.

„V záujme získania vhodných hraníc sa československé vedenie chopilo nielen diplomatických a propagandistických nástrojov, ale dokonca aj násilných vojenských prostriedkov“¹⁰ – cituje recenzent z mojej knihy a potom pokračuje: „Autor akosi zabúda na to, že vojensky sa musela ČSR angažovať hlavne preto, lebo Uhorsko/Maďarsko vôbec ani po prehratej vojne nepovažovalo za potrebné dodržiavať prímerie a opakovane ho porušovalo, a napokon vojenské akcie znovu rozpútalo formou ozbrojených akcií Maďarskej republiky rad a jej „sesterskej“ a ňou inšpirovanej Slovenskej republiky rad. Simonovi však z toho všetkého vychádza len obraz „agresie“ ČSR (...) Jedným z vrcholných príkladov autorovej objektivity je totiž dnes až smiešne vyznievajúce tvrdenie o agresii ČSR proti Maďarskej republike rad (s. 25, poznámka č. 71). Simon si neuvedomuje, že to vlastne preberá zo staršej marxistickej spisby, ktorú často s chuťou kritizuje“ (s. 133).

To, že sa recenzentovi zdá divné, že kritizujem marxistickú literatúru, je opätovne taká poznámka, s ktorou sa nedá čo robiť. Ale to, že moje tvrdenie ohľadne rozpútania vojenského konfliktu medzi ČSR a Maďarskou republikou rád považuje za smiešne, svedčí len o úrovni jeho vedomostí. Ak by totiž dôsledne preštudoval relevantnú literatúru, tak by zistil, že tento konflikt sa začal útokom československej armády s cieľom dosiahnuť hranice, ktoré by korešpondovali s maximalistickými predstavami pražského vedenia. Československá armáda prekročila demarkačnú čiaru dňa 27. apríla 1919. Maďarská protiofenzíva, v pozadí ktorej, samozrejme, stála aj snaha znovu dobyť stratené územie, prišla len v druhej polovici mája.¹¹

7.

„Tak isto nie je vhodné – aj keď v Simonovej knihe sa nájde aj niekoľko takých obrázkov – pripomínať tragický osud mnohých kolonistov na južnom Slovensku” – píše recenzent na 132. strane, čím chcel asi vsugerovať čitateľovi, že som vedome vynechal tému utrpenia

⁹ SIMON, ref. 6, s. 20-21.

¹⁰ Tamže, s. 25.

¹¹ Dátumy sa dajú kontrolovať v hocijakej odbornej práci. Pozri napr. HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 169-172.

kolonistov po Viedenskej arbitráži. Realita je však taká, že tejto otázke som venoval celú kapitolu (IX. kapitola: kolonisti vo víchrici dejín, s. 187-217.) Ľutujem, že recenzent sa tak ďaleko v preštudovaní mojej knihy už nedostal, lebo tam by sa mohol dočítať nielen o tom, že koľko bolo kolonistov, ktorí opustili arbitrážne územie pred príchodom maďarských ozbrojených síl, koľko ich bolo vyhnaných po 10. novembri, ale aj o tom, kde boli títo ľudia evakuovaní a ako vyhnala českých a moravských kolonistov slovenská autonómna vláda.

8.

Vrábel na strane 132 tvrdí: „*Pre autorovu objektivitu je veľmi významné, že sa nezmiňuje ani o takom známom prípade atrocít proti našim kolonistom, k akému došlo v Gbelciach, kde boli medzi tamojšími kolonistami – väčšinou pôvodom Čechmi prisťahovalými z Ruska – aj tri obeť na životoch*“ a zasa klame. Ak teda prečítal moju knihu, musí vedieť, že s prípadom kolonistov z kolónie Kőbölökút (dnes Gbelce) som sa podrobne zaoberal.¹² K prípadu som citoval aj z maďarského archívneho prameňa, a navyše – keďže som v Gbelciach našiel ešte starých ľudí, ktorí sa pamätali na prípad – dodal som aj to, že podľa spomienok dedičanov v prestrelke zahynuli nie traja, ale štyria kolonisti.

9.

Na konci svojho pamfletu umiestnil Vrábel ešte jedno absurdné obvinenie, ktorému asi rozumie len on sám, a ktoré veľmi príznačne ilustruje, ako on vidí poslanie historikov a ako sa zamýšľa nad prácou iných: „*A tak na záver možno konštatovať, že toto dielo je prehľadnou prácou, z ktorej sa záujemca o problematiku pozemkovej reformy môže o mnohom presvedčiť – pri uvedení si pozície, z ktorej autor k jej písaniu pristupoval. Možno sa z nej poučiť nielen o pozemkovej reforme, ktorej kladne stránky sa pri dobrej vôli dajú nájsť v teréne na južnom Slovensku dodnes, ale aj o tom, ako možno v našej dobe zdanlivo len historické témy postaviť celkom jasne a priehľadne do služieb súčasných pochybných politických snáh.*“ (s. 133) Recenzenta musím opätovne sklamať, lebo ja nie som politik, ani nepolitizujem a, hlavne, nemiešam politiku s históriou. Myslím si, že téma, ktorú som spracoval, je ozajstne historická a nielen zdanlivo, ako recenzent píše. O tom však, či príspevok pána Vrábela je naozaj odborný alebo len zdanlivo, už nemusíme pochybovať. Na túto otázku dal svojím prístupom recenzent sám jasnú odpoveď.

PS:

„*Recenzent je človek, ktorý je schopný knižku pochopiť, utvoriť si o nej vlastný názor a zrozumiteľne, jasne, adresne a prístupne ho zveriť papieru. Nik preto nedokáže recenzovať všetky knižky, pretože žiadna knižka nie je určená všetkým čitateľom. V prípade nedostatčného vedomostného či skúsenostného pozadia môže dôjsť k nepochopeniu textu a následne k skreslenému výkladu. Rozmyslite si teda dobre, čo sa chystáte recenzovať*“ – píše Miloš Ferko v príručke mladého novinára¹³ a tieto slová by mal zvážiť aj Ferdinand Vrábel. Recenzia totiž – aj keď v našich končinách jej význam býva podhodnotený – patrí medzi najťažšie žánre. Recenzent musí poznať nielen recenzované dielo, ale aj relevantnú odbornú literatúru, lebo len takto môže zvážiť odborný prínos recenzovanej práce.

Attila Simon

¹² SIMON, ref. 6, s. 198-199.

¹³ FERKO, Miloš. Ako písať recenzie. Príručka mladého novinára. <http://www.fantazia.sk/clanok/ako-pisat-recenzie>

ANOTÁCIE, GLOSY

HEŘTOVÁ, Y. *GALLIPOLI 1915. MÍSTO PRO TISÍC BRITSKÝCH PUŠEK.* Praha : Mladá fronta, 2010, 256 s.

Dardanely boli odjakživa významným miestom v dejinách ľudstva a svoju rolu zohrali aj počas prvej svetovej vojny, keď sa tu uskutočnila operácia spojeneckých vojsk proti Turecku, ktorá sa však skončila ich neúspechom a evakuáciou vojakov.

Autorka svoju knihu rozdelila do desiatich častí, ktoré sú ďalej rozdelené na kapitoly a doplnené fotografiami. Ako prínos možno tiež označiť, že nechýba ani zoznam použitej literatúry.

Úvodná časť knihy je venovaná stavu tureckej armády pred vypuknutím prvej svetovej vojny a snahe Nemecka získať si Turecko na svoju stranu v prípade vojenského konfliktu. Toto úsilie nakoniec viedlo v roku 1913 k vyslaniu nemeckej vojenskej misie do Turecka na čele s generálom Limanom von Sanders. Ten stál pred neľahkou úlohou zreformovať zanedbanú armádu, ktorá sa nachádzala v katastrofálnom stave. Konečná zmluva medzi Nemeckom a Tureckom bola podpísaná 2. augusta 1914 a Nemecko mohlo podľa nej plne disponovať tureckou armádou za poskytnutie vojenskej misie Turecku v prípade vojny. Nemecko mu tiež poskytlo dva svoje veľké krížniky Breslau a Goeben, ktoré neskôr ostreľovali ruské čiernomorské prístavy.

Po vypuknutí prvej svetovej vojny mal najväčší záujem na začatí vojenských operácií na polostrove Gallipoli Winston Churchill. Úspešnou operáciou sa mala otvoriť cesta pre materiálnu pomoc Rusku, ktoré sa ocitlo v izolácii. Pôvodné plány nepočítali s pozemnou operáciou, ale len s využitím námorných síl. 19. februára 1915 sa tak začala prvá námorná bitka o Dardanely, kto-

rej úlohou bolo zničiť turecké pevnosti na pobreží. To sa však podarilo iba čiastočne, a bez väčších úspechov sa skončila aj bitka 18. marca 1915. Najväčšiu hrozbu pre lode predstavovali míny umiestnené v zálive a nemecké húfnice umiestnené v zastaraných tureckých pevnostiach.

Začalo sa preto uvažovať o vojenskom výsadku, aj keď tento plán nebol v Londýne prijímaný s nadšením. Na jar 1915 bol však predsa len schválený návrh na vylodenie vojakov, ktorí mali vyčistiť pevnosti a obsadiť Istanbul. Operácia sa začala 25. apríla a na pobreží sa vylodili ako prvé francúzske jednotky a bez väčších problémov obsadili pobrežie okolo Kum Kale a vytvorili tam opevnený systém zákopov. Britské jednotky sa vylodili v juhovýchodnej časti polostrova. Problémy čakali vojakov pri pevnosti Sedd el bahr, kde Turci sústredili množstvo guľometov a vojaci boli tak ihneď po vylodení vystavení ich priamej palbe. Rovnako skončilo aj vylodenie pri pevnosti Tekke Burna na najjužnejšom bode polostrova, kde boli vybudované dobre ozbrojené turecké zákopy.

Po katastrofálnom výsledku vylodenia sem bol odvelený austrálsky a novozélandský zbor známy pod skratkou Anzac (Australian and New Zealand Army Corp), doplnený o indické jednotky pod vedením generála Birdwooda a 29. britská divízia.

V noci z 24. na 25. apríla 1915 opustilo 8 000 mužov prístav v Mudrose a malo sa vylodiť v myse Gaba Tepe. Vylodenie nakoniec prebehlo asi o kilometer severnejšie a narazilo na dobre ozbrojené turecké jednotky pod velením Mustafu Kemala. Po urputných bojoch sa Anzacu podarilo postúpiť len asi o 2 kilometre. Posily vyčerpaným vojakom prišli až 28. apríla, keď sa vylodili 4 prápory kráľovskej námornej pechoty. Avšak ani tak nebol zaznamenaný výraznejší pokrok a od mája do augusta tu prevládla zákopová vojna podobná tej na západnom fronte v Európe. 21. apríla 1915 sa tu vylodila aj 1. francúzska divízia ge-

nerála Mashona, a tak sem Turci postupne stiahli všetky svoje voľné divízie, ktoré však trpeli nedostatkom zásob. Front sa tak ocitol v patovej situácii, ktorú mal vyriešiť výsadok ďalších spojeneckých jednotiek v auguste 1915. Tie však nepostúpili dostatočne ďaleko od pobrežia, a tak tu zákopová voja pokračovala až do januára 1916.

22. januára rozhodla vojenská rada, že neúspešná spojenecká operácia bude ukončená a vojaci definitívne opustia gallipolský polostrov. 19. – 20. decembra 1915 bola evakuovaná Suvelská zátoka a 23. decembra mys Helles. K posledným bojom došlo 7. januára 1915, keď sa na polostrove nachádzalo ešte 19 000 spojeneckých vojakov. Celkové straty predstavovali 120 000 mŕtvych, zranených a nezvestných spojeneckých vojakov a 186 000 tureckých vojakov.

J. Zaťková

LAWSON, Don. *SPOJENÉ STÁTY V PRV-NÍ SVĚTOVÉ VÁLCE*. Praha : Naše vojsko, 2009, 119 s.

Časovo krátka, ale o to významnejšia prítomnosť amerických vojsk na európskych bojiskách počas prvej svetovej vojny si určite zaslúži pozornosť čitateľov. Americký autor Don Lawson čitateľsky pútavou formou približuje pôsobenie a osudy amerických vojakov bojujúcich po boku francúzskych a britských jednotiek na západnom fronte. Knihu rozdelil do jedenástich kapitol, v ktorých sa snaží vylíčiť účasť amerických vojakov vo vojne a pritiahnúť čitateľovu pozornosť priblížením osudov niektorých konkrétnych vojakov, aby tak lepšie pripomenul tragiku vojny, ktorou ľudia trpeli.

Po vypuknutí prvej svetovej vojny 28. júla 1914 zostávali Spojené štáty neutrálne až do roku 1917, keď Nemecko obnovilo neobmedzenú ponorkovú vojnu. Až po potopení viacerých amerických lodí súhlasil kongres

so zapojením sa do vojny. K vyhláseniu vojny Nemecku došlo následne 6. apríla 1917. Na čelo amerických expedičných síl bol vymenovaný generál John J. Pershing, ktorý mal za sebou bohatú vojenskú kariéru a začalo sa s organizovaním síl, ktoré mali byť presunuté na európsky kontinent. Aby sa dosiahol dostatočný počet vojakov, bol už v máji tohto roku prijatý zákon o všeobecnej brannej povinnosti, čím sa zaviedli všeobecné odvody vojakov. Po ich výcviku v USA bola hlavnou úlohou ich bezpečná preprava do Európy, pretože hrozilo veľké nebezpečenstvo torpédovania lodí nemeckými ponorkami. Aby toto nebezpečenstvo bolo eliminované do čo najvyššej miery, bol zavedený systém konvojov lodí. Tak sa bez väčších problémov podarilo presunúť vojakov do Francúzska a zriadiť hlavné veliteľstvo v Paríži. To sa v septembri presťahovalo z Paríža do Chaumontu a začalo sa s organizovaním čisto amerických jednotiek, pretože Pershing nesúhlasil s návrhom, aby sa americkými vojakmi dopĺňali francúzske a britské straty, ale mala byť zachovaná samostatnosť amerického vojska. Počas vojny USA postavili dovedna 93 divízií, z nich 42 bolo prepravených do Francúzska a 30 z nich sa aj zapojilo do bojov. Prví americkí vojaci však nezahynuli v boji, ale pri ostreľovaní nemocnice v Danes Camiliers 4. septembra 1917. Americké jednotky sa postupom času vyznamenávali v bitkách proti pokusom nemeckej armády o poslednú ofenzívu smerom na západ, a tak bola v auguste 1918 vytvorená samostatná americká Prvá armáda. Jej prvá ofenzíva sa uskutočnila pri St. Mihiel 12. septembra 1918 a úspešne sa skončila vytlačením Nemcov 16. septembra. O dva týždne neskôr nasledovala ďalšia úspešná ofenzíva, tentoraz v priestore Maasa – Ardeny. Tu mali Nemci vybudované obranné postavenia až do hĺbky 20 km. Ofenzíva sa začala 26. septembra. Od 1. novembra sa začali útoky na Hindenburgovu líniu, teda na poslednú líniu nemeckého obranného

systemu. Celá ofenzíva nakoniec trvala 47 dní a zúčastnilo sa na nej 53 407 Američanov. Postup americkej armády sa zastavil až po ukončení prvej svetovej vojny 11. novembra 1918. Relatívne krátka prítomnosť americkej armády tak prispela k skončeniu tejto vojny, ktorá pripravila o život tisíce vojakov.

J. Zaťková

NICOLLE, David. *PÁD AKKONU 1291. KRVAVÝ ZÁNİK KŘIŽÁCKÝCH STÁTŮ.* Praha : Grada Publishing, 2010, 96 s.

Medzi publikácie, ktoré pojednávajú o križiackych výpravách, pribudla v roku 2010 novinka venovaná dobytíu kresťanského Akkonu moslimskou armádou sultána Al-Malik al-Ašraf Chalila (ďalej len Chalil). Pád Akkonu do rúk mamelukov vyústil do úplného zániku križiackeho Jeruzalemského kráľovstva a do obsadenia blízkovýchodného pobrežia moslimami. Kresťanské posádky onedlho po dobytí Akkonu opustili väčšinu hradov i opevnených miest a odišli (najmä) na Cyprus, ktorý ostal naďalej baštou kresťanov vo východnom Stredomorí.

Autor publikácie, David Nicolle, patrí k naslovovzatým odborníkom na problematiku stredovekých križiackych, moslimských i byzantských armád a preklady jeho diel sa pravidelne objavujú v edičnom pláne vydavateľstva Grada. V jeho kmeňovom vydavateľstve, britskom Osprey Publishing, patrí Nicolle k najžiadanejším autorom a na konte má niekoľko desiatok titulov súvisiacich so stredovekým vojenstvom. Predloženú novinku o páde Akkonu vydala Grada v rámci edície *válečná ťaženie* na deväťdesiatich šiestich stranách, na ktorých nájdeme okrem podrobných máp a fotografií aj pôsobivé ilustrácie od Grahama Turnera, experta na kresby s tematikou stredovekého vojenstva.

Novinka Davida Nicollea je rozdelená

na osem hlavných kapitol, doplnených o zoznam použitej a odporúčanej literatúry a register. V prvej kapitole s názvom *Príčiny ťaženie* sa autor venuje vykresleniu situácie na Blízkom východe, v Egypte i Európe v druhej polovici 13. st. pred útokom mamelukov na Akkon. Koncentruje sa najmä na priblíženie pomerov v Jeruzalemskom kráľovstve a zvyšku križiackych štátov a, samozrejme, na sultanát mamelukov (hlavne vládu sultána Kalavuna v rokoch 1279 – 1290). Opisuje príčiny ťaženia sultána proti kresťanským mestám a hradom v 80. rokoch 13. storočia i to, s akou úspešnosťou tieto výpravy prebiehali.

Kapitola *Veliteľé válečných stran* obsahuje profily kresťanských i moslimských veliteľov, spojených s obliehaním Akkonu. Spomedzi kresťanov nechýba jeruzalemský kráľ Henrich II., slávny rytier a dobrodruh Othon de Grandson i veľmajstri oboch rytierskych rádov, templárov a johanitov. Medzi moslimskými veliteľmi dominujú sultán Kalavun a jeho syn sultán Chalil (vládol 1290 – 1293) a takisto vládca vazalského sultanátu Hamá, Al-Malik Al-Muzaffar III.

Podrobný popis križiackych i moslimských armád predstavuje David Nicolle v kapitole s názvom *Vojska válečných stran*. Spomedzi obrancov Akkonu vyzdvihuje najmä príslušníkov rytierskych rádov templárov, johanitov a nemeckých rytierov, ktorí patrili k elite armád križiackych štátov. Ako negatívum hodnotíme skutočnosť, že autor neudáva konkrétne čísla pri popisovaní jednotlivých oddielov a čitateľ si tak nemôže urobiť presný obraz o stave vojska, ktoré stálo na akkonských hradbách. Rovnako je to s predstavovaním mameluckého vojska, aj tu chýbajú konkrétnejšie číselné údaje. V tejto súvislosti môžeme spomenúť, že David Nicolle na inom mieste v knihe (s. 41) len podotýka, že údaj o 200 000 mamelukoch pod hradbami Akkonu je určite nadsadený dobovými kronikármi.

Čiastočne tieto chýbajúce údaje o počet-

nosti armád autor nahrádza v nasledujúcej kapitole *Válečné plány*, kde predkladá aspoň počty pešiakov z akkonskej posádky a veľkosť oddielov kráľa Henricha II., ktoré dorazili do Akkonu z Cypru. O samotnom obrannom pláne kresťanov, respektíve útočnom pláne mamelukov, píše len veľmi stručne a tu by si to podľa nášho názoru jednoznačne žiadalo doplnenie.

Rozsahom najväčšia (43 strán) je kapitola s názvom *Průběh tažení*, ktorá je ďalej členená na 5 podkapitol. V tejto časti nechýba podrobná mapa Akkonu, na ktorej sú vyobrazené aj najdôležitejšie časti mesta, o ktoré sa viedli urputné boje (Kráľovská veža, Prekliata veža, johanitský konvent, templársky hrad a ďalšie). Nechýba ani detailné rozostavenie obrancov na opevnení i útočníkov pod mestskými hradbami. Túto kapitolu začína David Nicolle podrobným rozoberaním situácie na Blízkom východe pred rokom 1291, ktorej charakteristickou črtou bolo okliešťovanie križiackych území mamelukmi. Sultán Kalavun síce uzatváral s kresťanmi aj mierové zmluvy, no každé ich porušenie alebo obchádzanie okamžite trestal vojenskými výpravami proti prístavným mestám i vnútrozemským pevnostiam.

Autor ďalej správne zdôrazňuje, že obrovskou chybou kresťanov bolo povraždenie moslimských obchodníkov a roľníkov križiakmi v Akkone, ktoré poslúžilo Kalavunovi ako výborná zámienka na vypovedanie zmluvy o mieri a začatie príprav na definitívne dobytie Akkonu. Na ďalších stranách potom popisuje zmenu na čele mameluckého sultanátu, keď sa v novembri 1290 stal novým panovníkom Kalavunov syn Chalil. Práve pod jeho velením pritiahli moslimovia v apríli 1291 k Akkonu a začali ho obliehať. Samotné boje vykresľuje David Nicolle veľmi pútavo a pomáha si pritom dobovými prameňmi kresťanskej (anonymná kronika tzv. Templára z Tyru) i moslimskej proveniencie (Abú al-Mahásín, Abú 'l-Fida). Aj vďaka tomu si čitateľ

môže veľmi plasticky predstaviť, akým ťažkostiam museli obrancovia čeliť a ako ich moslimská presila vďaka neustálemu ostreľovaniu z katapultov napokon porazila. Veľmi zaujímavé je svedectvo o tom, ktorým významným osobnostiam spomedzi kresťanov sa pošťastilo prežiť a zachrániť sa útekem na Cyprus, respektíve, ktorým sa boje v Akkone stali osudnými (s. 76-85).

Kapitola *Dozvuky* je akýmsi zhrnutím dôsledkov pádu Akkonu pre situáciu kresťanov na Blízkom východe, no autor v nej popisuje i to, s akými reakciami sa táto tragická udalosť stretla na európskych panovníckych dvoroch. Veľmi rýchlo po páde Akkonu, najdôležitejšieho mesta križiakov, sa vzdali, respektíve boli mamelukmi dobyté aj mestá Týros, Sidón, Hajfa, Bejrút a ďalšie. Križiacke štáty v Sýrii a Palestíne definitívne zanikli a útočiskom tých, čo prežili, sa stal ostrov Cyprus. Územie, ktoré mali križiaci pod kontrolou takmer 200 rokov, padlo koncom 13. storočia opäť do moslimských rúk.

Križiacke výpravy sú fenoménom, ktorý fascinuje ľudí už celé veky, a tak je to aj v 21. storočí. David Nicolle predkladá čitateľovi vo svojich publikáciách udalosti s nimi súvisiace veľmi zrozumiteľnou a pútavou formou. Jeho práce patria k najžiadanejším nielen v domovskom vydavateľstve Osprey, ale vďaka českým prekladom i na českom a slovenskom trhu. Inak to nie je ani s predstavovanou novinkou o páde Akkonu, ktorú týmto odporúčame všetkým záujemcom o vojenské dejiny stredoveku.

M. Konečný

ARTHUR, Max. *FIGHTERS AGAINST FASCISM. BRITISH HEROES OF THE SPANISH CIVIL WAR*. London : Collins, 2009, 304 s.

Španielska občianska vojna (1936–1939) sa niekedy opomína ako málo významný

konflikt. S týmto trendom by ale rozhodne nesúhlasili jej účastníci. Pre nich je ničím, ako predohra druhej svetovej vojny. Je pre nich vojnou, ktorú keby boli vyhrali, mohla zastaviť fašizmus, a druhá svetová vojna sa podľa mnohých z nich nemusela vôbec začať. Autor Max Arthur, ktorý sa dlhodobo venuje zberu historického materiálu z „prvej ruky“, teda najmä orálnej histórii, zozbieral príbehy posledných žijúcich Britov, ktorí sa ako dobrovoľníci zúčastnili španielskej občianskej vojny.

Kniha *Fighters against Fascism* je súhrn spomienok ôsmich účastníkov občianskej vojny v Španielsku. Dvoch Írov a šiestich Angličanov, ktorí sa zúčastnili vojny ako Interbrigadisti. Menovite ide o Lou Kentona, ktorý slúžil dva roky ako vodič sanitky, Penny Fiewel, zdravotnú sestru, ktorá ošetrovala ranených často priamo na frontovej línii, Jacka Jonesa, ktorého zranili v bitke pri Ebro v roku 1938, Jacka Edwardsa, ktorý zas bol zranený v známej bitke pri Jarame a dokonca stretol Ernesta Hemingwaya (vtedy však nevedel, kto to je), Boba Doylea, ktorý sa dostal do zajatia a prežil v koncentračnom tábore 11 mesiacov, Sama Lessera, ktorý sa ako jeden z prvých dobrovoľníkov zúčastnil úvodnej bitky o Madrid (prežili ju 6 z 36 Britov), bol ranený a nakoniec utiekol z Barcelony deň pred tým, než ju obsadili Frankove vojská, Lesa Gibsona, ktorý na fronte ochorel, potom bol zranený a nakoniec ostal pomáhať v nemocnici a Paddy Cochranea, vodiča sanitky na fronte východne od Madridu, ktorého zranil ručný granát a zachránil ho americký vojak.

Všetci títo pamätníci sa zhodujú v dvoch veciach. Nikto z nich neľutuje, že sa dobrovoľne zúčastnil vojny, urobili by to znova, a všetci zhodne tvrdia, že britská politika „neintervencie“ bola veľkou chybou. Väčšina z nich citlivo vníma hrozbu fašizmu aj na domácej politickej scéne (Osvald Mosley a jeho Blackshirts vo Veľkej Británii alebo írsky Blueshirts) a verili, že ak sa im podarí

zastaviť fašizmus v Španielsku, zastavia ho aj doma a možno aj vo svete. Viac ako 2 500 mužov a žien zo Spojeného kráľovstva sa tak napriek problémom, ktoré im robila vlastná vláda, zúčastnilo tohto konfliktu.

Túto zbierku spomienok ôsmich dobrovoľníkov síce zrejme nemožno považovať za odbornú historickú monografiu, predstavuje však prínos pre poznanie problematiky a ukazuje možnosti metódy orálnej histórie. Môže pomôcť pochopiť motívy tých, ktorí sa španielskej občianskej vojny dobrovoľne zúčastnili. Predostiera tiež skúsenosti a zaujímavé príbehy ôsmich interbrigadistov priamo z bojov.

Napriek tomu, že si španielska občianska vojna vyžiadala vyše pol milióna životov, pri ohromných rozmeroch druhej svetovej vojny sa na ňu tak trochu zabúda. Ako vraví jeden z pamätníkov, Jack Edwards, „je to akoby zabudnutá vojna. Ľudia by si ju však naozaj mali pamätať. Ako boj proti fašizmu, za demokraciu.. to je odkazom Medzinárodných brigád.“

J. Drábik

KAPELIOUK, Amnon. *ARAFAT*. Vydavateľstvo Levné knihy, b. m. 2008, 454 s., predhovor Nelson Mandela, fot. prílohy v texte.

Nech už je názor na život a kariéru Já-sira Arafata akýkoľvek, touto osobnosťou sa bude musieť zaoberať každý, kto bude študovať problémy nielen Blízkeho východu v druhej polovici 20. a na začiatku 21. storočia, ale aj otázky celosvetového vývoja, úlohu veľmocí, pôsobenie a efektivitu rozhodnutí OSN, otázky terorizmu a mnohé ďalšie otázky. Franzúzsko-izraelský novinár Amnon Kapeliouk žijúci v Jeruzaleme, ktorý Arafata poznal dôverne, napísal viacero štúdií a kníh o rôznych problémoch Blízkeho východu a jednotlivých etapách izraelsko-palestínske

konfliktu. So samotným Arafatom urobil nespočetné množstvo rozhovorov či už v Tunisku, obliehanom Bejrúte alebo na palestínskych územiach po naštartovaní mierového procesu v Oslo. Z jeho diela možno uviesť napríklad *Arafat l'irréductible* (Fayard, Paris 2004), *Rabin: Un assassinat politique* alebo *La fin des mythes, Sabra et Chatila: Enquete sur un massacre*. Napriek tomu, že mnohé Kapelioukove články (napríklad aj v revue *Le Monde diplomatique* alebo vo francúzskych novinách prezrádzajú autorovu náklonnosť k argumentáciám palestínskej strany (u francúzskych médií to vlastne ani veľmi neprekvapuje), publikuje dosť aj v USA (*New Statesman*) a Izraeli (*Jediot Achronot*).

Český preklad autorovej biografie *nezlomného* (neoblomného, nezmieriteľného či nezjednodušiteľného) *Arafata* a aj výber fotografickej prílohy akoby potvrdzoval názory o zaujatosti, radikalizme a nespoľahlivosti Kapelioukových údajov, čo, ako vieme, nie je dobrou službou ani pre izraelsko-palestínske zmierenie ani pre ostatný svet, a hlavne nie pre čitateľov, ktorí by chceli mať o konflikte spoľahlivé informácie z prvej ruky. Kniha, ktorej hlavnou tendenciou je predstaviť Arafata ako mierotvorcu a nositeľa Nobelovej ceny mieru, je vybavená dovedna 13 fotografiami, z toho na 5. je Arafat so zbraňou, na 7. v bojovej a na 4. v slávnostnej vojenskej uniforme. A keď už nemôže mať nejakú uniformu, má aspoň opasok s ostrými... Na 12. fotografii sa nedá neidentifikovať, čo má oblečené, a 13. je vlastne fotografia pri kondolenčnej listine... Príznačný je aj úvod veľkej postavy boja Juhoafričanov proti apartheidu a za slobodu černošského obyvateľstva Nelsona Mandelu, ktorý nemožno u nás vnímať inak, len ako sklamanie. Mandela na jednej strane pripomína, ako sa celý svet radoval, keď sa jeho národ oslobodil lebo „*boj za spravodlivosť a slobodu bol zápasom celého ľudstva*“ (s. 5) a na druhej strane vyzdvihuje Arafatovu zásluhu na tom, že

palestínsku otázku vniesol do medzinárodnej politiky a „*zmenil status svojho národa – z utečencov sa stal plnoprávnym národom*“. Ďalej Mandela tvrdí, že Arafat viedol mierové rokovania s Izraelom so zápalom a snažil sa dospieť k vzájomnému uznaniu „*medzi Izraelom a Palestínskym štátom*“. Veľa, lepšie povedané takmer nič, sa však už nedozvieme o tom, že Arafat vlastne spôsobil krach rokovaní v Camp Davide v roku 2000, keď sa na záver druhého funkčného obdobia administratívy amerického prezidenta Billa Clintona otvorila naozaj reálna cesta ku vzniku palestínskeho štátu – dokonca aj s východným Jeruzalemom ako hlavným mestom. Keďže ani to Arafatovi nestačilo, je otázka, ako teda chcel dospieť k vzájomnému uznaniu a k mieru na Blízkom východe? Naozaj bolo riešenie, v rámci ktorého sa napríklad Chrámová hora mala rozdeliť medzi moslimov a židov, pričom by moslimom pripadla esplanáda a dve mešity (Al-Aksá a Skalný dóm) a židia si ponechajú priestor, kde sú základy ich starobylého chrámu (s. 380), také neprijateľné?

Mandela v predhovore k Arafatovej biografii spomína aj Jicchaka Rabina. Ten sa na rozdiel od Arafata stal skutočným mierotvorcom a – podobne ako roky pred ním egyptský prezident Anvar Sadat, ktorého Arafat považoval za zradcu – aj obeťou svojho sna o mieri. Bohužiaľ, ani Mandela nepochopil, že mier nemôže byť jednostranný a prímerie nemôže byť len nástrojom na dozbrojovanie pre ďalšiu etapu ozbrojeného pokusu o zlikvidovanie židovského štátu. A akosi zabudol, že v rámci spravodlivosti a slobody pre celé ľudstvo majú na tieto hodnoty právo aj obyvatelia nielen palestínskych území, ale aj Izraela.

F. Vrábek

SUGÁR, András. *ÖTVEN ÉV TITKAI. A hatalom és én.* [Tajomstvá päťdesiatich rokov. Moc a ja.] Kairosz Kiadó Budapest, 2008, 371 s., fotografické prílohy v texte.

V memoároch Andrása Sugára sa čitateľovi dostáva do rúk mimoriadne pútavo napísané dielo informujúce o pomeroch v Maďarsku, Sovietskom zväze a ďalších krajinách za obdobie posledného viac ako polstoročia. Štýlu a často neznámym, vážnym aj anekdotickým informáciám sa nikto nebude čudovať, ak si uvedomí, že András Sugár (1933) je vzdelaným právnikom a žurnalistom, pohybujúcim sa celé desaťročia medzi špičkami politického, kultúrneho a vedeckého života. Bol aj 23 rokov prvým cestujúcim spravodajcom Maďarskej televízie a do prelomu tisícročí nakrútil reportáže, dokumenty a portréty v 102 krajinách. Na súčasné (žiaľ, aj slovenské) pomery bol veľmi erudovaným a kultivovaným žurnalistom, ktorý ovládal nielen desať jazykov na takej úrovni, že v nich bol schopný robiť interview s cisármi, kráľmi, prezidentmi, premiérmi či ďalšími význačnými predstaviteľmi rôznych sfér verejného života, ale disponoval aj bohatými vedomosťami a širokými životnými skúsenosťami. Vtedy, na rozdiel od súčasnosti, to boli všetko nevyhnutné predpoklady (okrem iných) pre úspešnú činnosť novinára. Mal možnosť zblízka poznať a rozprávať sa s takými výnimočnými osobnosťami, ako boli medzi monarchami napríklad Haile Selassie I., Mohammed Rezá Páhľaví, Norodom Sihanuk či Juan Carlos I., prezidentmi G. Bushom st., J. Carterom, M. Gorbačovom, F. Castrom, J. Chiracom, Š. Peresom, V. Havlom, J. Nyererem, či D. Ortegom. Spomedzi ďalších význačných osobností možno spomenúť N. Chruščova, J. Kádára, M. Thatcherovú, H. Kohla, A. Dubčeka, J. Gagarina, J. Galbraitha či V. Žirinovského. Svedčí o tom, okrem iného, aj jeho deväť ďalších kníh, ktoré predchádzali tejto desiatej, v ktorej akosi sumarizuje

je „svoj život a svoju dobu“.

Toto všetko je nesmierne zaujímavé nielen pre žurnalistu ako výborný metodický návod a úvod do štúdia „ako robiť interview“, či ako sa vyrovnat' s niektorými krízovými situáciami pri práci s aktuálnymi a politicky citlivými informáciami. Kniha prináša mnohé čriepky z jeho pôsobenia na rôznych postoch – napríklad v maďarskej tlačovej agentúre MTI, ako spravodajcu v Moskve či ako šéfa redakcie obľúbenej relácie maďarskej televízie *A Hét* vo výbušnom období druhej polovice 80. rokov. Sugárovo krátke účinkovanie, na začiatku ktorého stál samotný J. Kádár, tam však po jeden a polroku po odvysielaní reportáže ním vyslaného štábu vedeného A. Chrudinákcom o nelegálnej demonstrácii v Budapešti 15. marca 1988, skončilo pomerne rýchlo.

Pre historika sú nesmierne zaujímavé informácie o pomeroch (všadeprítomná ruka sovietskej tajnej služby, či podľa tohto vzoru zriadeného maďarského a v rokoch 1945 – 1957 fungujúceho ÁVH (Államvédelmi hatóság, v sídle ktorého na budapeštianskej Andrásyho ulici č. 60 je dnes múzeum Dom teroru), za akých študovali maďarskí štipendisti v Sovietskom zväze na začiatku 50. rokov, mnohé zmienky o vnímaní M. Rákosiho, L. Rajka, E. Geróa (jeho nekalá a zločinná činnosť ako súdruha Pedra v Španielsku) alebo nádeje spájané s menom I. Nagya, či už doma alebo v zahraničí. Poučné sú informácie o niektorých známych politikoch z obdobia po roku 1989 – o mladom Gy. Hornovi, Pozsgayovi, Némethovi, Orbánovi a dokonca aj o Gyurcsányovi ako členovi KISZ, ktorý sa po zmene režimu – podobne ako aj mnohí ďalší bývalí komunistickí politici – opakovane hlásil aj k cirkvi a tiež k svojmu birmovaniu. Slovenského čitateľa budú okrem spomenutých osobností celkom iste zaujímať aj mnohé zmienky v súvislosti s rokom 1968 či udalosťami z obdobia 1988 – 1989, napríklad súvislosti a pozadie

rozhovoru s A. Dubčekom v apríli 1989 pre reláciu *Panoráma*, proti ktorej potom protestovalo napríklad aj vedenie Československej televízie a reláciu samozrejme podľa dobového zvyku označilo „za porušenie novinárskej etiky“ a denník Új Szó „za zasahovanie Maďarskej televízie do našich vnútorných vecí“; pričom noviny nezabudli ani na to, ako vraj naši pracujúci odsudzujú program *Panoráma*. Uplynulo len niekoľko mesiacov a šéfredaktor už písal Sugárovi ospravedlnenie...

F. Vrábel

DUBÁNEK, M. – FIC, T. – LAKOSIL, J. *PUTOVÁNÍ PO ČESKOSLOVENSKÉM OPEVNĚNÍ 1935 – 1989. MUZEA A ZAJÍMAVOSTI.* Praha : Mladá fronta, 2010.

Pražské vydavateľstvo Mladá fronta vydalo v roku 2010 ďalšiu zaujímavú publikáciu s tematikou československých opevnení. Jej autori sa predmetnej problematike venujú dlhodobo, majú za sebou rozsiahly terénny prieskum i značnú publikačnú aktivitu. Citovaná populárno-náučná práca sa pritom snaží osloviť čo najširší okruh čitateľov. Tento moment tak mal vplyv aj na kompozíciu práce, ktorá je pomerne voľná. To znamená, že informácie o minulosti a súčasnosti opevnení spolu s ďalšími údajmi, sa tu striedajú, prelínajú a navzájom dopĺňajú. Čitateľ tu v jednotlivých kapitolách nájde základné informácie o československých opevneniach budovaných pred 2. svetovou vojnou i po nej. Tento materiál tvorí platformu pre samotné jadro publikácie. Hlavná pozornosť je potom sústredená na stručné predstavenie najvýznamnejších súčasných múzeí a expozícií v Českej republike, ktoré sa problematike československých opevnení venujú. Hoci obdobné práce vyšli už aj v predchádzajúcich rokoch, autori zdôrazňujú, že im išlo o predstavenie najznámejších inštitúcií tohto typu v Českej republike, nakoľko

viaceré priestory opevnení sprístupnené verejnosti „majú k výrazu muzeum ešte *hodne ďaleko*“. V texte sú okrem toho prítomné aj ďalšie typy na výlety, sprievodné akcie a pamätihodnosti, ktoré sa oplatí pri návšteve múzeí navštíviť a taktiež rady pre turistov. Pozitívne vnímame aj doplňujúce texty, ktoré záber predmetnej problematiky značne rozširujú (osobnosti, iné vojenské objekty a priestory, výbava objektov, zbrane, kuriozity, zaujímavé prírodné extravilány...). Prácu dopĺňajú kvalitné fotografie, jednak čierno-biele a jednak farebné. Jednotlivé zábery zachytávajú československé opevnenia od 30. rokov 20. storočia do súčasnosti. Viaceré publikované snímky sú pritom skutočne jedinečné. Publikované sú tu ďalej podrobné mapy rozmiestnenia objektov, tabuľky, nákresy a ďalšie prílohy. Vzhľadom na československé opevnenia na Slovensku tu čitateľ nájde niektoré textové informácie i pozoruhodné fotografie, najmä dnes už neexistujúcich objektov. Je pritom jednoznačným prínosom, že múzeum československého opevnenia vzniklo konečne aj v Bratislave. Po pokuse zriadiť pevnostné múzeum v objekte B – S – 15, došlo k úspešnejšej akcii v priestoroch izolovaného pechotného zrubu B – S – 8.

P. Chorvát

HASKEW, M. E. *ENCYKLOPEDIA ELITNÝCH JEDNOTEK DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY.* Praha : D-Consult s. r. o. v Nakladatelství DEUS, 2008, 192 s.

Z anglického originálu *Encyklopedia of the Second World War*, vydaného nakladateľstvom Amber books Ltd. v roku 2007, preložil Ing. Josef Bartoň.

Kniha opisuje obdobia druhej svetovej vojny, keď sa bojujúce strany snažili vytváraním elitných jednotiek a ich bojovým nasadením zvrátiť vývoj bojov, bitiek ba i celej vojny. Je ilustrovaná s viac ako 120 čiernobielymi fotografiami a farebnými

kresbami. Na kriedovom papieri prináša celý rad zaujímavých informácií o výkve-
te armád Belgicka, Francúzska, Veľkej
Británie a krajín Spojeného kráľovstva, Ta-
lianska, Nemecka, Japonska, Sovietskeho
zväzu a USA, o ich organizácii, vybavení
(výstroji, výzbroji, bojovej techniky po-
zemných vojsk, námorníctva a letectva) aj
o akciách, do ktorých boli nasadené v prie-
behu vojny na súši, na mori i vo vzduchu.

BELGICKO: jednotka mala názov
„5 SAS“ (Special Air Service – Zvláštna
vzdušná služba).

FRANCÚZSKO: elitné jednotky tvorili
FRANCÚZSKA CUDZINECKÁ LÉGIA
(*Légion étrangère*), doteraz používajú hes-
lo „*Honneur et Fidélité*“ (Česť a vernosť);
FRANCÚZSKÉ ŠPECIÁLNE VÝSAD-
KOVÉ JEDNOTKY a LETECKÝ PLUK
NORMANDIA-NIEMEN.

**BRITSKÉ SILY A SILY BRITSKÉ-
HO SPOLOČENSTVA:** AUSTRÁLSKA
7. PEŠIA DIVÍZIA; KANADSKÉ SILY
PRI DIEPE (zničené pri operácii *Jubilee* pri
Diepe); ČINDITI (podľa barmského slova
„chinthé – lev); 14. ARMÁDA (v roku 1945
bola premenovaná na *Malaya Command*);
PÚŠTNA SKUPINA ĎALEKÉHO DOSA-
HU – LRDG (Long Range Desert Group);
POPSKÉHO SÚKROMNÁ ARMÁDA
pomenovaná podľa V. Penjakoffa (volali ho
„Popov“); SPECIAL AIR SERVICE SAS
– (Special Air Service – Zvláštna vzdušná
služba); 79. OBRNENÁ DIVÍZIA bojo-
vala v Operácii *Overlord* (Suverén) v 21.
skupine armád maršala Montgomeryho);
PRÍSLUŠNÍCI COMMANDOS KRÁ-
LOVSKEJ NÁMORNEJ PECHOTY (*ROY-
AL NAVALS COMMANDOS* – Kráľovské
námorné úderné oddiely), predtým vznikla
a pôsobila Special Servis Brigade – Brigáda
zvláštneho určenia britskej pozemnej armá-
dy; ŠPECIÁLNE JEDNOTKY BRITSKEJ
NÁMORNEJ PECHOTY označované aj
SBS – *Special Boat Section* či *Special Boat
Service*; PONORKY TRIEDY X (mini-
ponorky (dĺžka 16 m, váha 30 t, 4-členná

posádka, 2 t výbušnín); 6. VÝSADKOVÁ
DIVÍZIA, EXPATRIOVANÍ A PRÍSLUŠ-
NÍCI BRITSKÉHO SPOLOČENSTVA
NÁRODOV V RADOCH PILOTOV RAF:
piloti z Francúzska, Poľska, Českosloven-
ska, Belgicka, Nórska, Holandska, Juho-
slávie a Grécka, ako aj z Kanady, Austrálie,
Nového Zélandu, Írska a Južnej Afriky;
PERUŤ EAGLE – RAF (Orol – Royal Air
Force - Kráľovské vzdušné sily); POLOTI
RAF SO STROJMI TYPU LYSANDER
vysadzovali a vyzdvihovali agentov; PE-
RUTE PATHFINDER – RAF (označené
ako PFF navádzali na ciele a osvetľovali
ich); 617. PERUŤ RAF „DAMBUSTERS“
na ničenie vodných priehrad.

NEMECKO: 2. PANCIEROVÁ DI-
VÍZIA SS DAS REICH najúčinnejšia
divízia Wehrmachtu; 3. PANCIEROVÁ
DIVÍZIA SS; 5. PANCIEROVÁ DIVÍZIA
SS WIKING, bojovala výlučne v ZSSR;
12. PANCIEROVÁ DIVÍZIA SS HITLER
JUGEND, skladala sa výlučne z mladých
nacisticky sfanatizovaných mladých mužov
a bola prehlásená za zločineckú organizá-
ciu; PLUK BRANDERBURG pozostával
z mužov-agentov špeciálnych síl *Kampf-
-Truppen*; SKORZENYHO ÚDERNÉ
ODDIELY (následníci pluku Branderburg);
21. PANCIEROVÁ DIVÍZIA; PANZER
LEHR DIVIZION (elitná divízia nemeckej
armády); POSÁDKA BITEVNEJ LODE
BISMARCK (pýcha Krigsmarine, 27. mája
1941 sa potopila); POSÁDKA PONORKY
U-47 potopila 35 plavidiel (Nemci mali 1155
ponoriek, 725 sa potopilo); POSÁDKA
VRECKOVEJ BITEVNEJ LODE ADMI-
RAL GRAF SPEE (ako prvá loď sa zapojila
do bojov pri Montevideu v decembri 1939);
FALLSCHIRMJÄGER boli elitné jednotky
Lufwaffe, výsadbári; PROTITANKOVÉ
LIETADLÁ STUKA. Lietadlá Junkers JU-
87 boli strmhlavé bombardéry.

TALIANSKO malo elitné jednotky,
ktoré tvorili BERSAGLIERI (Ostrostrelci),
12 plukov tvorilo výkvet talianskej armády;
pancierová DIVÍZIA ARIETE bojovala

najmä s Panzer Armeie Afrika – Afrika Korpsom; 10. LAHKÁ FLOTILA (Decima Flotiglia MAS) používala dvojmiestne ľudské torpéda a ŠPECIÁLNA TORPÉDOVÁ LETECKÁ JEDNOTKA (Reparto Speciale Aerosiluranti) s lietadlami SM.79 používala torpéda proti lodiam.

JAPONSKO: Za cenu obrovských strát dobyli obrovské územia a potom ich húževnato bránili najmä OBRANCOVIA OKI-NAVY A IWO JIMI (fanatické obrancovia v bunkroch v čudne tvarovaných kopcoch či v labyrinte tunelov padli temer do posledného muža); ŠPECIÁLNE NÁMORNÉ VYLODOVACIE SILY (obrancovia zdanlivo nedobytných bunkrov na atole Tarawa a ostrovčeku Betio) a JEDNOTKY KAMIKADZE - samovražedných pilotov „Božského vetra“.

SOVIETSKY ZVÄZ: 62. ARMÁDA v bojoch pri Stalingrade spôsobila zvrät v 2. svetovej vojne (premenovaná na 8. gardovú armádu); Odstrelovači ČERVENEJ ARMÁDY v počte až 50 000 vycvičených s puškami Nagant; LETKY LIETADIEL ILJUŠIN IL-2 ŠTURMOVIK mali najefektívnejšie opancierované lietadlá 2. svetovej vojny.

SPOJENÉ ŠTÁTY: 1. PEŠIA DIVÍZIA (Big Red One) bola najstaršia divízia armády USA; MERRILLOVE MORDERS označená „5307“, tiež aj vzdušná pechota bojovali ako záškodníci proti Japoncom; JEDNOTKY RANGERS AMERICKEJ ARMÁDY boli vždy elitnými špeciálne vycvičenými jednotkami idúcimi na čele; 101. SAMOSTATNÁ SEDNOTKA OSS (Office of Strategic Services – Úrad strategických služieb bol predchodca CIA) uskutočňovala tajné operácie po celom svete ako najefektívnejšia jednotka vo vojenskej histórii; 1. JEDNOTKA OSOBNÉHO URČENIA americko-kanadská „Čierni diabli“ či „Diabolská brigáda“ nikdy nebola prekonaná a v boji porazená; DOOLITTLEOVI ÚTOČNÍCI 18. apríla 1942 s lietadlami B-52 štartujúcimi z lietadlovej lode Hor-

net bombardovali Japonsko a úspešne pristáli v Číne; SKUPINY NA PODMORSKÉ DEMOLÁCIE (Underwater Demolition Teams – UDT) odstraňovali prekážky na vylodovacích plážach; 101. VÝSADKOVÁ DIVÍZIA vyznamenala sa v bojoch na pláži Utah a v Ardenách; PERUŤ BLACK SHEEP (Čierna ovca bola 214. stíhacia peruť námornej pechoty VFM-214) na stíhačkách Chance Vought F4U Corsair bojovala v Pacifiku; JEDNOTKA FLYING TIGERS (lietajúce tigry) ktorú tvorili skupiny amerických dobrovoľníkov na lietadlách Curtiss P-40 (s vyobrazeniami žraločích tlám na trupoch) spôsobili Japoncom značné straty a POSÁDKA BOMBARDÉRU MEMPHIS BELLE – štvormotorové ťažké bombardovacie lietadlo *Boeing B-17 Flying Fortress Memphis Belle* (lietajúca pevnosť, pokrstený ako Memfiská kráska) s posádkou 10 mužov bolo ťažným koňom americkej armády v 2. svetovej vojne.

Na konci knihy je uvedený INDEX, v ktorom sú čísla stránok označené kurzívou.

Autor je menej známy, okrem tejto publikácie ešte vydal knihu *Ostreľovači vo vojne* (Deus, 2007).

Divízie a armády možno považovať za špeciálne, ale nie elitné jednotky. Autor pri každej jednotke uvádza najzákladnejšie údaje: rok založenia, početný stav a bojisko. V textoch sú uvádzané bojové príhody jednotlivcov či skupín, ktoré výstižne dokresľujú bojovú činnosť a čitateľovi spestrujú vyslovene technické záležitosti diela.

Iba na okraj sa žiada uviesť, že aj OS SR majú pokračovateľov elitných jednotiek z 2. svetovej vojny, a to: *II. mechanizovaný prápor – prápor okamžitej reakcie Jána Francisciho Martin* a *5. pluk špeciálneho určenia Jozefa Gabčíka Žilina*.

Kniha sa najviac potešia amatéri zaoberajúci sa vojenskou históriou.

L. Jančo

RICHTER, Karel. *ZLOČIN, KTERÝ UNIKL TRESTU. MASAKR V KATYNI.* Praha : Pražská vydavatelská společnost, s. r. o., Nakladatelství EPOCHA, s. r. o., 2008, 190 s.

Karel Richter, renomovaný spisovateľ literatúry faktu a vojenský historik vydal knihu o katynskom masakre, téme, ktorá je stále aktuálna. V štyroch kapitolách uvádza zradný pakt Molotov-Ribbentrop, spoločnú agresiu tretej ríše a Sovietskeho zväzu, život v Stalinovom impériu a vojnový zvrät.

„*Celé desaťročia boli zamlčované zločiny, ktorými sa stalinský režim previnil proti Poľsku, Európe i celému svetu, čím zdiskreditoval svoju vlastnú krajinu. Tieto zločiny zostávajú dodnes nepotrepané*“, uvádza sa na obale knihy. Ďalej, že „bolo vyše 200 000 poľských vojakov odvečených do zajateckých táborov, z ktorých stovky zahynuli“ a „najhroznejší zločin bol spáchaný masovým zavraždením viac ako 15 000 poľských dôstojníkov“ (medzi obeťami je podľa historikov aj 300 Čechov).

Kniha opisuje fakty o podpísaní sovietsko-nemeckého paktu o neútočení (diabolský Pakt Ribbentrop-Molotov, vrátane tajného protokolu s určením sfér vplyvu) na 10 rokov 24. augusta 1939 (s dátumom o deň skôr) v Moskve, ktorým Stalin schválil Hitlerovi dodatočne násilné pripojenie Rakúska k Veľkonemeckej ríši a vytvorenie Protektorátu Čechy a Morava, čím mu umožnil útok na Poľsko. Operácia Weiss sa začala 26. augusta o 4,30 h, ale musela byť preložená kvôli britsko-poľskej zmluve na 1. septembra na 4,45 h. Zámienkou bol Gdansk, koridor východného Pruska a zinscenovaný prepád vysielateľa v Gliwiciach. Ľudový komisár obrany Vorošilov a náčelník GŠ Šapošnikov vydali smernicu na začatie ofenzívy už v noci z 12. na 13.9., ale začala sa 17. 9. 1939 o 5. h moskovského času. Dôvodom ofenzívy bola deľba dobytého územia (štvrté delenie Poľska: Nemecku pripadlo 187 000 km² a 20 miliónov

Poliakov – 48,6 % koristi, ZSSR 192 000 km² a 13 mil. obyvateľov – 51,4 % koristi a zo zvyšku vznikol Generálny gouvernement (gubernorát) pod nemeckou správou 94 100 km² s 12,1 mil. obyvateľmi). ZSSR tak vrazil bojujúcej poľskej armáde vpádom svojich vojsk dýku do chrbta, hoci sovietska vláda klamlivo zdôrazňovala inváziu snahou o záchranu životov a majetku obyvateľstva Bieloruska a Ukrajiny. Jej vojská bezohľadne rozsievali skazu. Do zajatia padlo 230 000 – 240 000 poľských vojakov a 12 000 z Litvy a Lotyšska, ktorých zajala ČA po ich obsadení.

28.9.1939 bola podpísaná zmluva o hraniciach a priateľstve (opäť Ribbentrop a Molotov) s tromi tajnými protokolmi (pričlenenie Litvy k ZSSR, vysťahovanie Nemcov do Nemecka a naopak a nepripustenie poľskej agitácie).

19.9.1939 komisár štátnej bezpečnosti Lavrentij Berija vytvoril Správu NKVD pre záležitosti vojnových zajatcov a vytvorenie 140 táborov. Najznámejšie boli Starobielsk 250 km jv od Charkova (3 946 dôstojníkov), Kozelsk 240 km jz od Moskvy (5 000 dôstojníkov) a Ostaškov na ostrove Stolobnoje uprostred jazera Seliger asi 200 km sz od Kalinina, dnes Tver (6 500 dôstojníkov).

Berija predložil 5.3.1940 správu politbyru VKS(b) č. 794/B z vyšetrovania v týchto táboroch, že sú všetci zarytí nepriatelia ZSSR a komunizmu v počte 14 736 osôb a ďalších 10 000 zatknutých, ktorých treba podrobiť zvláštnemu riadeniu (likvidácii), ktorou poveriť s. Merkulova, Kobulova a Baštakova. Dokument bol prerokovaný na 13. zasadaní politbyra a podpísali ho: Stalin, Vorošilov, Molotov, Mikojan a dodatočne Kalinin a Kaganovič. Odsúdených na smrť bolo 2 956 gen., plk. a pplk., 2 080 mjr. a kpt., 6 049 npor., por., ppor. a práp., 1 030 dôstojníkov polície, PS, 5 136 policatov, 144 úradníkov a i. Dôvodom na ich likvidáciu vraj bola Stalinova túžba po odplate za porážku ČA v poľsko-ruskej vojne (február 1919 – marec 1921) a jeho rozhodnutie zba-

viť poľský národ intelektuálnej elity.

NKVD začala s odsunom 3. 4. 1940 z Kozelska 245, Starobielska 79 a Ostaškova 124 mužov do Gnezdova vlakom a potom autobusom do Smolenska, kde boli v katynskom lese zavraždení. Ďalší odvoz bol zo Starobielska 5.4.1940, 3 807 zajatcov bolo odoslaných do Charkova, odkiaľ boli odvážaní do väznice NKVD, kde boli v cele smrti zastrelení a ich telá odvezené do osady Piatichatky 8 km od Charkova. Odsun z Ostaškova sa začal 4.4.1940 vlakom do Kalinina a autobusom do budovy správy NKVD, kde boli v cele smrti zastrelení a odvezení do osady Mednoje 32 km od Moskvy. Strieľalo sa z pištoľí Walther a Nagan s nemeckým strelivom 7,65 mm dodaných z Moskvy z nemeckých dodávok ešte z 30. rokov. Popravy robilo 143 mužov NKVD, za čo boli títo odmenení a vyznamenaní.

Vojnový zvrät nastal 22.7.1941, keď Wehrmacht 3 prúdmi vtrhol na sovietske územie. Končili masové deportácie, ale ešte vo Lvove zastrelili 12 300 väzňov. Stalin sa snažil urovnať vzťahy s Poľskom. Začali sa rokovania s exilovou vládou Sikorského v Londýne, 5. 7. a 30. 7. 1941 bol podpísaný sovietsko-poľský dohovor (neplatnosť nemecko-sovietskej zmluvy z roku 1939, výstavba poľského vojska v ZSSR a nadviazanie diplomatických stykov. 12.8.1941 Najvyšší sovietsky amnestoval Poliakov a schválil dohovor. Za veliteľa armády chcel Sikorsky vymenovať gen. Hallera, keď sa nenašiel, vymenoval gen. Andersa. Do Buzuluku prišlo 34 235 prepustencov z táborov a stále sa hľadali poľskí dôstojníci, vzťahy sa zhoršovali. Churchill žiadal Stalina o presun poľských jednotiek do Palestíny, kam aj boli evakuované.

Na jeseň 1942 sa Nemci dozvedeli o masových hrobách v Katyni, ale až v marci 1943 začala pracovať 12-členná Medzinárodná komisia Červeného kríža, iniciovaná Nemeckom, na čele s prof. Dr. Buhtzom (jej členom boli aj prof. F. Hájek a spisova-

teľ F. Kozík za Protektorát Čechy a Morava a prof. F. Šubík za SR. Neskôr tam bol aj G. Husák). Po mesiaci jej práce 13.4. priniesol Berlín senzačnú správu, že obeťami boli poľskí dôstojníci popravení strelou do tyla a niektorí aj prebodnutí trojhranným bodákom ruského typu, ruky mali vzadu zviazané ruským motúzom. Nemecko uviedlo, že ich povraždili Sovieti, málokto vtedy pochyboval, že ide o neslávnú goebbelsovskú propagandu. Moskva obvinila z masakry Nemcov a nepriamo dokonca poľskú exilovú vládu v Londýne, s ktorou prerušila diplomatické styky. Otázka, kde zmizlo 14 552 dôstojníkov nebola zodpovedaná. Svet mlčal, mlčala aj Moskva, ktorá nebola 3 roky schopná poskytnúť informácie, z činu obvinila Nemcov a dokonca Poliakov zo sprisahania s Nemeckom. 4.7.1943 správa o smrti gen. Sikorského pri havárii lietadla v Gibraltári nebola označená ako súhrn náhod. O budúcnosti Poľska sa Veľká trojka dohodla v Teheráne už na jeseň 28.11. – 1.12.1943 a potom na Jalte 4. – 11.2.1945.

Po operácii ČA a oslobodení Smolenska ZSSR vytvoril Zvláštnu komisiu na vyvrátenie záverov Buhtzovej komisie, ktorá sa snažila zamiesť stopy vlastných zločinov, na čele ktorej bol Stalinov osobný lekár Burdejko. Správa bola podpísaná 24.1. a uverejnená 30.1.1944. Západ sa tváril, že verí sovietskemu ubezpečovaniu, nemohli si dovoliť roztržku, lebo ZSSR potrebovali na definitívne vyradenie Nemecka, aj na porážku Japonska. Pravda zostávala skrytá v trezoroch.

Na Norimberskom procese (20.11.1945 – 1.10.1946) sovietsky žalobca Rudenko (sám namočený do zločinu) predniesol obžalobu, vypracovanú Štátnou prokuratúrou ZSSR, ktorou bol zo zločinu obvinený Wehrmacht, čím sa dopustil krivej výpovede a Sovieti sa dostali do ťažkostí, Molotov ustanovil vládnu komisiu na organizovanie súdneho procesu s nemeckými zločincami, na čele s Vyšinským, ktorej správa sa dostala do

Norimbergu 1.7.1946, prerokovávala sa 3 dni, ale nepodarilo sa predložiť presvedčivý dôkaz o nemeckej vine, tak západní žalobcovia prípad Katyn z rokovania vyradili. Zdalo sa, že pravda o zločine zostane navždy utajená. Avšak Kongres USA na žiadosť poľských emigrantov vypočul 81 svedkov a získal 183 dôkazov, čím dospel k záveru, že o vine ZSSR v Katyni nemôžu byť žiadne pochybnosti. Ale desaťročia sa muselo mlčať.

Poľská oficiálna tlač prvý raz vydala dôkaz o sovietskej vine za Katyn vo februári 1989 podľa správy komisie Poľského Červeného kríža, ktorá v roku 1943 exhumovala viac ako 4 000 mŕtvych z ôsmich hromadných hrobov v katynskom lese. Dokument dokázal, že poľskí dôstojníci boli zavraždení koncom marca 1940, teda viac ako rok pred nemeckým vpádom do ZSSR. Pravdu, dlhšiu dobu všeobecne uznávanú na Západe, priznala Moskva až 13. apríla 1990, takmer pol storočia po zločine. Vtedajší sovietsky prezident Michail Gorbačov vyhlásil: „*Sovietsky zväz vyjadruje hlboké poľutovanie nad katynskou tragédiou a prehlasuje, že je to jeden z najťažších zločinov stalinizmu*“, znelo v oficiálnej správe. Bolo nariadené vyšetrovanie, ktoré v 90. rokoch minulého storočia pri ruských dedinách Mednoje a Jamok blízko dnešného ukrajinského Charkova našlo ďalšie masové hroby.

Doplnok: Dôkazy o nepotrebanom zločine boli uverejnené v októbri 1992, keď ruský prezident Boris Jeľcin odovzdal poľskému prezidentovi Lechovi Wałęsowi odpisy dokumentov o zločine a za masaker sa ospravedlnil. Na mieste tragédie teraz stojí v Katyni pamätník.

Masaker sa dostal do médií vo väčšej miere opäť v septembri 2007 po premiére filmu poľského režiséra Andrzeja Wajdu KATYŃ o osude zavraždených dôstojníkov, ktorému je téma veľmi blízka, pretože jeho otec patrila medzi katynské obeť.

STV 1 vysielala tento film 10.4.2010

o 20,00 h večer v deň, keď došlo pri ceste na pietny akt pri Smolensku k pádu lietadla Tu-154, pri ktorom zahynuli významní predstavitelia Poľska, okrem iného i prezident Lech Kaczyński s manželkou Máriou (96 obetí vrátane 8 členov posádky).

Prezident Ruskej federácie D. Medvedev 28.4.2010 dal príkaz Ruskému štátnemu archívu zverejniť utajované dokumenty o katynskom masakre na internete. Stránka <http://www.rusarchives.ru/guide/index.shtml> však dlho nefungovala, server sa zrútil.

L Jančo

ŠMIDRKAL, Václav. *ARMÁDA A STRÍBRNÉ PLÁTNO.* Československý armádny film 1951 – 1999. Praha : Naše vojsko, 2009, 195 s.

Uvedený titul sa zaoberá problematikou Československého armádneho filmu (ČsAF), ktorý bol viac ako štyri desaťročia filmovým štúdiom československej armády. Okrem nosnej činnosti – výroby účelových výcvikových a propagandistických filmov, natáčal tiež filmy dokumentárne, hrané a robil dabingové a strihové verzie zahraničných filmov. ČsAF nadviazal na tradície vojenskej kinematografie ešte z obdobia 1. svetovej vojny, z pôsobenia čs. legionárov v Taliansku, Francúzsku, ale hlavne v Rusku. Produkcia Foto- a kinematografického oddelenia MNO založeného v roku 1919 bola však obmedzená skromnými finančnými prostriedkami, a oceňované filmy boli natočené až v 30. rokoch 20. storočia. Filmová produkcia po 2. svetovej vojne vzniknutého Vojenského filmového a fotografického ústavu bola veľká a nedosahovala kvality najlepších diel medzivojnového obdobia a až na prelome desaťročia sa začala tvorba žánrovo a objemovo rozširovať. Koncom roka 1951 bol tento ústav premenovaný na ČsAF. Jeho

pilotným projektom, ktorým sa uviedol pred vojenskou i civilnou verejnosťou, bol záznam vojenskej prehliadky v Prahe na Letenskej pláni v roku 1951. Zriaďovateľom a riadiacim orgánom ČsAF bola Hlavná politická správa, ktorá mala rozhodujúcu úlohu pri schvaľovaní dramaturgických plánov, filmových námetov, scenárov a pracovných kópií filmov.

Hoci hlavným poslaním ČsAF bolo natáčanie účelových filmov pre vnútornú a vonkajšiu potrebu armády, v štúdiu vznikali, v súlade s priazňou a nepriazňou doby, aj filmy iného charakteru. Približný počiatkový stav pracovníkov 100, ktorý postupne dosiahol koncom 80. rokov číslo 180, sa od roku 1990 rapídne znižoval a v čase privatizácie štúdia v roku 1999 tu pracovalo už len 5 zamestnancov. Zadávatelom filmov pre ČsAF nebola len HPS – filmy dokumentárne, hrané a filmové periodiká a Správa bojovej prípravy – filmy výcvikové, ale aj mimoarmádni objednávateľia, hlavne Československá televízia a MV. V 70. a 90. rokoch predstavovali cudzie zákazky až jednu tretinu zo všetkých vyrobených filmov. Väčšinou išlo o krátko- alebo stredometrážne výcvikové filmy a dokumentárne filmy s technickou, vlastivednou, kultúrnou, brannou alebo športovou tematikou.

Autorov prierez existencie a tvorby československého, resp. českého filmového armádneho štúdia počas takmer piatich desaťročí je rozčlenený v štyroch odlišných etapách (1951 – 1962, 1963 – 1969, 1970 – 1989, 1990 – 1999) úzko súvisiacich s historickým vývojom Československa a jeho kinematografie. Václav Šmidrkal v každom období prehľadne dokumentuje personálne a ekonomické podmienky štúdia, rozsah, kvalitu a tematický záber filmovej tvorby, analyzuje charakteristické a odlišné črty danej etapy, vzťah ideologickej a umeleckej zložky v armádnej filmovej kultúre, prináša filmové profily významných režisérov, ako aj niektorých konkrétnych filmov, a

tiež cituje úryvky z filmárskych pamätí, respektíve rozhovorov.

Prvé desaťročie 1951 – 1962 s názvom *Kulty velikášstva* bolo v prvej polovici poznačené preberaním sovietskych vzorov, kultom osobnosti, snahou o veľkolepé poňatie filmového diela a v druhej polovici zasa destalinizáciou prinášajúcou neistotu, ktorá v ČsAF vyústila do krízy, keďže viacerí talentovaní režiséri, scenáristi, dramaturgovia a kameramani odišli do civilných štúdií a armáda mala zakázané natáčať celovečerné hrané filmy. Filmová tvorba tohto obdobia bola ovplyvnená poetikou socialistického realizmu (pátos, silná citová zaangažovnosť, zachytenie procesu prerozdu spoločnosti) a marxisticko-leninskou náukou o propagande. Typickými pre toto obdobie boli agitky – čierno-biele krátkometrážne filmy, u ktorých nebola dôležitá estetická funkcia filmového vyjadrenia, ale účinné sprostredkovanie určitého vzoru správania. Ich zámerom bolo ovplyvnenie nálady a názorov príjemcov a ich podnietenie ku konkrétnemu správaniu.

Obdobie rokov 1963 – 1969 *Armádní film s lidskou tváří* bolo umelecky najúspešnejšou etapou v celej existencii ČsAF. Armádní film získal patričnú autonómiu a bola sformovaná nová identita štúdia vychádzajúca z centrálnej pozície režiséra, širšieho tematického záberu, z možnosti individuálneho spôsobu umeleckého vyjadrenia a natáčania kritických filmov. Obmedzením, respektíve prekonaním účelového charakteru armádneho filmu sa stalo štúdio v oblasti dokumentárnych filmov rovnocenným partnerom civilných štúdií. V roku 1968 predstavovali dokumentárne filmy ČsAF „audiovizuálnu tribúnu hlasu svedomia“. Armádnym filmom prešla počas 60. rokov druhá generácia vynikajúcich filmárov.

V tretej etape 1970 – 1989 *Léta poučených filmů* poznamenal normalizačný proces armádní film v oblasti kádrovej, dramaturgickej a v archívnych fondoch. Bol obnovený účelový charakter štúdia, ne-

gované liberalizačné prejavy filmovej tvorby a z umeleckých pracovníkov sa stali agitátori a propagandisti. Požiadavky na odbornú a politickú kvalifikáciu boli považované za rovnocenné a neoddeliteľné. Filmy prenikli fráзовitostou a klišé, boli charakteristické určitou formálnou podobnosťou, obrazovou popisnosťou, opatrnosťou, pomalším rozprávačským tempom, vyhýbaním sa humoru. V tomto období bol zaznamenaný najväčší objem filmovej výroby, avšak vo veľmi obmedzenom tematickom zábere. Keďže pre dokumentárny film boli vytýčené tematické okruhy, ktoré vychádzali z propagandistickej stratégie KSČ, filmy boli monotónne a fráзовité, postrádali autorskú originalitu. Filmová propaganda tohto obdobia bola väčšinou zreteľnejšie oddelená – pozitívna a negatívna, niekedy sa aj kombinovala, aby sa prostredníctvom kontrastu dosiahol väčší efekt. Osobitnou kapitolou propagandy boli „umelecké dokumenty“, ktoré mali intenzívne pôsobiť na emócie, a na propagandistické vyjadrenie sa mal používať predovšetkým obraz a hudba. V druhej polovici 80. rokov sa už objavujú drobné ústupky od ideologickej strnulosti.

V poslednom desaťročí 1990 – 1999 *Splátka dluhů a zánik* sa napriek prvotnému optimizmu a snahám o zaradenie do nového spoločenského systému nepodarilo armádny film demokratizovať, reformovať, modernizovať a zachovať v armád-

nych štruktúrach. Po rozdelení republiky bol ČsAF premenovaný na Český armádní film, p. o., jeho tvorba bola postupne obmedzená na niekoľko titulov ročne, až roku 1999 privatizáciou zanikol.

Práca Václava Šmidrkala je prínosná nielen svojou rozsiahlou výpovednou hodnotou v takmer päťdesiatročnom časovom priereze, ale ako konštatuje v príhovore k čitateľom plukovník J. Žikeš, aj tým, „že zameraním sa na dokumentárne a hrané filmy natáčané pre armádu, uvádza na pravú mieru zažitú predstavu o vojenských filmoch ako o filmoch čisto účelových, kde nie je miesto pre nič iného než pre zbrane, techniku a rozkazy...“

V prílohovej časti práce autor publikuje prehľadové grafy znázorňujúce percentuálny podiel jednotlivých typov filmov na celkovom ročnom objeme výroby a ich absolútny podiel na celkovom ročnom objeme výroby, schému tvorby dokumentárnych filmov pre HPS v 60., 70. a 80. rokoch, zoznam vojenských filmových periodík s príslušnými rokmi, abecedno-chronologickú výberovú filmografiu najvýznamnejších režisérov ČsAF, ukážky výsledkov „kádrovej očisty“ z roku 1971, zápisu pripomienok pracovnej kópie filmu, záznamu o jej schválení, taktiež organizačnú schému ČsAF z roku 1981 a obrazovú prílohu pri-nášajúcu fotografie z natáčania a činnosti ČsAF i z jeho konkrétnych filmov.

B. Šed'ová

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA SPOMIENOK A DENNÍKOV NA VÝVOJ NA SLOVENSKU V ROKOCH 1918 – 1939¹

VALERIÁN BYSTRICKÝ – ĽUDMILA ŠIMKOVÁ

Predkladaná tematická bibliografia publikovaných a nepublikovaných spomienok a denníkov verejných činiteľov pôsobiacich na Slovensku sa koncentruje predovšetkým na obdobie rokov 1918 – 1939. Je prirodzené, že spomienky nie sú ohraničené len na toto obdobie a dotýkajú sa aj udalostí pred rokom 1918 a obdobia druhej svetovej vojny. Ide o práce vydané na Slovensku, respektíve publikácie vydané v emigrácii. Publikujú sa aj bibliografické údaje spomienok českých politikov, ak sa vo väčšom rozsahu dotýkajú vývoja na Slovensku.

1. ALEXÝ, Janko. Ovocie dozrieva. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957. 188 s.
2. ALEXÝ, Janko. Už je chlap na nohách. Bratislava : Tatran, 1973. 276 s.
3. ALEXÝ, Janko. Život nie je majáles. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1956. 330 s.
4. AUGUSTA, Jaroslav. Spomienky. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenského fondu výtvarných umení, 1962. 229 s.
5. BALCO, Metod M. Život na dvoch kontinentoch. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006. 167 s.
6. BALKO, Ján. Desať rokov v slovenskej politike. Osobné spomienky. (Život v piatich režimoch.) Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. 402 s.
7. BALKO, Ján. Život v piatich režimoch. Od cisára pána k tatíčkovi Masarykovi. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 495 s.
8. BALLAY, Eugen. Rozpomienky na vzkriesenie najvýchodnejšieho Slovenska v roku 1919. B. m. a n., /1924/, 23 s.
9. BANCÍKOVÁ, Darina. Divné sú cesty Božie... Veľký Lom : b. v., 1993. 95 s.
10. BARANOVIČ, Štefan. (Ed.) Benkove rozprávania o sebe, o kraji, o ľuďoch. Martin : Osveta, 1988. 215 s.
11. BAREŠ, Arnošt. (Ed.) Štefánikův Memoriál. Praha : Památník odboje, 1929. 418 s.

¹ Autori ďakujú za pripomienky pracovníkom Historického ústavu SAV J. Benkovi, M. Hanulovi, M. Michelovi, V. Jaksicovej, M. Kšiňanovi, D. Segešovi, M. Schvarcovi, pracovníčke Ústavu etnológie SAV A. Kalivodovej, R. Letzovi z Pedagogickej fakulty UK, P. Kralčákovi z Vojenského historického archívu a M. Svrnému z Múzea SNP.

12. BARTUŠEK, Josef – Boháč, Jaroslav (Ed.). Zápisky M. R. Štefánika. Praha : VOK, 1935. 392 s.
13. BARTUŠEK, Josef (Ed.). Štefánik. Vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky. 2. zv Bratislava : Svaz slovenského študentstva; Praha : L. Mazáč, 1938. 405 s.
14. BEKE, Eduard. Bol som učiteľom. Spomienka na nedávne časy. Banská Bystrica : G.A.G., 1995, 107 s.
15. BELKO, Jozef. Zápisník z Východného frontu. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965. 266 s.
16. BENKA, Martin. Za umením. Spomienky a úvahy. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958. 387 s.
17. BEŇO, Ján. Rehabilitácia. Nitra : Rodina, 1991. 192 s.
18. BERNADIČ, František. Rozpomienky kňaza. Nitra : Kňazský seminár sv. Gorazda, 2000. 294 s.
19. BERNÁTH, Viliam. Spomienky na Vladimíra Clementisa. Bratislava : Alfa, 2002. 86 s.
20. Bila kniha o poměrech na jižní hranici Slovenska. Bratislava : MPS. 1922.
21. BODICKÝ, Michal. Rozpomienky a pamäti. Martin : Matica slovenská, 1933. 367 s.
22. BOBALÍK, Jozef. Zaprášené histórie. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1985. 189 s.
23. BOBALÍK, Jozef. Sedem rokov na severe. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. 168 s.
24. BÖHM, Emanuel. V šesťročnom zajatí. Spomienky na roky 1938 – 1945. Martin : Matica slovenská, 1994. 254 s.
25. BOHÚŇ, Peter. O poměrech na jižní hranici Slovenska. Bratislava : MPS. 1922.
26. Bojový odkaz roku 1919. Spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a za Maďarskú republiku rád. (Ed.) Dezider Roják, Anton Smutný. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1959. 212 s.
27. BOR, Ján Elen (Žatko, Ernest). Pomotané vlákna. Trnava : P. Gerdelán, 1942. 70 s.
28. BOR, Ján Elen (Žatko, Ernest).Vojtech Tuka. Úvod do života a diela. Turčiansky Sv. Martin : Kompas, 1940. 216 s.
29. BORODÁČ, Janko. Spomienky. Bratislava : Národné divadelné centrum, 1995. 344 s.
30. BRTÁŇ, Rudo. Živé roky. 1. časť. Spomienky. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002. 261 s.
31. BUKOVSKÝ, Ján. Spomienky spoločníka. Nitra : Spoločnosť Božieho slova, 2006. 146 s.
32. BUNČÁK Pavol. Hriešna mladosť. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1973. 236 s.
33. Cestou priateľstva. Spomienky zakladajúcich členov Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne zblíženie s novým Ruskom a Svazu priateľov SSSR. Bratislava : Obzor, 1967. 145 s.
34. CLEMENTIS, Vladimír. Nedokončená kronika. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964. 190 s.
35. CLEMENTIS, Vladimír. O kultúre a umení. Bratislava : Tatran, 1977. 268 s.
36. CLEMENTIS, Vladimír. O sebe a o Slovensku. Ed. Štefan Drug. Bratislava : Nadácia L. Novomeského, 1998. 91 s.
37. CSONTOS, Ladislav. Jednou nohou v kriminále. Trnava : Dobrá kniha, 2003. 155 s.
38. ČARNOGURSKÝ, Pavol. Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom z 28. 9. 1938. In Historický časopis. 1968, roč.16, č. 3, s. 413-428.

39. ČARNOGURSKÝ, Pavol. Svedok čias. Bratislava : USPO, 1997. 258 s.
40. ČARNOGURSKÝ, Pavol. 6. október 1938. Bratislava : Veda, 1993. 327 s.
41. ČARNOGURSKÝ, Pavol. 14. marec 1939. Bratislava : Veda, 1992. 269 s.
42. ČARNOGURSKÝ, Pavol. Z memoárových statí Paľa Čarnogurského. In Slovanský prehľad. 1968, roč. 54 č. 6, s. 500-511.
43. ČAVOJSKÝ, Rudo. Spomienky kresťanského odborára. Bratislava : Lúč, 1996. 194 s.
44. ČULEN, Konštantín. Po Svätoplukovi druhá naša hlava. (Život Dr. Jozefa Tisu.) Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota, 1947. 319 s.
45. ČULEN, Konštantín. Posledné posedenia. Martin : Matica slovenská, 2004. 305 s.
46. ČULEN, Konštantín. V zajatí falošných legiend a nenávisťného srdca. B. m.: vl. nákl., 1961. 169 s.
47. DANÁŠ, Kornel. V pazúroch NKVD. Bratislava : SANO, 1995. 138 s.
48. Dav. Spomienky a štúdie. Bratislava : SAV, 1965. 490 s.
49. DÉRER, Ivan. Slovensko v prevrate a po ňom. Praha : Graf. knihař a naklad. družstva, 1924. 46 s.
50. DÉRER, Ivan. Slovenský vývoj a ľudácka zrada. Praha : Kvasnička a Hampl, 1946. 364 s.
51. DEVEČKA, Ondrej. Tri roky práce s dr. Šrobárom. In Šrobárov sborník k 70. narodeninám. (Ed.) Ján Halla. Bratislava : Štefánikova spoločnosť, /1938/, s. 83-88.
52. DILONG, Rudolf. Mladosť z očistca. Bratislava : Petrus, 2001. 167 s.
53. DOČKAL, Jozef. 28. október, na ktorý nikdy nezabudnem. In Ľud. 1948, roč. 1, č. 177, s. 4.
54. Dr. Augustín Brychta spomína. In Vpád maďarských bolševikov na Slovensko 1919. (Pamätný spis domáceho odboja) (Ed.) Alex Pogorielov, J. Zimák. Bratislava : Slovenský Chýrnik, 1936. s. 122-123.
55. DRTINA, Prokop. Československo mŕj osud. Kniha života českého demokrata 20. stoloťí Svazek prvńí. Kniha 1. Přes Mnichov do emigrace. Praha : Melantrich, 1991. 479 s.
56. DRTINA, Prokop. Československo mŕj osud. Kniha života českého demokrata 20. stoloťí Svazek prvńí. Kniha 2. Emigrací k vítězství. Praha : Melantrich. 1991. 487-730 s.
57. DUBČEK, Alexander. Nádej zomiera posledná. Z pamätí. Bratislava : Nová práca, 1998. 289 s.
58. DUDINSKÝ, Marian. Kmotrou mi bola ŠtB. Bratislava : SANO, 1993. 160 s.
59. ĎURČANSKÝ, Ferdinand. Mit Tiso bei Hitler. In Politische Studien. 1956, roč. 7, Heft 8, s. 1-10.
60. ĎURČANSKÝ, Ferdinand. Mit Tiso bei Hitler. In Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 1. diel Ed. Valerián Bystrický, Róbert Letz, Ondrej Podolec. Bratislava : AE Press, 2007, s. 62-70.
61. ĎURIS-FRNDÁK, Ján. Spomienky na vojnu a prevrat. Nové Zámky : vl. nákl., 1928. 102 s.
62. DZIAKOVÁ – BÖHMOVÁ, Mária. Duša na dlani. Spomienky od Košíc po New York. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 2004. 152 s.
63. ESTERHÁZY, Lujza. Szívek az ár ellen. Budapest : Püski, 1991. 230 s.
64. ESTERHÁZY, Lujza. A huszadik esztendő. Budapest : Új Élet, 1942. 75 s.
65. FÁBRY, Štefan. V službách revolúcie. Bratislava : Pravda, 1982. 173 s.

66. FARBIAK, Ján. Ozveny a návraty. Zv. 1. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 1997. 228 s.
67. FARBIAK, Ján. Ozveny a návraty. Zv. 2. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 1998. 78 s.
68. FEIERABEND, Ladislav Karel. Politické vzpomínky. I. Brno : Atlantis, 1994. 475 s.
69. FEIERABEND, Ladislav Karel. Politické vzpomínky. II. Brno : Atlantis, 1994. 367 s.
70. FILKORN, Eugen. Verný svojmu svedomiu. Toronto : Centrum kultúry a dedičstva kanadských Slovákov; Martin : Matica slovenská, 2004. 471 s.
71. FILO, Július. Spomienky a úvahy. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 1998. 223 s.
72. FÖLDES, György. Visszaemlékezések. Önéletrajzi vázlatok. Pozsony : Kalligram, 2008. 536 s.
73. FRIEDER, Emanuel. Z denníka židovského rabína. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1993. 203 s.
74. FRITZ, Fridrich. Maturitné stretnutie. Bratislava . b. n., 2002. 68 s.
75. FUČÍKOVÁ, Gusta. Život s Júliusom Fučíkom. Bratislava : Pravda, 1973. 418 s.
76. FULLA, Ludovít. Okamihy a vyznania. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1983. 335 s.
77. GACEK, Mikuláš. Surová býva vše pravda života. Denníkové zápisky z rokov 1937-1944. Dolný Kubín : Peter Huba, 1996. 346 s.
78. GACEK, Mikuláš. Sibírske zápisky (1915-1920). Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1936. 290 s.
79. GÁL-PODDŮMBIERSKY, Ján. Z kalicha utrpenia. Rozpomienky na zážitky v koncentračnom tábore v Ilave. Bratislava : Pravda, 1947. 302 s.
80. GALLO, Pavel. Pamäti. Bratislava : SAPAC, 2004. 138 s.
81. GALVÁNEK, Ed. Rozpomienka na dr. V. Šrobára z doby maďarského vpádu. In Šrobárov sborník k 70. narodeninám. (Ed.) Ján Halla. Bratislava : Štefánikova spoločnosť, /1938/, s. 133-135.
82. GAŠPAR, J. Tido. Pamäti I. (Ed.) Mária Hulmannová. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 1998. 286 s.
83. GAŠPAR, J. Tido. Pamäti II. (Ed.) Mária Hulmannová Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2004. 152 s.
84. GAŠPAR, J. Tido. Z pamätí. In Slovenské pohľady. 1968, roč. 84, č. 7, s. 69-70.
85. GAŠPAR, J. Tido. Zlatá fantázia. Bratislava : Tatran, 1969. 389 s.
86. GAŠPARÍKOVÁ - HORÁKOVÁ, Anna. U Masarykovcov. Spomienky osobnej archívárky T. G. Masaryka. Bratislava : Academic Electronic Press - Ústav T. G. Masaryka - Historický ústav SAV, 1995. 303 s.
87. GAŠPARÍKOVÁ - HORÁKOVÁ, Anna. U Masarykovcov. Spomienky osobnej archívárky Tomáša Garrigue Masaryka. In T.G. Masaryk ve třech stoletích. (Ed.) Jozef Smolík, Jan Štěpán. Brno : L. Marek, 2001. s. 99-105.
88. GAŠPARÍKOVÁ - HORÁKOVÁ, Anna. Z lanského denníka. 1929 – 1937. Ed. Jaromír Slomek. Praha : Radioservis, 1997. 214 s.
89. GAŽÍK, Peter. Samuel Štefan Osuský o Tomášovi Garrigue Masarykovi. In T. G. Masaryk ve třech stoletích. (Ed.) Josef Smolík. Brno : L. Marek, 2001, s. 109-110.
90. GESSAY, Ignác. Rozpomienka na uzavretie Československej dohody dňa 30. mája 1918 v Pittsburghu. Bratislava : t. Slov. kníhtlač., /1928/. 15 s.
91. Levi-Gil, Chana. Osudy jednej rodiny. Bratislava : ZING PRINT, 2001. 96 s.

92. GÖMÖRY, János. Emlékeim egy letűnt világról. Budapest : Szépirodalmi Kiadó, 1964. 248 s.
93. GYOMLAY, László (Ed.). Felvidéki hős magyar diákok. Budapest : [i. k.], 1943.
94. GREGOR – TAJOVSKÝ, Jozef. Spomienky na prevrat v roku 1918. In Sloboda. 1948, roč. 1, č. 127, s. 2; pokrač. č. 128, s. 2.
95. GREGOROVÁ – PRÁŠILOVÁ, Dagmar. Gregorovský dom. Praha : X-egem, 1995. 213 s.
96. GREGOROVÁ, Hana. Spomienky. Bratislava : Tatran, 1979. 331 s.
97. HAINCL, Kálmán. *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, [i. k.], 1940.
98. HALÁSZ, Miklós. Csehszlovákia 1918–1938. Budapest : Századunk, 1938.
99. HÁLEK, Ivan. Zápisky lekára. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1972. 171 s.
100. HALLA, Ján. T.G. Masaryk na Slovensku. Spomienky a prejavy. Bratislava : EOS, 1935. 192 s.
101. HANGEL, László (Ed.). *Mit élt át a Felvidék?* Budapest : Felvideki volt Politikai Foglyok országos Szövetsége, 1940.
102. HANKA, Jaroslav. Slovenské národné divadlo v Bratislave. Album 1926-1927. Bratislava : Administrácia časopisu Divadlo, 1927. 80 s.
103. HANULA, Jozef. Spomienky slovenského maliara. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940. 268 s.
104. HANUS, Ladislav. Pamäti svedka storočia. Bratislava : LÚČ, 2006. 720 s.
105. HANUS, Ladislav. Spomienky na Ferka Skyčáka. Bratislava : Lúč, 2001. 155 s.
106. HARČAR, Anton. Žil som v Košiciach. Bratislava : LÚČ, 2003. 520 s.
107. HIRNER, Alexander. Matičná myšlienka. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992. 392 s.
108. HLAVÁČ, Štefan. Po priamych cestách. Bratislava : Ikar, 1990. 381 s.
109. HLAVÁČ, Jozef. Spomienky na udalosti v revolučnom odbore hnutí na Slovensku. (Ed.). Bratislava : Práca, 1964. 166 s.
110. HLINKA, Andrej. Zápisky z Mirovského žalára. Karol Sidor. (Ed.). Bratislava : Andrej, 1941. 105 s.
111. HNILICA, Pavol. Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej доброте. Bratislava : Smaragd, 2001. 253 s.
112. HNILICA, Pavol. Fatimské poslanstvo a Božie milosrdenstvo. Výzva a poslanstvo pre dnešný svet. Bratislava : Smaragd, 2005. 275 s.
113. HOBL, Jozef. Kaleidoskopické obrázky zo stredného Slovenska. Satyrické a humoristické črty písané do Hronských novín pod čiarou, v dobe 1923 – 1925. Lučenec : Nová stolová spoločnosť, 2000. 164 s.
114. HOLDOŠ, Ladislav – BARTOŠEK, Karel. Svědek Husákova procesu vypovídá. Praha : Naše vojsko, 1991. 126 s.
115. HOLOUBEK, Václav. Na úsvite slobody, Spomienky na prevrat v roku 1918 v Trnave. Trnava : Václav Holoubek, 1933. 63 s.
116. HORNÝ, Jozef. Emigrantove životné príbehy. Toronto – Svätý Jur : Zahraničná Matica slovenská. 1993. 40 s.
117. HORVÁT, Michal. Spomienky na prácu v DAV-e. In Slovenské pohľady. 1980, roč. 96, č. 5, s. 120-124.
118. HOUDEK, J. Fedor. Kapitulácia Maďarov v roku 1918. Bratislava : Prúdy, 1928. 72 s.

119. HOUDEK, J. Fedor. Oslobodenie Slovenska (1918 – 1919). Bratislava : vl. nákl., 1929. 61 s.
120. HOUDEK, J. Fedor. Vznik hraníc Slovenska. Bratislava : Prúdy, 1931. 412 s.
121. HOUDEK, Vladimír. Spomienka na Jana Masaryka. In Historický časopis. 1991, roč. 39, č. 6, s. 666-675.
122. HOZA, Štefan. Ja svoje srdce dám. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ 1989. 328 s.
123. HOZA, Štefan. Ja svoje srdce dám. Zv. 2. Bratislava : Slovenský spisovateľ 1989. 328 s.
124. HRADSKÁ, Katarína. Žila som životy druhých. Zvolen : Klemo, 2001. 71 s.
125. HRON, Peter (V. Clementis). K politickej histórii 14. marca 1939. In Slovenský chýrnik. (Londýn), 1940, č. 4.
126. HRONSKÝ, Jozef Cíger. Cesta slovenskou Amerikou : Cestopisné črty z r. 1935 – 1936. Zv. 1 - 2 . (Ed.) Tomáš Winkler. Martin : Matica slovenská, 2009. 474 s.
127. HRUŠOVSKÝ, Ján. Takí sme boli. Martin : KÚS, 1920. 140 s.
128. HRUŠOVSKÝ, Ján. Umelci a bohémi. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963. 302 s.
129. HRUŠOVSKÝ, Ján. Čarovný kľúč. Bratislava – Praha : Panton, 1966. 279 s.
130. HRUŠOVSKÝ Igor. Stála vojna, stála... Bratislava : Tatran, 1972. 224.
131. HUDÁK, Ján. Stretnutia. Bratislava : USPO, 2000. 224 s.
132. HUMENSKÝ, Viktor. Útek z raja. Toronto : Zahraničná Matica slovenská, 1994. 98 s.
133. CHLUMSKÝ, Fraňo. Cestou k slobode. (Zápisky dobrovoľca z r. 1918 – 1921.) Vrbové : vl. nákl., 1938. 107 s.
134. CHROBÁK, Dobroslav. Cesta za umením. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1957. 329 s.
135. Iní o kapitánovi Nálepkovi. Zborník spomienok a dokumentov. (Ed.) Jozef Nálepka. Spišská Nová Ves : Polygrafia, 2002. 172 s.
136. IVANKA, Milan. Rozpomienky na prevrat. In Vpád maďarských bolševikov na Slovensku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja). (Ed.) Alex Pogorielov, J. Zimák. Bratislava : Slovenský Chýrnik, 1936, s. 67-69.
137. JAMNICKÝ, Ján. Ján Jamnický v pamäti súčasníkov. (Spomienky.) Bratislava : Divadelný ústav, 2001. 384 s.
138. JAMRICHOVÁ, Ružena. Z rodinnej kroniky, alebo, Pamäti od nepamäti. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, O 111, 2002. 160 s.
139. JANIN, Maurice. Moje účasť na československém boji za svobodu. Praha : J. Otto, 1926. 382 s.
140. JANIN, Maurice. M. R. Štefánik. Příspěvky k poznání jeho života a povahy. Praha : Orbis, 1932. 108 s.
141. JANŠÁK, Štefan. Boli časy boli... Bratislava : Tatran, 1971. 217 s.
142. JARIABEK, Ondriš – VANČO, Ladislav. Z pastierčaťa herec. 1. Alebo cesta z cisárstva cez dve republiky. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1988. 320 s.
143. JESENSKÝ, Janko. Cestou k slobode. Úryvky z denníkov 1914 – 1918. Martin : Matica slovenská, 1933. 277 s.
144. JESENSKÝ, Janko. Spisy 9. Cestou k slobode. Úryvky z denníkov 1914 – 1918. Bratislava : Tatran, 1968. 293 s.
145. JEŽEK, Zdeněk. Boj o Slovensko v letech 1918 - 1919. Praha : b. n., 1928. 187 s.

146. JEŽEK, Zdeněk. Účast' dobrovolníků v bojích o Slovensko a Těšínsko. Praha : Zdeněk Ježek, 1937. 360 s.
147. JÓCSIK, Lajos. Idegen igában. Húsz év cseh uralom alatt. Budapest : Atheneum. 1940.
148. JÓCSIK, Lajos. Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben. Budapest : Nyugat. 1939. 178 s.
149. JOŠTIAK, Jozef – JANKOVIČ, Ladislav. Dva životy jeden osud. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 1996. 208 s.
150. JUNEK, Marek. Zánik Československa v roku 1939. Denníkové záznamy a dopis Antona Štefánka z let 1938 – 1939. In *Studia historica Nitriensia*. 2002, roč. 10, s. 173-191.
151. JURASOVOVA – BLÁHOVÁ Helena. Janko Blaho v spomienkach. Bratislava : Ikar, 2008. 192 s.
152. JURIGA, Ferdinand. Blahozvest' kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny. Trnava : Urbánek a spol., 1937. 270 s.
153. K sedemdesiatke Kornela Stodolu 1866 – 1936. Bratislava : Hospodárske rozhľady, 1936. 137 s.
154. KALINA, Ján. Obzri sa s úsmevom. Bratislava : Prístrojová technika. 1999.
155. KALINA, Ján. Zavínili to židia a bicyklisti. Bratislava : Prístrojová technika. 2000.
156. KALINA, Ján. Usmievavé Slovensko. Bratislava : Prístrojová technika. 2003.
157. KAPALA, Jozef. Obrázky zo života. B. m.: Priatelia Dobrej knihy, 1981. 109 s.
158. KAPALA, Jozef. Spod Roháčov po Vatikán. Pamäti môjho života. Galt : Dobrá kniha, 1972. 280 s.
159. KAPALA, Jozef. Spomienky. Cambridge : Priatelia Dobrej knihy, 1980. 142 s.
160. KÁROLYI, Katinka. Červená grófká spomína. Bratislava : Epoque, 1970. 290 s.
161. KARVAŠ, Imrich. Moje pamäti. V pazúroch gestapa. Bratislava : NVK International, 1994. 132 s.
162. KIRSCHBAUM, M. Jozef. Medzinárodná situácia a vznik Slovenskej republiky. In *Slovenská republika 1939 – 1949*. (Ed.) Mikuláš Šprinc. Whiting : Ján J. Lach, 1949, s. 61-75.
163. KIRSCHBAUM, M. Jozef. Poznámky k memoárom. Štyri historické dni, ktoré položili Slovensko na mapu. In *Svedectvo pravdy. Zahraniční Slováci a ich činnosť za slovenskú štátnosť*. III diel. Trnava : Optima 1999. s. 116-155.
164. KOHÚT, Ján. Osobné rozpomienky na pána ministra a univ. prof. Dr. V. Šrobára. In *Šrobárov sborník k 70. narodeninám*. (Ed.) Ján Halla. Bratislava : Štefánikova spoločnosť, /1938/, s. 96-98.
165. KOMARA, Joachim. Můj život v PTP a vo väzení. Prešov : vl. nakl., 1996. 23 s.
166. KOMPIŠ, Peter. Rozpomienky na Karla Kálala. In *Sborníček k sedemdesátým narodeninám ľudovýchovného pracovníka spisovateľa Karla Kálala*. (Ed.) Ján Hamaliar, Fr. Loubal. B. m. : Kroužek oddaných zákonu, 1930, s. 38-44.
167. KOPECKÝ, Václav. ČSR a KSČ. Praha : Slovenské nakladateľstvo politickej literatúry, 1960. 493 s.
168. KOREC, Ján Chryzostom. Od barbárskej noci. Bratislava : LÚČ, 1990. 390 s.
169. KOREC, Ján Chryzostom. Od barbárskej noci. Na slobode. Bratislava : LÚČ, 1993. 450 s.
170. KOREC, Ján Chryzostom. Spomínam, premýšľam, vyznávam. Bratislava : LÚČ, 1999. 345 s.

171. KÖRPER – ZRÍNSKY, Karol. *Môj život*. Bratislava : Lúč, 1993. 304 s.
172. KOSECOVÁ, Cecília. *Spomienky*. Bratislava : SOVA, 1996. 149 s.
173. KOŠUT, Ján. *Cez červený očistec*. Bratislava : SANO, 1995. 236 s.
174. KOUTECKÝ, Jaroslav. *Rozpomienky na príchod prvej slovenskej vlády do Uhorskej Skalice*. In *Zlatá kniha Slovenska. Jubilejný zborník 1918 - 1938*. Bratislava : Živnostenské vyd. a nakl., 1930, s. 117-118.
175. KOVAČOVIČOVÁ-ŽUFFOVÁ, Soňa. *Preskakovanie plienok*. Bratislava : Logos, 2001. 159 s.
176. KÖRNYEI, Elek. *Nyugati őrhelyen. Jegyzetek a szlovákiai magyar lélekről*. Pozsony: Veritas, 1939. 103 s.
177. KRAJČÍK, Augustín. *Tvrdá škola. Veľká Lomnica* : Slza, 1992. 99 s.
178. KRÁĽOVÁ, Helena – BLÚHOVÁ, Irena. *Fraňo Kráľ učiteľom*. Bratislava : Slovenské politické nakladateľstvo, 1961. 160 s.
179. KRČMÉRY, Silvester. ... to nás zachránilo. Bratislava : LÚČ – Signum, 1995. 277 s.
180. KRČMÉRY, Silvester – JUKL, Vladimír. *V šlapajach Kolakoviča*. Bratislava : Charis, 1996. 104 s.
181. KRČMÉRY, Hela. *Puknuté husle. Spomienky na Štefana Krčméryho*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967. 65 s.
182. KRČMÉRY, Štefan. *Román bez konca*. Bratislava : Tatran, 1977. 127 s.
183. KRÍŠTOF – VESELÝ, František. *Moja cesta z piesňou*. Bratislava : Q 111, 2005. 144 s.
184. KRUŽLIAK, Imrich. *Úteky z tiesne. V tóni dvoch totalít*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2003. 259 s.
185. KUBICA, Belo. *Letectvo v SNP. Pamäti*. Bratislava : NVK International, 1994. 132 s.
186. KÜHN, Ludvik. *Naše Vianoce 1918. Ako tridsiatnici obsadzovali východné Slovensko, rozpráva...* Bratislava : Slovenská Grafia, 1928. 27 s.
187. KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan. *Osuský a Beneš po Mnichově. K nepublikované části paměti vyslance Štefana Osouského*. In *Moderní dějiny*. 2002, roč. 10, s. 293-312.
188. KVASNIČKA, Ladislav. *Statoční svedkovia viery*. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 2000. 89 s.
189. LACKOVÁ – MARKOVIČOVÁ, Máňa. *Prvé dni prevratu u nás*. In *Letopis Živeny. Na desiate výročie osvobodenia*. (Ed.) Štefánia Votrubová. Martin : Živena, 1928, s. 205-216.
190. LETTRICH, Jozef. *Dejiny novodobého Slovenska*. Bratislava : Archa, 1993. 224 s.
191. LETZ, Róbert. *Zápisky A. Macha*. In *Historický zborník 2002*, roč. 12, č. 1-2, s. 65-81.
192. LOEBL, Eugen. *Trýzeň svedomia*. Toronto : Nové vydavateľstvo, 1978. 236 s.
193. *Lubochňa 1921. Spomienky na sjazd marxistickej ľavice*. Liptovský Mikuláš : Okresný výbor KSS, 1961. 22 s.
194. LUTHER, Daniel. *Z Prešporoka do Bratislavy*. Bratislava : Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2009. 230 s.
195. MACÁK, Ernest. *Dva roky v katakombách*. Bratislava : Don Bosco, 2000. 304 s.
196. MACÁK, Ernest. *Zápisky spoza mreží*. Bratislava : Don Bosco, 1996. 224 s.
197. MADARÁS, Július. *V utíšení a dúfání je vaša sila*. Liptovský Mikuláš : Tranoscus, 1991. 59 s.

198. MACH, Alexander. Vo väzení. Bratislava : vl. nákl., /1930/. 197 s.
199. MACH, Alexander. Z ďalekých ciest. Martin : Matica slovenská, 2008. 368 s.
200. MALÁR, August. Osobné rozpomienky na boje s maďarskými boľševikmi na Slovensku. In Vpád maďarských boľševikov na Slovensku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja). (Ed.) Alex Pogorielov, J. Zimák. Bratislava : Slovenský Chýrnik, 1936, s.113-121.
201. MARKO, Iija Jozef. Dornkappel. Predmestie troch jazykov. Praha : Európsky literárny klub, 1938. 214 s.
202. MARKOVICKÝ, Ladislav Thomka. Masaryk na Bystričke. In Slovensko Masarykovi. Praha : Pod protektorátom slovenskej odbočky Československej národnej rady v Bratislave, 1930, s. 251-257.
203. MARTIN, Kvetko. Spomienky k národnému odboju. In Čas. 2. 8. 1945.
204. Masarykovci a Bystrička. Spomienky Masarykovcov na Bystričku a pamätníkov na Masarykovcov. Zora Frkáňová.(Ed.). Martin : Klub priateľov TGM a MRŠ, 2004. 102 s.
205. MASARIK, Hubert. V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata. Praha : Paseka, 2002. 387 s.
206. MATĚJOVSKA, Mária. K tatíčkovi Masarykovi na Bystričku, na Hrad a do Lán. Praha – Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1936. 100 s.
207. MATUŠKA, Alexander. Osobne a neosobne. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1983. 299 s.
208. MAUER, Július. Z bojov za revolučnú stranu. Spomienky na založenie KSCĎ. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1962. 252 s.
209. MEDRICKÝ, Gejza. Minister spomína. Bratislava : Litera, 1993. 348 s.
210. MEDVECKÝ, Karol Anton. Krátke rozpomienky na županské a ministerské časy dr. Martina Mičuru. In Pamätnica Dr. Martina Mičuru. Bratislava : b. n., /1933/, s. 123-127.
211. MEDVECKÝ, Karol Anton. Slovenský prevrat. Sv. 1. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1930. 379 s.
212. MEDVECKÝ, Karol Anton. Slovenský prevrat. Sv. 2. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1930. 364 s.
213. MEDVECKÝ, Karol Anton. Slovenský prevrat. Sv. 3. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1931. 364 s.
214. MEDVECKÝ, Karol Anton. Slovenský prevrat. Sv. 4. Trnava : Spolok svätého Vojtecha. 1931. 340 s.
215. MEDVECKÝ, Karol Anton. Z mojich rozpomienok k šesťdesiatinám. 8.VI.1875 – 8.VI.1935. Trnava : František Urbánek, 1935. 182 s.
216. MEŠKO, Zoltán G. Zamlčané sprisahanie. Bratislava : Slovac Akademik Press, 2000. 194 s.
217. MIHALÍK, Juraj. Spomienky na zlyhania. Bratislava : Príroda, 1993. 115 s.
218. MIHALOVIČ, Viliam. Oživené spomienky. Bratislava : LÚČ, 2003. 181 s.
219. MICHÁLEK, Ján. Protifašistický odboj na Slovensku v rozprávaniach ľudu. Bratislava : Veda, 1985. 277 s.
220. MIKULA, Ján. Cesta života trnistá. Bratislava : Tatrapress, 1992. 216 s.
221. MIKUŠ, J. A. Pamäti slovenského diplomata. Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota, 1978. 449 s.
222. MIKUŠ, J. A. Pamäti slovenského diplomata. Martin : Matica slovenská, 1998. 294 s.

223. Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie. (Ed.) A. Štefánek, Fr. Votruba. Praha : Československé podniky tiskárske a vydavateľské, 1930. 965 s.
224. MINC, Samo. Spomienka na družstevnú prácu na Slovensku. In 15 rokov družstevnej práce na Slovensku. (1920 – 1935). (Ed.) Alojz Březina. Praha : Slovenský výchovný fond, 1935, s. 22-23.
225. MIŠEJE, František. Revolučnou cestou. Spomienky na roky 1938 - 1948. Bratislava : Pravda, 1989. 232 s.
226. MITOŠINKA, Viliam. Pamäti kňaza 1948 – 1966. Bratislava : LÚČ, 1992. 294 s.
227. MITROVSKÝ, Milan Thomka. Pani Helene. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958. 95 s.
228. MONZIE, Anatol de. Krásny život Milana Ratislava Štefánika. Olomouc : Hanácka tiskárna, 1931.
229. MORAVEC, František. Špión, jemuž nevěřili. Praha : Rozmluvy, 1990. 377 s.
230. MRÁZ, Andrej. Brázdami života. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974. 157 s.
231. MRÁZ, Andrej. Čím žilo slovo. Bratislava : Tatran, 1967. 205 s.
232. MURGAŠ, Karol. Antipoznámky. In Slovák a svet. The Slovak and World. Chicago 1971-1972.
233. MURGAŠ, Karol. Národ medzi Dunajom a Karpatmi. Bratislava : Kompas, 1940. 177 s.
234. MURÍN, Karol. Spomienky a svedectvo. 3. vydanie. Radošina : Priatelia prezidenta Tisu, 1992. 510 s.
235. MUTŇANSKÝ, Ludovít. Boj vo svetovom éteri o slovenskú pravdu a budúcnosť. Viedeň : 1939.
236. MUTŇANSKÝ, Ludovít. Slovenská revolúcia na vlnách éteru. Bratislava : vl. nákl., 1942. 94 s.
237. MUTŇANSKÝ, Ludovít. Spomienky z vážnych a rozhodujúcich chvíľ. In Kalendár Slovenskej pracujúcej pospolitosti na obyčajný rok 1942. Bratislava : vl. nákl., 1941, s. 95-100.
238. Národohospodár Peter Zat'ko spomína. (Ed.) Štefan Teren. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1993. 279 s.
239. NEUWIRTH, Anton – LESŇÁK, Rudolf. Liečiť zlo láskou. Bratislava : Kalligram, 2001. 249 s.
240. NOSKO, Július. Takto bojovala povstalecká armáda. Bratislava : NVK International, 1994. 232 s.
241. NOVOMESKÝ, Ladislav. Milé chvíle s Kálalom. In Sborníček k sedemdesátým narodeninám ľudovýchovného pracovníka spisovateľa Karla Kálala. (Ed.) Ján Hamaliar, Fr. Loubal. B. m. : Kroužek oddaných žáků, 1930, s. 51-55.
242. OKÁL, Ján. Leto na Traune. Cambridge : Dobrá kniha, 1986. 279 s.
243. OKÁL, Ján. Výpredaj ľudskosti. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002. 389 s.
244. ONDO, Ján. Armáda bez zbraní. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1996. 140 s.
245. ORAVSKÝ, Eduard. Spomienky učiteľa. Ako to bolo na začiatku storočia. Bratislava : Slovenské politické nakladateľstvo, 1986. 191 s.
246. ORMISOVÁ, Marína. Marína Ormisová spomína. Martin : Osveta, 1979. 359 s.
247. OSUSKÝ, Štefan. O mierovom jednaní s Maďarskom. In Prúdy. 1925, roč. 9, č. 5, s. 253-257.

248. OSUSKÝ, Štefan. Služba národu. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1938. 329 s.
249. OSUSKÝ, Štefan – PAVLÚ, Bohdan (Ed.) Štefánik. Spomienky a postrehy. 1. zv. Bratislava : Sväz slovenského študentstva; Praha : L. Mazáč, 1938, 303 s.
250. OSUSKÝ, Štefan. Z mojich rozpomienok na T. G. Masaryka. Napísané pre francúzsku Revue Illustration. In OSUSKÝ, Štefan o T.G. Masarykovi. Bratislava : Spolok bibliofilov na Slovensku, 1937, s. 5-12.
251. OTTMAR, Vojtech. Podvratník. Trnava : B-print, 1996. 243 s.
252. Otvorené oči. Dušan Gregor. /Ed.) Spomienky politických väzňov. Čadca : OP KPVS, 1990. 78 s.
253. Pamäti. Spomienky zaslúžilých odborárov, príslušníkov Červených odborov. Bratislava : Mor, 1972. 63 s.
254. PÁSTOR. Z kroniky pluku. In Historická revue. 1995, roč. 6, č. 1, s. 36.
255. PAUČO, Jozef. Dr. Jozef Tiso o sebe. Passaic : Slovenský katolícky Sokol, 1952. 359 s.
256. PAUČO, Jozef. Tak sme sa poznali. Predstavitelia Slovenskej republiky v spomienkach. Middletown : Slovák v Amerike, 1967. 281 s.
257. PAVLO, Ľudovít. Hľadanie stratenej slobody. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1999. 143 s.
258. PETRÍK, Vincent. Cudziniec vo vlastnom dome. Trnava : Dobrá kniha, 2000. 191 s.
259. PETRÍK, Vincent. Čudná vojenčina. Trnava : Dobrá kniha, 1993. 212 s.
260. PETRÍK, Vincent. Ľudské a Božie cesty. Z osudov „podzemnej“ Cirkvi. Trnava : Dobrá kniha, 2004. 140 s.
261. PIFFL, Alfred. Zápas o Bratislavský hrad. Denník 1948 – 1972. Bratislava : PT, 2007. 213 s.
262. PÍSECKÝ, Ferdinand. M. R. Štefánik v mém deníku. Bratislava : EOS, 1934. 92 s.
263. PLÁVKA, Andrej. Smädný milenec. Skoro ako román jedného života. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979. 468 s.
264. PODOLÁK, Jozef. Rozprávka môjho života. Prípád Kočiš a spol. Bratislava : Dilema, 1998. 103 s.
265. POLLA, Belo. Cesta storočím. Zo spomienok. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2000. 171 s.
266. POLONYI, Ján. Moje rozpomienky na počiatky poznania socializmu. In Pamätník vydaný z príležitosti otvorenia krajského robotníckeho domu vo Zvolene. Zvolen : Družstvo pre stavbu činžovného a spolkového domu, 1928, s. 13-16.
267. PONIČAN, Ján. Búrlivá mladosť. Spomienky. 1. 1920 - 1938. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975. 342 s.
268. POVAŽSKY, Anton. Bez dôkazov. Bratislava : Konfederácia politických väzňov, 1997. 224 s.
269. Poznali sme jeho tvár. Spomienky na Vladimíra Clementisa. (Ed.) Július Bolfík. Bratislava : Obzor, 1972. 180 s.
270. PRÁŽÁK, Albert – ZELENKA, Miloš – KOKOŠKA, Stanislav. (Ed.). Politika a revoluce. Paměti. Praha : Academia, 2004. 254 s.
271. PRAŽÁK, Albert – FOLPRECHT, Josef – KÁLAL, Miroslav – SUK, V. F. – ZBAVITEL, A. – LACKOVÁ, Z. Moje rozpomienky na Karla Kálala. In Sborníček k sedemdesátým narodeninám lidovýchovného pracovníka spisovateľa Karla Kálala. (Ed.) Ján Hamaliar, Fr. Loubal. B. m. : Kroužek oddaných žáků, 1930, s. 82-89.
272. Pre radosť sme išli do boja. (Spomienky na pobyt Júliusa Fučíka v Trenčíne v r. 1930

- 1933.) Trenčín : Okresné osvetové stredisko, 1972. 23 s.
273. PRECHTL, Ivan. Spomienky a dokumenty o revolučnom hnutí v rokoch 1920 – 1929. Bratislava : Práca, 1956. 155 s.
274. PROFANTOVÁ, Zuzana (Ed.) Malé dejiny veľkých udalostí III. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2007. 207 s.
275. PUDIŠ, Ladislav. Z Bešeňovej do Ríma, alebo, Spomienky operného speváka. Bratislava : Smaragd, 2000. 157 s.
276. RÁBELY, Miklós. Egy rimaszombati polgár emlékezései. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2005. 232 s.
277. RADIČOVÁ, Iveta a kol. Malé dejiny česko-slovenských vzťahov. Zv. 1. Prvá Česko-slovenská republika. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1944, 119 s.
278. RADIČOVÁ, Iveta a kol. Malé dejiny česko-slovenských vzťahov. Zv. 2. Druhá svetová vojna. Slovenský štát, Protektorát Čechy a Morava. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku 1994. 151 s.
279. RAŠLA, Anton. Civilista v armáde. Spomienky na roky 1938 - 1945. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1967. 185 s.
280. RAŠLA, Anton. Proces s dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho. Bratislava : Tatrapress, 1990. 256 s.
281. RAŠLA, Anton. Zastupoval som Československý štát. Prešov : Privatpress, 2000. 281 s.
282. REKEM, Ján. Trenčianska väznica. Zážitky slovenského kňaza v bolševickom väzení. Trenčín : Ivan. Štelcer, 1997. 68 s.
283. RICHTER, Alexander. Pamäti od nepamäti. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986. 192 s.
284. ROJÁK, Dezider. Bojový odkaz roku 1919. Spomienky bojovníkov za Slovenskú republiku rád a za Maďarskú republiku rád. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960. 212 s.
285. ROTNÁGL, Josef. Črty a spomienky na 28. október 1918. In *Lud.* 1950, roč. 3, č. 265, s. 3.
286. ROVNIANEK, Peter Vítázoslav. Zápisky zaživa pochovaného. Z môjho 25. ročného verejného účinkovania na národa roli dedičnej. Pittsburgh : P. V. Rovnianek, 1924. 336 s.
287. RONIANEK, Peter Vítázoslav. Zápisky zaživa pochovaného. Martin : Matica slovenská, 2004. 247 s.
288. ROZNER, Július. Davisté a jejich doba. Praha : Československý spisovateľ, 1966. 173 s.
289. Rozpomienka na 28. október 1918. In *Slovenská zem.* Sborník vlastivedných prác slovenských spisovateľov. Košice : Július Kustra, 1921, s. 161-165.
290. RYCHLÍK, Jan. Z neznámych pamätí Jána Ursínyho. (Spomienky na proces s Dr. Jozefom Tisom.) In *Historický časopis.* 1992, roč. 40, č. 2, s. 240-252.
291. RYCHLÍK, Jan. Z neznámych zápiskov Alexandra Macha. In *Historický časopis.* 1997, roč. 45, č. 2, s. 317-335.
292. RYCHLÍK, Jan. Zápisky Jána Lichnera z väzenia. In *Historický časopis.* 1998, roč. 46, č. 1, s. 99-128.
293. RYŠAVÝ, Vavro. Žilina a SNP. New York : Universum Sokol Publicacions 1981.
294. SACERDOS, Konrád (MANDUCH, Marián). Mafie násilia a vzbúrenci svedomia. Hlohovec : b. v., 1994. 121 s.

295. SAHULČÍK, Michal. Spomienka na prevrat a boľševický vpád. In Vpád maďarských boľševikov na Slovensku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja). (Ed.) Alex Pogorieľov, J. Zimák. Bratislava : Slovenský Chýrnik, 1936, s. 70-72.
296. SALNER, Peter a kol. Taká bola Bratislava. Bratislava : Veda, 1991. 200 s.
297. SALNER, Peter. Prežili holokaust. Bratislava : Veda, 1997. 189 s.
298. SALNER, Peter – VRZGULOVÁ, Monika (Ed.). Reflexie holokaustu. Bratislava : Zing Print, 2010. 151 s.
299. SALNER, Peter. Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou. Bratislava : Zing Print, 2000. 463 s.
300. SÁNDOR, László. Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei 1909–1993. Pozsony : Madách-Posonium, 2009. 172 s.
301. Sborník rozpomienok ruských legionárov Slovákov. (Ed.) Jozef G. Tajovský, Ferdinand Pišecký. Praha : Státní nakladatelství, 1933. 218 s.
302. SEDLÁK, Ján. Moje polstoročie. Rozbehy cez úskalía. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1995. 328 s.
303. SCHIMIK, Gustav. Z dejín letectva v Turci. Spomienky učiteľa lietania. Martin : Neografia, 2001. 77 s.
304. SCHNEIDER- TRNAVSKÝ, Mikuláš. Úsmevy a slzy. (Spomienky trnavského skladateľa.) Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959. 183 s.
305. SIDOR, Karol. Ako došlo k vyhláseniu Slovenskej republiky. In Slovenská republika 1939 - 1949. (Ed.) Mikuláš Šprinc. Whiting : Ján J. Lach, 1949. s. 42-58.
306. SIDOR, Karol. Ako sme chodili v decembri r. 1918 po Šariši. In Slovenský východ v prerode. Bratislava : Slovenská liga na Slovensku, 1929. s. 26-38.
307. SIDOR, Karol. Denníky 1930 – 1939. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. 485 s.
308. SIDOR, Karol. Sedem týždňov. (Zápisky z väzenia.) Bratislava : Andrej, 1935. 263 s.
309. SIDOR, Karol. Šesť rokov pri Vatikáne. Scranton : Obrana Press, 1947. 293 s.
310. SIDOR, Karol. Takto vznikol Slovenský štát. Bratislava : Odkaz, 1991. 182 s.
311. SIDOR, Karol. Z denníka Karola Sidora. (5.5.1917 – 16.6.1918) Ed. –šm-. In Slovenské pohľady. 2001, roč. 4(117), č. 9, s. 60-70; pokrač. č.10, s. 69-86.
312. SIDOR, Karol. Prvé kroky v Slovenskej republike. In Svedectvá pravdy o Slovensku I. diel. Prvá Slovenská republika (1939-1945). Sereď : Reprint, 1997. s. 122-133.
313. SIVÁK, Jozef. Z mojich pamätí. Valerián Bystrický (Ed.). Martin : Matica slovenská, 2003. 349 s.
314. Skalica 1918. Spomienky na príchod a pôsobenie dočasnej vlády pre Slovensko. (Ed.) Štefan Janšák. Skalica : Záhorské múzeum, 2008. 41 s.
315. Slovensko Masarykovi. Praha : Pod protektorátom slovenskej odbočky Československej národnej rady v Bratislave, 1930. 269 s.
316. Slovenská republika rád. Výsledky bádania a spomienky súčasníkov prednesené na vedeckej konferencii v Prešove 8. a 9. júna 1959. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960. 193 s.
317. Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918. Bratislava: Slovenský denník, 1929. 206 s.
318. SMREK, Ján. Poézia láska moja. Spomienok kniha prvá 1920 – 1930. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1968. 274 s.
319. SMREK, Ján. Poézia láska moja. Spomienok kniha druhá 1930 – 1935. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989. 239 s.
320. SKYČÁK, Ferko. Kritické reflexie filozofa a teológa. Bratislava : LÚČ, 2000. 395 s.
321. SLÁVIK, Juraj. Moja pamäť – živá kniha. Detstvo, chlapectvo, mládenectvo. Môj

- život v rakúsko-uhorskej monarchii. 1890-1918. New York : Cs. Publishing Company, 1955. 313 s.
322. SLÁVIK, Juraj. Moja pamäť – živá kniha. Moje poslanie vo Varšave 1936-1937. (Ed.). Jan Němeček, Valerián Bystrický. Bratislava : Veda, 2010. 474 s.
323. SOKOL, Martin. Ako došlo k vyhláseniu Slovenského štátu? (Moje poznámky k marcovým udalostiam 1939). In Historický časopis. 1991, roč.39, č. 3, s. 323-329.
324. SOMMER, Štefan. Ako som prišiel na Slovensko. Bratislava : Universum, 1936. 24 s.
325. Spomienky na Ferka Skyčáka. Cambridge : Slovenskí jezuiti, 1982. 130 s.
326. SRHOLEC, Anton. Svetlo z hlbín Jáchymovských lágrov. Bratislava : USPO, 1991. 160 s.
327. STODOLA, Emil. Náš strýko Aurel. Bratislava : Mladé letá, 1968. 195 s.
328. STODOLA, Emil : Prelom. Spomienky. Úvahy. Štúdie. Praha : L. Mazáč, 1933. 288 s.
329. STODOLA, Emil. V šlapajách Hippokrata. Bratislava : Osveta, 1977. 123 s.
330. STODOLA, Emil. Z každého rožka troška.. Spomienky. Bratislava : Mladé letá, 1972. 149 s.
331. STODOLA, Ivan. Bolo ako bolo. Mozaika spomienok. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965. 248 s.
332. STODOLA, Ivan. Smutné časy, smutný dom. Bratislava : Q 111, 2005. 128 s.
333. STODOLA, Ivan. Smutné časy, smutný dom za kultu. Bratislava : Tatran, 1969. 200 s.
334. STODOLA, Kornel. Slovenský host'. Rozpomienka na Topoľčianky. Bratislava : Slovenská kníhtlač, 1923. 23 s.
335. STODOLA, Kornel Milan. Spomienky na Topoľčianky. Bratislava : vl. nákl., 1923. 23 s.
336. STODOLA, Kornel Milan. Válečné roky s Milanom Hodžom. Bratislava : vl. nákl., 1938. 102 s.
337. STRAUSS, Pavol. Človek pre nikoho. Bratislava : DAKA, 2000. 191 s.
338. STRAUSS, Pavol. Odvrátený hlas. Poznámky ku všetkému, i k životu. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994. 178 s.
339. SURÁNYI, Géza – VÁRADI, Aladár. Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban. Bratislava 1928.
340. Súčasníci o Trianone. Ladislav Deák. (Ed.) Bratislava : Kubko Goral, 1996. 64 s.
341. Svedectvo jednej generácie. Imrich Kružliak, Ján Okál'. (Ed.) Cambridge : Dobrá kniha, 1990. 458 s.
342. Svedectvá pravdy o Slovensku. Prvá Slovenská republika (1939-1945) I. diel. Sereď : Reprint 1997, s. 719.
343. Svedectvá pravdy o Slovensku. Vojnový zločinec alebo svätec. Dr. Jozef Tiso prvý prezident Slovenskej republiky. II. diel. Sereď : Reprint 1998, s. 701.
344. Svedectvá pravdy o Slovensku. Zahraniční Slováci a ich činnosť za slovenskú štátnosť. III. diel. Trnava : Optima 1999, s. 663.
345. SZÁMUEL - SZABÓ, János. V znamení proletárskeho internacionalizmu. (Interhel-po) Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1958. 145 s.
346. SZATHMARYOVÁ – VLČKOVÁ, Viera. Putovaní za svobodu. 1938 – 1945. Praha : Kompas, 1946. 202 s.
347. SZIKLAY, Ferenc: Kassa magyarsága a 20 cseh év alatt. in Kassa. Kassa : Kazinczy

- Társaság, 1941.
348. ŠENŠEL, Ivan. Aj slnko aj hrmavica. Autobiografia Ivana Štefana Šenšela. Liptovský Hrádok : I. Šenšel, 2010. 284 s.
349. ŠILHÁR, Alfonz. Hodina temnosti. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1999. 142 s.
350. ŠIMONČIČ, Jozef. Denník delimitačnej komisie čsl.- poľskej roku 1938. In Slovenská archivistika. 1992, roč. 27, č. 1, s. 105-109.
351. ŠIMONČIČ, Jozef. Denník dr. Františka Hrušovského, predsedu Delimitačnej komisie československo-poľskej roku 1938. In Studia historica Tyrnaviensia. 2003, roč. 3, s. 305-332.
352. ŠPITZER, Juraj. Nechcel som byť Žid. Bratislava : Kalligram, 1994. 303 s.
353. ŠROBÁR, Vavro. Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Zv. 1. Praha : Čin, 1928. 470 s.
354. ŠROBÁR, Vavro. Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Zv. 2. (Ed.) Jan Rychlík. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004. 220 s.
355. ŠROBÁR, Vavro. Pamäti z vojny a väzenia. 1914 – 1919. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1946. 172 s.
356. ŠROBÁR, Vavro. Rozpomienky na obsadenie Petržalky, predmestia ČSR. In Vpád maďarských bolševikov na Slovensku 1919. (Pamätný spis domáceho odboja). Alex Pogorielov, J. Zimák. (Eds.) Bratislava : Slovenský Chýrnik, 1936. 181 s.
357. ŠROBÁR, Vavro. Z môjho života. Praha : Fr. Borový, 1946. 545 s.
358. ŠTEFÁNIK, Milan Rastislav. Štefánik. Kniha prvá. Spomienky a postrehy. (Ed.) Štefan Osuský, Bohdan Pavlů. Praha – Bratislava : Sväz Slovenského študentstva, 1938. 303 s.
359. ŠTEFÁNIK, Milan Rastislav. Štefánik. Kniha druhá. Vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky. (Ed.) Josef Bartůšek. Bratislava : Sväz Slovenského študentstva, 1938. 405 s.
360. ŠTEFÁNIK, Milan Rastislav. Korešpondencia Dr. Milana Rastislava Štefánika. (Ed.) Vladimír Polívka. Banská Bystrica : vl. nákl., 1928. 138 s.
361. ŠTEFÁNIK, Milan Rastislav. Zápisník Dr. M. R. Štefánika z Equadoru z r. 1913. (Ed.) Vladimír Polívka. Banská Bystrica : vl. nákl., 1928. 169 s.
362. ŠULC, Michal. Z paměti československého diplomata Ivana Krna. In Práce z dějin Akademie věd. Serie A. Fasciculus 5. Praha : Studia historiae Academiae scientiarum, 1977.
363. ŠVEJNOHA, Josef. Alice Masaryková. Praha : Český červený kříž, 2003. 107 s.
364. ŠVORC, Peter. Zrod republiky. Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914 -1918. Košice : Slovo, 1991. 135 s.
365. TAKÁČ, Ferdinand. Život ma naučil mať ľudí rád. Väzenské spomienky slovenského Chorváta jezuitu. Trnava : Dobrá kniha, 2007. 161 s.
366. THURZO, Ivan. Medzi vrchmi a na rovine. Spomienky. Bratislava : Tatran, 1987. 311 s.
367. THURZO, Ivan. O martinskej deklarácii. (Výťah zo spomienok.) Martin : Obzor, 1968. 85 s.
368. TIBENSKÝ, Rudolf. Jáchymovské peklo. Bratislava : Nezávislosť, 1991. 150 s.
369. 1921 – spomienky na vznik KSCĽ. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1962. 268 s.
370. TOMAŠOVIČ, Dionýz. Po serafínskej ceste. Bratislava : Serafín, 1997. 195 s.
371. TÓTH, Jozef. Pamäti generála Tótha. Slovenskí letci v Povstaní. Bratislava : Spolok

- slovenských spisovateľov, 2004. 254 s.
372. TRSTENSKÝ, Viktor. Ako svedectvo. Bern : M.P.K., 1982. 461 s.
373. UHORSKAI, Pavel. Ako to bolo. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1992. 175 s.
374. URBAN, Milo. Zelená krv. Spomienky hájnikovho syna. Bratislava : Tatran, 1970. 330 s.
375. URBAN, Milo. Kade tade po Halinde. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992. 333 s.
376. URBAN, Milo. Na brehu krvavej rieky. Spomienky novinára. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994. 237 s.
377. URBAN, Milo. Sloboda nie je špás. Spomienky dôchodcu. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1995. 149 s.
378. URSÍNÝ, Ján. Moja stredná škola. In FLOREK, Pavol. Pamätnica spolku profesorov Slovákov 1921 - 1931. B. m. : Spolok profesorov Slovákov, 1932, s. 5-10.
379. URSÍNÝ, Ján. Spomienky na Slovenské národné povstanie. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1994. 124 s.
380. URSÍNÝ, Ján. Z môjho života. (Príspevok k vývoju slovenskej národnej myšlienky.) Martin : Matica slovenská, 2000. 247 s.
381. UŠKERT, Tibor. Syn dvadsiateho storočia. Partizánske : Expresprint, 1998. 159 s.
382. VANSOVÁ, Terezia – Karol Kálal. (Rozpomienka a uznanie.) In Sborníček k sedemdesiatym narodeninám ľudovýchovného pracovníka spisovateľa Karla Kálala. (Ed.) Ján Hamaliar, Fr. Loubal. B. m. : Kroužek oddaných zákonu, 1930, s. 45-50.
383. VARSÍK, Branislav. O čom mlčia archívy. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987. 223 s.
384. VELIKÝ, Ivan. Bratia Čapkovci na Slovensku. Slovenské aktivity Josefa a Karla Čapkovcov v rokoch 1912 – 1938. Bratislava : Klub priateľov českej kultúry, 2008. 127 s.
385. VESELÝ, František. Neostrým perom. Z rozpomienok novinára. Bratislava : Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov, 1969. 163 s.
386. VESELÝ, František. Od let mladých k nemladým. Bratislava : Smena, 1969. 200 s.
387. VICEN, Jozef. Vo víroch rokov 1938 – 1988. Bratislava : LÚČ, 1999. 486 s.
388. VIK, Vladislav. Moja rozpomienka na družstevné Slovensko. In 15 rokov družstevnej práce na Slovensku (1920 – 1935). (Ed.) Alojz Březina. Praha : Slovenský výchovný fond Ústredného sväzu čsl. družstiev, 1935, s. 15-16.
389. Vpád maďarských boľševikov na Slovensko v roku 1919. (Ed.) Jozef Zimák. Bratislava : Slovenský Chýrnik, 1938. 322 s.
390. VRZGUĽOVÁ, Monika. Mesto a jeho pamäť. Trenčín 1939 – 1945. v diverzifikovaných spomienkach. In Historik v čase a priestore. (Ed.) Ivan Kamenec, Elena Mannová, Eva Kowalská. Bratislava : Veda, 2000, s. 63-78.
391. VRZGUĽOVÁ, Monika. Známi neznámi Trenčania. Živnostníci v meste 1918-1948. Bratislava: Vydavateľstvo Peter Popelka, 1997. 82 s.
392. VRZGUĽOVÁ, Monika (Ed.) Videli sme holokaust. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2002. 130 s.
393. VRZGUĽOVÁ, Monika. Deti holokaustu. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2007. 151 s.
394. VRZGUĽOVÁ, Monika – RICHTEROVÁ, Daniela (Ed.). Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008. 463 s.
395. Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 1. diel. (Ed.) Valerián Bystrický, Róbert Letz, Ondrej Podolec. Bratislava : Academic

- Electronic Press, 2007. (Spomienky : Ján Bečko, Ferdinand Čatloš, Ján Dafčík, Ferdinand Ďurčanský, Anton Granatier, Franz Karmasin, Ján Kaššovic, Jozef. M. Kirschbaum, Viliám Kovar, Ján Lichner, Alexander Mach, Karol Murgaš.)
396. Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí. 2. diel. (Eds.), Valerián Bystrický, Róbert Letz, Ondrej Podolec (Eds.), Bratislava : Academic Electronic Press, 2008. (Spomienky : Gejza Medrický, Ľudovít Mutňanský, Ján Paulíny-Tóth, Karol Sidor, Martin Sokol, Julius Stano, Ladislav Szathmáry, Jozef Turanec, Peter Zaťko. Zápisnice z výsluchov: Alfréd Helmut Naujoks, Arttur Seyss-Inquart, Pavol Teplanský, Jozef Tiso, Ján Ursíny.)
397. WINTER, Ľudovít. Spomienky na Piešťany. Piešťany : Balneologické múzeum, 2001. 117 s.
398. Zamlčaná pravda o Slovensku : prvá Slovenská Republika, prvý slovenský prezident Dr. Jozef Tiso, tragédia slovenských židov podľa nových dokumentov". Parizánske : Vydavateľstvo Garmond 1996.
399. Z bojov o južné Slovensko. (Spomienky účastníkov.) Nové Zámky : A. Szomolányi, 1934. 119 s.
400. Z bojov za revolučnú stranu. Spomienky na založenie KSCĽ. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1962. 253 s.
401. Z kroniky pomníkových dní. (Ed.). Ľubomír, Lipták In Historický časopis, 1970, roč. 28, č. 3, s. 379-405.
402. Za revolučné odbory. Spomienky rudých odborárov na dvadsiate roky. Bratislava : Práca, 1962. 334 s.
403. Zápisky generála Rudolfa Viesta. (Ed.) Dezider TÓTH Bratislava : Vydavateľská informačná agentúra Ministerstva národnej obrany SR, 2002. 334 s.
404. ZGURIŠKA, Zuzka. Strminou liet. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1972. 271 s.
405. ZUBČEKOVÁ, Helena. (Ed). Žili medzi nami. História Židov v Tekovských Lužanoch. Tekovské Lužany : Miestne združenie YMCA, 2002. 20 s.
406. ZVARÍK, František. Pierot s puškou. Spomienky herca z vojnových čias. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984. 208 s.
407. ŽÁRY, Štefan. Bratislavský chodec. Bratislava : PT, 2004. 157 s.
408. ŽÁRY, Štefan. Zlatoústy rozprávači. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984. 172 s.
409. ŽIGO, Pavol. Cesty osudu. Nové Mesto nad Váhom : b. v., 1998. 259 s.
410. ŽIŠKA, Pavel. Spomienky na Dr. Mičuru. In Pamätnica Dr. Martina Mičuru. Z príležitosti 50. narodenín vodcu československej strany ľudovej na Slovensku. Bratislava: b. n., 1933, s. 35-41.
411. ŽITŇANSKÁ, Oľga. Príspevok k dejinám robotníckeho hnutia v Leviciach a okolí v rokoch 1918 - 1923. Levice : Okresný výbor KSS, 1961. 92 s.
412. Životopis Jána Vojtašáka, biskupa spišského. (Autobiografia). Toronto : Zahraničná Matica slovenská, 1994. 107 s.
413. ŽUDEL, Juraj. Písomnosti styčných dôstojníkov na úseku Bratislava z rokov 1938 -1939. In Slovenská archivistika. 1991, roč. 26, č. 2 (1991), s. 34- 43.
414. ŽUDEL, Juraj. Písomnosti styčných dôstojníkov na úseku Bratislava z rokov 1938 -1939. In Slovenská archivistika. 1992, roč. 27, č. 2, s. 44-55.

Nepublikované spomienky.

Mnohé pôvodné memoáre, ale aj publikované práce sa nachádzajú v Slovenskej národnej knižnici – Archív literatúry a umenia Martin. Záznamy o jednotlivých autoroch a ich spomienkach sa nachádzajú In Inventár rukopisov literárneho archívu Matice slovenskej. Inventáre VII až XXX.

Slovenský národný archív:

Zápisky Jána Šefčíka. S-510-1, strojopis.

Anton Štefánek. Denník 1935-1938. š.11, inv. č. 9649, strojopis. Publikované : JUNEK, Marek. Zánik Československa v roku 1939. Denníkové záznamy a dopis Antona Štefánka z let 1938-1939. In Studia historica Nitriensia 10, 2002, s. 173-191.

Slovensko po Mníchove, s. 45. Archív kancelárie prezidenta republiky. Praha (fotokópia), š. 39. Nepodpísaný. Londýn 14.5.1940. Autor pravdepodobne J. Bečko, rukopis.

GRANATIER, Anton. Legionári a 14. marec. Fond A. Granatier, strojopis.

GRANATIER, Anton. Poznámky k histórii a súčasnosti Slovenska. Fond A. Granatier, rukopis.

MARKUŠ, Alexander. Z kroniky pomníchovských dní. SNA. Ministerstvo vnútra, š. 24, č. 5249/39. Časť publikovaná : Historický časopis. 1970, 3, s. 381-405.

Archív Národného múzea. Praha:

Zpráva ministra Lichnera pre Ministerskú radu o pomeroch na Slovensku. f. M. Hodža, kart. 12. strojopis, kópia.

Dérer, Ivan. Prezident Beneš v mojom živote v časoch neslobody. Fond I. Dérer, kart. 9, fas. 408. Príspevok do knihy Slováci prezidentovi budovateľovi, január 1947. Nevyužitý.

Archív Ústavu T. G. Masaryka:

Viboch, Pavol. Zpráva o vývoji pomerov na Slovensku od 6. X.1938 do 10. 12. 1940. F. V. Klecanda, sig.516.

Vojenský historický archív. Bratislava:*Obsadzovanie Slovenska a boje s Maďarskom*

Blaško Štefan, ŠZ X-250, list 6-7

Izsóf Gáspar, ŠZ X-251, list 52-58

Mego Gejza ŠZ, X-60, list 22-40.

Pagáč Pavol. ŠZ nX-59 list 22, ŠZ X-210, list 22-40.

Hruška Matej ŠZ X-123, list 1.

Šimko Artúr ŠZ, X-99, list 6.

Československá armáda 1919-1939.

Politické a sociálne pomery v ČSR.

Blaško Emil ŠZ X-397, list 19

Kováč Michal, ŠZ X-325, list 13

Pagáč Pavel ŠZ X-210 list 40-47.

Šútovec Ján, ŠZ X-364 list 16.

Služba v pozemnom vojsku

Bolfík Július ŠZ, X-381, list 4.

Bražina Bernárd, ŠZ X-221, list 5.

Ďuriš-Rubanský Martin. ŠZ X-211, list 2.

Feja Štefan, ŠZ X-217, list 5.

Guljanič Mikuláš, ŠZ X-113 list 3.

Hajíček Gustav ŠZ X-234, list 10-15.

Hurban Rudolf, ŠZ X-148, list 1-2.

Ivanco Michal, ŠZ X-223, list 1-4.
 Jamriška Dušan, ŠZ X-370, list 1-13.
 Pavlovič Viliam, ŠZ X-110, list 1-2.
 Straka Ján, ŠZ X-39 list 1-11, ŠZ X, list 1-7.
 Szabó Jozef, ŠZ X-199, list 1-2.

Služba v leteckve:

Cyprich František, ŠZ X-112, list 1-3
 Ďurana Justín, ŠZ X-101, list 1-7.
 Goralík Július, ŠZ X-66, list 1-4.
 Guljanič Mikuláš, ŠZ X-113, list 3-6.
 Hron Ladislav, ŠZ X-61, list 1-3.
 Lisický Mikuláš, ŠZ X-98, list 1-6.
 Sojček Karol, ŠZ X-66, list 1-5.
 Trnka Július, ŠZ X-103, list 1-4.

Branná výchova.

Kužel Vladislav – Znievčan, ŠZ X-436, list 7.

Armáda na Slovensku po Mníchove.

Paškan Ján, ŠZ X-464, list 7.
 Straka Ján, ŠZ X-126, list 12.
 Čatloš Ferdinand. Marec 1939, ŠZ X-414.
 Čatloš Ferdinand. Ľud rozhoduje, ŠZ X-414.
 Kovar Viliam, ŠZ, X-42, list 59.
 Murgaš Karol, ŠZ X-43, list 46.
 Sidor Karol, ŠZ X-44, list. 106.
 Zvarík František, ŠZ X-277, list 52.

Spomienky V. Kovara, K. Murgaša, K. Sidora a čiastočne F. Čatloša sú publikované: Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Diel 1 a 2. Ed. Valerián Bystrický, Róbert Letz, Ondrej Podolec. Bratislava : AEP 2008, 2009

Múzeum Slovenského národného povstania.

Blaho, Pavel. Ako vznikla Československá republika, 23 s. S. 33/2002.
 Čarnogurský Pavol. Slovensko po prvých voľbách v roku 1920., 12 s. S 33/2004.
 Dřimal, Jozef.. Z bojov za slobodu Čechov a Slovákov v rokoch 1918-1919., 11 s. S 35/90.

Dřimal, Jozef. Zážitok z prvej svetovej vojny 1914-1948, 74 s. S 54/90.

Karvaš, Imrich. Moje pamäti, 309 s. S 226/92.

Kmicikievič, Jaroslav. (spomienky na I. a II. odboj), 9 s. S 13/97.

Malár, Augustín. (spomienky na roky 1914-1919, 43 s. S 75/2008.

Archív Mestského múzea v Bratislave.

Rukopisy J.J. (Janka Jesenského); denníkové zápisky z rokov 1938 až 1945, rukopis

Institut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego, Londýn.

Kahánek Ferdinand. Spomienky, Fond : Kol. 28, rukopis

Historický ústav SAV

LEXMANN, Eduard. Nádeje a sklamaná. (Spomienky). Bratislava 1993, strojopis.,190 s.
 ŠIMOVIČ, Ladislav. Žatva a úhrabky. (Z môjho života), strojopis, 271 s.

Ústav etnológie SAV,

Michálek, Ján. Historická tematika v ústnom podaní na Podjavorinsko-Podbradlansku. Bratislava : Ústav etnológie SAV 1965. 283 s. (kandidátska práca)

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA

BOŽENA ŠEĐOVÁ

*Výberová bibliografia XVI. – 2008***DO ROKU 1526**

BYSTRICKÝ, Peter: Sťahovanie národov (454 – 568) : Ostrogóti, Gepidi, Longobardi a Slovania. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia – Historický ústav SAV, 2008. - 201 s. : pram. a lit., reg.

KUČERA, Matúš: Slovenské dejiny I. : Od príchodu Slovanov do roku 1526 / Zodp. red.: Skalická, Ingrid. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2008. - 368 s. : lit., chronol., reg.

Magnae Moraviae Fontes Historici : Prameny k dejinám Veľké Moravy I. Annales et chronicae / K vyd. priprav.: Bartoňková, Dagmar – Havlík, Lubomír – Masařík, Zdeněk – Večerka, Radoslav. 2. dopl. a přeprac. vyd. Brno : Ústav klasických studií a Ústav archeologie a muzeologie Masarykovi univerzity, 2008. - 425 s.

MARSINA, Richard – MAREK, Miloš: Tatársky vpád : Historické rozprávanie o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenia a celú krajinu priviedli na pokraj skazy / Zodp. red.: Šikulová, Anna. Budmerice; Bratislava; Trnava : Rak; Veda; Trnavská univerzita, 2008. - 167 s. : reg.

ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – HULÍNEK, Drahoslav, zost.: Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska : Zborník príspevkov z kolokvia pri príležitosti 1100. výročia prvej písomnej zmienky o Bratislave. Bratislava : Slovenský archeologický a historický inštitút, 2008. - 320 s. : obr., mp.

* * *

HUŤKA, Miroslav: Prilby typu šalier na Slovensku. In: Ružomberký historický zborník II. Ed.: Huťka, Miroslav – Zmátlo, Peter. Ružomberok : Katolícka univerzita, 2008, s. 67-77 : obr.

LYSÝ, Miroslav: Ohlas husitských myšlienok v Uhorsku. In: Historica 57. Universitas Comeniana. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008, s. 183-198.

LYSÝ, Miroslav: Ohrozenie uhorských miest počas husitskej revolúcie. In: Acta historica Posonensia. Historické štúdie. K životnému jubileu Mikuláša Píscha. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2008, s. 32-46.

SEGEŠ, Vladimír: Matthias Corvinus: Feldherr und militärischer Gesetzgeber In: Matthias Corvinus and his Time. Cluj-Napoca / Kolozsvár / Klausenburg, 23rd – 26th of October 2008. / Ed.: Salagean, Tudor; Simon, Alexandru. Cluj-Napoca : IDC Press, 2008, s. 185-187.

SEGEŠ, Vladimír: Vojensko-reformné úsilie Žigmunda Luxemburského. In: Verbum historiae I. / Ed.: Letz, Róbert; Kačirek, Luboš. Bratislava – Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 44-50.

- BAZOVSKÝ, Igor:** Kelti – bojovníci železného veku. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 57, č. 1 (2008), s. 40-43 : fotogr.
- CHMEĽOVÁ, Jana – KOVÁR, B.:** Uhorskí križiaci vo Svätej zemi. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 2 (2008), s. 52-55 : obr.
- TURČAN, Vladimír:** Cisári v barbariku. Rímski vojvodcovia na území Slovenska. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 2 (2008), s. 3-5 : fotogr.
- ZUPKA, Dušan:** Nešťastný osud mladého panovníka. Uhorské kráľovstvo vo víre dynastických bojov. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 2 (2008), s. 25-28 : obr. [Arpádovci, Šalamún]

1526 – 1914

- KLEIN, Bohuš:** Sídla na Slovensku obývané nemeckým obyvateľstvom na vojenských mapách v druhej polovici 18. storočia : Siedlungen mit deutschsprachiger Bevölkerung in der Slowakei auf den militärischen Landkarten in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts : Acta Carpatho-Germanica XX. Bratislava : SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2008. - 211 s. : mp., tab., reg.
- KOWALSKÁ, Eva – KANTEK, Karol:** Uhorská rapsódia alebo tragický príbeh osvietenca Jozefa Hajnóczyho / Zodp. red.: Gáliková, Eva. Bratislava : Veda, 2008. - 255 s. : fotogr., pram. a lit., reg.
- KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva,** eds.: Memorialis – historický spis slovenských stolíc : Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 300. výročia tragických udalostí na počesť turčianskych martýrov Melchiora Rakovského a Krištofa Okoličaniho 7. a 8. júna 2007 v Martine. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008. - 383 s. : fotogr., reg.
- SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena,** eds.: Neďaleko od Trenčína... Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej. Trenčianska Turná – Bratislava : Obec Trenčianska Turná – Vojenský historický ústav, 2008. - 254 s. : fotogr.
- Obsah: Ježík, František:* Slovo na úvod, s. 9; *Segeš, Vladimír:* Vojenstvo v storočí ťaživého nepokoja, s. 11-29; *Čičaj, Viliam:* Hrady a pevnosti v období stavovských povstaní očami cestovateľov, s. 30-47; *Kohútová, Mária:* Uhorsko pred posledným stavovským povstaním, s. 48-62; *Mrva, Ivan:* Povstanie Františka II. Rákociho, s. 63-85; *Czigány, István:* „Sliezka záhada“ – otázniky kuruckého ťaženia roku 1708, s. 86-102; *Dangl, Vojtech:* Bitka pri Trenčianskej Turnej a otázky kuruckého vojenstva, s. 103-118; *Kohútová, Mária:* Kurucké noviny Mercurius Veridicus ex Hungaria o bitke pri Trenčine, s. 119-121; *Mészáros, Kálmán:* Kuruckí vojvodcovia v trenčianskej bitke, s. 122-135; *Klubert, Tomáš:* Siegbert Heister a Ján Pálfi – víťazi trenčianskej bitky, s. 136-141; *Kónya, Peter:* Generál Juraj Ottlyk v čase po trenčianskej bitke, s. 142-162; *Ďurčová, Mária:* Denník neznámeho šľachtica – pozorovateľa z Trenčianskeho hradu, s. 163-180; *Dibala, Ján:* Kurucký vojak Juraj Jánošík, s. 181-191; *Dibala, Ján:* Zbrojná výroba na Slovensku počas posledného protihabsburského povstania, s. 192-203; *Dibala, Ján:* Razenie núdzových mincí za povstania Františka II. Rákociho, s. 204-214; *Hábl, Vlastimil:* Trenčín a povstanie Františka II. Rákociho, s. 215-224; *Hloža, Mojmir:* Snahy o postavenie pamätníka Františkovi II. Rákocimu, s. 225-228; *Vítek, Peter:* „Švihrovská“ bitka pri Vavrišove, s. 229-239; *Šeďová,*

Božena: Posledné protihabsburské povstanie v dátumoch, s. 240-247; *Čaplovič, Miloslav*: Slovo na záver, s. 252-254.

ŠUTAJ, Štefan: Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí : Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a 17. században. Prešov : Universum – Ústav regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity, 2008. - 166 s.

Tripartitum : Scripta iuridica quae manserunt. Vydané s podporou Nadácie Štefana z Verbovca / Autor prekladu a úvodných častí Štenpien, Erik. Bratislava : Eurokodex, 2008. - 314 s. : fotogr.

VOGELTANZ, Jan: Malý slovník starého vojenského názvosloví / Ilustr.: Procházka, Jiří Praha – Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 2008. - 137 s. : obr.

* * *

BAGI, Zoltán: Dva listy ostrihomského provizora Michala Mutnokého z roku 1541. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 75-86.

BALLA, Tibor: Vnútroň a zahraničné pôsobenie rakúsko-uhorskej armády a vzťah uhorskej spoločnosti k armáde (1867 – 1914). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 53-63.

BARTL, Július: Stavovské povstania uhorskej šľachty proti viedenskému absolutizmu ako konfesijný problém. In: Verbum historiae I. / Ed.: Letz, Róbert; Kačírek, Ľuboš. Bratislava – Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 89-97.

BARTL, Július: Stavovské povstania uhorskej šľachty v 17. a na začiatku 18. storočia v kontexte slovenských dejín. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 28-52.

BOBOKOVÁ, Jarmila: Zásady európskej bezpečnosti v 19. storočí. In: Acta historica Posonensia. Historické štúdie. K životnému jubileu Mikuláša Píscha. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2008, s. 76-85.

BUDAJ, Marek: Hromadné nálezy mincí a povstanie Františka Rákocziho II. na Slovensku v rokoch 1703 – 1711. In: Zborník Slovenského národného múzea – História 46. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2008, s. 63-79 : tabl.

CSIKÁNY, Tamás: Uhorské jednotky v bitke pri Slavkove. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 1 (2008), s. 28-37.

DEMMELE, J.: Rok 1848 a Slováci. In: Rozštiepená minulosť. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov / Ed.: Kollai, István. Budapest : Nadácia Terra Cognita, 2008, s. 77-86.

KLEIN, Bohuš: Hodnota prvého vojenského mapovania (1769 – 1785) pre vojenské dejiny Slovenska. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 3-90.

KOHÚTOVÁ, Mária: Cez osvietenstvo ku vlastnej politike. In: Historický zborník 18, č. 1. Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 144-160.

KÓNYA, Peter: Veliteľské pôsobenie generála Juraja Ottlyka v povstaní Františka II. Rákocziho. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 24-46

KŠIŇAN, Michal: Vedec – cestovateľ alebo agent francúzskej vlády? Predvojnové aktivity M. R. Štefánika. In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 3 (2008), s. 443-459.

NÉMETH, István H.: Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí. In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 1 (2008), s. 29-42.

SEGEŠ, Vladimír: Hlavné črty vojenstva v období protihabsburských povstaní. In: Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov

Slovenska a Maďarska v 17. storočí : Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarország határmenti térségének fejlődésére a 17. században. Prešov : Universum, 2008, s. 95-107.

SEGEŠ, Vladimír: Ilustrovaná vojenská príručka z roku 1700. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 79-95.

SEGEŠ, Vladimír: Medzi pólmi hrdinu a antihrdinu – nevšedný príbeh Ladislava Berčéniho. In: Memorialis – historický spis slovenských stolíc. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 300. výročia tragických udalostí na počesť turčianskych martýrov Melchiora Rakovského a Krištofa Okoličániho 7. a 8. júna 2007 v Martine. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 93-97.

ŠUSTEK, Zbyšek: Technické a hospodársko-právne aspekty pokladničných poukážok uhorskej revolučnej vlády v hodnote 2 a 10 forintov z roku 1849. In: Zborník Slovenského národného múzea – História 46. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2008, s. 81-88 : obr.

* * *

Armáda rakúsko-uhorskej monarchie (ABŽ). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 1 (2008), s. 7.

PÁLFFY, Géza: Szabadságharc volt-e Bocskai István mozgalma? Ellentmondások és kétségek : [Išlo alebo nešlo o boj za slobodu v hnutí Štefana Bočkaja? Rozpory a pochybnosti]. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 30, č. 1 (2008), s. 7-10 : obr., mp.

SKALICKÝ, Miroslav – VAŠÍČEK, Vincent: Kto bol Juraj Langsfeld? In: Obrana. - Roč. 16, č. 4 (2008), s. 44 : fotogr.

1914 – 1918

ĎURIŠ, Rudolf, zost.: Ako sme bojovali proti Rusom za prvej svetovej vojny. Nitra : vl. nákl., 2008, 44 s.

FIC, Victor Miroslav: Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, III. díl : Selhání americké politiky v Rusku a na Sibíři. Wilsonovo rozhodnutí neintervenoat, březen – říjen 1918 / Z angl. přel.: Barnettová, Jiřina. Brno : Stimul – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. - 505 s. : fotogr., mp., reg., lit.

GAJDA, Radola: Moje paměti. Střet českých legií s rodící se bolševickou mocí / Doslov: Fic, Vladimír – Brno : Jota Military, 2008. - 333 s. : fotogr., lit., reg.

GUELTON, Frédéric – BRAUD, Emmanuelle – KŠIŇAN, Michal, eds.: La mémoire conservée du général Milan Rastislav Štefánik dans les archives du service historique de la défense. Paris : Service historique de la Défense, 2008. - 253 s. : reg., tabl., fotogr.

HORVÁTH, Jakub: Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie : Rakúsko-uhorská armáda v rokoch 1914 – 1918. Banská Bystrica : Vydal Jakub Horváth, 2008. - 215 s. : lit.

HRONSKÝ, Marián: Mikulášska rezolúcia 1. mája 1918 : Slovenská sociálna demokracia v procese národnooslobodzovacieho zápasu / Zodp. red.: Borčín, Emil – Bratislava : Veda, 2008. - 133 s. : obr. príl.

HRONSKÝ, Marián – PEKNÍK, Miroslav: Martinská deklarácia : Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska / Zodp. red.: Borčín, Emil – Bratislava : Veda, 2008. - 383 s. : fotogr., lit. a pram.

JAKL, Tomáš – POLČÁK, Zdeněk – HEJL, Alexander – ORIÁN, Edmund: Zborov 1917 – 2007. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2008. - 111 s. : fotogr., tabl., bibliogr.

KOVÁČ, Dušan a kol.: Slovensko v 20. storočí II. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. Zodp. red.: Borčín, Emil. Bratislava : Veda – HÚ SAV, 2008. - 321 s. : bibliogr., reg.

VONDRÁŠEK, Václav – HANZLÍK, František: Krajané v USA a vznik ČSR v dokumentech a fotografiách / Odp. red.: Deckerová, Jana. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2008. - 143 s. fotogr.

ZRUBEC, Laco: Pobuna u Kragujevcu. / Sa slovačkog orig. preveo: Matux, Pavel – Logos : Bačka Palanka, 2008. - 126 s. : fotogr.

* * *

BUČKO, Alfonz: 90. výročie Kragujevackej vzbury. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 18 (2008), s. 4.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Czecho-Slovak foreign resistance between 1914 – 1918 and the Czecho-Slovak Legion. In: Slovak Armed Forces. December 2008, p. 30-33 : ill.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Česko-slovenské légie 1914 – 1918. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 12 (2008), s. 60-66 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Čs. zahraničný odboj 1914 – 1918 a česko-slovenské légie, 1.-2. časť. In: Obrana. - Roč. 16, č. 10 - 11 (2008), s. 22-25 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Prvá svetová vojna v dátumoch s dôrazom na zahraničný odboj. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 12 (2008), s. 67-69 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Štyridsaťštyri popravených v Kragujevci. In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 39-39 : fotogr.

ČERVENKA, Juraj: Jozef Kiss – bratislavský džentlmen nad bojiskom Veľkej vojny. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 5 (2008), s. 58-59 : obr.

GALANDAUER, Jan: Povstaňte, až bude třeba! Mýtus bitvy u Zborova. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 1 (2008), s. 14-16.

KACÍREK, Ľuboš: Orol, lev či dvojkríž? Národno-štátne koncepcie Slovákov počas prvej svetovej vojny. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 10 (2008), s. 10-14 : fotogr.

KŠIŇAN, Michal: Význam a úloha ČSNR v prvom československom zahraničnom odboji. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 10 (2008), s. 16-20 : fotogr.

MACHO, Peter: Bohatýr i mučedník. Mýtus Milana Rastislava Štefánika. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 7 (2008), s. 14-16 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Domů s puškou v ruce. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 19, č. 9 (2008), s. 42-43 : fotogr. [čs. légie, Čel'abinsk]

MAREK, Vladimír: Těžce vybojovaný odjezd : Uplynulo devadesát let od bitvy, kterou svedli českoslovenští legionáři o železniční uzel Bachmač. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 19, č. 5 (2008), s. 42-43 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Zuřivý boj v tunelu. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 15, č. 18 (2008), s. 40-41 : fotogr. [čs. legionáři, Taliansko]

NAGAYO, Susumu: Nové poznatky z pobytu Milana Rastislava Štefánika v Japonsku (október – november 1918). In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 1 (2008), s. 137-145.

Príprava na vojnu (ABŽ) : Armáda rakúsko-uhorskej monarchie. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 7 - 8 (2008), s. 7.

1918 – 1939

BENAMOU, Georges-Marc: Mnichovský príznak / Z franc. preložila: Tomanová, Zuzana, odp. red.: Beguivínová, Helena. Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2008. - 242 s. : pram. a lit.

BUCHTA, Ján, zost.: Skalica 1918 : Spomienky na príchod a pôsobenie dočasnej vlády pre Slovensko. / Z odp. red.: Pardubský, Ján; Drahošová, Viera. Skalica : Trnavský samosprávny kraj – Záhorské múzeum Skalica, 2008. - 41 s. : fotogr.

BYSTRICKÝ, Valerián: Od autonómie k vzniku Slovenského štátu : Výber zo štúdií Bratislava : Prodama s.r.o., 2008. - 301 s.

HÁJEK, Jan et al.: Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utvárení meziválečné ČSR (1918 – 1921). Praha : Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2008, s.

HRUBÝ, Vladimír: Hraničársky propor 2 Roty Nazdar. Dvůr Králové nad Labem : Čs. obec legionárska-Jednota Mladá Boleslav; Jan Škoda – Fort print, 2008. - 231 s. : fotogr., mp.

CHORVÁT, Peter: Československé opevnenia na Slovensku v 30. rokoch 20. storočia : Dizertačná práca. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008. - 157 s. : obr., tabl., pram. a lit., 20 s. autoreferát

JANOŤEK, Jiří: Československé dělostřelectvo 1918 – 1939 / Odp. red.: Vaněk, Jan – Praha : Corona, 2008. - 193 s. : fotogr., nákr., tabl.

KAŠE, Jan – LUKEŠ, Petr: Češi a Slováci v historii letectví : 90. výročí vzniku československého letectví a letectva. Praha : Aeromedia, 2008. - 114 s. : fotogr., mp., tabl.

KURAL, Václav – PÁNEK, Jaroslav: Hitlerova odložená válka za zničení ČSR. Praha : Academia – Středisko společných činností AV ČR, 2008. - 235 s. : pram. a lit.

LÁŠEK, Radan: Jednotka určení SOS : díl třetí. Praha : Radan Lášek – Codyprint, 2008. - 335 s. : fotogr.

STRAKA, Karel: Vojáci, politici a diplomaté. Československá vojenská delegace na jednáních mezinárodního výboru v Berlíně o odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938 / Odp. red.: Kašáková, Eva Praha : MO ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2008. - 183 s. : fotogr., mp., tabl., pram. a lit.

ŠMIHULA, Daniel, ed.: Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti : Zborník príspevkov z vedeckej konferencie / Red.: Majkútová, Anna. Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008. - 111 s.

Obsah: *Deák, Ladislav:* Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko, s. 9-23; *Schvarc, Michal:* Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938, s. 24-34; *Bystrický, Valerián:* Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938, s. 35-47; *Čaplovič, Miloslav:* Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939), s. 48-61; *Baka, Igor:* Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939, s. 62-76; *Beňa, Jozef:* Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže, s. 77-93; *Čečet, Vladimír:* Historicko-právne konzekvencie Viedenskej arbitráže – consilium pro futuro, s. 94-102; *Klimko, Jozef:* Viedenská arbitráž a súčasnosť, s. 103-111.

ŠRÁMEK, Pavel: Ve stínu Mnichova : Z historie československé armády 1932 – 1939. Praha : Mladá fronta, 2008. - 147 s. : fotogr., tabl., pram. a lit.

* * *

BŘACH, Radko: Závěrečná zpráva generála Fauchera z 15. prosince 1938 o francouzské vojenské misi v Československu. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 3 (2008), s. 70-81 :

fotogr., tabl.

ČAPKOVÁ, Kateřina: Několik tváří exilu v ČSR : Každodennost péče o uprchlíky před nacismem. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 3 (2008), s. 30-33.

ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária: Preparations for Defence of Czechoslovakia on the Eve of the Second World War, 1933 – 1938. In: Strategic Planning for War. 7th Annual Meeting of the Military History Working Group. Currie Hall Royal Military College of Canada – Kingston, Ontario, Canada 18-21 March 2007. Ljubljane : General Staff of Slovenian Army, 2008, s. 74-84.

FIAMOVÁ, Martina: Postavenie židovskej komunity v Zlatých Moravciach v období po vyhlásení autonómie Slovenska. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 4 (2008), s. 4-18 : fotogr.

FRANKL, Michal: Mezi blahovůlí a svěvolí. Politika Československa vůči uprchlíkům před nacismem. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 3 (2008), s. 34-37

HRONSKÝ, Marián: Prekážky a potenciálne ohrozenia integrácie Slovenska v novom štáte po ústupe vojsk Maďarskej republiky rád (júl 1919 – júl 1920). In: Integročné a dezintegročné procesy v strednej Európe v 20. storočí. Bratislava : ÚPV SAV – VEDA – Centrum pre európsku politiku, 2008, s. 31-58.

CHORVÁT, Peter: K problémom vojenskej obrany stredného Slovenska v druhej polovici 30. rokov 20. storočia. In: Mičko, Peter a kol.: Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1918 – 1938. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2008, s. 70-87.

CHORVÁT, Peter: Maďarské kráľovské honvédstvo verzus československé opevnenia – k problémom interakcie. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 1 (2008), s. 47-69.

CHORVÁT, Peter: Z denníka 2. batérie hipomobilného delostreleckého oddielu 2/I Józsefa Bema. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 108-112.

KAZANSKÝ, Rastislav: Integrácia územia stredného Slovenska do 1. ČSR (vybrané aspekty konfliktu s Maďarskom v rokoch 1918 – 1919). In: Mičko, Peter a kol.: Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1918 – 1938. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2008, s. 7-40.

LIMERICKU, Sylvia – MINTALOVÁ, Zora: Z činnosti pomocnej misie Britského Červeného kríža Lady Muriel Paget na Slovensku. In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 3 (2008), s. 497-506.

MARŠÁLEK, Zdenko: Armáda v roce jedna – nový duch versus kontinuita. In: Hájek, Jan et al.: Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918 – 1921). Praha : Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2008, s. 29-63.

MIČIANIK, Pavel: Horný Novohrad a vznik prvej Česko-Slovenskej republiky 1918 – 1919 In: Mičko, Peter a kol.: Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1918 – 1938. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2008, s. 41-69.

MICHELA, Miroslav: Maďarská politika a plány ozbrojenej akcie na Slovensku v rokoch 1919 – 1920. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 64-83.

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel: Československé vojenské letectvo v době vyvrcholení mnichovské krize. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 2 (2008), s. 43-52 : fotogr., tabl.

PEJČOCH, Ivo: Střední tank Praga V-8-H a pokusy o jeho export. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 1 (2008), s. 35-42 : fotogr.

SOKOLOVIČ, Peter: Hektický marec 1939 v kronikách Hlinkovej gardy. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 1 (2008), s. 52-72 : fotogr.

STRAKA, Karel: Tajná zpráva z roku 1937 o nedostacích lehkých tanků vz. 35. In:

Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 1 (2008), s. 92-108 : fotogr.

ŠRÁMEK, Pavel: Rozcestí slepých uliček. In: Soudobé dějiny. - Roč. 15, č. 2 (2008), s. 255-273. [mnichovská kríza]

TÓTH, Andrej: Otázka personálního zajištění podpisu Trianonské mírové smlouvy se spojeneckými a přidruženými mocnostmi na schůzích maďarské ministerské rady (květen 1920). In: Slovanský přehled. - Roč. 94, č. 3 (2008), s. 329-356.

UHLÍŘ, Jan B.: Mnichovská dohoda : Otázníky kolem originálu? In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 4 (2008), s. 87-91 : fotogr.

VÁCHA, Dalibor: Těplušky a ešelony. Českoslovenští legionáři na cestě napříč Ruskem In: Soudobé dějiny. - Roč. 15, č. 3-4 (2008), s. 607-638.

ZÜCKERT, Martin: Veda a „riadenie identity“. „Sudetonemeckí“ etnografi a ich vzťah k Slovensku na príklade časopisu Karpathenland (1928 – 1938). In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 1 (2008), s. 147-160.

* * *

BYSTRICKÝ, Valerián: „Slovensko Slovákom!“ Sonda do česko-slovenských vzťahov v období slovenskej autonómie. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 3 (2008), s. 29-30.

JANOUŠEK, Jiří: Vyzbrojování čs. armády ve 20. letech: Protiletadlový kanon vz. 22 Škoda; Protiletadlové kanony vz. 37 Škoda. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 40, č. 6 - 7, (2008), s. 72-73, 65-67 : fotogr.

KACÍREK, Ľuboš: Utváranie slovensko-maďarskej hranice. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 10 (2008), s. 32-37 : fotogr.

KOLMANN, Petr: Aero A.18. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 2 (2008), s. 50-53 : fotogr.

KUDLIČKA, Bohumír: Exoti československého letectva. Curtiss N2C-1 Fledgling. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 9 (2008), s. 34-38 : fotogr.

MÁČE, Jan: 90. výročí vzniku Československa a jeho armády: Legie – armáda bez státu; Formování armády a první boje v pohraničí; Obsazování Slovenska; Boje na Těšínsku a proti Maďarské republice rad; Anabáze ruských legií; Krize legií v Rusku a návrat domů; Budování vojska nové republiky; Rok 1938. Přípravy na konflikt; Rok 1938: Na prahu války; Krize v září 1938 a mobilizace armády; Od mobilizace k mnichovské konferenci. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 2 - 12 (2008), s. 60-65, 72-75, 70-73, 68-73, 66-70, 60-64, 72-75, 69-73 : fotogr.

OBUCHOVÁ, Viera – ŠULCOVÁ, Jana: Bratislavská Patrónka – od továrne k sociálnej inštitúcii. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 57, č. 4 (2008), s. 6-12 : fotogr.

PLACHÝ, Jiří: Kapitán letectví Alfréd Löffler – biografický nástin. In: Vojenská historie. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 125-131 : fotogr.

SCHVARC, Michal: Pokus o atentát na Karmasina. Komplikácie s promaďarskou orientáciou slovenských Nemcov na Spiši. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 3 (2008), s. 31-34 : fotogr.

SKRAMOUŠSKÝ, Jan: Samopal vz. 38. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 2 (2008), s. 106-110 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: Nespravodlivé arbitrážne rozhodnutie z viedenského Belvederu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 24 (2008), s. 6 : fotogr.

1939 – 1945

BROWN, Martin David: Jak se jedná s demokraty : Britské ministerstvo zahraničí a českoslovenští emigranti ve Velké Británii 1939 – 1945. Praha – Plzeň : Beta – Dobrovský a Ševčík, 2008. - 371 s. : příl., lit., reg.

BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej, eds.: Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939 : Spomienky aktérov historických udalostí. 2. diel. Bratislava : AE Press – Historický ústav SAV – Pedagogická fakulta UK – Ústav pamäti národa, 2008. - 362 s. : reg.

CSÉFALVAY, František a kol.: Vojenské dejiny Slovenska. V. zväzok 1939 – 1945. Spoluautori: Baka, Igor; Katreba, Zoltán; Klubert, Tomáš; Korček, Ján; Šimunič, Pavel; Štefanský, Václav. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. - 285 s. : fotogr., resumé, pram. a lit.

ČAMBALA, Ludvík: Moje druhá svetová válka : Vzpomínky příslušníka československé zahraniční armády ve Francii a Velké Británii / K vyd. přípr.: Břečka, Jan; Mikulka, Jiří. Brno : Moravské zemské muzeum, 2008. - 121 s. : fotogr.

DEJMEK, Jindřich: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá: Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935 – 1948). Praha : Karolinum, 2008, 790 s.

Fenomén holokaustu. Ideové korene, príčiny, priebeh a dôsledky. Zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie konanej dňa 27. – 28. marca 2008 pod záštitou podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny / Red.: Majkútová, Anna – Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008. - 173 s.

Obsah: Pitka, Karol: Potrebujeme individuálnu a kolektívnu katarziu, s. 9-13; *Gbúrová, Marcela:* Ideové zdroje holokaustu, s. 14-21; *Hubenák, Ladislav:* Právne normy a ich praktický dosah v slovenskom štáte, s. 22-39; *Hlavinka, Ján:* Arizačný proces na Slovensku ako súčasť „riešenia židovskej otázky“, s. 40-53; *Hradská, Katarína:* Deportácie židov zo Slovenska, s. 54-64; *Tóth, Dezider:* Židia v protifašistickom odboji na Slovensku, s. 65-81; *Baka, Igor:* Postavenie Židov vo vzťahu k brannej moci na Slovensku v rokoch 1939 – 1941 (do vzniku VI. robotného práporu), s. 82-93; *Mičev, Stanislav:* Druhá vlna „riešenia židovskej otázky“ na Slovensku po okupácii nacistickým Nemeckom september 1944 – apríl 1945, s. 94-103; *Korčok, Martin:* Knižnica zachránených pamätí, s. 104-108; *Sniegoň, Tomáš:* Bol holokaust genocídou ich, alebo našou? s. 109-122; *Janas, Karol:* Utrpenie slovenských Rómov, s. 123-133; *Mešťan, Pavol:* Svetonázorové otázky antisemitizmu na Slovensku, s. 134-153; *Pitka, Karol:* Stanovisko odbojových zväzov k procesu s Dr. Jozefom Tisom a ďalšími politickými predstaviteľmi Slovenského štátu 1939 – 1945, s. 154-159; *Švanda, Petr:* Niekoľko poznámok k perzekúcii Židov na území Slovenska obsadenom Maďarskom v rokoch 1938 – 1945, s. 160-166; *Švanda, Petr:* Služba Židov a Rómov vo vojenských pracovných jednotkách slovenskej brannej moci v rokoch 1940 – 1943, s. 167-173.

Generál Golian a jeho doba. Materiály z odborného seminára k 100. výročiu narodenia Jána Goliana, Banská Bystrica 31. 10. 2006 : Zborník Múzea Slovenského národného povstania. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2008. - 283 s. : fotogr., pers. bibliogr.

Obsah: Mičev, Stanislav: Niekoľko poznámok k stratégii rozvoja Múzea SNP, s. 9-16; *Čaplovič, Miloslav:* Ján Golian v československej brannej moci 1925 – 1938, s. 19-23; *Cséfalvay, František:* Ján Golian v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1943, s. 25-35; *Stanislav, Ján:* Ján Golian a Vojenské ústredie, s. 37-58; *Bystrický, Jozef:* Golian a vojenský plán povstania, s. 61-81; *Gajdoš, Milan:* Na čele povstaleckej armády proti nemeckým

okupačným vojskám, s. 83-97; *Babušíková, Tatiana*: Ján Golian vo fondoch a zbierkach Archívu Múzea SNP, s. 99-130; *Baranová, Daniela*: Generál Ján Golian v trojrozmerných zbierkach Múzea SNP, s. 133-147; *Uhrin, Marián*: Nemecké pozemné jednotky v boji proti povstaleckej armáde, s. 149-155; *Pažur, Štefan*: Organizácia a dislokácia Východoslovenskej armády. Technický zbor a doplňovanie početného stavu, s. 159-214; *Garaiová, Michaela*: Ján Golian (1906 – 1945). Personálna bibliografia, s. 119-283.

HETÉNYI, Martin: Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945. Nitra : FiF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. - 216 s. : pram. a lit., res.

HLAVINKA, Ján – KAMENEC, Ivan: Spory o biskupa Vojsaššáka : Politické a spoločenské aktivity Jána Vojsaššáka v rokoch 1938 – 1945 / Ed.: Vrzgulová, Monika. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu – Nadácia Milana Šimečku, 2008. - 63 s. : fotogr., reg., lit.

HRADSKÁ, Katarína: Holokaust na Slovensku 8. : Ústredňa Židov (1940 – 1944). Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu – Nadácia Milana Šimečku, 2008. - 451 s. : príł., reg.

IVANICKOVÁ, Edita a kol.: Z dejín demokratických a totalitných režimov na Slovensku a v Československu v 20. storočí : Historik Ivan Kamenec 70-ročný. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2008. - 413 s. : bibliogr., reg.

Z obsahu: Paulovičová, Nina: Pokus o komparáciu monografie Ivana Kamenca Po stopách tragédie s niektorými významnými dielami o holokauste v zahraničí, s. 18-29; *Nižňanský, Eduard*: Pogrom v Piešťanoch roku 1939, s. 77-97; *Zavacká, Katarína*: Vymedzenie pojmu žida v právnych normách slovenského štátu, s. 98-114; *Podolec, Ondrej*: Postavenie národnostných menšín v Slovenskej republike (1939 – 1945), s. 115-130; *Čierna-Lantayová, Dagmar*: Záverečné dejstvo diplomatických stykov medzi Bratislavou a Moskvou do júna 1941, s. 131-147; *Prečan, Vilém*: Čtyři dokumenty ke kauze Clementisovy internace ve Francii roku 1939, s. 148-160; *Petruf, Pavol*: Francúzska diplomacia, československá exilová vláda a Slovensko v čase SNP, s. 161-177; *Zavacká, Katarína*: Vojna slov – protiodbojová propaganda v Povstaní a o Povstaní, s. 178-200; *Rychlík, Jan*: Odras Slovenského národného povstání v protektorátním tisku a výprava českých novinářů na Slovensko na podzim 1944, s. 201-214; *Mannová, Elena*: Slovenské národné povstanie a politická pamäť, s. 215-230; *Ivanicková, Edita*: Slovensko v rokoch 1944 – 1948: zahraničnopolitické záujmy, predstavy, možnosti a realita, s. 245-258.

Kalište – stretnutie generácií – 16. august 2008. Nezabúdame. Konané pod záštitou predsedu vlády SR Róberta Fica a predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja Milana Murgaša / Zost.: Ľureková, Anna; zodp. red.: Sečkář, Pavol. Banská Bystrica : Oblastný výbor SZPB, 2008. - 20 str. : fotogr., obr.

KAMENEC, Ivan: Slovenský štát v obrazoch (1939 – 1945) / Zodp. red.: Kršák, Pavol – Praha : Ottovo nakladatelství, 2008. - 248 s. : fotogr.

LACKO, Martin: Slovenská republika 1939 – 1945 / Zodp. red.: Linzbothová, Elena. Bratislava : Perfekt, 2008. - 206 s. : fotogr., kalendárium, lit. a pram., reg.

LACKO, Martin: Slovenské národné povstanie 1944. Bratislava : Slovart, 2008, 223 s.

LAHOLA, Leopold: Meeting the enemy. It is the only way to win a war : One must die before the other... Igonda, Marko; Bárta, Alexander; Farkaš, Boris; Hilmerová, Monika; Kvietik, Štefan [2008]. - DVD

MIČIANIK, Pavel: Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) II. : Zaisťovacia divízia a železniční pionieri. Banská Bystrica : Dali-BB, s.r.o., 2008. - 343 s. : fotogr., nákr., príł., pram. a lit.

- MILLA, Michal:** Hlinkova mládež 1938 – 1945. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. - 279 s. : fotogr., príl., reg., pram. a lit.
- NĚMEČEK, Jan:** Soumrak a úsvit československé diplomacie : 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady. Praha : Academia, 2008. - 636 s. : fotogr., pram. a lit., reg.
- PETRÁŠ, Jozef – NĚMČEKOVÁ, Daniela – MICHALIČKA, Ivan:** Bojovali za slobodu vlasti : Účastníci protifašistického odboja Trnavského kraja. Trnava : Trnavský samosprávny kraj – Západoslóvenské múzeum v Trnave, 2008. - 46 s. : fotogr., pram. a lit.
- SEDLÁČEK, Tomáš – PLACHÝ, Jiří:** Vydržet! Paměti generála Tomáše Sedláčka / Odp. red.: Kašáková, Eva. Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 2008. - 190 s. : fotogr.
- SCHVARC, Michal – HOLÁK, Martin – SCHRIFFL, David,** eds.: Tretia ríša a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. : Das Dritte Reich und die Entstehung des Slowakischen Staates. Bratislava : Ústav pamäti národa – SNM-Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2008. - 627 s. : pram., reg.
- SMETANA, Vít:** In the Shadow of Munich. British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938 – 1942). Prague : Karolinum Press, 2008. - 358 s. : reg., pram. a lit.
- SOKOLOVIČ, Peter,** zost.: Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 21. – 23. apríl 2008. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008.- 499 s.
- Obsah: Podolec, Ondrej:* Perzekúcie a právny poriadok na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 23-32; *Baka, Igor:* Bezpečnostné orgány ako prostriedok zostrených perzekúcií proti potenciálnym a skutočným odporcom režimu SR v roku 1939, s. 33-54; *Syrný, Marek:* K problematike represíí voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943, s. 55-79; *Segeš, Dušan:* Casus Peter Prídavok, s. 80-108; *Pihurik, Judit:* Denníky a memoáre o znovupričlenení južnej časti Slovenska k Maďarsku v rokoch 1938 – 1945, s. 111-125; *Hetényi, Martin:* Perzekučné zásahy proti maďarskej menšine na Slovensku 1938 – 1945, s. 126-138; *Majeriková, Milica:* Príspevok k povojnovým perzekúciám Slovákov na severnom Spiši a hornej Orave, s. 139-150; *Gniazdowski, Mateusz:* Spolupracovníci poľskej rozviedky pred slovenskými súdmi v rokoch 1939 – 1945, s. 151-166; *Kinčok, Branislav:* Pôsobenie Červenej armády na dolnom Pohroní v zime 1944/1945, s. 169-192; *Dabrowski, Dariusz:* Slovenskí zajatci v nemeckých táboroch na území Sliezska v rokoch 1944 – 1945. Náčrt problematiky, s. 193-206; *Kux, Jan:* Slováci a Internačný tábor Svatobořice 1942 – 1945, s. 207-211; *Šmigel, Michal:* 14. divízia SS „Galizien“ na Slovensku (1944 – 1945), s. 212-233; *Jašek, Peter:* Perzekúcie vojakov Rýchlej divízie proti sovietskym partizánom na Kaukaze v lete roku 1942, s. 234-251; *Mičianik, Pavel:* Vojnové zločiny slovenských vojakov v rokoch 1941 – 1944, s. 252-272; *Sokolovič, Peter:* Forma a zacielenie gardistických represálií v rokoch 1938 – 1939, s. 273-295; *Lacko, Martin:* Problematika partizánskych násilností 1944 – 1945 a postoj historika, s. 296-304; *Uhrin, Marián:* II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika a represálie, s. 305-320; *Súdny, Boris:* Partizánske represie voči príslušníkom žandárstva, s. 321-325; *Janas, Karol:* Organizačná štruktúra pracovných útvarov v rokoch 1941 – 1944, s. 329-341; *Pekár, Martin:* Pracovné útvary pre asociálov 1940 – 1944, s. 342-350; *Klamková, Hana:* Protizidovská propaganda: dehumanizácia Židov na stránkach Gardistu (1939 – 1942), s. 351-360; *Hlavinka, Ján:* Príprava a priebeh deportácií Židov na území Šarišsko-zemplínskej župy v roku 1942, s. 361-388; *Kárpáty, Vojtech:* Perzekúcie židovského obyvateľstva v Košiciach v rokoch 1939 – 1945, s. 389-401; *Matula, Pavol:* Postavenie poľských duchovných z pripojených území

severného Spiša a Oravy v rokoch 1939 – 1945, s. 405-416; *Hruboň, Anton*: Partizánske perzekúcie katolíckeho duchovenstva na príklade Liptova, s. 417-423; *Hallon, Ľudovít*: Perzekúcie v hospodárskej sfére Slovenska v rokoch 1939 – 1945, s. 443-460; *Schvarc, Michal*: Pokus o arizáciu piešťanských kúpeľov v rokoch 1938 – 1939. (Nemecká ingerencia do vývoja kauzy), s. 461-473; *Mičko, Peter*: Arizácia a zmeny vlastníkov v priemyselných podnikoch (na príkladoch stredoslovenských drevárskych závodov), s. 474-487.

SUŠKO, Ladislav, zost.: Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Bratislava : Lúč, 2008. - 979 s. : reg.

SUŠKO, Ladislav, zost.: Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Buch 2. Slovensko v jeseni 1944. / Spolupr.: Vimmer, Pavel – Bratislava : Lúč, 2008. - 708 s. : reg.

TAKÁČ, Ladislav: Za slnkom slobody. Na správnej strane barikády. [Banská Bystrica] : Polygrafia Gutenberg, 2008. - 144 s. : fotogr.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, ed.: Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939 – 1945. Sborník studií : Příspěvky účastníků z mezinárodní konference uskutočnené dne 5. prosince 2006 v Praze (ke grantovému projektu Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939 – 1945). Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Historický ústav AV ČR, 2008. - 388 s.

Obsah: *Zudová-Lešková, Zlatica*: Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939 – 1945. Úvod do problematiky, s. 10-91; *Straka, Karel*: Československá vojenská delegace na jednáních Mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938, s. 92-103; *Zudová-Lešková, Zlatica*: Československá vojenská zahraniční služba v kritických dnech československé štátnosti – 14. až 16. marca 1939, s. 104-133; *Dejmek, Jindřich*: Československá zahraniční politika 1939 – 1945 (Cíle a výsledky), s. 134-153; *Friedl, Jiří*: Českoslovenští vojenští atašé u polské exilové vlády 1939 – 1945, s. 153-166; *Tejchman, Miroslav*: Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939 – 1941, s. 167-173; *Kuklík, Jan – Němeček, Jan*: Počátky britské vojenské (spojovací) mise No. 22 u československých vojenských jednotek, s. 174-188; *Stanislav, Ján*: Československá vojenská misia v ZSSR a problémy spojeneckej pomoci SNP, s. 189-233; *Baláž, Július*: Československá vojenská mise v Kanadě (1941 – 1943) a Brazílii (1943 – 1945), s. 234-245; *Hanzlík, František*: Pomoc krajanů v USA československému zahraničnímu odboji za druhé světové války, s. 246-257; *Syrný, Marek – Uhrin, Marián*: Slovenská armáda ako objekt spravodajstva pre československý zahraniční odboj v rokoch 1940 – 1943 a súčasné poznatky o nej, s. 258-286; *Vondrášek, Václav*: Protičeskoslovenské aktivity Prídavkovy SNR v Londýně, s. 287-302; *Hofman, Petr*: Změny v československé vojenské zahraniční službě v roce 1945, s. 303-308; *Horčáková, Václava*: Osudy vojáků československé vojenské zahraniční služby v letech druhé světové války v pracích českých a slovenských historiků, s. 309-321; *Pivcová, Zuzana*: Československá vojenská zahraniční služba ve fondech VÚA (Přehled a možnosti využití), s. 322-325.

* * *

BAKA, Igor: Účast Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 47-65.

DEJMEK, Jindřich: Dva nové dokumenty o návštěvě prezidenta Edvarda Beneše ve Spojených státech amerických a Kanadě v květnu – červnu 1943. In: Moderní dějiny 16. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2008, s. 291-320.

- GONA, Miloslav:** Nálezy ručných granátov z obdobia 2. svetovej vojny na území Slovenska. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 86-100 : obr.
- HLAVINKA, Ján:** Týždenník „Novoje vremja“ ako prejav rusinskej otázky v rokoch 1940 – 1944. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 3 (2008), s. 4-16 : fotogr.
- HOLEC, Roman:** Bulharský excár Ferdinand a Slovensko (1939 – 1944). In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 4 (2008), s. 657-683.
- HRUBOŇ, Anton:** Náčrt politickej činnosti Alexandra Macha od októbra 1938 do júla 1940. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 14-37 : fotogr.
- HUPKO, Daniel:** Denník príslušníka Domobrany Vendelína Krajčovica (22. marca – 5. mája 1945). In: Historické rozhľady IV. / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 177-216 : dok., fotogr.
- IVANIČ, Peter:** Život obce na frontovej línii: Kozárovce na konci druhej svetovej vojny. In: Historické rozhľady IV. / Zost. Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 119-130.
- JASEK, Peter:** Generál Jozef Turanec. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 1 (2008), s. 4-22 : fotogr.
- KÁRPÁTY, Vojtech:** Slovenský červený kríž 1939 – 1945. In: Historické rozhľady IV. / Zost. Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 77-101.
- KÁRPÁTY, Vojtech:** Strana šípových krížov v Košiciach (1939 – 1945). In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 3 (2008), s. 17-32 : fotogr.
- KLÁČKO, Dušan:** Vojenské vyznamenania 1. Slovenskej republiky. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 101-114 : fotogr.
- KLUBERT, Tomáš:** Bojová činnosť nemeckého pancierového vlaku č. 62 na Slovensku. In: Historické rozhľady IV. / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 103-117 : fotogr.
- KOZOLKA, Jaroslav:** Stráž predstaviteľov slovenskej Vysokej vojenskej školy v Nemecku (I./1941). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 105-115.
- KROPILÁK, Eugen:** Druhý partizánsky oddiel Prvej československej brigády J. V. Stalina. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 123-136 : fotogr.
- LACKO, Martin:** Rozhovor s Františkom Matovičom (1920, Ompitál), bývalým zbrojárjom 13. letky. In: Historické rozhľady IV. / Zost. Lacko, Martin – Duchoň, Michal – Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 217-234.
- MANNOVÁ, Elena:** Piruety v inscenovaní minulosti. Slovenské národné povstání v proměnách času. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 8 (2008), s. 37-40.
- MEDVECKÝ, Matej:** Správa o organizovanom oslavovaní. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 2 (2008), s. 61-65 [spravodajské služby slov., nem., maď., sov. na území SR]
- MIČIANIK, Pavel:** Improvizovaný pancierový vlak Zaisťovacej divízie Orol. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 10-19 : fotogr.
- MIČKO, Peter:** Medzinárodný platobný styk a zahraničný obchod 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1944. In: Acta historica Neosoliensia. Odborný časopis Katedry histórie FHV UMB 11 / Zost.: Kožiak, Rastislav; Nagy, Imrich. Banská Bystrica : Katedra histórie

Fakulty humanitných vied UMB, 2008, s. 224-234.

NEMEC, Rudolf: Spomienky vojenského kuchára a partizána na roky 1942 – 1945. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 116-122.

NĚMEČEK, Jan: Československý zahraničný odboj a problém federace strední Evropy In: Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí. Bratislava : ÚPV SAV – Veda – Centrum pre európsku politiku, 2008, s. 181-202.

PAULOVICOVÁ, Nina: Pohľady na holokaust v kontexte 2. svetovej vojny. In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 2 (2008), s. 335-348.

PECNÍK, Marcel: Osobitosti vývoja peňažného obeživa Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. In: Acta historica Neosoliensia. Odborný časopis Katedry histórie FHV UMB 11 / Zost.: Kožiak, Rastislav; Nagy, Imrich. Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied UMB, 2008, s. 213-223.

PEJS, Oldřich: K existencii internačného tábora pro válečné zajatce v Humenném (1942 – 1944). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 1 (2008), s. 70-92.

PÔBIŠ, Anton a kol.: Krpáčovo – miesto výsadku 2. paradessantnej brigády počas SNP : Vydané pri príležitosti osláv 64. výročia výsadku 2. paradessantnej brigády počas SNP Brezno : Oblastný výbor SZPB Brezno, 2008. - [20] s. : fotogr.

RAJLICH, Jiří: Křest ohněm. První vzdušná vítězství československých letců ve 2. světové válce. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 4 (2008), s. 4-28 : fotogr., tabl.

RYCHLÍK, Jan: Obdobie pred Slovenským národným povstaním v správach chorvátskeho vyslanca v Bratislave. In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 2 (2008), s. 349-384.

SEGEŠ, Dušan: Memorandum slovenských vojakov 1. československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany z roku 1943 : Slovensko-poľské vojenské kontakty za druhej svetovej vojny. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 35-62 : fotogr.

SEGEŠ, Dušan: Vzťahy Slovákov a Čechov v západnom vojenskom odboji a postoje poľskej exilovej vlády v rokoch 1939 – 1943. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 66-86.

SCHVARC, Michal: Úvaha nemeckého vyslanca Hannsa Elarda Ludina o systéme poradcov na Slovensku. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 3 (2008), s. 51-73 : fotogr.

ŠTEINER, Pavol: Liptovský Svätý Mikuláš – Pyrrhovo víťazstvo 1. čs. armádneho zboru. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 38-56 : mp.

ŠUMICHRASŤ, Peter: Letecké jednotky a protiletadlové delostrelectvo slovenskej armády v poľskej vojne (september 1939). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 113-149 : fotogr., tabl.

ŠUMICHRASŤ, Peter: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 BIS v dokumentoch (1943 – 1944). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 94-122 : fotogr.

UHRIN, Marián: Partizánske zápisnice s nemeckými vojakmi z archívu Múzea SNP. In: Moderné dejiny Slovenska I. Zborník odborných príspevkov k histórii Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica : Historia nostra, 2008, s. 58-85

VALIŠ, Zdeněk: Ze sovětských gulagů do československé armády : Heliodor Píka v boji za životy Podkarpatorusů. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 1 (2008), s. 43-58 : fotogr., tabl.

VANĚK, Oldřich: Tretí prápor 2. čs. samostatnej paradessantnej brigády v ZSSR. In:

Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 63-74.

VAŠŠ, Martin: Postoj Jozefa Tisu k vnútro- a zahraničnopolitickým otázkam Slovenskej republiky v rokoch 1938 – 1945. In: Historický zborník 18, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 185-199.

VNUK, František: Memorandum Karola Sidora z roku 1943 o slovenskej otázke, adresované vláde Spojených štátov amerických. In: Historický zborník 18, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 113-126.

ZAVACKÁ, Katarína: Likvidácia Masarykovho diela počas slovenskej autonómie a Slovenského štátu. In: T. G. Masaryk a česká státnosť. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4. – 5. září 2007 v Brně. - Praha : Ústav T. G. Masaryka, 2008, s. 161-174.

* * *

BAKA, Igor: Generál justičnej služby JUDr. Ivan Trebichavský. In: Obrana. - Roč. 16, č. 9 (2008), s. 29 : fotogr.

BARTOŠ, Štefan: Spomienky na generála A. Faglica. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 7 (2008), s. 4 : fotogr.

BIELIK, Oskar: A. Weinhold, statočný vojak Povstania. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 4 (2008), s. 4.

BIELIK, Oskar: Fakty ani čas neodvial 1.-2. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 1 - 2 (2008), s. 4 [jednotky partizánske]

CSÉFALVAY, František: Generál Viliam Ján Lichner. In: Obrana. - Roč. 16, č. 11 (2008), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Brigádnny generál in memoriam Karol Peknik. In: Obrana. - Roč. 16, č. 7 (2008), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Divízny generál Ján Imro. In: Obrana. - Roč. 16, č. 4 (2008), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Divízny generál Mikuláš Markus. In: Obrana. - Roč. 16, č. 3 (2008), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Generálmajor in memoriam Ján Černek. In: Obrana. - Roč. 16, č. 5 (2008), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Generál justičnej služby JUDr. Samuel Karol Korbel. In: Obrana. - Roč. 16, č. 12 (2008), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Mikuláš Ferjenčík (1904 – 1988). In: Obrana. - Roč. 16, č. 1 (2008), s. 29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Zborový generál Michal Širica (1894 – 1970). In: Obrana. - Roč. 16, č. 2 (2008), s. 29 : fotogr.

ČOKINOVÁ, Veronika: Spomienky na druhú svetovú vojnu (alebo vojna očami vojnového dieťaťa). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 16 (2008), s. 3.

FARKAŠOVÁ, Michaela: V pekle Mauthausenu: In: Obrana. - Roč. 16, č. 7 (2008), s. 33 : fotogr. [Wágner Oto]

Fenomén holokaustu – ideové korene, príčiny, priebeh a dôsledky : Materiály z medzinárodnej metodicko-odbornej konferencie, konanej v dňoch 27. – 28. marca 2008 v Trenčíne. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 10 (2008), osobitná príl., 16 s.

FRAŇO, Vladimír: Partizánsky veliteľ Ján Ušiak. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 25 (2008), s. 4.

- KLAMKOVÁ, Hana:** Edícia Holokaust na Slovensku (The Holocaust in Slovakia Edition) : Přehledy bádání a historiografických studií. In: Český časopis historický. - Roč. 106, č. 1 (2008), s. 137-142.
- KUBÍK, Petr:** Historická revizionistická literatúra posledných let (se zřetelom na německojazyčnou oblasť). In: Historické rozhľady IV. / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan. Bratislava : Vyd. Michala Vaška, 2008, s. 237-245.
- KURINCOVÁ, Elena:** Štandarda prezidenta Jozefa Tisa. In: Pamiatky a múzeá. - Roč. 56, č. 2 (2008), s. 39-42 : obr.
- MAJER, Petr:** Plukovník ve výslužbě RNDr. Anton Droppa, CSc. – veterán druhé světové války, letec geograf a speleolog. In: Vojenské rozhľedy. - Roč. 17 (49), č. 3 (2008), s. 170-171 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Nechtěný válečný zpravodaj. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 19, č. 5 (2008), s. 40-41 : fotogr. [Klemeš Jaroslav]
- MAREK, Vladimír:** Slovenský Píka : Generálmajor in memoriam Alexander Korda zemřel v komunistickém vězení ve věku jednapadesáti let. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 19, č. 6 (2008), s. 40-41 : fotogr.
- MASKALÍK, Alexej:** Generálmajor v.v. Vojtech Kováč (1900 – 1983). In: Obrana. - Roč. 16, č. 10 (2008), s. 29 : obr.
- MASKALÍK, Alexej:** Rumunské vojská pri oslobodzovaní Slovenska. In: Obrana. - Roč. 16, č. 5 (2008), s. 25 : fotogr.
- MEŠKO, Marek:** Brigádný generál (generálmajor in memoriam) František Milan Borský (1899 – 1986). In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 29 : fotogr.
- MORDEL, Štefan:** Holokaust a Slovensko. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 5 (2008), s. 46-51 : fotogr.
- MRKVÁNEK, Igor:** Československá vojenská vícemotorová letadla ve službách Luftwaffe. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. - Roč. 15, č. 71 – 72 (2008), s. 26-27, 22-26 : fotogr.
- ODROBIŇÁKOVÁ, Jana:** Hlásí sa Slobodný slovenský vysielateľ : Povstalecký rozhlas v Banskej Bystrici. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 4 (2008), s. 20-21 : fotogr.
- PAULIAK, Ervín:** Spaľujúce vojnové leto. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 15 - 19 (2008), s. 7 : fotogr.
- RIEČAN, Jozef:** Kpt. Ján Nálepka zachránil 14 bieloruských dedín. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 11 (2008), s. 4.
- ŠKOREC, Ján:** Prežil som peklo Stutthofu. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 8 (2008), s. 5 : fotogr.
- ŠMIGEL, Michal:** Okupanti z Haliče : Ukrajinská divízia SS proti SNP. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 8, č. 5 (2008), s. 23-26 : obr.
- ŠRÁMEK, Václav:** Balkánska cesta utečencov v rokoch 1938 – 1941. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 7 - 8 (2008), s. 4.
- ŠRAMKO, Ľudovít:** Povstalecký letec spomína. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 19 (2008), s. 5 : fotogr.
- ŠTEFKO, Ladislav:** Spomíname na rodáka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 15 (2008), s. 10 : fotogr. [Pridala Michal]
- ŠUMICHRASŤ, Peter:** Generálpukovník Ján Ambruš. In: Obrana. - Roč. 16, č. 6 (2008), s. 31 : fotogr.
- ŠVANDA, Petr:** Frontové Vianoce vo fotografii. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov.

- Roč. 53, č. 26 (2008), s. 3 : fotogr.

ŠVANDA, Petr: K perzekúcii Židov na území Slovenska obsadenom Maďarskom v rokoch 1938 – 1945. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 17 (2008), s. 8.

ŠVANDA, Petr: Perzekúcia a ponižovanie. Služba Židov a Rómov vo vojenských pracovných jednotkách slovenskej brannej moci v rokoch 1940 – 1945. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 14 - 15 (2008), s. 8.

ŠVANDA, Petr: Posledný pobočník spomína. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 3 (2008), s. 6 : fotogr. [Gríger Ľudovít, Jurech Štefan]

ŠVANDA, Petr: Storočnica generála. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 5 (2008), s. 2 : fotogr. [Skalina Koloman]

ŠVEC, Tomáš: Spomienky na SNP. In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 18 : fotogr.

VITKO, Pavol: Tobruk: česť a poníženie. In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 22-23 : fotogr. [Bočkay Aladár]

ŽIAK, Jozef: 15-ročný partizán. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 5 (2008), s. 91 : fotogr. [Strassmann Paul A.]

1945 – 1993

BÁRTA, Milan – CVRČEK, Lukáš – KOŠICKÝ, Patrik – SOMMER, Vítězslav: Oběti okupace. Československo 21. 8. – 31. 12. 1968. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. - 191 s.: fotogr., pram. a lit., zoznam obetí, reg.

BÁRTÍK, František: Tábor vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů / Odp. red.: Outrata, Filip. Praha : Vyšehrad, 2008. - 187 s. : fotogr., lit.

BENEŠ Kid, Zdeněk: Bodák pro samopal vz. 58. Brno : Spolek přátel československého opevnění Brno, 2008. - 27 s. : fotogr., nákr.

BIELIK, Ladislav: August 1968 : Příběh najznámější slovenské fotografie : The Story of Slovakia's Most Famous Photo / Text: Gindl, Eugen, zodp. red.: Marsinová, Daniela, producent: Bielik, Peter. Bratislava : Slovart, 2008. - 70 s. : fotogr.

BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – MINAŘÍK, Pavel – POVOLNÝ, Daniel – ŠACH, Jan: Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy květen 1955 – srpen 1968 : Historie československé armády 7. Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 2008. - 258 s. : fotogr., mp., tabl., pram. a lit.

BYSTRICKÝ, Valerián a kol.: Rok 1968 na Slovensku a v Československu. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, s.r.o., 2008. - 308 s. : pram. a lit., reg.

Československý svaz důstojníků v exilu 1952 – 1958 : Sborník dokumentů. Díl II. Brno : Univerzita obrany, 2008. - 150 s.

ČSSR Intervention 68. DDR dabei – NVA marschiert nicht : Zeitzeugenberichte / Hrsg.: König, Guntram; Heinemann, Günter; Wünsche, Wolfgang. Aachen : Helios, 2008.- 204 s.

DUBÁNEK, Martin a kol.: Československé 7,62 mm lehké kulometry vz. 52 a 52/57. Praha : Naše vojsko, 2008. - 195 s., 48 s. obr. příl.

DUBÁNEK, Martin – LAKOSIL, Jan – MINAŘÍK, Pavel: Utajená obrana železné opony : Československé opevnění 1945 – 1964 / Odp. red.: Pazdera, David. Praha : Mladá fronta, 2008. - 210 s. : fotogr., mp., nákr., pram. a lit.

FRIEDL, Jiří – JIRÁSEK, Zdeněk: Rozpačité spojenectví : Československo-polské vztahy v letech 1945 – 1949. Praha : Aleš Skřivan ml., 2008. - 399 s. : pram. a lit., reg.

JANČÁREK, Petr, režie: Srpen 68 : Archivní kompozice. Praha : Senát Parlamentu České republiky – Národní muzeum – Vojenský historický ústav, 2008. - DVD

MACÁK, Milan: Tváří v tvář okupaci. Příběh čs. vojenské rozvědky v srpnu 1968 : Věnováno všem zapomenutým hrdinům osmašedesátého roku. Praha : Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 2008. - 157 s. : fotogr.

MATOULEK, Jaroslav – OVČÁČÍK, Michal – PAVLOVSKÝ, Ivo – SUSA, Karel: MiG-21F/U : MiG-21, F, F-13, U, Shenyang J-7, Chengdu J-7I/F-7A, J-7II/F-7B, Guizhou JJ-7/FT-7. Praha : 4+Publishing Co., 2008. - 96 s. : fotogr.

MICHÁLEK, Slavomír: Rok 1968 a Československo : Postoj USA, Západu a OSN / Zodp. red.: Jaksicsová, Vlasta – Bratislava : HÚ SAV – Ústav pro studium totalitných režimů vo vyd. Prodama, 2008. - 286 s. : fotogr., dok., chronolg., reg., pril.,pram. a lit.

MIKLOŠÍK, František: Vzpomínání na šedesát let života s vojenskou geografickou službou / Zodp. red.: Róka, Tomáš. Brno : Univerzita obrany, 2008. - 144 s.

ORLITA, Albert: Jak C-11 / Yak C-11 : Cvičný stíhací letoun Jak-11 / C-11 : Fighter Trainer Yak-11 / C-11. Nevojice : Jiří Jakab, 2008. - 112 s. : fotogr.

PODOLEC, Ondrej, zost.: Február 1948 a Slovensko : Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 14. – 15. február 2008. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. - 685 s.

Obsah: Petruf, Pavol: Vývoj zahraničnopolitického postavenia ľudovodemokratického Československa v rokoch 1945 – 1948, s. 11-49; *Michálek, Slavomír*: Osemnásť Brumaire Klementa Gottwalda. (Postoj amerického kongresu k februáru 1948), s. 50-62; *Wójtowicz, Norbert*: Nástup komunistickej diktatúry v Československu z pohľadu Poľska, s. 63-83; *Mulík, Peter*: Slovenské špecifiká nastolenia komunizmu s analógiou v stredoeurópskom priestore a na Balkáne, s. 84-106; *Letz, Róbert*: Politický režim na Slovensku 1944 – 1948. (Charakteristika režimu, jeho základné trendy vývoja k februáru 1948), s. 109-126; *Syrný, Marek*: Jesenná politická kríza na Slovensku v roku 1947, s. 127-177; *Pešek, Jan*: Priebeh februárových udalostí na Slovensku, s. 178-201; *Vojáček, Ladislav*: Únorová krize a její ústavněprávní aspekty, s. 202-239; *Beňa, Jozef*: Slovenské národné orgány a február 1948, s. 240-268; *Rolková, Natália*: Politické zápasy v pléne SNR (máj 1946 – február 1948), s. 269-310; *Pehr, Michal*: Slovensko a české politické strany v čase Třetí republiky, s. 311-325; *Vnuk, František*: Politika KSS (KSC) v zápase o nastolenie monopolu moci 1945 – 1948, s. 326-348; *Šutaj, Štefan*: Nekomunistické politické strany v jesennej politickej kríze 1947, s. 349-372; *Magdolenová, Anna*: Proces s katolíckym krídlom Demokratickej strany v máji 1948, s.373-383; *Vondrášek, Václav*: Ludácka karta v období podzimní krize na Slovensku v roku 1947, s. 384-421; *Sikora, Stanislav*: Národné výbory a vývoj na Slovensku 1947 – 1948, s. 422-437; *Barnovský, Michal*: Akčné výbory – nástroj nastolenia mocenského monopolu a pofebruárovej očisty 1948, s. 438-457; *Medvecký, Mate – Ragač, Radoslav*: Bezpečnostný aparát na Slovensku a nástup komunistov k moci, s. 458-481; *Londák, Miroslav*: Február 1948, zmena ekonomického systému a Slovensko, s. 485-501; *Tkáč, Marián*: Február 1948 a transformácia bankovníctva, s. 502-518; *Lacko, Martin*: Najhorlivejší pomocníci komunistov. (Svaz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1948), s. 519-556; *Hlavová, Viera*: Február 1948 a roľnícky stav, s. 557-595; *Hal'ko, Jozef*: Katolícka cirkev v prelomovom roku 1948, s. 613-624; *Kmet', Norbert*: Nekatolícke cirkvi a február 1948, s. 625-643; *Maskalík, Alex*: Politické represie dôstojníkov armády bývalej Slovenskej republiky po februári 1948, s. 644-663; *Štaigl, Jan*: Ludové milície na Slovensku – ich vznik a vývoj do roku 1953, s. 664-685.

POVOLNÝ, Daniel: Vojenské řešení Pražského jara I. : Invaze armád Varšavské smlouvy / Odp. red.: Polívka, Michal. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2008. - 167 s. : fotogr.,

príl., mp.

Pražské jaro 1968: spory o něm v něm / Pražská jar 1968: spory o nej a v nej : Materiály zo seminára 21. – 22. srpna 2008 v Liberci. In: Česko-slovenská historická ročenka 2008.-Brno : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků v nakl. Academicus-Coprint, 2008, s. 191-319

Obsah: Kusý, Miroslav: Demokracia a demokratizácia 1968 (Ako som vtedy vykladal socializmus s ľudskou tvárou), s. 193-209; *Prečan, Vilém:* Československé jaro – československá zima, s. 211-227; *Goněc, Vladimír:* K trendům v politickém systému a federalizaci, s. 229-257; *Marušiak, Juraj:* Pražská jar – spory o budúcnosť Československa, s. 259-269; *Štefanský, Michal:* Spory s Moskvou roku 1968, s. 271-279; *Vondrová, Jitka:* Pražské jaro 1968 a městský výbor KSČ, s. 281-292; *Povolný, Daniel:* Češi a Slováci v nejvyšších armádních funkcích v roce 1968, s. 293-295; *Pažout, Jaroslav:* Českoslovenští a západoevropští studenti v 60. letech 20. století, s. 307-319.

REŽŇÁK, Libor: Ocelový hřebec MiG 19 a československé letectvo 1958 – 1972. Cheb : Svět křídel, 2008. - 581 s. : fotogr., tabl., mp.

ŠTEFANSKÝ, Michal: Studená vojna. Slovensko 1946 – 1954. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2008. - 223 s. : fotogr., reg., res., pram. a lit.

VEBER, Václav: Osudové únorové dny / Odp. red.: Urban, Jan. Praha : Nakl. Lidové noviny, 2008. - 426 s. : fotogr., reg., pram. a lit.

VYSTAVĚL, Stanislav: 11. letecká základna a její předchůdci : Ohlédnutí do historie letištního a radiotechnického zabezpečení z letiště „Korea“ v letech 1951 - 1994 v dokumentech, ve vzpomínkách pamětníků a na fotografiích / Odp. red.: Moucha, Arnošt Cheb : Svět křídel, 2008. - 259 s. : fotogr.

* * *

BEŇA, Jozef: Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR – denacifikácia ČSR a ustanovenie demokratického Slovenska. In: Pamät' národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 2 (2008), s. 4-26 : fotogr.

BÍLEK, Jiří: Armáda jde s lidem : K úloze československé armády ve dnech února 1948. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 1 (2008), s. 59-74 : fotogr.

BISCHOF, Günter: No Action. Johnsonova administrativa a invaze do Československa In: Soudobé dějiny. - Roč. 15, č. 3-4 (2008), s. 465-484.

ČECH, Lubomír: Príspevok Slovenskej republiky do fungovania medzinárodného krízového manžmentu. In: Politické vedy. - Roč. 11, č. 3-4 (2008), s. 161-171.

DIZDAREVIĆ, Raif: Tito, Brežněv a jugoslávská podpora Pražského jara : Rozhovor s Raifem Dizdarevićem o Československu v roce 1968 a cestě k srpnové okupaci. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 5 (2008), s. 17-20.

DUBÁNEK, Martin: Československé pevnostní kanóny v období po druhé světové válce. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 150-159 : fotogr.

DUBÁNEK, Martin: Pěchotní srub B-S 13 na bratislavském předmostí a jeho poškození sovětskými vojáky v srpnu 1968. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 1 (2008), s. 118-126 : fotogr.

DUBÁNEK, Martin: 4. pevnostní prapor Malacky. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 3 (2008), s. 116-124 : fotogr., mp.

FOJTEK, Vít: Uplatňovat zdrženlivost. Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968. In: Český časopis historický. - Roč. 106, č. 3 (2008), s. 562-597.

FRIEDL, Jiří: Obranné zpravodajství československé armády a československo-polské

- vztahy v roce 1946. In: Slovanický přehled. - Roč. 94, č. 2 (2008), s. 269-280.
- KÁDAROVÁ, Lenka:** Pomocné technické prápory 1950 – 1954. In: Fons Tyrnaviensis III. Z osláv 15. výročia obnovenej Trnavskej univerzity. Trnava : Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2008, s. 79-93.
- MARTINÁK, Peter:** Občania druhej kategórie – zaradenci do PTP. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 4 (2008), s. 19-40 : fotogr.
- NOCIAROVÁ, Andrea:** Banderovci a slovenská spoločnosť v rokoch 1947 – 1948. In: Acta historica Neosoliensia. Odborný časopis Katedry histórie FHV UMB 11 / Zost.: Kožiak, Rastislav; Nagy, Imrich. Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied UMB, 2008, s. 243-252.
- PEJČOCH, Ivo:** Propouštění bývalých příslušníků vládního vojska a slovenské armády z ČSĽA v roce 1958. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 3 (2008), s. 43-48 : fotogr., tabl.
- POVOLNÝ, Daniel:** Cvičení Vltava v roce 1966. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 2 (2008), s. 74-80 : fotogr.
- POVOLNÝ, Daniel:** 33. protitanková brigáda v Lešanech v srpnu 1968. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 3 (2008), s. 35-39 : fotogr., obr.
- RAŠEK, Antonín:** Vojenské Memorandum 1968 : (Proč Sovieti neobsadili nejdříve Ministerstvo národní obrany, ale VPA KG). In: Vojenské rozhledy. - Roč. 17 /49/, č. 4 (2008), s. 176-179.
- RENDEK, Peter:** Operace ALAN – vzájomná spolupráca československej spravodajskej služby a sovietskej KGB v jednom z najväčších prípadov úniku bezpečnostných informácií NATO v období 1982 – 1986. In: Aktivity NKVD / KGB a ich spolupráca s tajnými službami v strednej a východnej Európe 1945 - 1989. Zborník z medzinárodnej konferencie Bratislava 14. – 16. 11. 2007. / Zost.: Grúňová, Alexandra. Bratislava : ÚPN, 2008, s. 213-230.
- SMETANA, Vít:** Pod křídla Sovětů : Mohlo se Československo vyhnout „sklouznutí“ za železnou oponu? In: Soudobé dějiny. - Roč. 15, č. 2 (2008), s. 274-302 : fotogr.
- ŠIŠJAKOVÁ, Jana:** Reflexie povojnového antisemitizmu na Slovensku (1945 - 1947) v dobovej slovenskej tlači. In: Acta historica Neosoliensia. Odborný časopis Katedry histórie FHV UMB 11 / Zost.: Kožiak, Rastislav; Nagy, Imrich. Banská Bystrica : Katedra histórie Fakulty humanitných vied UMB, 2008, s. 235-242.
- ŠMIGEL, Michal:** Prechody oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády územím Slovenska na Západ v roku 1947. In: Historický zborník 18, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 51-71.
- ŠTAIGL, Jan:** Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945 – 1947. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 2 (2008), s. 84-107 : obr.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Rokovania o rozmiestnení sovietskych vojsk na území Československa (august – október 1968). In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 1 (2008), s. 93-107.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Studená vojna a jej dôsledky pre Československo v rokoch 1951 – 1953. In: Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí. Bratislava : ÚPV SAV – Veda – Centrum pre európsku politiku, 2008, s. 233-249.
- TŮMA, Oldřich:** Nejhorší možná varianta. Srpen 1968. In: Soudobé dějiny. - Roč. 15, č. 2 (2008), s. 318-340.
- ZUPKO, Štefan:** Pevnostný kanón vz. 44/59 kalibru 85 mm. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 1 (2008), s. 108-117.

- DUBÁNEK, Martin:** Československé odminovací zařízení Minota II. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 40, č. 12 (2008), s. 64-67 : fotogr., nákr.
- DUBÁNEK, Martin:** Úkol volant. Československá protitanková řízená střela. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 6, č. 10 (2008), s. 80-82 : fotogr.
- FARKAŠOVÁ, Michaela:** Nádej pod pásmi tankov: In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 10-11 : fotogr.
- FORMÁNKOVÁ, Pavlína:** Věděl jsem, že je důležité fotografovat. Unikátní fotografie Josefa Kudelky ze srpna 1968. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 6 (2008), s. 14-16 : fotogr.
- Historie a vojenství – zvláštní číslo [r. 1968]. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 3 (2008), s. 82-87.
- HOTTMAR, Aleš – MACKOVÍK, Stanislav – ČADIL, Jan:** Dunaj na Hradčanech. Srpen 1968 v neznámých fotografiích. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 8 (2008), s. 13-13 : fotogr.
- KUČERA, Pavel:** L-39 Albatros : Čtyřicet let od uvedení do života / Fotogr.: Čipera, Karel; Masojídek, Karel. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 11 (2008), s. 18-23 : fotogr., nákr.
- LETZ, Róbert:** Za Jozefom Vicenom. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 4 (2008), s. 101-102 : fotogr.
- MÁČE, Jan:** Československé letectvo po roce 1945 : 24. Nová etapa od roku 1948; 25. Kombajn – Iljušin Il-10; 26. Proudové Jaky. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 1 - 3 (2008), s. 72-75, 66-69, 58-61 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Hořké slzy ponížení. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 19, č. 17 (2008), s. 42-43 : fotogr. [7. pluk speciálního určení v Holešove r. 1968]
- MASKALÍK, Alexej:** Slovenská vojenská elita a realita februára : Osudy slovenských „veteránov“ po februári 1948. In: Historická revue. - Roč. 19, č. 4 (2008), s. 50-53 : fotogr.
- MATOULEK, Jaroslav – ORUTA, Albert:** L-200 Morava v ozbrojených silách. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 10 - 11 (2008), s. 40-49, 62-67 : fotogr.
- STRZONDALA, Wieslaw – PANUŠKA, Vladimír:** Raketový systém kratšího doletu Temp-S. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 3 (2008), s. 20-25 : fotogr.
- ŠMIDRKAL, Václav:** Dlátem a štětcem. Proměny Armádního výtvarného studia v letech 1955 – 1995. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 4 (2008), s. 21-23.
- ŠPAČEK, Jaroslav:** MiL Mi-6 (HOOK). In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 9-10 (2008), s. 88-94 : fotogr., nákr.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Slovensko okupantov odmietlo. Vpád vojsk rozdelil politické špičky, hovorí historik Michal Štefanský. In: Pravda. - Roč. 18, č. 191 (16. 8. 2008), s. 1, 8.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Prágai tavasz: kitörölhetetlen történelem / Red.: Szilvássy, József In: Népszabadság, 21. 8. 2008.
- VILÍMEK, Tomáš:** Walter zrádce, ať žije Dubček! Pražské jaro a východoněmecké obyvatelstvo. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 1 (2008), s. 34-36.
- ZAHRADNÍČEK, Tomáš:** Zvláštní výprava na jih. Intervence 1968 ve vzpomínkách polských důstojníků. In: Dějiny a současnost. - Roč. 30, č. 1 (2008), s. 37-39.
- Zaniklá pěst dělnické třídy. In: Střelecká revue. - Roč. 40, č. 4 (2008), s. 82-84 : fotogr.

PO ROKU 1993

BERKY, Ľuboš, zost.: Sociológia pre armádu a bezpečnosť : Zborník príspevkov členov vojenskej sekcie Slovenskej sociologickej spoločnosti na výročnú vedeckú konferenciu (Liptovský Mikuláš, 3. – 4. apríla 2008). Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2008. - 164 s.

PURDEK, Imrich a kol.: V službách vlasti, demokracie a mieru : In the Service of Country, Democracy and Peace : 15 rokov Ozbrojených síl Slovenskej republiky 1993 – 2008 : 15 Years of Slovak Armed Forces 1993 – 2008 / Spoluaut: Lichner, Ján; Nižňanský, Jaroslav; Šmida, Milan; Vitko, Pavol. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. - 302 s. : fotogr., pram. a lit.

Ročenka Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2007 / Zost. a red. sprac.: Sokol, Ladislav. Bratislava : Komunikačný odbor Kancelárie ministra MO SR, 2008. - 240 s. : fotogr., tabl., gr., kalendárium.

SZABO, Stanislav – GYÜRÖSI, Miroslav – STOLÁR, Michal J.: Slovenské vojenské letectvo v obrazoch 1993 – 2008 : Slovak Air Force in Pictures / Zodp. red.: Begala, Ján, prekl. do angl.: Ondruš, Ľubomír. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. - 187 s. : fotogr.

ŠKVRNDA, František a kol.: Slovenská vojenská sociológia na začiatku 21. storočia : K 15 rokom pôsobenia vojenskej sociológie v samostatnej Slovenskej republike. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2008. - 217 s.

ŠOREL, Václav: Encyklopedie českého a slovenského letectví II : Letadla od roku 1993 do súčasnosti. Historie nejvýznamnějších výrobců letadel / Ilustr.: Velc, Jaroslav; Helmich, Karel. Praha : Computer Press, a.s., 2008. - 319 s. : fotogr.

ZELIŽŇÁK, Peter: Vojenská symbolika. Register znakov vojenských útvarov a zariadení Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Bratislava : Odd. umeleckých činností KaMC OS SR, 2008. - 83 s. : fotogr., reg.

* * *

KULÍŠEK, Jaroslav: Velení a řízení v operacích EU. In: Vojenské rozhledy. - Roč. 17 (49), č. 3 (2008), s. 29-51.

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Vojenská normotvorba a jej napredovanie v súčasnom období. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 160-165.

PURDEK, Imrich: Nové aspekty vývoja vojenskej symboliky po roku 2004. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 137-159.

* * *

BERKY, Ľuboš: Základy služobnej disciplíny profesionálnych vojakov. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 2-16.

BROUSIL, Zdeněk: Před 15 lety proběhlo rozdělení československé armády. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 1 (2008), s. 14-17 : fotogr.

ČERŇAN, Miroslav – ČERŇANOVÁ, Andrea: Alkoholizmus a drogová závislosť – aktuálne problémy v útvaroch a zariadeniach Ozbrojených síl Slovenskej republiky. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 47-60.

FARKAŠOVÁ, Michaela: Rodený veliteľ. In: Obrana. - Roč. 16, č. 11 (2008), s. 13 : fotogr. [Salaganič Ján]

GAŠPAROVÁ, Mária: Realizácia projektu Prevencia zameraná na boj proti

alkoholu, drogám a toxikomániám v rezorte ministerstva obrany. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 63-64.

GOLSKÝ, Alojz: Symbol úcty a zmierenia. In: Obrana. - Roč. 16, č. 12 (2008), s. 44 : fotogr.

GYÜRÖSI, Miroslav – STOLÁR, Michal J.: Dvanásť do tucta. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 4 (2008), s. 40-42 : fotogr. [Mig-29]

HIADLOVSKÝ, Peter: Vojenské obvody. In: Obrana. - Roč. 16, č. 11 (2008), s. 43.

KOVÁČ, František: Trestná činnosť v Ozbroyených silách Slovenskej republiky a možnosti prevencie (pohľad vojenského súdu). In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 43-46.

KRÁLIK, Jozef: Desať rokov smútku [Ján Repaský]. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov. - Roč. 53, č. 24 (2008), s. 7.

KUČERÍK, Anton: Trestné činy a priestupky profesionálnych vojakov – stav, príčiny a možnosti prevencie kriminality v útvaroch a zariadeniach Ozbroyených síl SR (pohľad Vojenskej polície). In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 26-42.

KUDLIČKA, Jozef – KORČOKOVÁ, Zuzana: Etika vojenského profesionála, morálka a mravnosť. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 1 (2008), s. 43-73.

LAZAROVÁ, Mária: Čestná stráž: reprezentatívne a dôstojne. In: Obrana. - Roč. 16, č. 1 (2008), s. 32-33 : fotogr.

LUKNA, Jozef: Branná povinnosť v OS SR. In: Obrana. - Roč. 16, č. 4 (2008), s. 43.
Novinky a modernizácie : Zbraňové systémy zavedené do výzbroje Ozbroyených síl Slovenskej republiky. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 5 - špeciálna príloha (2008), s. 2-8 : fotogr.

Oadminovací systém BOŽENA 5 nejen proti minám. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 4 (2008), s. 20-23 : fotogr.

STOLÁR, Michal J. – GYÜRÖSI, Miroslav: Slovenské lietadlá MiG-29 s novou kamuflážou. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 2 (2008), s. 12-14 : fotogr.

TOMICA, Václav – VTÁK, Ivan: Metodika zisťovania a hodnotenia služobnej disciplíny. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 17-25.

TRSTENSKÝ, Martin: Vojenský kataster. In: Obrana. - Roč. 16, č. 12 (2008), s. 43 : mp.

VARGA, Imrich: Štátna stavebná správa rezortu. In: Obrana. - Roč. 16, č. 10 (2008), s. 43

VAVRINEC, Vladislav: Po boku prezidenta. In: Obrana. - Roč. 16, č. 7 (2008), s. 22-23 : fotogr.

VAVRINEC, Vladislav: Základňa brig. gen. J. M. Kristina. In: Obrana. - Roč. 16, č. 10 (2008), s. 36-37 : fotogr.

VITKO, Pavol: Generálplukovník v.v. Jozef Tuchyňa: Cesta smerom k NATO. In: Obrana. - Roč. 16, č. 4 (2008), s. 14-15 : fotogr.

VITKO, Pavol: Od Východu na Západ : Generálplukovník v.v. Jozef Tuchyňa. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 4 (2008), s. 90-91 : fotogr.

ŽÁK, Miroslav – SOLDÁN, Marek: Systém vzdelávania a výcviku v rezorte ministerstva obrany. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 5, č. 2 (2008), s. 68-78.

ŽIAK, Jozef: Ako sa rodila Armáda SR. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 39, č. 2 (2008), s. 90-91 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Jubileum trenčianskych opravárov. In: ATM – Armády, technika, militaria.

- Roč. 40, č. 12 (2008), s. 96-97 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Najstarší vojenský podnik na Slovensku. In: Obrana. - Roč. 16, č. 12 (2008), s. 18-19 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Najťažšia misia vojenských policajtov. In: Obrana. - Roč. 16, č. 12 (2008), s. 5-7 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Slovenské desaťročie v misii UNDOF. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 40, č. 8 (2008), s. 90 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Stál pri zrode slovenskej logistiky. In: Obrana. - Roč. 16, č. 5 (2008), s. 8-9 : fotogr. [Ešmír Jaroslav]

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

BÍLEK, Jiří – HODÍK, Milan – PEŠEK, Bohumil: Vojenské fanfáry nad Vltavou : Od hudieb cisárskych pluků k Posádkové hudbě Praha. Příběh vojenské hudby v Praze / Odp. red.: Roušar, Jaroslav. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2008. - 110 s. : fotogr., obr.
BYSTRICKÝ, Jozef – ČAPLOVIČ, Miloslav – PURDEK, Imrich – ŠTAIGL, Jan: Ozbrojené sily Slovenskej republiky : The armed forces of the Slovak republic : História a súčasnosť. 90 rokov: 1918 – 2008 : Past and present. 90 years: 1918 – 2008. 2. dopl. vyd. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008. - 238 s. : fotogr., pram. a lit.

ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária, eds.: Štefan Jurech (1898 – 1945) : Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha uskutočneného dňa 24. júna 2008 v priestoroch Veliteľstva pozemných síl OS SR v Trenčíne. Bratislava – Trenčín : Vojenský historický ústav – Veliteľstvo pozemných síl OS SR, 2008. - 151 s. : fotogr.

Obsah: Čaplovič, Miloslav: Štefan Jurech v službách čs. brannej moci 1918 – 1939, s. 12-25; *Šumichrast, Peter:* Štefan Jurech v slovenskej armáde 1939 – 1944, s. 26-30; *Bystrický, Jozef:* Štefan Jurech na východnom fronte (september 1942 – september 1943), s. 31-59; *Švanda, Petr:* Osud generála Štefana Jurecha po 29. auguste 1944, s. 60-68; *Purdek, Imrich:* Odkaz generála Štefana Jurecha v národných a vojenských tradíciách Ozbrojených síl Slovenskej republiky, s. 69-80; obr. príl., archívne dokumenty, obr. dokumentácia z pietneho aktu a seminára

FERENČUHOVÁ, Bohumila: Francúzsko a slovenská otázka 1789 – 1989 / Zodp. red.: Gáliková, Eva. Bratislava : Veda – Historický ústav SAV, 2008. - 490 s. : lit., reg., res.

GREGOR, Ján: Spomienky a úvahy breznianskych delostrelcov : Zborník k sedemdesiatemu výročiu vzniku vojenskej posádky. Banská Bystrica : Dali-BB, b. r.-94 s. : fotogr.

IRRA, Miroslav: MiG-21 : Jednadvacítka. Letoun MiG-21 v čs. a českém vojenském letectvu v letech 1962 – 2005 : The „Twenty-one“. The MiG-21 in Czechoslovak and Czech Air Force 1962 – 2005 / Do angl. přel.: Leckie, Ina. Nevojice : Jiří Jakab, 2008. - 91 s. : fotogr., nákr.

KÁZMEROVÁ, Ľubica – ORLOF, Ewa a kol.: Slovensko-poľské vzťahy 1918 – 1945 očami diplomatov (venované 100. výročiu narodenia prof. Henryka Batowského). Bratislava : Historický ústav SAV – Veľvyslanectvo Poľskej republiky v SR vo vyd. Prodoma, 2008. - 159 s. : res.

Obsah: Škvarna, Dušan: Henryk Batowski a moderné slovenské dejiny, s. 13-18; *Grudzień, Sebastian:* Prof. Henryk Batowski – działalność i twórczość, s. 19-25; *Hronský, Marián:*

Otázka Oravy a Spiša – od idey plebiscitu k arbitrážnemu rozhodnutiu Konferencie veľvyslancov, s. 27-38; *Bartlová, Alena*: Slovensko-poľské vzťahy v medzivojnovom období, s. 39-58; *Orlof, Ewa*: Stosunki politiczne polsko-slowackie w okresie miedzywojennym, s. 59-72; *Bonusiak, Włodzimierz*: Stosunki slowacko-niemeckie w latach 1918 – 1939, s. 73-80; *Katuninec, Milan*: Karol Sidor – úprimný priateľ poľského národa, s. 81-96; *Kázmerová, Lubica*: Prejavy polonofilstva diplomata Karola Sidora, s. 97-104; *Baka, Igor*: Poľsko-slovenské vzťahy od marca do septembra 1939, s. 105-122; *Segeš, Dušan*: Kontakty poľskej exilovej vlády so slovenskými politikmi za 2. svetovej vojny, s. 123-142; *Orlof, Ewa*: Dialalność Wicekonsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Koszycach na rzecz zblíženia polsko-slowackiego w latach 1922 – 1931, s. 143-148; *Zenderowski, Radosław*: Rola wybitnych jednostek w kształtowaniu stosunków miedzynarodowych, s. 149-151.

KRAJČOVIČ, Milan: Medzinárodné súvislosti slovenskej otázky 1927 / 1936 – 1940 /1944 : Maďarské dokumenty v porovnaní s dokumentmi v Bonne, Bukurešti, Viedni a Prahe. Bratislava : Slovak Academic Press, 2008. - 439 s.

MACH, Alexander: Z ďalekých ciest / Ved. red.: Bobák, Ján. Martin : Matica slovenská, 2008. - 368 s. : fotogr., reg.

MARUŠIAK, Juraj – SLÁDEK, Kamil – ZELENÁK, Peter, eds.: Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda – Centrum pre európsku politiku, 2008. - 385 s. : reg.

PEKNÍK, Miroslav a kol.: Slovenské národné rady a cesta k parlamentarizmu / Zodp. red.: Borčín, Emil. 2. rozš. vyd. Bratislava : Veda – Ústav politických vied SAV, 2008. - 320 s. : fotogr., tabl.

Obsah: Hučko, Ján: Prvá Slovenská národná rada, s. 11-37; *Pekník, Miroslav*: Slovenská politika a pokus o konštituovanie Slovenskej národnej rady v roku 1914, s. 39-55; *Hronský, Marián*: Vznik a krátka činnosť druhej Slovenskej národnej rady (1918 – 1919), s. 57-84; *Jablonický, Jozef*: Príprava a vznik Slovenskej národnej rady v roku 1943, s. 85-125; *Šimunič, Pavel*: Povstalecká Slovenská národná rada, s. 127-164; *Štefanský, Václav*: Slovenská národná rada (1945 – 1947), s. 165-183; *Barnovský, Michal*: Politické zmeny v slovenských národných orgánoch od jesene 1947 do mája 1948 a ich súvislosti, s. 185-205; *Štefanský, Michal*: Postavenie SNR v rokoch 1948 – 1967, s. 207-219; *Uher, Ján*: Slovenská národná rada v roku 1968, s. 221-250; *Červený, Ondrej – Kmet', Norbert*: Slovenská národná rada a jej snahy o riešenie štátoprávnych otázok (jún 1992 – január 1993), s. 251-272; *Krno, Svetozár – Lysý, Jozef – Krno, Martin*: Národná rada od zániku Česko-Slovenska a vzniku Slovenskej republiky po súčasnosť, s. 273-313; *Petrovičová, Eleonóra*: Rok prvej Slovenskej národnej rady – pripomenutie si 160. výročia jej vzniku, s. 315-320.

POTICHNYJ, Peter J.: My Journey. Toronto – Lviv : Vidavnictvo Litopis UPA, 2008. - 123 s. : fotogr., mp., reg.

ROMSICS, Ignác: Parížska mierová zmluva z roku 1947 / Z maď. prel.: Borbášová, Katarína. Bratislava : Kalligram, 2008. - 355 s. : mp., lit.

STEHLÍK, Michal – LUKEŠ, Michal – JUNEK, Marek: Naše osmičky : Československé dejiny 20. stololetí v osmičkových predělech. Praha : Radioservis, 2008. - 98 s. : fotogr., CD

SYRUČEK, Milan: Banderovci – hrdinové, nebo bandité? Praha : Pražská vyd. společnost – Nakl. Epoque, 2008. - 153 s. : fotogr.

VACEK, Miroslav: Ted', když máme, čo mnozí chtěli. B.m.v. : Orego – dr. Milan Havlíček, 2008. - 223 s. : fotogr.

VRZGULOVÁ, Monika – RICHTEROVÁ, Daniela, eds.: Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Súčasný stav výskumu : Holocaust as a Historical and Moral Problem of the Past and the Present. Current Stage of Research : Zborník príspevkov z konferencie. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu – Úrad vlády SR, 2008. - 463 s.

VYSTAVĚL, Stanislav: Bez nich by nevzlétli : Ohľadnutí do historie letištného a radiotechnického zabezpečení čs. letectva v letech 1945 až 2008 – o lidech a technice v dokumentech a fotografiích / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křidel, 2008. - 423 s. : fotogr.

ZAVADIL, Radomír: Vojenské automobily Tatra v letech 1918 až 1945 : Tatra Military Vehicles from 1918 to 1945 : Nákladní a speciální automobily : Trucks and Special Vehicles / Přel. do angl.: Leckie, Ina. Nevojice : Jiří Jakab, 2008. - 80 S. : fotogr., nákr.

* * *

ČIERNALANTAYOVÁ, Dagmar: Slovanské predstavy a politické variácie vo vzťahoch Slovákov k Moskve (1934 – 1949). In: Historický časopis. - Roč. 56, č. 1 (2008), s. 93-123.

IZSÁK, Lajos: Benešove dekréty, bezprávie a vysídlenie Maďarov z južného Slovenska 1944 – 1949. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 4, č. 2 (2008), s. 27-35 : fotogr.

JANAS, Karol: Niekoľko poznámok k činnosti Vojenského kúpeľného ústavu v Piešťanoch v rokoch 1863 – 1923. In: Balneologický spravodajca. Vlastivedný zborník múzea 2003 – 2007. Piešťany : Trnavský samosprávny kraj; Balneologické múzeum; Piešťanská muzeálna spoločnosť, 2008, s. 88-94 : fotogr.

NĚMEČEK, Jan: Očista na ministerstvu zahraničních věcí po roce 1945 : K poválečnému vyšetřování událostí spojených s okupací Česko-Slovenska. In: Český časopis historický. - Roč. 106, č. 2 (2008), s. 327-348.

VÁCHA, Dalibor: Problematika, struktura a mechanizmus zásobování československých legionářů v Rusku 1918 – 1920. In: Slovanský přehled. - Roč. 94, č. 2 (2008), s. 189-208.

ZUPKO, Štefan: Krátky pohľad do histórie výroby pechotnej munície na Slovensku. In: Vojenská história. - Roč. 12, č. 4 (2008), s. 87-93.

* * *

BUČKA, Peter: Vojaci pri obnovení olympiád. In: Obrana. - Roč. 16, č. 8 (2008), s. 30-32 : fotogr.

FARKAŠOVÁ, Michaela: Štyri generácie v armáde. In: ATM – Armády, technika, militaria. - Roč. 40, č. 12 (2008), s. 98-99 : fotogr. [Borský M. F.; Borský Peter]

FARKAŠOVÁ, Michaela: Štyri generácie v armáde. In: Obrana. - Roč. 16, č. 12 (2008), s. 14-15 : fotogr. [Borský, M. F.; Borský Peter]

JUNEK, Marek: Slovensko v plánoch českých politikov pred vznikom Československa In: Historická revue. - Roč. 19, č. 10 (2008), s. 21-25 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Vzniká staronová tradice? In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 15, č. (2008), s. 28-31 : fotogr. [prehliadky vojenskej]

PITKA, Karol: Slovenský odboj – základ národných rád. In: Bojovník. Dvojtýždenník antifasistov. - Roč. 53, č. 4 - 6 (2008), s. 6 : fotogr.

POLČÁK, Zdeněk: 70 let Ústřední vojenské nemocnice. In: Historie a vojenství. - Roč. 57, č. 4 (2008), s. 112-114 : fotogr.

RODÁK, Jozef: Vojenské identifikačné známky. In: Ročenka odbojárov 2008 / Zost.: Piovarči, Milan. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2008, s. 69.

Uzavřená kapitola jménem pohraniční stráž. In: Střelecká revue. - Roč. 40, č. 2 (2008), s. 82-84 : fotogr.

ZEMAN, Jan: Technologie se mění, mapy zůstávají : Letos uplyne devadesát let od založení vojenské zeměpisné služby. In: A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 19, č. 17 (2008), s. 40-41 : fotogr.

ZVĚŘINA, Jaroslav: Letov – 90 let / Fotogr.: Masojídek, Karel. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 84, č. 11 (2008), s. 78-83 : fotogr.

Doplňky k bibliografii XV. – 2007

BABJAK, Juraj: Cintoríny a pomníky padlým v prvej svetovej vojne v Bratislave. In: Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy XIX. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2007, s. 123-146.

BŘACH, Radko: Generál Maurice Pellé : První náčelník hlavního štábu čs. branné moci Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2007. - 229 s. : fotogr., pram. a lit.

KOŁAKOWSKI, Piotr: Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918 – 1939. Warszawa, 2007.

NOLČ, Jiří: Československá armáda za první republiky / Odp. red.: Jirásek, Ondřej. Brno : Computer Press, a.s., 2007. - 84 s. : obr. příl.

BYSTRICKÝ, Valerián: Slovensko v druhej republike. In: Židovská menšina za druhé republiky. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 118-131

KURINCOVÁ, Elena: Poznámky k mentalite režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945 na príklade zbierkových predmetov Múzea mesta Bratislavy. In: Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy XIX. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2007, s. 147-160.

HEISER, František: Štefan Kaščák – jeden z hrdinov Veľkej vlasteneckej vojny. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007. - 50 s. : fotogr.

BORÁK, Mečislav, ed.: Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956) : Část I. Vězni a popravení. Sborník studií. Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita v Opavě, 2007. - 261 s.

BORÁK, Mečislav, ed.: Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956) : Část II. Váleční zajatci a internovaní. Opava : Slezské zemské muzeum - Slezská univerzita v Opavě, 2007. - 396 s.

BURIAN, Michal – RÝC, Jiří: Historie spojovacího vojska / Odp. red.: Kašáková, Eva – Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2007. - 248 s. : fotogr., gr., pram.

VONDŘÁŠEK, Václav – NEKVAPILOVÁ, Ivana – OUTRATOVÁ, Lucie, eds.: Vojenský profesionál v měnícím se světě 21. století. Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb; Univerzita obrany - Fakulta ekonomiky a managementu, 2007. - 311 s. : fotogr., tabl.

Zoznam excerptovaných časopisov a periodických zborníkov vydaných v roku 2008

A-report. Čtrnáctidenník Ministerstva obrany ČR
 Acta historica Neosoliensia. Ročenka Katedry histórie FHV UMB
 Acta historica Posoniensia. Ročenka Katedry všeobecných dejín FiF UK
 Annales historici Presovienses. Ročenka Inštitútu histórie FiF PU
 Armed Forces Review
 ATM – Armády, technika, militaria
 Balneologický spravodajca. Vlastivedný zborník múzea 2003 – 2007
 Bibliographie internationale d' histoire militaire
 Bojovník. Dvojtýždenník antifašistov
 Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy
 Časopis Národného muzea – řada historická
 Český časopis historický
 Dějiny a současnost. Kultúrně-historická revue
 Hadtörténelmi Közlemények
 História. Revue o dejinách spoločnosti
 História – maď.
 Historica. Zborník Filozofickej fakulty UK
 Historická revue. Vedecko-populárny časopis o dejinách spoločnosti
 Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu SAV
 Historický časopis Historického ústavu SAV
 Historický obzor
 Historický zborník. Zborník Slovenského historického ústavu MS
 Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády ČR
 Letectví + kosmonautika. Český a slovenský populárne-odborný časopis
 Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung
 Militärgeschichtliche Zeitschrift
 Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století
 Muzealnictwo wojskowe
 Obrana. Vojenský mesačník MO SR
 Österreichische Militärische Zeitschrift
 Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche
 Pamiatki a muzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo
 Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy
 Przegląd Historyczno-wojskowy
 REVI – dvoměsíčník o letadlech a letcích
 Slezský sborník
 Slovak Armed Forces
 Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History
 Slovenská archeológia
 Slovenská archivistika
 Soudobé dějiny
 Střední Evropa. Revue pro středoevropskou politiku a kulturu
 Střelecká revue
 Studia archeologica Slovaca mediaevalia
 Studia historica Nitriensia. Zborník Katedry histórie a archeológie UKF

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Studia historica Tyrnaviensia. Spoločenskovedný zborník Katedry histórie FH TU

Századok. A magyar történelmi társulat folyóirata

Vojenno-istoričeskij žurnal

Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre

Vojenské obzory – teoretický časopis MO SR

Vojenské rozhledy – teoretický časopis Armády ČR

Zborník Slovenského národného múzea

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vojtech DANGL, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PaedDr. Peter BUČKA, PhD., Lubľanská 1/14, 010 01 Žilina

Doc. PhDr. Karol SORBY, DrSc., Ústav orientalistiky SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Katarína BODNÁROVÁ, PhD., Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie, Riečna 1, 815 13 Bratislava

Mgr. Alex MASKALÍK, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

plk. gšt. v.v. Dr. Jaroslav NIŽŇANSKÝ, PhD., Generálny štáb OS SR, Kutuzovova 8, 831 00 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzadu za textom štúdie. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácií v iných časopisoch, ktoré sa pridržiavajú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)
šk. (ako škatuľa, nie krabica)
č. j. (s medzerou)
VHA Bratislava, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

- najfrekventovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4'}

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 21 04 Bratislava

tel: 02/48 207713

E-mail: redakciavh@gmail.com

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

DANGL, Vojtech: Dôstojník, manželstvo a rodina v Uhorsku (1850 – 1914).....	3
CHORVÁT, Peter: Dejiny slovenskej vojenskej terminológie.....	33
BUČKA, Peter: K niektorým aspektom armádnej telovýchovy a športu v rokoch 1945–1948.....	55
SORBY, Karol: Vojensko-politická situácia v Egypte po júnovej vojne s Izraelom.....	67

Dokumenty a materiály

BODNÁROVÁ, Katarína: Inštrukcia arcivojvodu Karola pre muštermajstra Františka z Gery a jeho pisára Jozefa Stützela z 10. októbra 1570.....	88
MASKALÍK, Alex: Veliteľský zbor čs. armády v boji proti „banderovcom“ vo svetle archívnych dokumentov Vojenského historického archívu Bratislava.....	99

Reflexie

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: K vývinu slovenskej vojenskej terminológie.....	126
--	-----

Recenzie

ZEIDLER, Miklós: <i>A revíziós gondolat.</i> (Revízna myšlienka). (F. Vrábel).....	133
SPIŠIAK, Ján: <i>Spomienky z Budapešti 1939 – 1944.</i> (P. Šimunič).....	140
FUČÍK, Josef: <i>Stín jaderné války nad Evropou: ke strategii vojenských bloků, operačním plánům a úloze československé lidové armády na středoevropském válčišti v letech 1945-1968.</i> (V. Šmidrkal).....	143

Názory a polemika

Reakcia na rec.: F. Vrábel: SIMON, Attila: <i>Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között</i> [Osadníci a osadnícke dediny na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami.] Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008. (A. Simon).....	147
---	-----

Anotácie, glosy	152
------------------------------	-----

Bibliografia	167
---------------------------	-----

INHALT

Studien

DANGL, Vojtech: Offizier, Ehe und Familie (1850 – 1914).....	3
CHORVÁT, Peter: Geschichte der slowakischen militärischen Terminologie.....	33
BUČKA, Peter: Armeekörpererziehung- und Sport in den Jahren 1945 – 1948.....	55
SORBY, Karol: Militärisch-politische Lage in Ägypten nach dem Junikrieg gegen Israel.....	67

Dokumente und Materialien

BODNÁROVÁ, Katarína: Weisung des Erzherzogs Karl für den Mustermeister Franz aus Gera und seinen Schreiber Josef Stützel vom 10. Oktober 1570.....	88
MASKALÍK, Alex: Befehlshaber-Korps der tschechoslowakischen Armee im Kampf gegen die Bandera-Leute im Lichte der Archivdokumente aus dem Militärgeschichtlichen Archiv in Bratislava.....	99

Rexlexionen

NÍŽŇANSKÝ, Jaroslav: Zur Entwicklung der slowakischen militärischen Terminologie.....	126
---	-----

Recensionen	133
--------------------------	-----

Kontroverse und Meinungen	147
--	-----

Anotationen, Glossen	152
-----------------------------------	-----

Bibliographie	167
----------------------------	-----

CONTENTS

Studies

DANGL, Vojtech: Officer, marriage and family in Hungary (1850 – 1914).....	3
CHORVÁT, Peter: History of Slovak military terminology.....	33
BUČKA, Peter: The military physical education and sport in 1945 – 1948.....	55
SORBY, Karol: Egypt immediately after the lost war of 1967.....	67

Dokuments und Materials

BODNÁROVÁ, Katarína: The instruction of archduke Karol (Charles) for Chief master František from Gera and his scribe Jozef Stützel from 10 th October 1570.....	88
MASKALÍK, Alex: Regiment commandership of the Czechoslovak army in the fight against Banderovci (Ukraine Partisan Army - UPA) in the light of archive documents from Archive of Military History Bratislava.....	99

Reflections

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: To the history of Slovak military terminology.....	126
---	-----

Reviews	133
----------------------	-----

Kontroverzy and Opinions	147
---------------------------------------	-----

Anotationen, Glosses	152
-----------------------------------	-----

Bibliography	167
---------------------------	-----

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Vojenská história 1/2011

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: OPS

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. v.v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. (Warszawa), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7713

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 16. 2. 2011

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS - 5. KRZ Nemšová, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Súdobá kresba zobrazuje výcvik pechoty rak.-uhorskej armády v 2. pol. 19. storočia.